ÜHISKONNAÕPETUS

ÕPIK KESKKOOLIDE JA
KESK-ERIÕPPEASUTUSTE
LÕPPKLASSIDELE

ÜHISKONNAÕPETUS

ÕPIK KESKKOOLIDE JA
KESK-ERIÕPPEASUTUSTE
LÕPPKLASSIDELE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1963

30
Ü 20

Originaali tiitel:

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ

Учебник для выпускного класса средней школы и средних специальных учебных заведений

Государственное издательство политической литературы, Москва 1963

Tõlkinud:

A. Kerge, E. Leibak, J. Ojamaa, J. Seilenthal.

Õpiku on kirjutanud autorite kollektiiv:

G. H. Šahnazarov (juhataja), A. D. Boborõkin, J. A. Krassin, A. M. Lušnikov, O. N. Pissarževski, V. V. Suhhodejev.

Kunstnik N. Lutohhin.

Autorite kollektiiv avaldab siirast tänu kõigile seltsimeestele, kes võtsid osa raamatu maketi arutamisest ja üksikute peatükkide retsenseerimisest ning olid oma nõuannetega abiks „Uhiskonnaõpetuse" õpiku ettevalmistamisel tehtavas töös. Autorid paluvad saata märkused ja soovid aadressil: Москва, А-47, Миусская пл., д. 7, Госполитиздат, редакция литературы по марксистско-ленинской философии и научному социализму.

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
55633

Partei püstitab ülesande kasvatada kogu elanikkonda teadusliku kommunismi vaimus, taotledes, et töötajad sügavalt mõistaksid maailma arenemise käiku ja perspektiive, õigesti orienteeruksid meie maal ja rahvusvahelisel areenil toimuvates sündmustes ning teadlikult ehitaksid elu kommunistlikult. Iga inimese käitumises, iga kollektiivi ja iga organisatsiooni tegevuses peavad kommunistlikud ideed orgaaniliselt ühinema kommunistlike tegudega.

NÕUKOGUDE LIIDU KOMMUNISTLIKU PARTEI PROGRAMMIST.

SISSEJUHATUS.

Täisealiseks saades mõtleme tõsiselt järele, kuidas elada oma uut, iseseisva inimese elu, püüame mõista kaasaegsete grandioossete ümberkujunduste mõtet, leida endale õige koht ühiskonnas. Et hoiduda ekslemast pimeduses ja astuda ellu kindla usuga oma jõusse ning selge eesmärgiga, tuleb eelkõige teada, milles seisab selle ajastu mõte, kus me elame ja tegutseme.

XX sajand on kiirete ja sügavate muutuste sajand inimkonna elus ning see on põhjustanud tema nimetamise kõige erinevamate nimedega. Kui sajandi koidikul levis elektrienergia kasutamine tehnikas ja igapäevases elus, hakati sajandit nimetama elektrisajandiks. Hiljem nimetasid füüsikud meie sajandit aatomienergia sajandiks, matemaatikud küberneetikasajandiks, keemikud tehisainete sajandiks, astronoomid kosmoselendude sajandiks. Igaüks neist nimetustest on omamoodi õige.

Ent hoolimata tähtsusest, mis suurtel teaduslikel avastustel on, ei määra need ühiskonna arenemise peasuunda. Nii teadus ise kui ka tema rakendamine praktikas on suuresti sõltuv ühiskonnakorrast, sellest, kes on antud ühiskonnas võimul, kelle huvidele on allutatud ühiskonna arenemine — kas kogu rahva huvidele, nagu toimub sotsialismi ajal, või suurkapitalistide kildkonna huvidele, nagu toimub kapitalismi ajal.

Piltlikult kõneldes võib öelda, et XX sajandil on kõigi

nende arvukate „eesnimede" kõrval üksainus „perekonnanimi", nimelt kommunism.

Just meie sajandi kestel teeb inimkond alatiseks lõpu iga liiki klassi- ja rahvuslikule rõhumisele, korraldab ühiskondlikud suhted ümber õigluse alusel, rakendab maakeral ellu õilsad ideaalid: rahu, töö, vabaduse, võrdsuse, vendluse ja õnne kõigile rahvastele. *Üleminek kapitalismilt sotsialismile ja kommunismile — see on meie ajastu peamine mõte ja peamine sisu.*

Ühiskonna ümberkorraldamise grandioosses ajaloolises protsessis on meie kodumaal eriline koht: meie rajame esimestena inimkonnale teed kommunismile.

NLKP XXII kongressi poolt vastuvõetud programmis on öeldud, et kommunism ehitatakse põhiliselt üles 20 aasta jooksul, praeguse põlvkonna eluajal. 1980. aastal olete teie, praegused õpilased, ligi 40-aastased. See vanus on inimese jõudude ja annete kõige suurema tõusu ja õitsengu aeg, aktiivse töö ja ühiskondliku tegevuse aeg. Te olete uus vahetus, kes tuleb oma isade ja emade, vanemate vendade ja õdede asemele, teist saavad organisaatorid kommunistlikus rahvamajanduses, loojad teaduse ja tehnika valdkonnas, kirjanduses ja kunstis, te ise ütlete oma sõna ühiskonna asjade korraldamises. See kõik aga pole üksnes kadestamisväärne õigus kommunismile, vaid ka *kohustus* ehitada kommunismi, suur vastutus ajaloo ees, järgmiste põlvkondade ees.

Sõna „ehitus" annab imetlusväärse täpsusega edasi selle ühiskondliku protsessi mõtte, mis meie maal toimub. Ehitada kommunismi — see tähendab lasta käiku uusi tehaseid ning vabrikuid, elektrijaamu ja raudteid, kasvatada viljasaake, et sellega luua eluks vajalike tööstus- ja põllumajandussaaduste küllus; see tähendab leiutada ning tootmisse juurutada keerulisi mehhanisme ja automaatseadmeid, mis võimaldavad lühendada tööaega, teevad töö loovaks ja rõõmupakkuvaks; see tähendab püstitada heakorrastatud elumaju, sanatooriume, kultuuripaleesid, rajada staadione, et selle kaudu kindlustada inimestele pikka iga ja head tervist, muuta kauniks nende igapäevast elu; see tähendab tugevdada uusi ühiskondlikke suhteid inimeste vahel; see tähendab kasvatada kommunistlikku inimest — väsimatut loojat, kes on igakülgselt ja harmooniliselt arenenud, kelles on ühendatud vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.

Niisiis saabub kommunism miljonite inimeste sihikindla töö tulemusena, kes rakendavad ellu partei juhtnööre. Kuid ükski ehitus pole mõeldav, kui ehitajad ei saa hästi aru arhitekti kavatsustest. Kommunism aga pole tavaline ehitus, ta vajab mitte ainult töökäsi, vaid ka palavaid südameid, talle pole tarvis ükskõikseid tööettevõtjaid, vaid entusiaste, kes kindlalt teavad, mida nad tahavad ja mida ehitavad, loojaid, kes omavad teadusel põhinevaid teadmisi ühiskonnast.

Kaasajal loetletakse rohkem kui 450 mitmesugust teadusharu. Igaüks neist on omamoodi huvitav ja kõik nad on vajalikud. Praegu, mil tootmine on rajatud teaduse saavutustele, pole teadusalaste teadmisteta võimalik astuda sammugi, omandada elukutset ega saada heaks spetsialistiks. Ja see on maksev mitte üksnes nende kohta, kes tahavad saada teadlaseks või õpetajaks, inseneriks või arstiks, vaid ka nende kohta, kes asuvad tööpingi juurde, hakkavad ehitama uusi tehaseid ja elumaju, kasvatama rikkalikke viljasaake.

Muidugi ei või inimene ka parima tahtmisega õppida sügavalt tundma kõiki teadusharusid, kuid seda polegi vaja. Ühiskonnateaduste tundmine on aga vajalik kõigile.

Ühiskonnateaduste tundmine on eelkõige vajalik selleks, et teadlikult osa võtta kommunismi ehitamisest, selgesti kujutleda, mis on kommunism ja missugused teed sinna viivad. Teadmised ühiskonnast on vajalikud selleks, et hästi orienteeruda rahvusvahelises olukorras, aru saada Nõukogude riigi välispoliitikast.

Ühiskonnateaduste tundmine on möödapääsmatult vajalik ka igapäevases praktilises tegevuses. Ükskõik kus me ka töötame, ikka on meil tarvis teada, missugused printsiibid on sotsialistliku tootmise aluseks, missugune on Nõukogude Liidu riiklik kord ja kuidas teda valitsetakse, missugused õigused ja kohustused on Nõukogude kodanikel, missugustele põhimõtetele on rajatud suhted inimeste vahel.

Poliitilist haridust, ideelist küpsust ja karastatust läheb inimesel vaja ka isiklikus elus. Need hoiavad meid ebaõigetest sammudest, aitavad meil käia õiget teed, täidavad elu püsiva loomisrõõmuga.

Juba alates esimestest sammudest ühiskonnateaduse õppimisel on tarvis mõista, et see pole tekstide mehhaaniline meelespidamine ja vormelite päheõppimine. Mark-

sism-leninism on sügavalt loov teadus, mis ei talu tuupimist. Ülesanne seisab selles, et sügavalt omandada revolutsioonilise teooria olemust, õppida loovalt mõtlema, osata kasutada omandatud teadmisi praktilises tegevuses. Krossigi pole väärt see, kes on pidanud küll meeles, et kõrge tööviljakus on kommunismi võiduks vajalik, ise aga püüab igati hoiduda tööst või töötab käiseid üles käärimata. Kui aga õpilane, tutvunud sotsialistliku majandamise printsiipidega, hakkab tehases või kodukolhoosis praktikal olles selle majandusliku tõusu üle järele mõtlema, siis, vastupidi, pole õpetus tuulde läinud. Kuidas õppida ühendama teoreetilisi teadmisi praktilise tegevusega — see ongi see, mis igaüks peab ühiskonnateaduse õppimisest omandama.

Käesolevas õpikus esitatakse vaid kõige vajalikum miinimum teadmisi marksismist-leninismist ja sotsialismi ning kommunismi ehitamise praktikast. Sellepärast nimetatakse seda kursust *ühiskonnaõpetuseks.* Siin on kokkusurutud kujul esitatud marksistlik-leninliku filosoofia ja poliitilise ökonoomia põhilised seadused, mis käsitlevad maailma materiaalsust ja tema tunnetatavust, ühiskonda ja tema arenemise seadusi.

Põhiline koht kursuses on teadusliku kommunismi teoorial. Siin esitatakse õpetust sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist, Kommunistliku Partei juhtivast osast; iseloomustatakse Nõukogude sotsialistlikku ühiskonda ja sotsialismi maailmasüsteemi; avatakse sotsialistliku ja kapitalistliku süsteemi vahelise võistluse perspektiivid. Partei programm, nõukogude rahva töö ja võitlus selle ellurakendamisel on õpiku teiste osade sisuks.

Oma kuulsas kõnes Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil määras V. I. Lenin kindlaks noorte peamise ülesande järgmiselt: õppida kommunismi. Noorsugu järgib pühalikult Lenini juhendit: õpib kommunismi, ründab teaduse kõrgendikke ja võtab aktiivselt osa üldrahvalikust loovast tööst. Ühiskonnateaduse omandamine on tähtis ja vajalik etapp õpingutes.

MARKSISMI-LENINISMI ALUSED

§ 1. Kommunismi teoreetiline vundament.

„Üks tont käib ringi mööda Euroopat — kommunismitont." Nii algab kuulus „Kommunistliku partei manifest", milles K. Marx ja F. Engels esitasid kommunistliku maailmavaate põhiprintsiibid. Sellest ajast on möödunud veidi üle 100 aasta. Kommunism pole enam „tont", vaid võimas jõud, mis kujundab ümber maailma, muudab planeedi ilmet. Iga aastaga suureneb marksistlik-leninliku õpetuse pooldajate arv, tema võitluslippude alla koondub kogu töötav inimkond.

Milles on marksismi-leninismi jõud? Selles, et see õpetus õigesti peegeldab tegelikkust, relvastab meid maailma arenemisseaduste tundmisega, avab inimestele nende elu, töö ja võitluse mõtte. Näidates ainuõiget teed õnnele ja progressile, kujutab marksistlik-leninlik õpetus endast *kommunismi teoreetilist vundamenti.*

Suurte otsingute kokkuvõte.

Marksismi valmistas ette kogu inimkonna ajaloo pikk ja raske arenemine. Halastamatu ekspluateerimise ikke all ägades säilitasid rahvahulgad alati unistuse helgest tulevikust. Vaikselt helises see unistus lauludes ja muinasjuttudes, tungis vihase kohinaga esile ülestõusudes ja revolutsioonides.

Inimkonna parimad esindajad püüdsid mõista ühiskonna ajalugu. Nad lõid filosoofilisi süsteeme ja majandusteooriaid, maalisid pilte ideaalsest ühiskonnakorrast, milles peegeldus rahva usk õigluse peatsesse võitu. Kuid ühiskondlike suhete ja teaduse mitteküllaldane areng põhjustasid nende vaadete utopistliku iseloomu.

Eeldused teadusliku kommunistliku maailmavaate tekkimiseks said küpseks XIX sajandi keskpaiku. Kapitalismi arenemine näitas kujukalt majanduse määravat osatäht-

sust ühiskondlikus elus. Ühes kapitalismiga tekkis ka tööliskiass — ekspluataatorliku korra hauakaevaja. Ta kuulutas oma olemasolust mitme avaliku revolutsioonilise väljaastumisega (Lyoni ja Sileesia kangrute ülestõusud, tšartistlik liikumine). Kapitalistliku tootmise kasvust tingituna arenes samal ajal tormiliselt loodusteadus, mis oli kogunud küllaldaselt fakte teadusliku pildi loomiseks maailmast.

Pind uuele maailmavaatele oli ette valmistatud. Seda, et vajadus tema tekkimiseks oli küps, tõendas ka teooria enda areng. Progressiivne ühiskondlik mõte, väljendades praktika nõudeid, oli sel ajal juba üles tõstnud need küsimused, millele pidi vastuse andma marksistlik õpetus. Saksa klassikaline filosoofia, inglise poliitiline ökonoomia ja prantsuse utopistlik sotsialism said marksismi teoreetilisteks allikateks.

Saksa klassikalise filosoofia väljapaistvateks esindajateks olid G. Hegel ja L. Feuerbach. Hegeli teene seisis selles, et ta töötas välja arenemisõpetuse. Kuid see õpetus oli piiratud, sest Hegel oletas, et ei arene mitte loodus, vaid mingi absoluutne idee, mis kujutab endast maailma alust ja lõpp-põhjust. Feuerbach aga, vastupidi, tõestas, et loodust, maailma, võib seletada looduse enda najal, võtmata appi müstilisi ja ebateaduslikke kujutlusi absoluutsest ideest. Ta võttis religiooni terava kriitika alla. Kuid ka Feuerbachi vaated kannatasid piiratuse all. Ta ei mõistnud Hegeli arenemisõpetuse määratu suurt tähtsust ega osanud seda rakendada looduse ja ajaloo suhtes. Hegeli ja Feuerbachi õpetused sisaldasid ratsionaalseid ideid, mis said lähtepunktiks marksistliku filosoofia loomisel.

Poliitilise ökonoomia valdkonnas olid marksismi eelkäijateks inglise majandusteadlased A. Smith ja D. Ricardo. Näidates, et kõigi rikkuste ainsaks allikaks on töö, valmistasid nad ette teadusliku poliitilise ökonoomia loomise.

Ajalookursusest on teile hästi tuntud H. Saint-Simoni, Ch. Fourier' ja R. Oweni, XIX sajandi utopistliku sotsialismi suurte esindajate nimed. Halastamatult kritiseerisid nad kapitalistlikku korda ja töötasid välja kavasid ideaalse, ekspluateerimisest vaba ühiskonna loomiseks. Kuid nende õpetused ei näidanud reaalseid teid sellele eesmärgile jõudmiseks. Utopistlikud sotsialistid arvasid naiivselt, et ideaalset korda võib saavutada ühiskonna valgustamise ja ekspluataatorite ümberveenmise abil. Sellest hoolimata hõlbustasid nende õpetused teadusliku sotsialismi teooria loomist.

Marx ja Engels polnud lihtsalt oma teoreetiliste eelkäijate järglased. Nad töötasid mineviku ideelise pärandi kriitiliselt läbi ja lõid printsipiaalselt uue õpetuse, mis teaduslikult väljendab kõige eesrindlikuma ja revolutsioonilisema klassi, proletariaadi elulisi huvisid. Marksismi

Karl Marx ja Friedrich Engels töötamas.

Kunstnik N. Žukovi joonistuse järgi.

rajajad teostasid revolutsiooni ühiskondliku mõtte alal ja varustasid töötajaid maailma ümberkujundamise võimsa ideelise relvaga.

Marksismi koostisosad.

Näidates teid ühiskonna ümberkorraldamiseks kommunistlikel alustel, lähtub marksistlik teooria teaduslikust maailmakäsitusest. Sellepärast on marksismi üks tähtsamaid koostisosi *filosoofia* — teadus looduse, ühiskonna ja tunnetuse kõige üldisematest arenemisseadustest.

Kuid üldiste seaduste teadmisest üksi ei piisa veel ühe ühiskonnakorra teisega asendumise põhjuste mõistmiseks. Kõigi ühiskondlike suhete hulgas on domineerivad majanduslikud ehk tootmissuhted. Nende olemust mõistmata pole võimalik saada vastust küsimusele, kuidas jõuda kapitalismilt sotsialismile ja kommunismile.

Sellepärast saigi marksismi teiseks tähtsaks koostisosaks *poliitiline ökonoomia* — tootmissuhete arenemise teadus.

Kolmas marksismi tähtis koostisosa on *teadusliku kommunismi teooria.* Toetudes marksistlikule filosoofiale ja marksistlikule poliitilisele ökonoomiale, avab ta kommunistliku ühiskonna tekkimise ja arenemise seaduspärasused.

Te nähtavasti märkasite, et marksismi koostisosadest rääkides lisasime kõikjal sõna „tähtis". See seletub sellega, et marksistlik mõte ei piirdunud filosoofia ja poliitilise ökonoomia arendamisega — ta teostas revolutsiooni ühiskonnateaduse kõigil aladel, näiteks ajalooteaduses, eetikas, esteetikas, keeleteaduses, õigusteaduses jne. Võib öelda, et kõik need ja paljud teised teadusalad omandasid tõeliselt teadusliku iseloomu alles siis, kui nad relvastusid marksistliku teooriaga.

Niisiis on marksism *looduse ja ühiskonna arenemise üldisi seadusi, sotsialistliku revolutsiooni võitu ja sotsialismi ning kommunismi ehitamise teid käsitlevate teaduslike vaadete harmooniline süsteem.*

Marksistlikku filosoofiat või poliitilist ökonoomiat õppides ja teadusliku kommunismi teooriat omandades tuleb alati meeles pidada, et see on ühtne süsteem: kõik marksismi koostisosad on omavahel lahutamatult seotud. Marksismi-leninismi rajajate arvukate teoste hulgas pole niisuguseid, mida võiks nimetada „puhtalt" majandusteaduslikeks või filosoofilisteks. Filosoofia oli neile ühiskondlike suhete igakülgse analüüsi meetodiks, sellel alusel aga tehti pärast poliitilisi järeldusi. Majanduse ja poliitika sügav tundmaõppimine andis omakorda uut rikkalikku materjali filosoofilisteks üldistusteks.

Loov, arenev õpetus. Minevikus püüdsid mõtlejad luua lõpuleviidud teooriaid, mis nende loojate kava kohaselt pidid andma lõpliku vastuse kõigile küsimustele. Ent kas saab ükskõik missugune teooria kõiki elujuhtumeid juba varem ette näha? Meid ümbritsev tege-

V. I. Lenin GOELRO kaardi juures.

Kunstnik N. Žukovi joonistuse järgi.

likkus areneb ju kogu aeg, pidevalt rikastub ka inimese tunnetus. Kui teooria ei arvesta uusi fakte ja on muudetud tardunud dogmade süsteemiks, siis irdub ta elust, muutub kasutuks ja isegi kahjulikuks, sest ta ei anna enam õiget

pilti tegelikkusest. Sellepärast peabki teooria alati toetuma praktikale. Goethe ütles väga õigesti:

Kõik teadus, sõbrake, on hall,
kuid haljas elu kuldne puu.

Kõik katsed luua kõikehõlmavaid lõpuleviidud teooriaid olid juba ette määratud läbikukkumisele. Aastate möödudes surid need teooriad koos neid sünnitanud ajastuga, läksid minevikku ühes klassiga, kelle huvisid nad väljendasid. Ja ainult üksikud ideed, mis kõige sügavamini peegeldasid tegelikkust, jäid ühiskondliku mõtte varasalve, võeti üle uute teooriate poolt, mis väljendasid praktika nõudeid.

Oma iseloomult erineb marksistlik õpetus temale eelnenud teooriatest. „Marksism pole dogma, vaid tegevusjuhend," armastas korrata V. I. Lenin. Marksistliku teooria printsiibid rikastuvad pidevalt ühiskonna arenemise praktikaga, teaduse uute saavutustega. Marksism on loov, arenev õpetus.

XIX ja XX sajandi piiril astus ajalugu uude epohhi. Lähenes sotsialistlik revolutsioon, mille vältimatust olid tõestanud marksismi rajajad. Vahetult kerkis proletariaadi ette ülesanne revolutsioonilisel teel kukutada kapitalism. Rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine oli omandanud uusi kogemusi. Loodusteaduse tormiline arenemine aga nõudis uute faktide ja avastuste filosoofilist üldistamist. Vajadus marksismi loovalt arendada oli küps. Selle suure ajaloolise ülesande täitis V. I. Lenin.

Vananenud seisukohti ja vormeleid julgelt kõrvale heites rikastas V. I. Lenin Marxi õpetust uute ideedega, mis peegeldasid uusi ajaloolisi tingimusi. Ta uuris imperialismi kui kapitalismi kõrgeima staadiumi seaduspärasusi, töötas igakülgselt läbi sotsialistliku revolutsiooni teooria, rahvusvahelise töölisliikumise strateegia ja taktika, õpetuse parteist; üldistades esimesi sotsialistlike ümberkorralduste kogemusi, lõi ta sotsialismi ja kommunismi ehitamise teede teooria. V. I. Lenin arendas marksismi kõiki külgi, tõstis selle uuele astmele. Sellepärast räägime me praegu *marksismist-leninismist.*

On möödunud peaaegu neli aastakümmet päevast, mil suri V. I. Lenin. Selle aja jooksul on toimunud hiiglaslikud muutused inimkonna elus, järsult on muutunud jõudude vahekord sotsialismi ja kapitalismi vahel. Uued tingimu-

sed kutsusid esile vajaduse marksismi-leninismi edasiarendamiseks. Seda ülesannet täidab edukalt Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei — marksistliku teoreetilise mõtte üldtunnustatud keskus — ning teised vennalikud kommunistlikud ja töölisparteid. Eriti suur panus marksistlik-leninlikku õpetusse tehti viimastel aastatel, mil meie partei oma leninliku Keskkomitee juhtimisel töötas välja konkreetse plaani kommunismi ehitamiseks Nõukogude Liidus. NLKP programm kujutab endast marksismi-leninismi loova arendamise uut etappi, ja kogu maailma eesrindlikud inimesed nimetavad seda täiesti põhjendatult meie ajastu kommunistlikuks manifestiks.

Et mõista NLKP programmis kavandatud teid ühiskonna arenemiseks kommunismile, on tarvis vähemalt üldjoontes tutvuda marksistlik-leninliku filosoofilise ja majandusteadusliku õpetuse põhiideedega.

1. PEATÜKK.

FILOSOOFILINE ÕPETUS MAAILMAST JA TEMA TUNNETAMISEST.

Inimesele, kes astub teaduse maailma, kõneleb sõna „filosoofia" millestki keerulisest, mida pole lihtne mõista, kuid mis on ahvatlevalt kütkestav, tõotades avada maailma kõige sügavamaid saladusi. Ja filosoofia on tõepoolest üks huvitavamaid teadusi, mis õpetab inimest suhtuma tegelikkusesse teadlikult ning juurdlevalt. Asjata pole sõna „filosoofia" tähendus kreeka keeles „tarkusearmastus".

Mida kujutab endast meid ümbritsev maailm? Mis on kõigi asjade ja esemete aluseks? Millega seletada loodusnähtustes valitsevat kindlat korda? Missugune koht on inimesel maailmas? Kuidas tunnetab inimene tegelikkust? Kõigile neile küsimustele annab vastuse filosoofia.

§ 2. Mateeria ja liikumine.

Mis on mateeria. Heidame mõttes pilgu esemetele ja nähtustele looduses. Siin on pisimaid osakesi ja hiiglaslikke tähesüsteeme, kõige lihtsamaid üherakulisi organisme ja kõrgestiorganiseeritud elusolendeid. Loodus on äärmiselt mitmekesine, temas on kõige erinevamaid kvaliteete. Mis on ühist kivi ja inimaju vahel, aine ja valguse vahel?

Esemed erinevad üksteisest suuruse, vormi, värvuse, tiheduse, struktuuri keerukuse, koosseisu ja paljude teiste omaduste poolest. Kas võib selles mitmekesisuses leida midagi üldist, mis ühendab kõiki maailma nähtusi?

Juba ammust ajast püüdsid filosoofid ja looduseuurijad leida tegelikkuse kõigi esemete ja nähtuste esmast alust. Ühed nägid seda vees — kõik tekib veest ja kõik muutub uuesti veeks, ütles vana-kreeka filosoof Thales —, teised õhus, tules, maas. Kuulus vana-kreeka filosoof Demokritos arvas, et kõik kehad koosnevad väikestest jagamatutest osakestest — aatomitest — nagu universumi «algtellistest». Kui aga avastati aatom, veendusid teadlased (see toimus XX sajandi algul), et tal on äärmiselt keeruline ehitus. Aatomi järel avastati elektron, prooton, neutron, positron ja paljud teised «elementaarosakesed». Ka neil on keeruline struktuur ja sellepärast ei või neid nimetada kõige lihtsamaks «ehitusmaterjaliks», millest koosnevad kõik kehad. Maailmas ei ole mingeid «algtelliseid», millele saaks taandada maailma mitmekesisust.

Kõigil välismaailma esemetel on üks ühine tunnus: nad eksisteerivad väljaspool teadvust ja teadvusest sõltumatult, peegeldudes meie aistingutes. Teiste sõnadega, nad on *objektiivsed*. Selle tunnuse järgi ühendabki marksistlik teooria neid üldmõistesse *mateeria*. V. I. Lenini määratluse järgi on mateeria objektiivne reaalsus, mis eksisteerib teadvusest sõltumatult ja on antud inimesele tema aistingutes.

Teaduse arenemine süvendab loodusteaduslikke kujutlusi mateeria ehitusest. Möödunud sajandi algul tundis füüsikateadus üht vormi mateeriat — ainet, millel on muutumatu mehhaaniline mass. Nüüd aga tutvute füüsikat õppides veel mateeria teise vormiga — elektromagnetilise väljaga. Ja keegi ei kahtle selle materiaalsuses, sest elektromagnetiline väli eksisteerib nagu ainegi väljaspool teadvust ja teadvusest sõltumatult ning peegeldub meie aistingutes.

Kui XIX ja XX sajandi vahetusel avastati, et elektroni mass on sõltuv liikumiskiirusest, siis sattusid teadlased, kellel mateeria mõiste oli seotud tema massi muutumatusega, segadusse. Seda kasutades tõstsid reaktsioonilised kodanlikud filosoofid kisa mateeria «kadumisest». V. I. Lenin paljastas ebateaduslikud väljamõeldised ja tõestas, et ei kao mateeria, vaid kaob see piir, milleni me mateeriat tundsime. Selgus, et omadust, mida loeti varem materiaalsete objektide üldiseks tunnuseks (muutumatu mass), tegelikult ei ole.

Avastati kiiresti liikuvate mateeriaosakeste uus omadus (massi muutumine liikumiskiirusest sõltuvalt). Kuid mateeria ühtesid või teisi vorme, tema konkreetseid omadusi ei tohi segada mateeria endaga.

Kosmose mõõtmatutesse avarustesse tungides ja ülimalt keerulisi tuumasiseseid protsesse uurides võib teadus avastada ka uusi, meile senini tundmatuid mateeria liike. Ent ükskõik missugused üllatavad omadused neid ka iseloo-

mustaksid, kõigutamatuks jääb fakt, et nad eksisteerivad kui objektiivne reaalsus, mis meile on antud aistingutes.

Mateeria avaldub lugematutes omadustes. Vaatame, missugused neist on kõige olulisemad.

Maailmaga tutvudes märkame, et materiaalsed kehad pidevalt liiguvad ja muutuvad. Püüdke leida niisugune ese, mis oleks absoluutselt liikumatu. Võib kindlalt öelda: niisuguseid esemeid pole. Tõsi küll, kehad võivad olla paigalseisu olekus. Kuid paigalseis on alati suhteline. Kehad võivad seista paigal ainult mingi koordinaatide süsteemi suhtes, mis tinglikult on võetud liikumatuna. Näiteks teeäärne kivi on liikumatu maa suhtes. Kuid koos maaga pöörleb ta ööpäeva jooksul ümber maakera telje ja tiirleb aastaga ümber Päikese. Päike liigub Galaktikas, Galaktika aga joonistab keerulise trajektoori teiste tähesüsteemide keskel.

Te näete, et isegi kõige lihtsamat, mehhaanilist liikumisvormi silmas pidades pole võimalik leida absoluutselt liikumatuid esemeid. Kuid kehades toimuvad ju ka palju keerulisemad, füüsikalised ja keemilised muutused: aatomite, molekulide, elementaarosakeste liikumine.

Aatomis liiguvad tuuma ümber elektronid. Tuum ise koosneb osakestest — nukleonidest, mida hoiavad koos osakeste liikumise protsessis tekkivad tuumajõud. Kui see protsess äkki katkeks, häviks aatomi tuum, aatom lihtsalt lakkaks eksisteerimast. Ilma liikumiseta pole mõeldav ka elektromagnetiline väli. Valgus on footonite vool — selliste osakeste vool, milledel pole paigalseisu massi ja mis eksisteerivad ainult liikumises.

Inimeste ja loomade organismis toimuvad keerulised füsioloogilised protsessid. Igaühele on selge, et elav organism ei saa eksisteerida, ilma et tal oleks pidevat ainevahetust loodusega, ainevahetuse lakkamisega saabub surm. Inimkonna ajaloos toimub ühiskonna elu kõigi külgede — majanduse, poliitika, kultuuri pidev arenemine ja uuenemine. Inimeste tunnetustegevus ei jää ühekski päevaks seisma. Ühiskondlike suhete arenemisega muutub ka inimene ise: tema vaated, ideaalid, kõlbeline pale, käitumine.

Materiaalne maailm esineb meie ees üldise liikumise ja muutumise grandioosse pildina, milles pole kohta millelgi tardunul, muutumatul, alatiseks antul. Kasutades vana-

kreeka filosoofi Herakleitose tuntud väljendust, võib öelda: kõik maailmas voolab, kõik muutub.

Niisiis *liikumine*, mida me mõistame kui *muutumist üldse*, kui igavest uuenemisprotsessi, on mateeria lahutamatu *põhiomadus, tema eksisteerimise üldine vorm (viis).*

Materiaalsete kehade liikumine toimub *ruumis* ja *ajas.* Tõepoolest, kõigil kehadel on kindel ulatus: pikkus, laius, kõrgus. Kõik nad on üksteise suhtes kuidagi asetatud: lähemal, kaugemal, kõrgemal, madalamal, paremal, vasakul. See omadus kuulub mitte üksnes nähtavatele kehadele, vaid ka molekulidele, aatomitele, mitte ainult ainele, vaid ka magnetväljale, valgusele, raadiolainetele (magnetväljad mõjuvad kindla kauguse ulatuses, lainetel on teatud kindel pikkus). Ulatuse kõrval iseloomustab materiaalseid nähtusi eksisteerimise kestus ja arenemisetappide järjestikkus. See kõik tähendab, et *ruum ja aeg on mateeria eksisteerimise üldised vormid.*

Teadus ja inimkonna praktika räägivad sellest, et *mateeria on lõputu.* Loodusteaduslikud avastused avardavad pidevalt meile tuntud maailma ruumilisi ja ajalisi piire. Kaasaegsed teleskoobid võimaldavad näha tähti, mis on meist 10 ja rohkem miljardi valgusaasta kaugusel. Kui seda kaugust arvata kilomeetrites, siis tuleks kirjutada 23-kohaline arv. Maailmal pole kuskil mitte mingeid piire.

Nähtuste üldine seos.

Materiaalse maailma esemed mõjutavad liikumisprotsessis üksteist, nende vahel tekivad mitmesugused sidemed ja suhted.

Vaadake tegelikkuse nähtusi tähelepanelikult, ja te näete nende tihedat vastastikust seost ning vastastikust tingitust. Kolhoosipõllul kerkib uhkelt põldude kuninganna — mais. Vaadake tema rohelist lehte — see on ju terve keemiakombinaat, milles süsihape muudetakse päikeseenergia abil hapnikuks. Ilma selleta ei saa elada loomad ega inimesed. Asjata ei nimetanud K. A. Timirjazev taime vahetalitajaks taeva ja maa vahel, tõeliseks Prometeuseks, kes röövis taevast tule. Kust tuleb aga kiirgusenergia, mis annab taimele elu? See on päikesesisemuse keeruliste tuumamuutuste resultaat. Ent ka see pole veel kõik. Maisile on tarvis viljakat pinnast, mis ühest küljest on tekkinud orgaanilise looduse arenemisprotsessis, teisest küljest aga loodud inimese poolt kunstväetiste abil, mis on valmistatud keemiatehases. Taime edukaks kasvamiseks on vaja niiskust, on vaja teatud kindlaid klimaatilisi tingimusi. Niisiis lülituvad üldise seose protsessi ka atmosfäärilised nähtused. Selleks et uurida seoseid ühe taime ja maailma teiste esemete vahel, läheks vaja mitmekõitelist teost. Ja ikkagi ei suudaks me teemat ammendada, sest seoseid on looduses lõpmatu hulk.

Iga ese on tuhandete, miljonite niitide abil seotud ülejäänud maailmaga, moodustades kokkuvõttes üldise universaalse seose ja kõigi nähtuste vastastikuse toime ühtse protsessi.

Seosed materiaalse maailma nähtuste vahel erinevad üldisuse astmelt. Nad võivad olla *üksikud, juhuslikud.* Te pillasite kogemata klaasi maha, ja see purunes kildudeks. See fakt iseendast ei ütle veel midagi, ta on juhuslik ja oleks võinud ka olemata jääda. Kuid juhuslike ja üksikute seoste taga seisavad *üldisemad ja olulisemad.* Klaas, mis teil käest kukkus, langes gravitatsiooni mõjul. Klaasi ja maa vahel on olemas seosed, mis seletuvad ülemaailmse gravitatsiooniseaduse abil. Seda laadi seoseid uurivad loodusteadused ja neid väljendatakse füüsika, keemia, bioloogia ja teiste seadustega.

Lõpuks, esemete vahel eksisteerivad *kõige üldisemad seosed,* näiteks *põhjuse ja tagajärje seos.* See seos iseloomustab mitte üksnes kehade füüsikalist vastastikust toimet, vaid ka kõiki teisi vastastikuse toime liike. Igal nähtusel on oma põhjus, mille suhtes ta esineb tagajärjena, iga nähtus omakorda on teiste nähtuste põhjuseks. Põhjuse ja tagajärje seose kõrval on veel teisi kõige üldisemaid seoseid. Need etendavad eriti suurt osa tunnetuses ja peegelduvad *dialektika* (õpetus maailma üldisest seosest ja arenemisest) kategooriates ehk üldmõistetes.

Uurides maailma üldist seost ja arenemist, toimib dialektika kui teaduslik *tunnetamismeetod.* Tõepoolest, kui veendusime, et iga nähtus on teistega vastastikuses seoses ja pidevalt areneb, siis pole meil mingit eset uurides õigust seda unustada. Kohustades vaatlema nähtusi vastastikuses seoses ja arenemises, soodustab dialektika tegelikkuse sügavamat uurimist.

Dialektika tähtsaimate kategooriate hulka kuuluvad *seaduspärasus* ja *seadus.*

Ükskõik missuguse tegelikkuse valdkonna me ka võtame, võime põhjalikul uurimisel avastada tema arenemises vältimatut looduslikku korda. Arenemine toimub *seaduspäraselt, s.* o. kindlate *seaduste* põhjal.

Seaduspärasus on omane ka niisugustele nähtustele, mis esimesel pilgul näivad kaootilistena.

Võtame näiteks Browni liikumise. Musta tuši väikesed osakesed liiguvad korrapäratult veetilgas. Kuid teile on

füüsikakursusest teada, et selles liikumises avalduvad molekulaarse liikumise seaduspärasused.

Mis on seadus? Püüame seda selgitada konkreetse näite varal.

Võtame Arhimedese seaduse. Eelkõige on teada, et see väljendab suhet, seost nähtuste vahel (seost vedeliku sisse paigutatud tahke keha ja vedeliku enda vahel). Kahtlemata on see seos *objektiivne:* kas meile meeldib või ei meeldi, kuid meil tuleb teda arvestada, ja me teeme seda isegi siis, kui kinnitame tinatüki õngenööri külge. Samuti on selge, et Arhimedese seadus ei väljenda üksiku keha eraldi seost üksiku vedelikuga, vaid *üldist* seost: ükskõik missuguse keha paigutamine ükskõik missugusesse vedelikku annab resultaadi, mis tuleneb seadusest. See seos on *oluline ja paratamatu,* sest ta avab väga tähtsad suhted kehade ja vedelike vahel ning avaldub vältimatult iga kord, kui nad vastastikku toimivad. Ükskõik kui palju kordi me ka katsetame, iga kord leiab seadus kinnitust. See tähendab, et ta väljendab *püsivat, korduvat* seost nähtuste vahel.

Nüüd võime sõnastada, mida tuleb seaduse all mõista. See on *nähtuste ja esemete objektiivne, üldine, vältimatu ja oluline seos, mida iseloomustavad püsivus ja korduvus.*

Ükski teadus ei saa seadusteta läbi. Igaüks neist avastab seadusi tegelikkuse selles valdkonnas, mida ta uurib. Erinevalt üksikutest teadusharudest on dialektikal tegemist maailma arenemise kõige üldisemate seadustega.

Dialektika seadused. Vaadeldes liikumist looduses ja ühiskonnas, kerkib loomulikult küsimus: milles on tema allikas? Pähe tuleb kõige lihtsam mõte tõukest, mis annab liikumise edasi esemelt esemele. Ent siis peab tahtmatult eeldama algtõuke ideed, mis pani liikumisele aluse. Tuleb välja, nagu oleks mateeria olnud algul surnud, seejärel ilmus mingi üleloomulik jõud ja „tõukas" teda. Mõte tõukest liikumise üldise allikana viib järelikult usulise müüdi juurde „maailma loomisest".

Looduses esineb väliseid tõukeid, kuid need ainult annavad liikumist edasi ühelt kehalt teisele ega ole selle allikaks. Tähendab, liikumise allikat tuleb otsida materiaalsete nähtuste hulgast.

Meenutame reaktiivmootori tööprintsiipe. Erilised ained tungivad põledes düüsist tohutu jõuga välja ning tekitavad inertsile vastupidiselt toimiva jõu, mis tõukab raketti

Ega polegi nii lihtne maailma käima panna.

Kunstnik Jean Effel.

edasi. Nagu näeme, on *vastandlike jõudude* olemasolu vältimatu tingimus raketi lennuks. Siin on kokkupõrge, jõudude antagonism inimese poolt kunstlikult esile kutsutud. Kuidas on aga lugu looduses?

Selgub, et kõik materiaalsed objektid sisaldavad vastandeid. Päikesesüsteemis toimivad Päikese ja planeetide vahel vastandlikud jõud — tsentrifugaalne ja tsentripetaalne. Aatom kujutab endast positiivselt ja negatiivselt laetud osakeste ühtsust. Elavas organismis kulgevad pidevalt ühtede ainete omandamise ja teiste eritamise vastandlikud protsessid. Ühiskonnas eksisteerivad samuti vastandlikud jõud, ühelt poolt eesrindlikud, revolutsioonilised, teiselt poolt mahajäänud, konservatiivsed.

Vastandid pole üksteisest isoleeritud. Vastupidi, nad eksisteerivad ühtedes ja samades nähtustes, esinevad ühtsuses. Pole raske mõista, et niisugustel tingimustel ei või nende vahel olla „rahu" ja „kooskõla". Vastandlikud jõud põrkavad kokku, astuvad „võitlusse", nende vahel tekivad vastuolud. Just sellepärast ei saa materiaalsed objektid olla absoluutse paigalseisu olekus; sisemised vastuolud, vastandite võitlus ei lase neil tarduda, panevad neid liikuma. Nemad ongi kõigi nähtuste arenemise allikaks. Seda igasuguse arenemise üldist olulist külge väljendab dialektika vastandite ühtsuse ja võitluse seaduses. *Vastandite ühtsus ja võitlus on liikumise ning arenemise üldine seadus, kõige tähtsam dialektika seadus, tema olemus.*

Ükskõik missuguse eseme me võtame, tingimata on tal teatud *kvaliteet*, mis eraldab teda teistest esemetest, ja teatud *kvantiteet*. Võtame tavalise maagitüki. Sel on oma kaal, suurus. See on tema kvantitatiivne iseloomustus. Maagitükk erineb teistest keemilise koostise, tiheduse, värvuse poolest. See on eseme kvalitatiivne iseloomustus

Esitame küsimuse: kas on olemas mingi seos kvantiteedi ja kvaliteedi vahel? Et sellele küsimusele vastata, võtame mõne näite.

Kes poleks vaadelnud kevadist jää ja lume sulamist? Ja iga päev näeme teed keetes vee muutumist auruks. Nii ühel kui teisel juhul on tegemist vee agregaatoleku muutumisega. Kuidas see toimub? Oletame, et jäätüki temperatuur tõusis —20°-lt —10°-ni. Mingeid märgatavaid olulisi muutusi temas ei toimunud. Edasine temperatuuri tõus —8°-ni, —5°-ni, —1°-ni ei vii samuti kvalitatiivsetele muutustele. Kui aga temperatuur on tõusnud 0°-ni, hakkab jää sulama. Kvantitatiivsed muutused lähevad üle kvalitatiivseteks: jää muutub veeks. Soojendame vett. Jällegi toimuvad esialgu üksnes kvantitatiivsed muutused: vee temperatuur tõuseb. Kui aga temperatuur tõuseb 100°-ni, siis algab vee auruks muutumise kvalitatiivne protsess.

Selle lihtsa näite varal on selgesti näha, et kvantitatiivsed muutused lähevad üle kvalitatiivseteks. Teatud piirides kvantitatiivsed muutused nagu ei avaldaks mõju eseme kvaliteedile, kuid see on nii ainult teatud piirides. Neist väljudes lähevad ka märkamatud kvantitatiivsed muutused üle kvalitatiivseteks, toimub *hüpe*, s. o. üleminek ühelt kvaliteedilt teisele.

Kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks avaldub eriti piltlikult keemias. Asjata ei nimetanud F. Engels keemiat kehade kvalitatiivsete muutuste teaduseks, mis toimuvad kvantitatiivse koostise muutumise mõjul. Tõepoolest, hapnik ja osoon erinevad keemilise koostise poolest üksnes kvantitatiivselt. Aga sealjuures on nad erinevad ained, millel on erinevad omadused. Keemilised ühendid metaani homoloogilises reas erinevad CH_2 gruppide kvantiteedi poolest. Mil määral see mõjub nende kvaliteedile, võib otsustada selle järgi, et esimene ühend reas — metaan — on gaas, aga viimane — heksadekaan — tahke aine.

D. I. Mendelejevi elementide perioodiline süsteem on rajatud keemiliste elementide omaduste sõltuvusele nende aatomkaalust. Tänapäeva teadus aga on näidanud, et need omadused sõltuvad aatomituuma laengu suurusest. Aatomituuma laengu suurenemine ühe ühiku võrra, kvantiteedi muutumine, tekitab ülemineku uuele kvaliteedile.

Näitlikult võib seda üleminekut vaadelda ainete radioaktiivse lagunemise protsessis. Teatud hulga energia eraldumine mõjub aatomituuma laengule, ja ühe aine aatomid muutuvad teise aine aatomiteks. Nii näiteks tekivad raadiumi lagunemisel heelium ja radoon. Energia neeldumine aatomituumades viib samuti lõppude lõpuks kvalitatiivsetele muutustele. Näiteks uraani isotoobi (uraan 238) tuumade pommitamisel neutronitega muutub uraan neptuuniumiks, see aga omakorda plutooniumiks.

Elusas looduses võib kvantitatiivsete muutuste üleminekut kvalitatiivseteks jälgida taimede puhul. Nende arenemises on selgesti eraldatav rida kvalitatiivselt erinevaid staadiume (nii näiteks on nisul jaroviseerumisstaadium, valgusstaadium). Üleminek ühelt staadiumilt teisele sõltub alati teatud hulga soojuse, valguse, niiskuse olemasolust. Tähendab, ka siin valmistavad kvantitatiivsed muutused ette kvalitatiivseid.

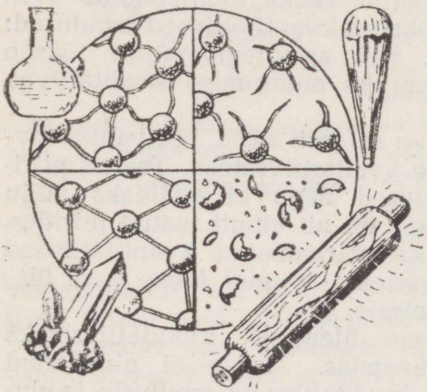

Aine neli olekut: tahke, vedel, gaasiline, plasma.

Kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete muutuste vahelist sõltuvust väljendatakse dialektikas *kvantitatiivsete muutuste kvalitatiivseteks muutusteks ülemineku seadusega.* See seadus aitab mõista, kuidas toimub arenemine, üleminek vanalt uuele.

Kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks muutusteks on üldine seadus, ta avaldub mitte ainult looduses, vaid ka ühiskonnas. Kvantiteedi kvaliteediks üleminekut ühiskonnas võib illustreerida töökooperatsiooni näitega. Töötajate ühinemine ühte kollektiivi annab efekti, mis suuresti ületab nende individuaalsete jõudude ja võimete aritmeetilise summa. Eredaks näiteks hüpetest ühiskonna arenemises on sotsiaalsed revolutsioonid, mille eeldused ühiskonna rüpes järk-järgult valmivad.

Niisiis pole arenemine lihtne kasv, vaid vastandite võit-

lus, kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks, hüpped, vana hukkumine ja uue tekkimine.

Kas looduse ja ühiskonna arenemisel on mingit suunda? Igaüks teist on näinud oravat rattal. Loomake liigub kogu aeg, ratas keerleb, üks pööre järgneb teisele, ja iga pööre kordab täpselt eelmisi. Selles keerlemises pole mingit edasiliikumist. Võib-olla arenevad loodus ja ühiskond samuti ringiliselt, korrates igavesti sama, mitmekordselt käidud teed?

Lihtsad elukogemused, rääkimata juba teaduse andmetest, lubavad järeldada, et materiaalse maailma arenemises on olemas progress, edasiminek. Eriti selgesti on seda näha elusas looduses. Juba üksnes tema tekkimise fakt tõestab, et loodus on võimeline mateeria madalamatelt, lihtsamatelt, anorgaanilistelt vormidelt üle minema kõrgematele, keerulisematele, orgaanilistele vormidele. Elus loodus on käinud ära pika tõusva arenemise tee struktuurita elusainelt ja kõige lihtsamatelt üherakulistelt organismidelt inimeseni. Iga etapp selles tõusus otsekui eitas eelmist, seejärel aga eitas järgnev teda ennast. Toimus omapärane eituse eitamine.

Eitamine ei tähenda kõige selle hävitamist, mis peitub vanas. Esiteks jätkavad lihtsamad nähtused sageli eksisteerimist uute, keerulisemate kõrval. Nii toimub näiteks elusas looduses: kõrgestiorganiseeritud loomade kõrval eksisteerivad looduses ka kõige lihtsamad. Teiseks, ja see on peamine, vanast tärganud uus otsekui imeb progressiivses arenemisprotsessis endasse kõik positiivse ja väärtusliku, mis leidus vanas.

Elusas looduses võtab iga uus liik vastu need temale kasulikud jooned, mis eelkäijad on evolutsioonilise arenemise protsessis kogunud.

Ühiskonna ajaloos ei teki ükski uus sotsiaalne kord tühjal kohal, vaid eelnevate ajastute vältel loodud materiaalsete ja vaimsete rikkuste omandamise alusel. Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu leidus niisuguseid „ultrarevolutsionääre", kes tegid ettepaneku hävitada kogu vana kultuur sel põhjusel, et ta on kodanlik, ja luua „proletaarne kultuur", millel pole minevikuga midagi ühist. Kõige ägedamad tegid ettepaneku visata isegi Puškin üle parda. V. I. Lenin võttis nad karmi kriitika alla. Ta näitas, et proletariaat on mineviku kultuuri progressiivsete demokraatlike traditsioonide säilitaja ning

vääriline jätkaja. Sotsialistlikku kultuuri ei saa luua tühjal kohal. Et teda arendada ja edasi viia, tuleb rikastada oma mälu kõigi nende rikkuste tundmisega, mis inimkond on loonud.

Niisiis tähendab dialektiline eitamine *seost, järjekestvust* arenemises. Nähtus, mis tekib eituse tulemusena, säilitab kõik väärtusliku, mis oli eelneval staadiumil olemas, kuid esineb samal ajal kui uus, sisult rikkam. Just tänu sellele on looduse, ühiskonna ja tunnetuse arenemine mitte paigaltammumine, vaid progress, edasiliikumine.

Et arenemise madalamate astmete positiivne sisu säilib kõrgemates, siis on eelneva arengu mõningate joonte kordumine võimalik. Toimub otsekui tagasipöördumine vana juurde progressi kõrgemal astmel. Näiteks ürgkogukondliku korra ajal valitses tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Seejärel toimus selle eitamine. Tekkis eraomandus ja inimese ekspluateerimine teise inimese poolt. Sotsialistliku revolutsiooni võiduga eitatakse eraomandust. Kehtestatakse uuesti tootmisvahendite ühiskondlik omandus, kuid teisel, kõrgemal alusel kui ürgkogukondlikus ühiskonnas.

Esitatud näide võimaldab mõista, et progressiivne arenemine ei ole liikumine mööda sirgjoont, vaid keeruline protsess, mis meenutab liikumist mööda *spiraali.*

Arenemine on eituste ahel, mille kaudu toimub tõus madalamalt kõrgemale, lihtsalt keerukale. Seda seaduspärast seost väljendab kolmas *üldine arenemise seadus — eituse eitamise seadus.*

Me saime üldise kujutluse mateeriast ja tema arenemise seadustest. Asume nüüd küsimuse juurde, mis puudutab teadvust, materiaalse ja vaimse vastastikust suhet.

§ 3. Teadvus kui kõrgestiorganiseeritud mateeria omadus.

Ilma mateeriata ei ole teadvust.

Me teame, et maailm on materiaalne. Missugune koht selles on aga teadvusel, inimese mõtetel ja tunnetel? Kas ei saaks neid arvata eri liiki mateeria hulka?

Seda tehes satuksime vastuollu teadusega. Materiaalsetel kehadel on olemas mehhaanilised, füüsikalised ja keemilised omadused. Aistingutel ja mõtetel ei ole niisuguseid omadusi. Nad eksisteerivad meie peas kui ideaalkujud, milles peegelduvad välismaailma esemed ja nende vastastikused seosed.

Samal ajal näitavad meie kogemused ja teaduse andmed, et teadvust ei saa olla ilma mateeriata. Iialgi pole keegi kohanud aistinguid ja mõisteid, mis oleksid tekkinud iseenesest, mateeriast sõltumatult. Teadvus eksisteerib ainult seal, kus on olemas inimese peaaju, mis on mõtlemise organ. Aju vigastamine toob kaasa teadvuse häire. Niisuguste keemiliste ainete mõju peaajule, nagu on aminasiin või reserpiin, surub maha ärevuse, kartuse ja ebakindluse tunde. Teised ained, vastupidi, suurendavad hirmu ja kutsuvad isegi hallutsinatsioone esile. Need faktid kinnitavad, et *teadvus on kõrgestiorganiseeritud mateeria — inimese aju — omadus.* Missugune see omadus on?

Juba sõna „teadvus" ise viib meid mõttele, et tema abil saame teadmisi maailmast ja sellest, mis toimub meie ümber. See aga tähendab, et teadvus eeldab mitte ainult aju olemasolu, vaid ka materiaalsete objektide eksisteerimist, mis avaldavad mõju ajule.

Meenutame, kuidas kõrgem närvitegevus seletab aistingute tekkimist. Mingi väliskeskkonna tegur (näiteks valguskiir, mis peegeldub esemelt) mõjub meeleorganile (antud juhul silmale). Välisärrituse energia muutub erutuseks, seejärel aga transformeerub aistinguks: teadvuses tekib eseme kujund.

Kujutleme hetkeks aju, millesse ei saabu mingeid signaale välismaailmast. Ükskõik kui kõrgesti niisugune aju oleks organiseeritud, ei saaks temas moodustuda ühtki aistingut, ühtki mõtet. Muidugi pole niisugust aju olemas. Kuid esineb juhtumeid, kus aju side välismaailmaga on rikutud. On haigeid, kel puudub nägemine, kuulmine, peaaegu täielikult on kadunud naha tundlikkus. Nende teadvus on enamiku ajast tegevuseta: nad viibivad unes.

Teatud määral võib aju võrrelda kiiresti liikuva filmilindiga, millel peegelduvad pildid tegelikkusest. Kui filmikaamera objektiiv kinni katta ja niiviisi välismaailmast eraldada, jääb lint tühjaks, seal ei teki mingeid kujutusi. Muidugi ei saa seda analoogiat võtta täht-tähelt. Esemete peegeldumine filmilindil toimub füüsika ja keemia seaduste järgi. Tegelikkuse peegeldumine inimese ajus on palju keerulisem füsioloogiline ja sotsiaalne protsess.

Niisiis, teadvus pole lihtsalt aju omadus, vaid materiaalse maailmaga vastastikuses toimes oleva aju omadus. *Teadvus on kõrgestiorganiseeritud mateeria omadus peegeldada välismaailma ideaalsetes kujundites.* Tänu teadvusele tun-

netab inimene ümbritsevat maailma ja tema seadusi, organiseerib oma praktilist tegevust.

Kuidas inimene tunnetab maailma.

Tunnetamine pole lihtsalt maailmast peegelkujutuse tekkimise akt inimese ajus. Samuti nagu mateeria arenemisele, on ka temale omased vastuolud, kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks muutusteks, eituse eitamine. Tunnetamine on keeruline protsess, milles mõte liigub teadmatuselt teadmisele, mittetäielikult ja ebatäpselt teadmiselt järjest täielikumale ja täpsemale. Nii nagu maailm on lõpmatu, niisamuti pole ka tunnetusel piire ja ta on lõpmatu.

Püüame selgitada, kuidas inimene tunnetab maailma. Juba esimestest elupäevadest peale algab tema tutvus välismaailma esemetega. Laps näeb esmakordselt elektrilampi. Tema teadvusse kinnitub esimene kujutlus elektrist. Seejärel saab lapsest kooliõpilane. Õppides füüsikat, tutvudes praktikas elektrotehnika alustega, õpib ta tundma elektri seadusi, elektrimasinate töö printsiipe. Tema teadmiste ulatus on nii palju laienenud, et talle ei tekita enam raskusi parandada lülitit, seada seina sisse kontakt laualambi jaoks. Pärast kooli lõpetamist töötab noormees tootval tööl, õpib elektrotehnikat, tutvub uusimate saavutustega sel alal. Niiviisi kasvavad ja laienevad tema teadmised pidevalt.

Inimühiskonna poolt läbitud tee maailma teaduslikul tunnetamisel meenutab teatud määral üksiku inimese tunnetuse arenemisteed.

Vanasti ei teadnud inimesed midagi elektri olemusest. Äike sisendas neile hirmu ja näis olevat raevunud jumalate tegu. Asjata ei kujutata kreeka mütoloogias Zeusi piksepildujana, kes heidab välke oma vaenlaste peale. XIX sajandil avastas teadus elektri põhilised seadused ja seletas neid nähtusi teoreetiliselt. Inimene õppis ümber kujundama mehhaanilist energiat ja soojusenergiat elektrienergiaks ning vastupidi. Ehitati esimesed elektrijaamad, valmistati esimesed elektrimasinad. Samuti nagu varem aur, nii rakendati nüüd ka elekter inimese teenistusse.

Elektri seaduste avastamise näite varal selgub, missugust teed mööda kulgeb inimese tunnetus. Ta läheb tähelepanekutelt, meeleliselt tajumiselt ehk, nagu filosoofias öeldakse, elavalt kaemuselt teoreetilisele uurimisele, seaduste avastamisele, seejärel aga nende rakendamisele praktikas. V. I. Lenin kirjutas: „Elavalt kaemuselt abstraktsele mõtlemisele ja *selle juurest praktikale* — niisugune on *tõe* tunnetamise, objektiivse reaalsuse tunnetamise dialektiline tee."

Me tunnetame maailma eelkõige meeleorganite — näge-

mise, kuulmise, kompimise abil. Need moodustavad otsekui kanalid, mille kaudu meile saabuvad teadmised materiaalsest maailmast. Sulgege kanalid, ja teadvuse side maailmaga katkeb. *Meelelise tunnetuse* ehk *elava kaemuse* protsessis tajume välismaailma esemeid, saame välismaailmast teadmisi.

Kuid miks me oleme veendunud, et meeled annavad meile õigeid andmeid ümbritseva maailma kohta? Kas ei toimu edasiandmisel moonutamist nagu tuntud lastemängus «rikkiläinud telefon»? Me oleme meeleliste kujutluste õigsuses veendunud sellepärast, et oleme neid korduvalt kontrollinud omaenda kogemuste najal praktilises tegevuses.

Kujutlege, missugune kaos algaks elus, kui inimeste aistingud ja tajud ei peegeldaks välismaailma esemete omadusi õigesti. Inimesed lihtsalt ei saaks orienteeruda ümbritsevas tegelikkuses. Tõsi küll, esineb juhuseid, mil meeled meid petavad. Pliiats, mis on pooleldi vette pistetud, näib murtuna. Kuid ka see «pettus» peegeldab materiaalsete nähtuste reaalseid omadusi, nimelt valguskiirte murdumist üleminekul hõredamast keskkonnast tihedamasse keskkonda. Tervete inimeste meeled peegeldavad välismaailma esemeid õigesti, sest meeleorganid kujunesid elusa looduse evolutsioonilise arenemise protsessis orienteerumisvahenditeks, organismi parema kohanemise vahenditeks vastavalt keskkonna tingimustele.

Eseme meeleline tunnetamine, kaemus ei anna veel teadmist tema arenemise sisemistest seadustest. Vaadeldes puuvõra, kompides oksi, kuulates lehtede sahinat, ei jõua me veel nende sügavate sisemiste protsesside mõistmisele, mis toimuvad rohelises lehes päikesekiirte mõjul. Ja asi ei seisa üldse selles, et neid protsesse pole võimalik näha. Mikroskoobiga varustatult tungime me lehe keerukasse ellu, kuid me ei suuda seda mõista, kui piirdume üksnes vaatlemisega. Mis tähendab mõista? See tähendab avastada seadused, keerukate vastastikuste mõjutuste summast eraldada olulised seosed (antud juhul fotosünteesi seadused). Seda tööd ei suuda meeled teha, sest meelekujundites on olulised ja ebaolulised tunnused justkui ühte sulanud.

Selleks et mingi nähtuse arenemise seadusi kindlaks teha, tuleb meelte abil saadud andmeid lahti mõtestada ja üldistada. Siin aga peame appi võtma abstraktse mõtlemise ehk *loogilise tunnetamise.* Meelelise tunnetamise alusel loob see teaduslikke abstraktsioone, s. o. mõisteid, milles on väljendatud olulised seosed, tegelikkuse seadused.

Füüsika opereerib mõistetega „kiirus", „mass", „liikumishulk", „energia" jne. Kõik need mõisted on teadusli-

kud abstraktsioonid. Looduses ei leia te kuskil puhtal kujul kiirust, energiat ega massi. Seal on olemas materiaalsed kehad, mis liiguvad kiiremini või aeglasemalt, avaldavad mõju teistele kehadele suuremal või vähemal määral. Või võtke mõiste „valents" keemias või „pärilikkus" bioloogias. Tegelikkuses te võite avastada, et mitmesuguste ainete aatomid ühinevad teatud kindlates proportsioonides, elusorganismid aga annavad teatud kindlaid tunnuseid põlvest põlve edasi. Kuid ei valentsust ega pärilikkust iseenesest, puhtal kujul, siin pole. Seesama käib filosoofiliste mõistete „materia", „liikumine", „ruum", „aeg", „seadus" kohta. Teaduslikke mõisteid luues ja seadusi avastades eraldavad teadlased mõttes materiaalsete kehade olulisi omadusi ja suhteid, neid otsekui „abstraheerides" kehadest endist. Sellest tuleneb ka nimetus abstraktne mõtlemine, see tähendab mõtteliselt eraldatud ehk abstraheeritud mõtlemine.

Teaduslik abstraheerimine ei vii meid tegelikkusest eemale, vaid, vastupidi, lähendab sellele. Me eraldume üksikesemete ebaolulistest tunnustest ja omadustest, kuid tunnetame see-eest nende sügavat aluspõhja, olemust. See aitab meil orienteeruda nähtuste keskel, mõista nende seaduspärasust.

Abstraktne mõtlemine on lahutamatult seotud keelega. Kui tahame väljendada mõtet, võtame appi sõnad. Võib mõelda ka ilma midagi kuuldavalt kõnelemata. Kuid ka sel puhul rüütame oma mõtteid sõnadega, otsekui räägiksime iseendaga. Miks see nii on?

Asi seisab selles, et abstraktne mõtlemine on üksnes inimestele omane. Ta tekkis ühise töö protsessis ja on juba algusest peale ühiskonna produkt. Töös oli inimestel tarvis oma tegevust kooskõlastada, vahetada omandatud kogemusi ja teadmisi. Sellest vajadusest tekkis artikuleeritud kõne, keel kui vahend mõtete vahetamiseks ja nende teadmiste, mis inimesed ümbritsevast tegelikkusest ühises töös omandasid, kinnitamiseks sõnades.

Viibides oma toas, loeme raamatust sõna «tulekahju» või kuuleme raadiodiktorit seda ütlemas. Kuigi meie ümbruses pole tuld, pole kuumust ega põlevate palkide praksumist, mitte midagi niisugust, mis võiks oma vahetu mõjuga kutsuga meie teadvuses esile tulekahju kujutluse, mõistame ometi selgesti, millest on juttu. Millega seletada, et sõna, mõjudes kuulmisele või nägemisele, äratab teadvuses kindla mõtte? See on seletatav sellega, et inimesed, olles oma praktilises tegevuses tulekahjuga korduvalt kokku puutunud, eraldasid selle nähtuse üldised tun-

nused, lõid tema mõiste ja sidusid sõnaga «tulekahju». Uurides keelt, omandame sellega teadmisi, mis on kogutud paljude põlvkondade poolt, kes elasid enne meid. Seepärast pole ükski sõna meile lihtsalt heli, vaid igal sõnal on kindel tähendus, mida me seda sõna kuuldes tahtmatult tajume.

Pole raske mõista, et inimesel, kes mingil põhjusel lapsepõlvest peale on teistest inimestest isoleeritud ega õpi kõnelema, ei ole ka abstraktset mõtlemist. Selle kinnituseks võib esitada ajaloolise fakti. Mõni aasta tagasi leiti Indias tütarlaps, kelle varsti pärast sündimist oli emahunt ära viinud. Tütarlaps elas terve rea aastaid hundikarja hulgas. Muidugi ei osanud ta kõnelda ja tal puudus inimlik mõtlemine täielikult.

Abstraktne mõtlemine on võimas tunnetamise relv. Üksnes tänu temale võis tekkida teadus, mis selgitab inimesele arusaamatuid nähtusi, avab talle looduse ja ühiskonna arenemise seadusi.

Tunnetamine ja praktika.

Kuid ka abstraktse mõtlemise kaudu ei jõua tunnetusprotsess lõpule, sest selleks, et olla kindel, et meie teadmised on tõele vastavad, on vaja kriteeriumi (hindamise mõõtu), mis kinnitaks meie vaadete ja ideede õigsust.

Sageli näeme inimesi millegi üle tuliselt vaidlemas. Igaüks neist arvab, et tal on õigus, igaüks peab oma arvamist tõeks. Kes lahendab vaidluse? Kust leida „lakmuspaber", mis võimaldaks täie kindlusega eraldada tõde eksitusest? Kui teadlased või leidurid omavahel vaidlevad, võtavad nad appi eksperimendi.

Kui teadlane teoreetiliste uurimuste alusel väidab, et see- ja seesuguste metallide sulamil peavad olema nii- ja niisugused omadused, siis on tema järeldusi hõlbus kontrollida: valmistada tehase laboratooriumis sulam nimetatud metallidest. Kui sulamil on olemas need omadused, millest teadlane rääkis, siis on teadlasel õigus, kui ei ole, siis teadlane eksis. Kõige kindlamaks *tõe kriteeriumiks on ühiskondlik praktika*, s. o. inimeste tegevus ümbritseva maailma ümberkujundamisel, eelkõige tootmistegevus, industriaalne tegevus.

Me oleme veendunud, et elementide perioodilisuse süsteem on õige. Miks? Sellepärast, et ta on praktikas kontrollitud. Selle süsteemi alusel ennustas D. I. Mendelejev niisuguste elementide avastamist, mis olid siis veel teadusele tundmatud. Mõnede aastate pärast need elemendid leiti, ja nende omadused vastasid ennustatutele.

Praktika on tõe kriteeriumiks mitte ainult loodusteadustes, vaid ka ühiskondlikes teooriates. Ajaloos on olnud

palju mitmesuguseid sotsiaalseid ja poliitilisi õpetusi. Ükski neist pole praktika kontrolli välja kannatanud. Üksnes marksistlik-leninlik teooria on sügavalt õige, seda on kinnitanud ühiskonna arenemise, rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise, sotsialismi ja kommunismi ehitamise praktika.

Kuid praktika pole ainult tõe kriteerium. Ta esitab tunnetusele teatud ülesandeid. F. Engels kirjutas: „Kui ühiskonnal tekib tehniline vajadus, siis annab see teaduse arenemisele suurema tõuke kui kümmekond ülikooli." Inimese mõistuse jõud suundub esmajoones nende probleemide lahendamisele, mis on praktika vajadustest tingitud.

Tunnetus pole mõeldav praktikata. Kujutlege, et me ümbritsevat maailma üksnes vaatleme, tema arenemisse praktiliselt vahele segamata. Muidugi ei võiks me siis tunnetada materiaalsete nähtuste arenemise seadusi.

Eksperiment ei ole juhuslikult looduse teadusliku uurimise võimas vahend. Elementaarosakeste või aatomituuma ehituse uurimist on võimatu kujutleda ilma tohutu praktilise eksperimentaalse tööta. Võimsad sünkrofasotronid ja teised keerulised aparaadid, mida teadlased kasutavad, on praktika produktid, kaasaegse tööstuse produktid.

Ühiskonnateadused arenevad samuti praktika alusel. Marksism tekkis kui proletariaadi revolutsioonilise võitluse praktika üldistus. Marksistlik-leninliku teooria loov arendamine NLKP programmis on sotsialismi ja kommunismi ehitamise praktika sügava lahtimõtestamise tulemus.

Niisiis etendab praktika tunnetuses esmajärgulist osa, on tema *aluseks.* Praktika najal leiab tõestust inimeste võime tunnetada maailma, avastada tema arenemise seadusi. Mateeria on lõpmatu ja ammendamatu. Sellepärast eksisteerivad alati nähtused, mida veel ei tunta. Kuid pole olemas tunnetamatuid nähtusi. See, millest me eile veel midagi ei teadnud, on meile täna hästi tuntud. Need ülesanded aga, mille kallal teaduslik mõte täna vaeva näeb, lahendatakse homme praktika uute saavutuste põhjal.

Teooria ja praktika ühtsus on võti teadvuse aktiivsuse mõistmiseks, tema tohutu suure ümberkujundava osatähtsuse mõistmiseks. Teadvus tungib maailma, muudab teda inimeste praktilise tegevuse läbi. Eriti eredalt ilmneb teadvuse aktiivsus ühiskonna elus. Marksismi-leninismi ideed meie maal, mis on kehastunud kommunistliku ehitustöö praktikas, loovad uut maailma, kommunismimaailma.

§ 4. Materialism ja idealism.

Me tutvusime üldjoontes marksistliku filosoofia õpetusega maailmast ja tema tunnetamisest. Vaatame nüüd, missugune koht on sel õpetusel teiste filosoofiliste teooriate hulgas, missugune suhe on tal klassivõitlusega ja poliitikaga.

Kaks suunda filosoofias.

Kõigest eespool öeldust näete, et marksismi filosoofilise õpetuse põhijoon on maailma seletamine temast endast lähtudes, ilma mingite kõrvaliste lisandite või väljamõeldisteta. Loodust ja olemist[1] võetakse sellistena, nagu nad tegelikult on. Marksismi filosoofia on materialismi kõrgeim vorm.

Materialismi ajalugu on pikk. Materialism kui filosoofiline õpetus tekkis juba vanaajal. Kuid tolleaegne materialism oli alles naiivne, ei toetunud konkreetsetele teadustele, teadused ise aga olid veel embrüonaalses seisundis. XVII—XVIII sajandil tekkis materialismi uus vorm, mis püüdis kõiki teadmisi ühendada ja teadust looduse uurimise meetodiga varustada. Kõige arenenum teadus oli tol ajal mehhaanika. Sellega seletub, et ka materialism oli mehhaaniline: kõik maailma seadused taandas ta mehhaanika seadustele. Teaduste mitteküllaldane areng põhjustas XVII—XVIII sajandi materialismis veel teise puuduse — nimelt oli see materialism metafüüsiline ega suutnud järjekindlalt läbi viia maailma arenemise ja kõigi tema nähtuste vastastikuse seose ideed. Ja lõpuks: see materialism oli kaemuslik, sest ta ei mõistnud inimeste praktilise, revolutsioonilise, ümberkujundava tegevuse osatähtsust.

Marksismi filosoofiline õpetus, nagu veendusime, käsitab maailma pidevas liikumises ja arenemises, mille protsessis kõik nähtused on vastastikuses seoses ja vastastikuses toimes. See tähendab, et marksistlikus filosoofias on materialism orgaaniliselt seotud dialektikaga. Sellepärast on marksismi filosoofia tervikuna saanud nimetuse *dialektiline materialism.*

Pole raske mõista, kelle huvisid teenib materialism. Materialistlik filosoofia on tihedalt seotud loodusteadusega ja suunab looduse uurimisele. Ta teenib neid ühiskonnaklasse, kes tahavad saada teaduslikke teadmisi maailmast ja kasutada neid progressi huvides. Materialism on tavaliselt ühiskonna eesrindlike, progressiivsete klasside filosoofia.

---

[1] Olemine on filosoofiline mõiste, mida kasutatakse looduse, materiaalismaailma tähistamiseks ja eristamiseks teadvusest ning mõtlemisest.

Kõige eesrindlikum ja progressiivsem klass kaasaegses ühiskonnas on töölisklass. Võitluseks kapitalismi vastu ja kommunistliku ühiskonna ehitamiseks vajab ta selget teaduslikku maailmavaadet. Sellepärast ongi dialektiline materialism *töölisklassi maailmavaate filosoofiliseks aluseks.*

Materialism on filosoofias juhtiv, progressiivne suund. Kuid te olete muidugi juba kuulnud, et peale materialismi eksisteerib filosoofias veel teine suund. See on *idealism.* Püüame analüüsida tema olemust.

Idealistid peavad maailma algpõhjuseks vaimset alust, ideed. Vastupidi materialistidele keelduvad nad algusest peale seletamast loodust, mateeriat, olemist viimastest endist lähtudes, võtma neid sellisena, nagu nad on tegelikult. Idealistide arvates on looduse ja mateeria loojateks teadvus, mõistus, jumal.

Idealism jaguneb kaheks põhisuunaks: subjektiivne ja objektiivne idealism. Subjektiivsed idealistid on arvamisel, et kõik välismaailma esemed ja nähtused on inimteadvuse produktid. «Kogu maailm on minu aistingute kompleks,» — niisugune on see ülitarkus, milleni jõuab välja subjektiivne idealism.

Objektiivsed idealistid väidavad, et materiaalne maailm on kuskil väljaspool inimese teadvust eksisteeriva maailmamõistuse produkt.

Kõik loodusteaduse ja inimpraktika andmed kummutavad idealismi.

Kaasaegne loodusteadus tõestab, et Maa, Kuu ja Päike eksisteerisid ammu enne inimese või mingi muu, psüühikaga varustatud olendi tekkimist. Eks ole see veenev argument, mis tõestab välismaailma sõltumatust inimese teadvusest?

Koletus vastuolus loodusteadusega on ka kujutlus maailmamõistusest, kes „lõi maailma". Teadus on tõestanud, et teadvus on kõrgestiorganiseeritud mateeria produkt, aju produkt. Ei saa olla mingit maailmateadvust, mis eksisteerib kõrgestiorganiseeritud mateeriast sõltumatult. Ent isegi siis, kui oletada, et ta eksisteerib — kuidas sai ta luua maailma eimillestki? See on jällegi teaduse kõigi seadustega vastuolus. Inimene on asunud kosmose vallutamisele, tungib mikromaailma saladustesse, kuid ei kohta kuskil mingeid jälgi maailmamõistuse tegevusest, kõik nähtused on loomulike põhjustega seletatavad.

Napoleon küsis kord tuntud astronoomi Laplace'iga vesteldes temalt, miks ta kuskil oma teostes ei lausu sõnagi

jumalast. „Mul polnud seda hüpoteesi tarvis," vastas teadlane uhkelt. Sellest ajast saadik on teadus teinud palju suuri avastusi, liikunud kaugele edasi. Ja Laplace'i sõnu perifraseerides võime öelda, et maailma teaduslikuks seletamiseks pole inimkonnal tarvis väljamõeldisi maailmavaimust.

Miks aga eksisteerib idealism ja avaldab mõju paljude inimeste teadvusele? On ju tal pooldajaid isegi teadlaste hulgas. Asi seisab selles, et idealismi juured asuvad nii inimtunnetuses kui ka ühiskondlikes tingimustes.

V. I. Lenin kirjutas, et inimese tunnetus meenutab puud, mis võib kanda vilju, kuid ka tühje õisi. Eespool räägiti, et tunnetamine on äärmiselt keeruline ja vastuoluline protsess. Idealistlikud õpetused põhinevadki ühekülgsel suhtumisel tunnetusse.

Meie aistingutel on tunnetuses äärmiselt suur tähtsus. Ei tohi aga unustada, et peale aistingute eksisteerivad abstraktne mõtlemine ja praktika. Kui aistingute osatähtsust ülearu suureks puhuda, võib jõuda arvamusele, et aistingud on ainuke reaalsus, millega meil tegemist on. Nii teevadki subjektiivsed idealistid: nad ütlevad, et aistingud on maailma «elemendid». Niisugused on subjektiivse idealismi juured tunnetuses.

Igaüks on sageli näinud ja maitsnud õunu, pirne, apelsine ja teisi puuvilju. Kuid keegi pole näinud ega maitsnud «puuvilja» kui niisugust. Mõiste «puuvili» on abstraktsioon, mõtteline tuletus neist üldistest joontest, mis on omased õuntele, pirnidele, apelsinidele. Abstraktsioonid on tunnetamisprotsessis vajalikud, ilma nendeta pole võimalik mõelda, nad esinevad igas teaduses. Kuid siinjuures ei tohi mingil juhul unustada, et ühised jooned, mis moodustavad abstraktsiooni sisu, ei eksisteeri iseseisvalt, üksikesemetest eraldi. Kui see ununeb, võib kergesti kujutleda, et peale õunte, pirnide, apelsinide eksisteerib veel «puuvili» üldse, ja et just nimelt see mõiste moodustab kõigi reaalsete viljade olemuse, nende aluse. Niiviisi teevad objektiivsed idealistid: nad väidavad, et mõiste, idee sünnitab üksikasju. Niisugused on objektiivse idealismi juured tunnetuses.

Kuid asi ei seisa mitte ainult mõtlemisprotsessi vasturäägivuses. Idealismi visa säilimise juuri tuleb näha ühiskondlikes tingimustes.

Erinevalt materialismist väljendab idealism tavaliselt konservatiivsete klasside huvisid, kes püüavad säilitada iganenud korda. Maailma seaduste tunnetamine aga soodustab sotsiaalset progressi. Sellepärast haaravad kaduvad klassid kinni idealismist, mis desorienteerib töötajaid, kisub neid praktiliste ülesannete lahendamisest kõrvale, läheb uduste ja elutute abstraktsioonide valdkonda. Oma aja äraelanud klassid levitavad ja toetavad idealistlikke

õpetusi — selles ongi idealismi säilimise peamine põhjus, sellega on seletatav idealistlike teooriate rohkus imperialistlikes maades.

Idealismi ebateaduslikkus ja reaktsioonilisus avalduvad eriti selgesti tema tihedates sidemetes usuga.

Religioon on maailma fantastiline, moonutatud peegeldus inimese teadvuses. Selles avaldub inimese jõuetus looduse ees, tema sotsiaalne allasurutus. Usuline maailmavaade on otsene vastand teaduslikule. Nad on antipoodid.

Tsivilisatsiooni ajalugu on täis teaduse ja religiooni vahelist võitlust. Teadus õõnestab oma avastustega kiriklike dogmade aluseid, mis räägivad jumala olemasolust ja tema kõikvõimsusest. Loodusnähtusi loomulike põhjustega seletades ei jäta teadus enam paika jumalale. Minevikus kiusas kirik teadlasi taga. Hulk väljapaistvaid teadlasi on kirikutegelaste käe läbi hukkunud. Praegu on religioon sunnitud inimmõistuse võimsuse ees taganema. Kirikutegelased tavaliselt ei eita enam teadust, vastupidi, nad püüavad tõestada, et just jumal andis inimesele võime tunnetada maailma.

Oma tekkimisest kuni tänaseni on religioon etendanud ja etendab alati reaktsioonilist osa. Ta püüab inimestele sisendada mõtet, et kõik on kaduv ja võitlus õnne eest maa peal on kasutu, püüab sisendada passiivsust ja ükskõiksust. Tasuks tõotab ta usklikele „taevariiki". Muidugi vastavad niisugused ideed ülihästi ekspluataatorlike klasside huvidele, sest nad kisuvad töötajate hulki eemale revolutsioonilisest võitlusest. Sellepärast on ekspluataatorlikud klassid alati religiooni toetanud ja kirikutegelasi soosinud. Religioon on muutunud rahvahulkade vaimse ikestamise vahendiks. K. Marxi kujuka väljenduse järgi on usk oopium rahvale.

Te muidugi märkasite idealismi ja religiooni põhijoonte ühtelangemist. Idealism ja usuline maailmavaade on nii oma olemuselt kui ka sotsiaalse osatähtsuse poolest kaksikvennad.

Niisiis on materialism ja idealism kaks vastupidist suunda, kaks lepitamatut leeri filosoofias.

Filosoofia põhiküsimus.

Te näete, et veelahkmeks kahe vastandliku leeri, materialismi ja idealismi vahel on *mateeria ja teadvuse vahekorra* küsimuse erinev lahendamine. Materialismi põhiprintsiibiks on mateeria primaarsuse ja teadvuse sekun-

daarsuse tunnustamine. Olemine, s. o. mateeria, loodus, määrab teadvuse, ütlevad materialistid, toetudes ühiskondlikule praktikale ja loodusteadusele. Idealismi põhiprintsiibiks, vastupidi, on teadvuse primaarsuse ja mateeria, olemise sekundaarsuse tunnustamine.

Erilise tähtsuse pärast, mis mateeria ja teadvuse vahekorra küsimusel on filosoofiliste positsioonide määramisel, nimetatakse teda *filosoofia põhiküsimuseks.* Sõltuvalt vastusest sellele küsimusele lahenduvad ka kõik teised maailmavaatelised küsimused. Tõepoolest, kui tunnustada mateeria primaarsust, tema sõltumatust teadvusest, siis on loomulik vaadata ka liikumisele, ruumile ja ajale nagu mateeria objektiivsetele eksisteerimisvormidele. Kui aga lugeda mateeriat sekundaarseks, teadvusest tulenevaks, siis võib liikumist, ruumi ja aega käsitada teadvuse, vaimu vormidena. Võtke küsimus seadustest. Filosoofia põhiküsimuse materialistlik lahendus viib otseselt seaduste objektiivsuse tunnustamisele. Idealistlik lahendus sunnib pidama seadusi kas maailmamõistuse ilmutuseks või inimese teadvuse tegevuse tulemuseks. Pole niisugust filosoofilist probleemi, mille lahendus ei sõltuks filosoofia põhiküsimuse lahendamisest.

Filosoofia põhiküsimusel on ka veel teine külg: kuidas suhtub meie teadvus maailma, ehk, teiste sõnadega, kas maailm on tunnetatav? Ka selle küsimuse lahendamisel tuleb ilmsiks materialismi ja idealismi vastandlikkus. Me juba nägime, et materialistid ütlevad veendunult: jah, maailm on tunnetatav. Idealistide keskel pole selles küsimuses üksmeelt. Enamik neist, sealhulgas rõhuv enamik kaasaegseid kodanlikke filosoofe, eitab maailma tunnetatavust, jutlustab inimmõistuse jõuetust. Mõned idealistid ei eita tunnetamise võimalikkust, kuid eitavad ikkagi, et tunnetus on mateeria peegeldus inimese mõtlevas ajus. Nende arvates seisab tunnetamine puhaste ideede maailma omaksvõtmises, absoluutse vaimu, maailmateadvuse, teiste sõnadega jumala tegude mõistmiseni jõudmises. On selge, et niisugune arusaamine tunnetamisest ei suuna kedagi looduse ja ühiskonna objektiivsete seaduste uurimisele.

Mõned idealistid, püüdes maskeerida oma vaadete reaktsioonilist olemust, väidavad, et nemad ei kuulu ei materialistide ega idealistide hulka, vaid on tõusnud kõrgemale kahe põhisuuna vastandlikkusest, leidnud «kesktee» filosoofias.

Aga otsustage ise, kuidas võib vältida vastust küsimusele olemise ja teadvuse vahekorrast. Seda on võimatu teha. Sellepärast jutlustavad

«kesktee» pooldajad tegelikult kõige puhtakujulisemat idealismi. Algul nad kuulutavad, et filosoofia põhiküsimus olevat kaotanud mõtte ja filosoofia ülesanne seisvat «meeleliste andmete» analüüsimises. Kuid siis selgub, et «meeleliste andmete» all mõtlevad nad aistinguid ja tajusid. «Kesktee» pooldajad ei käsita neid kui välismaailma esemete peegeldust, vaid kui ainsat reaalsust. Järelikult on põhiküsimus salamahti juba lahendatud idealismi kasuks: aistinguid ja tajusid käsitatakse materiaalse tegelikkusega võrreldes primaarsetena.

Eespool on juba räägitud, et nii materialism kui ka idealism on teatud klasside huvidega seotud. Esimene toetub teadusele ja väljendab ühiskonna eesrindlike, progressiivsete klasside huvisid. Teine seguneb religiooniga ning kaitseb konservatiivsete ja reaktsiooniliste klasside huvisid.

Muidugi oleks see lihtsustamine, kui arvata, et kõik idealistid teadlikult kaitsevad konservatiivsete ja reaktsiooniliste klasside huvisid. Nende hulgas on ka niisuguseid, kes paljudes ühiskondlik-poliitilise elu küsimustes asuvad progressiivsetel seisukohtadel. Paljud filosoofid-idealistid näiteks võitlevad aktiivselt rahu eest. Jutt on siin sellest, et idealistlike õpetuste sisu iseenesest, kas nende autorid seda tahavad või ei taha, teenib reaktsiooniliste klasside huvisid.

Materialismi ja idealismi vahel on käimas visa ja lepitamatu võitlus inimeste teadvuse pärast. Esimesel pilgul võib paista, et sel võitlusel on üksnes kauge suhe majanduslike ja poliitiliste küsimustega ning selle klassivõitlusega, mis ühiskonnas käimas on. Tegelikult aga ei ole see nii. Mõlemad põhisuunad püüavad inimestel kujundada teatud maailmavaadet, teatud mõtlemislaadi. Sellest aga sõltub poliitiliste ülesannete mõistmine. Sellepärast on materialismi ja idealismi võitlus lõppkokkuvõttes seotud klassivõitlusega. V. I. Lenini sõnade järgi väljendab nende kahe suuna võitlus filosoofias lõppkokkuvõttes kaasaegse ühiskonna vaenulike klasside tendentse ja ideoloogiat.

Siit selgub, et olemise ja teadvuse vahekorra küsimus pole ainult sellepärast põhiline, et tema lahendamisest sõltuvad teised filosoofilised küsimused, vaid ka teisel põhjusel. *Filosoofia põhiküsimuse lahendamisel avaldub filosoofilise teooria parteilisus, tema side klassivõitlusega ühiskonnas, side poliitikaga.*

Dialektilise materialismi parteilisus seisab selles, et ta otseselt väljendab töölisklassi huvisid. Kodanlikud filosoofid väidavad, et dialektilise materialismi parteilisus takistab maailma objektiivset teaduslikku tunnetamist. Kuid see pole nii. Töölisklass on huvitatud tegelikkuse seaduste teaduslikust tunnetamisest, sest see on talle maailma ümber-

kujundamiseks vajalik. Sellepärast ei takista klassihuvi antud juhul teaduslikku objektiivset tunnetamist, vaid, vastupidi, aitab sellele kaasa. Teistsugune lugu on kodanliku parteilisusega. See tõepoolest takistab teaduslikku, objektiivset lähenemist maailma tunnetamisele. Kaasaegne kodanlus ei ole huvitatud tegelikkuse arenemisseaduste teaduslikust tunnetamisest, sest need seadused toovad kapitalismile hukkumise. Kas saab siis niisugusel juhul oodata kodanlikelt filosoofidelt erapooletust ja objektiivsust?

Marksistliku filosoofia parteilisus, tema side töölisklassi huvidega ja poliitikaga avalduvad kõige selgemini õpetuses ühiskonna arenemise seadustest.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Mis on mateeria? Milles avaldub mateeria ja liikumise ühtsus?
2. Mis on seadus? Missugused iseärasused on dialektika seadustel?
3. Mille poolest erinevad meeleline ja loogiline tunnetus ja kuidas nad on omavahel seotud?
4. Missugune osatähtsus on praktikal tunnetuses?
5. Mida mõista filosoofia põhiküsimuse all? Missugused on tema kaks külge? Esitage loodusteaduslikke näiteid mateeria primaarsuse ja teadvuse sekundaarsuse tõendamiseks.
6. Mida tähendab maailmavaate parteilisus, miks peab võitlema idealismi ja papimeelsuse vastu?

2. PEATÜKK.

ÕPETUS ÜHISKONNA ARENEMISEST.

Inimkonna ajalugu on keerukas ja mitmekülgne. Revolutsioonid, ülestõusud, riigipöörded, verised sõjad, ideede võitlus — kuidas orienteeruda ajaloofaktide lõputus labürindis? On neile omane objektiivne seaduspärasus või kutsub neid esile juhuste mäng?

Nendele küsimustele vastab marksistlik õpetus ühiskonna arenemisest — *ajalooline materialism*. Ta võimaldab kindlaks määrata seaduspärast seost ühiskonna elu arvukate sündmuste ja faktide vahel ning orienteeruda ühiskondlike nähtuste keerulises võrgus, eraldades neis kõige tähtsama ja olulisema.

§ 5. Materialistlik ajalookäsitus.

Ühiskondlik olemine ja ühiskondlik teadvus.

Ühiskonna ajalugu erineb oluliselt looduse arenemisest. Looduses pole teadlikke jõude, arenemine toimub seal stiihiliselt. Teisiti on lugu ühiskonnas. Siin tegutsevad inimesed, kellel on teadvus, tahe, soov. Nad püstitavad endale kindlad eesmärgid ja püüavad neid saavutada. Tekib illusioon, nagu moodustaksid teadvus, ideed, eesmärgid ühiskonna elu aluse.

Vaatame, kas see on nii. Esitame küsimuse: miks pooldavad ühed inimgrupid ühtesid ühiskondlikke vaateid, teised aga teisi? Miks on näiteks kodanlikus ühiskonnas töölistel ja kapitalistidel erinevad vaated ja veendumused? Kapitalistid ekspluateerivad töölisi, nende käes on kogu võimutäius, nad kasutavad kõiki elumõnusid. Selge, et nad on olemasoleva korraga rahul, peavad teda õigluse tipuks.

Tööliste olukord on teistsugune. Nad peavad palehigis töötama kapitalisti kasuks, et saada vajalikke elatusvahendeid. On arusaadav, et töölisklass ei saa kapitalistlikku korda õiglaseks pidada. Nagu näeme, tuleneb kapitalistide ja tööliste vaadete vastandlikkus nende erinevast ühiskondlikust seisundist, materiaalsetest elutingimustest. *Missugune on inimeste eluviis, niisugune on ka nende mõteviis.*

Elamiseks peab inimene rahuldama materiaalseid vajadusi toidu, rõivastuse, jalatsite, korteri jne. näol. Need vajadused, tahab ta seda või mitte, sunnivad teda astuma materiaalsetesse suhetesse loodusega ja teiste inimestega: ta harib põldu, ehitab maju, valmistab tootmisvahendeid, vahetab oma töö produkte. Sellest kõigest kujunevad vajalikud elutingimused, inimeste *ühiskondlik olemine*, millel on oma objektiivsed seadused, mis ei sõltu sellest, missugused ideed ja teooriad ühiskonnas eksisteerivad.

Ühiskondliku olemise peamise sisu moodustab inimeste töö materiaalsete hüvede tootmisel.

Tänu tööle eraldus inimene loomariigist. Loomad ei tooda materiaalseid hüvesid, nad tarbivad seda, mis looduses valmina leidub. Inimene aga suhtub loodusesse aktiivselt, kujundab teda ümber, loob endale tööga vajalikke materiaalseid hüvesid. Kõigi inimkonna käsutuses olevate varade ainsaks allikaks on töö. Mitte ainult inimese aju, vaid teatud määral ka tema käsi on töö produkt: aastatuhanded tööalast tegevust täiustasid seda, muutsid ta osavaks organiks, mis on võimeline teostama kõige keerulisemaid operatsioone. Üksnes tänu tööle saavutas inimese käsi niisuguse kõrge täiuslikkuse astme, et ta suutis, F. Engelsi sõnade järgi, luua Raffaeli maale, Thorvaldseni skulptuure, Paganini muusikat.

Töö on alati moodustanud ühiskonna eksisteerimise ja arenemise põhialuse, see on inimelu igavene ja loomulik tingimus.

Inimesed ei saaks tegelda teadusega, poliitikaga, kunstiga, luua filosoofilisi õpetusi ja poliitilisi teooriaid, kui nad tootmise abil ei rahuldaks oma materiaalseid vajadusi. Tähendab, ühiskonna materiaalne elu, ühiskondlik olemine on primaarne, aga vaimne elu, ühiskondlik teadvus on sekundaarne.

Ükskõik missuguse ühiskondliku teooria me ka võtame, alati ulatuvad tema juured ühiskondlikku olemisse, ühis-

konna elu materiaalsetesse tingimustesse. Siit tuleneb tähtis järeldus: ühiskonna arenemise alust ei tule otsida inimeste teadvusest, vaid nende ühiskondlikust olemisest, materiaalsete hüvede tootmise arenemisest.

Tootmisviis. Kõigepealt teeme kindlaks, missugustest elementidest koosneb tootmine.

Tootmiseks on tingimata vajalik lähtematerjal, millest valmistatakse inimesele vajalikke esemeid. Selleks on mets, süsi, rauamaak ja teised kasulikud kaevised; teiste sõnadega ese, millele on suunatud inimese töö, ehk *töö objekt.*

Materiaalseid hüvesid pole võimalik toota paljaste kätega. Isegi kõige lihtsamat tööd teeb inimene haamri, kirve või labida abil. Kaasaegse tootmise organiseerimiseks läheb vaja tööpinke, masinaid, instrumente. Kõiki neid asju, millega inimesed mõjutavad töö objekti, kasutades mehhaanilisi, füüsikalisi või keemilisi jõude, nimetatakse *tööriistadeks.* Rõhutades nende tähtsat osa tootmises, nimetas Marx tööriistu tootmise kondikavaks ja lihaste süsteemiks. Peale tööriistade on tootmiseks hädavajalikud tehasehooned, laod, hoidlad, energiaallikad, raudteed, elektriliinid, niisutuskanalite võrk jne. Koos tööriistadega moodustavad nad *töövahendid.* Tööobjektid ja töövahendid moodustavad *tootmisvahendid,* s. o. materiaalsete tingimuste kogumi, ilma milleta on tootmine võimatu.

Ja lõpuks, tootmine sisaldab endas ka *inimeste tootmistegevust.* Inimeseta on masinad surnud, nad ei saa materiaalseid hüvesid toota. Inimesed, kes panevad liikuma tööriistu, kes on materiaalsete hüvede loojad — on tootmise kõige tähtsam tegur.

Ühiskonna poolt loodud tootmisvahendid ja tootmiskogemusi omavad inimesed, kes neid tööle panevad, moodustavad üheskoos *ühiskonna tootlikud jõud.* Tootlikud jõud väljendavad materiaalseid suhteid ühiskonna ja looduse vahel. Nende arenemistase näitab, missugusel määral inimene valitseb looduse üle, näitab inimese aktiivset mõju loodusele.

Tootlike jõudude arenemistaseme üle otsustatakse eelkõige tootmisriistade järgi. Tootmisriistadel on oma ajalugu: ürginimese primitiivsetest puu- ja kivi-tööriistadest kaasaegsete keerukate automaatideni, mis sooritavad kõiki tootmisoperatsioone, jättes inimesele üksnes kontrolli ja käsitsemise funktsiooni. Mida täiuslikumad on tööriistad, seda rohkem materiaalseid hüvesid võib toota. Selleks et puud kivikirvega maha raiuda, kulus ürginimesel mitu päeva. Praegu langetatakse puu elektrisae abil mõne sekundiga. Üks võimas ekskavaator tõstab 7 tunni jooksul

nii palju mulda välja, et seda ei suudaks sama aja jooksul teha isegi tuhat inimest labidatega.

Tootlike jõudude taset mõõdetakse samuti tootmise energiaga varustatusega. Paljude aastatuhandete vältel oli energiaallikaks peamiselt inimeste ja loomade lihaste jõud. Praegu annavad inimestele energiat võimsad elektrijaamad, mis ületavad inimese lihaste jõu mitme miljoni kordselt.

Veel üheks tähtsaks tootlike jõudude arenemistaseme näitajaks on inimeste tootmiskogemused, nende teadmised ja oskused. Kaasaegsed tootlikud jõud erinevad neist tootlikest jõududest, mis olid olemas 100—150 aastat tagasi, mitte üksnes tootmisriistade täiuslikkuse poolest, vaid ka kõrgema tootmiskultuuri ja tööliste meisterlikkuse poolest.

Kas võib öelda, et tootlikud jõud annavad ammendava iseloomustuse tootmisele? Me võiksime seda öelda, kui iga inimene iseseisvalt ja teistest inimestest sõltumatult valmistaks endale vajalikke tooteid. Kuid selles asi seisabki, et ei saa toota üksikult omaette. Kui leidukski niisugune erak, kes soovib eralduda ühiskonnast ja ise toota kõiki temale vajalikke elatusvahendeid, siis kasutaks ka tema tootmisriistu, mis on ühiskonna poolt loodud ning viimistletud, ja tootmisalaseid kogemusi ning teadmisi, mis on paljude inimpõlvede poolt kogutud. Nii töövahendid kui ka tootmisalased kogemused ja töö produktid on inimeste ühise töö tulemus, mille protsessis nad paratamatult astuvad isekeskis *tootmissuhetesse.*

Mida kujutavad endast tootmissuhted? Ajaloost te teate, et ürgkogukondlikus ühiskonnas oli kõigil sugukonna liikmetel ühiskondlikus tootmises võrdne seisund: ühiselt hankisid nad endale vajalikke elatusvahendeid, osutasid üksteisele abi ja toetust, üheskoos tarbisid nad saadud materiaalseid hüvesid. Miks niiviisi? Sellepärast, et tootmisvahendid kuulusid tervele sugukonnale. Orjanduslikus, feodaalses ja kapitalistlikus ühiskonnas valitsevad hoopis teistsugused suhted. Erinevatel inimgruppidel on ühiskondlikus tootmises erinev seisund: ühed ekspluateerivad teisi. Ka töö produkti jaotatakse ebaühtlaselt. Käputäis ekspluataatoreid omastab toodetud materiaalsetest hüvedest lõviosa, rõhutud klassid aga kannatavad puudust ja viletsust. Millega seletada niisugust olukorda? Sellega, et ekspluataatorlikus ühiskonnas kuuluvad tootmisvahendid tühisele vähemikule, ekspluataatoritele. Pilt inimeste vastastikustest suhetest tootmisprotsessis muutub uuesti sotsialistlikus ühiskonnas. Siin kehtestatakse inimeste vahel tööalase koostöö suhted, materiaalseid hüvesid aga jao-

tatakse töö järgi. See tuleneb sellest, et sotsialismi ajal kuuluvad põhilised tootmisvahendid kogu ühiskonnale.

On selge, et tootmissuhteid määrab asjaolu, kellele kuuluvad tootmisvahendid, s. o. tootmissuhteid määravad *omandus*suhted.

Inimesed ei saa elada ilma nende poolt loodud materiaalseid hüvesid kasutamata, neid kasutades aga astuvad nad omavahel varanduslikesse ehk omandussuhetesse. Tootmine pole võimalik ilma ühe või teise omandusvormita kui materiaalsete hüvede omastamise ajalooliselt määratud viisita. Kodanlikud majandusteadlased väidavad, et omandus on inimese võim asjade üle. Tegelikult saab asi omanduse objektiks alles siis, kui inimesed astuvad tootmisprotsessis omavahel ühiskondlikesse suhetesse. Omandust võib võrrelda keelega. Keel kui ühe inimese produkt on mõtetus, sest inimesel poleks sel juhul kellegagi kõnelda. Samuti ei eksisteeri omandus väljaspool inimestevahelisi ühiskondlikke suhteid.

Tootmisvahendite eraomandus sünnitab ekspluateerimissuhteid. Ühiskondlik omandus määrab kindlaks tööalase koostöö suhted. Määravaks elemendiks tootmissuhetes on tootmisvahendite omandusvorm. Sellest sõltub erinevate sotsiaalsete gruppide seisund tootmises, samuti töö produktide jaotamine.

Nüüd võime teha mõningaid kokkuvõtteid. Selgus, et tootmise kaheks tähtsamaks küljeks on tootlikud jõud ja tootmissuhted. Mõlemad üheskoos näitavad, kuidas, mis viisil toodavad inimesed materiaalseid hüvesid. Tootlikud jõud ja tootmissuhted üheskoos iseloomustavad *materiaalsete hüvede tootmise viisi.*

Kuidas on tootmisviisi kaks külge omavahel seotud ja missugust toimet nad teineteisele avaldavad?

Tootlike jõudude ja tootmissuhete vastastikune toime.

Inimühiskonna tekkimisest alates toodavad inimesed pidevalt materiaalseid hüvesid. Kui tootmine lakkaks, siis tarvitaks ühiskond varem või hiljem kõik kogutud tagavarad ära ja hukkuks. Pidevalt uuenedes tootmine täiustub, tootlikud jõud ja tootmissuhted muutuvad, toimub tootmisviiside asendumine ja arenemine.

Inimkonna ajaloo varastel astmetel oli tootlike jõudude tase äärmiselt madal. Nui, kivikirves, oda, hiljem aga vibu ja nooled olid tol ajal peamised tootmisriistad. Äärmiselt suure tööga suutsid inimesed rahuldada üksnes kõige hädavajalikuma miinimumi oma vajadustest. Ka selle miinimumi saavutasid nad üksnes sellega, et töötasid ühiselt. On loomulik, et niisugustes tingimustes ei kuulunud tootmisvahendid ja töö produktid mitte üksikisikutele, vaid tervele sugukonnale. Ühiskondlik omandus oli tingitud tootlike jõudude madalast arenemistasemest.

Ekspluateerimine polnud samuti võimalik, sest töötaja ei suutnud toota rohkem saadusi, kui tal endal eluülalpidamiseks vaja läks. Sugukonnas valitsesid tööalase koostöö suhted. Tootmissuhted vastasid tootlike jõudude arenemistasemele. Üheskoos moodustasid nad ürgkogukondliku tootmisviisi. Ürgkogukondlikku korda nimetatakse vahel kommunistlikuks. Ent see oli primitiivne kommunism. Ta ei põhinenud küllusel, vaid hädal ja viletsusel. Selles seisis tema piiratus ja peitus tema hävimise paratamatus.

Jälgime järgnevat arenemiskäiku. Tootmisriistad muutuvad järk-järgult täiuslikumaks. Ilmuvad metallist tööriistad. Toimub tööjaotus ühiskonnas; põlluharimise kõrval tekib loomakasvatus, seejärel ka käsitöö. Tööjaotus aga toob vältimatult kaasa saaduste vahetamise, sest põlluharija vajab karjasaadusi, karjakasvataja aga põllusaadusi. Seda vastastikust vajadust võivad nad üksnes vahetuse teel rahuldada. Ürgkogukondliku korra tootmissuhted, mis sulgesid inimesi sugukonna raamidesse, lakkasid vastamast tootlikele jõududele, sest nad ei sobinud kokku tööjaotusega ja saaduste vahetamisega.

Tootmise progress põhjustas nende suhete paratamatu hävimise. Uute tööriistade kasutamine suurendas järsult toodetavate saaduste hulka. Muutus võimalikuks toota neid juba mitte kogukonna või sugukonna raamides, vaid üksikute perekondade raamides. Samaaegselt lähevad ka tootmisvahendid järk-järgult üksikute perekondade omandusse. Tekib eraomandus, ühes sellega aga inimeste majanduslik ebavõrdsus. Ebavõrdsus kasvab ka veel selle tõttu, et vanemad ja juhid kasutavad oma seisundit rikastumiseks. Tänu uutele töövahenditele hakkab töötaja tootma rohkem produkte, kui tal eluülalpidamiseks vaja on. Tekib inimese ekspluateerimine teise inimese poolt, rikkad ikestavad vaeseid, sõjavangid muudetakse orjadeks. Ürgkogukondliku tootmisviisi asemele tuleb orjanduslik.

Orjanduslikus ühiskonnas on tootmisvahendid orjapidajate omandiks. Nende omanduses on ka töötaja (ori), kes tegelikult on «kõnelev tööriist». Orjandusliku ühiskonna tootmissuhted vastavad esialgu tootlikele jõududele. Viimaste suhteliselt madala taseme juures oli materiaalse ja vaimse kultuuri progress võimalik üksnes tohutu suure hulga orjade halastamatu ekspluateerimise teel. See lõi võimaluse toodangu kasvuks, ühiskondliku tööjaotuse süvenemiseks. Toimub vaimse töö eraldumine füüsilisest tööst. Füüsilisest tööst vabastatud teadlased, poeedid, skulptorid, filosoofid saavad võimaluse pühendada end vaimsele tegevusele. Tekib pind kultuuri, teaduse, kunsti arenemiseks.

Kuid väsimatu ajaloomutt jätkas oma märkamatut tööd. Tootlikud jõud täienevad üha rohkem: tõuseb maaviljeluskultuur, inimesed saavutavad suuremat edu metallide ja metallriistade tootmises, kasvab käsitööliste meisterlikkus. Orjanduslikud tootmissuhted muutuvad järjest rohkem tootlike jõudude kammitsaks. Ori ei ole oma tööst huvitatud, ta töötab järelevaataja nuudi all, sellepärast pole tema töö efektiivne. Pikkamööda iganeb orjanduslik tootmisviis ja tema asemele tuleb feodaalne tootmisviis.

Põhilised tootmisvahendid kuuluvad siin feodaalmõisnikele. Töötajate (talupoegade) omanduses on ainult väikeinventar maaharimiseks ja karjapidamiseks. Kasutades seda, et talupoegadel pole maad, muudab mõisnik nad pärisorjadeks, sunnib enda kasuks töötama. Ta annab talupoegadele maatüki, kuid sunnib neid andma talle selle eest osa saagist (naturaalrent ehk obrok) ja harima tema maad (töörent ehk teoorjus).

Algul vastavad uued tootmissuhted tootlike jõudude tasemele ja annavad teatava vabaduse nende arendamiseks, sest pärisorjal on teatav materiaalne huvi oma töötulemuste vastu — läheb ju osa saaki temale. Sellepärast näitab ta töös üles suuremat püüdlikkust, kasutab tööriistu efektiivsemalt.

Kuid aja jooksul kasvavad feodalismi rüpes uued tootlikud jõud. Arenevad linnad, ühes nendega aga käsitööonduslik tootmine. Tööjaotus süveneb, toodete vahetus laieneb, järk-järgult kujunevad rahvuslikud turud. Kaubalis-rahalised suhted närivad feodaalkorra südamiku läbi. Arenemine aga läheb edasi. Tekib manufaktuur. See surub kõrvale käsitöömeistri. Ilmuvad esimesed masinad. Otsekui seened pärast vihma kerkivad tehased ja vabrikud.

Uus tehnika loob vajaduse pärisorjusest vabade ja suhteliselt kultuursete tootmistööliste järele. Feodaalne tootmisviis muutub ühiskondlikule progressile takistuseks. Ta loovutab koha kapitalistlikule tootmisviisile.

Kapitalismi ajal on tootmisvahendid kapitalisti käes. Tootmistööline on juriidiliselt vaba. Kuid tal pole tootmisvahendeid, ja sellepärast on ta sunnitud müüma oma tööjõudu kapitalistile.

Kapitalistlikud tootmissuhted loovad laialdase võimaluse tootlike jõudude kasvuks. Tehnika progress ületab suuresti kõik selle, mis oli tehtud inimkonna eelneva ajaloo jooksul. Kuid tootlikke jõude nii tormiliselt arendades valmistab kapitalism ette materiaalsed eeldused enda hukkumiseks. Uued tootlikud jõud ei mahu kapitalistlike suhete Prokrustese sängi. Kapitalism pole võimeline kasutama uue tehnika äärmiselt rikkalikke võimalusi inimkonna hüvanguks. Veel enam — ta sünnitab teravaid vastuolusid, mis väljenduvad tööpuuduses, sõdades, tootlike jõudude hävitamises. Küpseb möödapääsmatu vajadus üleminekuks sotsialistlikule tootmisviisile.

Põgus ajalooline ülevaade võimaldab mõista tootlike jõudude ja tootmissuhete vastastikuse toime olemust ühiskonna arenemises. Me näeme, et tootlikud jõud on tootmisviisi liikuvam ja muutuvam külg. See on ka arusaadav. Materiaalseid hüvesid luues omandavad inimesed järjest rohkem tootmiskogemusi, mis omakorda võimaldab neil olemasolevaid tootmisriistu paremaks muuta ja uusi leiutada. Sellepärast on tootlikud jõud kogu aeg liikumises. Teisiti on lugu tootmissuhetega. Omanduse vormid ei muutu iga päev, nad on suhteliselt püsivad. Tootmisvahendite ühiskondlik omandus ürgkogukondliku korra ajal kestis sadu tuhandeid aastaid. Orjanduslik omandus kestis mitu tuhat aastat, feodaalne ja kapitalistlik — kumbki mitu sajandit. Tootmissuhted on tootmisviisi vähem liikuv külg.

Mis siis toimub tootmisviisi kahe külje ebaühtlase arenemise tagajärjel? Tootmissuhted jäävad tootlikest jõududest maha ja satuvad nendega vastuollu, mis aja jooksul süveneb ning kasvab konfliktiks. Tootmissuhted muutu-

vad tootlike jõudude edasise kasvu piduriks. Konflikti lahendab vanade tootmissuhete asendamine uute tootmissuhetega, mis vastavad tootlike jõudude tasemele. Uued tootmissuhted loovad laialdasi võimalusi tootlike jõudude kasvuks ja esinevad esialgu ise nende edasiviija osas. Seejärel kasvavad tootlikud jõud uuesti tootmissuhetest üle. Jälle tekib mittevastavus tootmisviisi kahe külje vahel. Ajalugu teeb oma arenemises uue hüppe.

Niisiis on tootmisviisi kahe külje vahel olemas sügav sisemine seos. Tootmissuhted sõltuvad tootlikest jõududest ja peavad neile vastama, seda nõuab tootmise arenemine. Mittevastavus sünnitab tootmisviisis vastuolusid ja määrab kindlaks tootmissuhete muutmise paratamatuse, nende viimise vastavusse uute tootlike jõududega.

Niisugune on *seadus, mille järgi tootmissuhted peavad vastama tootlike jõudude iseloomule.* See seadus on ajaloolise progressi peamine tõukejõud.

Sündmuste tormilises keerises põrkavad ajaloo näitelaval kokku ja keevad poliitikategelaste, monarhide, diplomaatide ning väejuhtide kired. Asjatundmatule vaatlejale võib paista, et nad loovad ajalugu oma tahte järgi. Ta ei teagi, et on olemas sügavad ajalooprotsessid, mis on tingitud tootmisviisi arenemise seadustest, tootlike jõudude ja tootmissuhete vastastikusest toimest. Kuid just need protsessid moodustavadki inimkonna ajaloo aluse.

§ 6. Ühiskondlik-majanduslik formatsioon.

Majanduslik kord ja ühiskonna vaimne elu.

Tutvunud tootmise arenemise seadustega, pöördume tagasi küsimuse juurde, kuidas ühiskondlik olemine, ühiskonna majanduslik elu määrab ära ühiskondliku teadvuse, tema vaimse elu.

Vaatame, missugust mõju avaldavad tootlikud jõud ja tootmissuhted ühiskondliku teadvuse arenemisele. Alustame tootlikest jõududest. Tootmisvahendite täiustamine ja tootmiskogemuste omandamine inimeste poolt aitavad kaasa, et kasvavad inimeste teaduslikud teadmised loodusest. Kuid me jõuame absurdini, kui püüame ühiskondlikke ideesid ja teooriaid tuletada vahetult tootlike jõudude arengust. Kasutatakse ju nii Nõukogude Liidus kui ka paljudes kapitalistlikes riikides tootmises ühesuguseid töö-

pinke, kuid poliitiline kord, ideoloogia, kõlbelised printsiibid siin ja seal on diametraalselt vastandlikud. Tähendab, ühiskondlike teooriate, poliitilise korra ja kõlbeliste suhete alust ei tohi otsida vahetult tootlikes jõududes.

Mõelgem järele, missugust osa etendavad siin tootmissuhted. Võtame näitena kapitalistliku ühiskonna. Seal valitsevad kapitalistlikud tootmissuhted, mis põhinevad eraomandusel ja tööliste ekspluateerimisel kodanluse poolt. Poliitiline kord vastab täielikult neile tootmissuhetele: riigivõim kuulub kodanlusele, kellel on valitsev seisund majanduses. Kodanlik moraal on ärivaimust, bisnessist läbi immutatud: ta peegeldab samuti tootmissuhteid, mille juures tootmise peaeesmärgiks on rikastumine, kasumiahnus. Kodanlikud filosoofilised, poliitilised, esteetilised ning eetilised teooriad ja vaated on allutatud kaukahuvidele. Te võite esitada vastuväite, et kapitalismi ajal on eesrindlikke teooriaid ja vaateid, mis väljendavad töölisklassi ja teiste progressiivsete jõudude huvisid. See on tõsi. Kuid ka need ei teki tühjal kohal. Neis peegelduvad kapitalistliku korra vastuolud.

Võrdleme kapitalistlikku ühiskonda sotsialistlikuga. Sotsialismi ajal kehtestatakse inimeste vahel uut tüüpi tootmissuhted, mis on rajatud ühiskondlikule omandusele. Kuidas peegeldub see vaimses ja poliitilises elus, ideoloogilistes suhetes, ühiskondlikus teadvuses? Ka need on muutunud vastavalt uutele tootmissuhetele. Meie maal on üldrahvalik riik. Inimestevahelistes suhetes pääsevad võidule kommunistliku moraali printsiibid. Meie ühiskonna ideoloogia, marksism-leninism, väljendab kogu rahva huvisid.

Seaduspärane on järeldada, et just ühiskonna majanduslikku korda moodustavate tootmisvahendite kogusumma on ühiskonna vaimse elu aluseks. Majanduslik kord on omamoodi baas, mille peal kõrgub igasugustest ühiskondlikest ideedest ja teooriatest, mitmekesistest ideoloogilistest suhetest, poliitilistest, juriidilistest ning kultuurilistest institutsioonidest koosnev pealisehitus.

Ideoloogilise pealisehituse osa.

Ühiskondlik elu on mitmekesine. Ta ei piirdu majandusega ja kujutab endast keerulist inimestevaheliste majanduslike, poliitiliste, juriidiliste ja teiste suhete vastastikust seost. Muidugi kuulub ajaloos määratu suur osa ühiskondlikele ideedele, teooriatele, vaadetele. Peegeldades majan-

duslikku korda, suunavad nad inimeste tegevust ja mõjutavad selle kaudu ühiskonna arenemist, sealhulgas ka majandust. K. Marx ütles, et ideed muutuvad materiaalseks jõuks, kui nad vallutavad rahvahulgad. Te teate, milliseks jõuks meie ajal on saanud marksismi-leninismi ideed. Tungides maakera kõikidesse nurkadesse, tekitavad marksistlik-leninlikud ideed võimsaid rahvahulkade revolutsioonilise liikumise laineid, mis vapustavad kapitalistlikku süsteemi alusmüürideni.

Muidugi on vahe ideede ja ideede vahel. Kui eesrindlikud ideed kiirendavad ühiskonna arenemist, siis reaktsioonilised ideed, vastupidi, pidurdavad seda.

Juhindudes kindlatest ideedest, astuvad inimesed omavahel ideoloogilistesse (poliitilistesse, juriidilistesse, kõlbelistesse jt.) suhetesse, loovad mitmesuguseid ideoloogilisi asutusi ja organisatsioone (partei, riik, kultuuriasutused). Ideoloogilised suhted ja asutused avaldavad samuti mõju majandusele.

Niisiis pole ideoloogiline pealisehitus passiivne oma baasi — majandusliku korra suhtes, vaid avaldab aktiivset tagasimõju tema arenemisele. Sellepärast ei või me ajaloolisi sündmusi vaadeldes piirduda ainult majanduse määrava osa väljaselgitamisega ajaloo käigus. See viiks meid skematismile, lihtsustamisele ja vulgariseerimisele.

Kuidas näiteks mõista vene realistliku kunsti õitsengut XIX sajandil? Proovige seda seletada üksnes majandusliku korraga, ja te veendute, et seda ei saa teha tõe vastu patustamata. Venemaal valitses ju siis mahajäänud feodaal-pärisorjuslik kord. Kuidas said siis sellel baasil tekkida ideeliselt kõrgel tasemel olevad kirjandus-, maalikunsti- ja muusikateosed? Kunstilise mõtte erakordse kõrglennu põhjused saavad selgeks, kui me majanduse kõrval võtame vaatluse alla ka veel elu teised küljed. Vene realistliku kunsti sisu määras eelkõige see terav pärisorjusevastane võitlus, mis riigis toimus, temale avaldasid mõju rahvaluule traditsioonid, progressiivsed ideelised voolud Läänes ja palju muud. Teie küsite: kus on siis majanduse määrav osa? Kuid ei tohi unustada, et nii poliitiline võitlus Venemaal, rahvaluule traditsioonid kui ka ühiskondliku mõtte progressiivsed voolud teistes riikides sõltusid samuti majanduslikust korrast, kinnitusid sellesse oma juurtega. Niisiis etendas majanduslik kord ka siin määravat osa, kuid ainult üldkokkuvõttes, mõjutades kunsti poliitika, moraali, filosoofia jne. kaudu.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon on kõige väljapaistvam sündmus inimkonna ajaloos. Aga kas võib arvata, et ta toimus üksnes majanduse arenemise, tootlike jõudude arenemise tulemusena? Kas revolutsioon oleks saanud võita, kui Venemaa töölisklass poleks omandanud suuri

poliitilisi kogemusi, kui ta poleks käinud läbi 1905. aasta karmist koolist, poleks rajanud tiheda poliitilise liidu talurahvaga? Muidugi poleks saanud. Ei saa kujutleda revolutsiooni võitu Kommunistliku Parteita, kes juhtis töölisklassi võitlust, kes oli revolutsiooni lahingustaabiks. Muidugi mõista väljendas Oktoobrirevolutsioon lõppkokkuvõttes majanduslikku paratamatust, kuid see paratamatus avaldus ka poliitilises klassivõitluses, partei tegevuses ja ideelises võitluses, mida V. I. Lenin pidas kodanluse ideoloogide ning oportunistide vastu.

Te näete, et ühiskonna arenemine on majanduse ja poliitika, ideoloogia ning ühiskondliku elu kõigi teiste külgede vastastikune toime. Oleks mõttetus eitada nende osa. Kuid selles vastastikuses toimes tuleb alati näha majanduslikku alust, mis läbib seda punase joonena ning võimaldab mõista ühiskondliku elu seaduspärasust.

Mis on ühiskondlik-majanduslik formatsioon?

Heidame mõttes pilgu üle kogu ühiskondliku elu. Ta ei tundu meile enam faktide ja sündmuste kaootilise kuhjumisena, inimtegude ebakorrapärase põiminguna. Tootmissuhetes me leidsime otsekui ühiskonna kondikava, mis annab talle ühtsuse ja tervikluse. Mis puutub inimeste ideoloogilistesse suhetesse ja vaadetesse, siis katavad need skeleti liha ja verega, moodustades koos temaga elava, areneva ühiskondliku organismi. Ühiskonda, võetuna kõigi tema külgedega, temale omaste tootlike jõududega, majandusliku korraga ja ideoloogilise pealisehitusega, nimetatakse *ühiskondlik-majanduslikuks formatsiooniks.*

Ühiskonna ajalugu on ühiskondlik-majanduslike formatsioonide arenemise ja vaheldumise ajalugu. See protsess toimub objektiivsete seaduste järgi, mis ei sõltu inimeste teadvusest ja tahtest, vaid koguni määravad nende tahet ja teadvust. Me tunneme viit formatsiooni: ürgkogukondlik, orjanduslik, feodaalne, kapitalistlik ja kommunistlik. Tootmisviisi vahetus tähendab ühiskonna majandusliku struktuuri muutumist. Seejärel toimub kiiremini või aeglasemalt pööre kogu ideoloogilises pealisehituses. Toimub üleminek ühelt ühiskondlik-majanduslikult formatsioonilt teisele.

Iga järgmine formatsioon tähendab uut astet ajaloos.

Kodanlikus sotsioloogias eksisteerivad ajaloo ringkäigu teooriad, mille järgi ajalugu koosneb üksteisele järgne-

vate tsüklite ahelast. Iga tsükkel otsekui kordaks eelmist ja kokkuvõttes pole mingit edasiminekut. Kuid see pole nii.

Võrrelge tootlike jõudude arenemistaset mitmesugustes formatsioonides, ja te veendute, et see pidevalt tõuseb üleminekuga ühelt formatsioonilt teisele. Kahtlemata on märgata edasiminekut ka vaimse kultuuri arenemises.

Üksikutel ajalooperioodidel esineb ka seisakuid ja isegi tagasiminekuid kultuuri arenemises. Nii toimus üleminekul orjanduslikult ühiskonnalt feodaalühiskonnale esialgu Euroopas vaieldamatu langus kunsti arenemises. See räägib veel kord sellest, et pole olemas ühiskondliku teadvuse mehhaanilist sõltuvust majanduslikust korrast. Kui aga võrrelda mitte üksikuid ajalooperioode, vaid ühiskondlik-majanduslikke formatsioone tervikuna, siis kujutab igaüks neist eelmise suhtes sammu edasi vaimse kultuuri arenemise alal.

Ühiskonna arenemine ei toimu ringi mööda, vaid astmeliselt, madalamalt kõrgemale. Selles seisab *ühiskondliku progressi* olemus.

§ 7. Ajalooline paratamatus ja inimeste tegevus.

Inimesed ise teevad ajalugu.

Selgitanud välja, et ühiskond areneb samuti nagu looduski objektiivsete seaduste järgi, võib põhjendatult esitada küsimuse: missugune on inimeste osa ajalooprotsessis? Kas pole inimene mitte ajaloolise paratamatuse pime tööriist?

Antiikaja mütoloogia räägib halastamatust saatusest, mis valitseb inimeste ja jumalate üle. Inimene pole võimeline muutma seda, mis saatusejumalannade moirade poolt talle ette on määratud. Ehk on ajalooline paratamatus sarnane saatusega? Kas poleks siis parem üldse hoiduda ühiskondlikust tegevusest ja passiivselt oodata sündmuste vältimatut kulgu?

Püüdes marksismi-leninismi kummutada, väidavad kodanlikud ideoloogid, et ta viivat fatalismile, s. o. niisugusele seisukohale, et maailmas on kõik ajaloosündmused varem ette määratud. Milleks võidelda sotsialismi ja kommunismi eest, arutlevad nad, kui ajalooseadused paratamatult viivad kommunismile? Ei tule ju kellelegi mõttesse võidelda kevade või suve tuleku eest.

Küsimuse selline asetus ei kannata ilmselt kriitikat. Ajalooseadused erinevadki loodusseadustest selle poolest, et nad rajavad endale teed just nimelt inimeste

TRÜ Raamatukogu

tegevuse kaudu. Ajalooline paratamatus ei avaldu selles, et on olemas mingid fataalsed protsessid väljaspool inimeste tegevust, vaid selles, et seoses tootmise arenemisega valmivad ühiskonnas uued materiaalsed vajadused, mis ergutavad suuri inimgruppe teatud kindlas suunas tegutsema. Kui feodaalsuhted muutusid tootlikele jõududele kammitsaks, tekkis materiaalne vajadus nende hävitamiseks. See vajadus väljendus kodanluse ja oma turjal feodaalsuhete iket tunda saanud talurahva revolutsioonilises võitluses. Nende klasside revolutsiooniline võitlus pühkis minema feodaalkorra. Suure aktiivsuse ja vaprusega ründasid revolutsiooni sõdurid Bastille' kindlust ning kaitsesid uut korda feodaalse kontrrevolutsiooni vastu. Kui poleks olnud nende revolutsioonilist võitlust, siis poleks feodaalkord iseenesest küll kokku varisenud. Sellest näitest selgub, et ajalooseadused ei toimi automaatselt, vaid realiseeruvad inimeste tegevuse kaudu, kes enam-vähem selgelt tunnetavad ühiskonna arenemise käigus väljakujunenud vajadusi.

Mitte kõik klassid ei võitle ühiskonna arenemise käigus väljakujunenud vajaduste teostumise eest. Reaktsioonilised klassid astuvad ajaloolise paratamatuse vastu välja, sest see ähvardab nende heaolu ja võimu. Reaktsionääride tegevus segab sotsiaalset progressi, kuid ei suuda seda muuta. Imperialistide püüded kõigi vahenditega säilitada kolonialismi pidurdavad koloniaalrahvaste vabanemist, kuid ei suuda rahvusliku vabadusliikumise leeki kustutada ega koloniaalsüsteemi kokkuvarisemist ära hoida.

V. I. Lenin astus resoluutselt välja oportunistide vastu, kes vähendasid sotsialismi eest peetava aktiivse revolutsioonilise võitluse tähtsust, sotsialistliku teadvuse, revolutsioonilise teooria ja partei osa selles võitluses.

On ilmne, et mida selgemini revolutsioonilised klassid tunnetavad uue korra võidu paratamatust ja mida aktiivsemalt nad selle eest võitlevad, seda kiirem on ühiskondlik progress.

Ajalooline paratamatus ja vabadus.

Kodanlikud ideoloogid väidavad, et ajalooline paratamatus võtab inimeselt vabaduse. Nende arvates ei saa vabadust paratamatusega ühendada. Arutame seda küsimust, toetudes oma kogemustele. Oletame, et kaks inimest eksisid võõras laanes ära. Üks neist ei hooli looduses esinevatest paratamatutest seostest. Kujutledes end vabana, hakkab ta huupi mingis suunas liikuma. Ta võib end rahustada

sellega, et ta on igal ajal „vaba" muutma suunda ja minema teisele poole. Ja alles pärast mitmetunnilist mõttetut ringilonkimist taipab ta väsinuna ja näljasena, et tema „vabadus" oli näilik. Tegelikult pole ta vaba, vaid on täielikult sõltuv ümbrusest, mis sisendab talle hirmu ja meeleheidet. Teine eksinu talitab teisiti. Ta teab, et looduses on olemas paratamatud seosed valguse ja taevakehade liikumise vahel. Tuletades meelde kõik, mis ta neist seostest raamatute kaudu ja oma kogemuste järgi teab, valib ta tee, mis teda varsti koju viib. Paratamatuse tundmine ja tegutsemine sellele vastavalt lubavad sel inimesel vabalt orienteeruda ümbritsevas olukorras, ja ta on selle suhtes tõepoolest vaba.

Vaadeldud näide aitab meil mõista, milles seisab ajaloolise tegevuse vabadus. Me tunneme küllaltki palju ühiskonnategelasi, kes arvasid, et nad on vabad, et kõik allub nende tahtele. „Riik, see olen mina," ütles Prantsuse kuningas Louis XIV enesekindlalt. Kuid möödus pisut üle sajandi — ja prantsuse absolutism varises revolutsiooni löökide all kokku. Impeeriumi maa-aluses kantseleis lõpetas kuulsusetult oma eksisteerimise hullunud füürer, kes kujutles, et ta on suuteline orjastama kogu maailma.

Ent mida annab inimestele ajaloolise paratamatuse tundmine? Sellele küsimusele vastab meie rahva tegevus Kommunistliku Partei juhtimisel. Partei on relvastatud ühiskonna arenemise seaduste tundmisega. Ta organiseerib rahva tegevust vastavalt ajaloolisele paratamatusele, mis viib kommunismile. Tulemused on teile kõigile teada. Meil on sotsialism üles ehitatud. Me oleme kindlad oma homses päevas ja liigume edasi marsruudil, mis on NLKP programmis kavandatud vastavalt ajalooseadustele. Me valime liikumissuuna niisama vabalt ja täpselt nagu inimene, kes hästi orienteerub ümbruses.

Niisiis, paratamatus ei lülita hoopiski välja vabadust, ja vastupidi, vabadus ei lülita välja paratamatust. *Vabadus seisab paratamatuse tunnetamises ja tema praktilises kasutamises.*

Rahvahulgad ja isiksus.

Ajalooõpikut lehitsedes näeme, et tema lehekülgedel esineb mitusada niisuguste inimeste nime, kes on jätnud eriti sügava jälje ühiskonna ellu. Need on suured teadlased, väejuhid, ühiskonnategelased, geniaalsed kunstnikud ja mõtlejad, revolutsioonilise liikumise juhid. Kes küll ei

tunne Makedoonia Aleksandri, Julius Caesari, Spartacuse, Peeter I, Napoleoni nimesid? Võib paista, et just nemad ongi ainsad ajaloo loojad.

Kahtlemata etendavad väljapaistvad isiksused suurt osa ajaloos. Kas võib näiteks eitada Robespierre'i tähtsust Prantsusmaa ajaloos? Milles aga seisis Robespierre'i jõud? Tema tegevuse, kõnede ja dekreetide uurimine näitab, et ta väljendas prantsuse rahva feodalismivastase liikumise huvisid. Sellepärast valisid rahvahulgad ta oma juhiks ja toetasid teda. Ja vastupidi, milles seisis Robespierre'i nõrkus, mis viis teda sellesama giljotiini alla, kus oli revolutsiooni vaenlasi hukatud? Oma viimasel tegevusperioodil kaotas Robespierre rahvahulkade toetuse. Järelikult tuginеb suurte isiksuste ajalooline tegevus rahvahulkade liikumisele, mis on sündinud ühiskonna, rahvuse arenemise sügavatest nõuetest. Ükski suur isiksus ei tule toime rahvahulkadeta. 70-ndate aastate vene narodnikute hulgas oli palju julgeid ja andekaid inimesi. Kuid nad olid rahvast eemal seisvad erak-kangelased. Sellepärast ei andnud nende tegevus soovitud tulemusi. Individuaalsetelt võimetelt väljapaistev isiksus satub don Quijote seisukorda, kui ta on rahvahulkadest eraldatud, ei väljenda ühiskonna arenemise käigus valminud vajadusi.

Esitame küsimuse: mis oleks saanud ajaloost, kui üks või teine suur inimene poleks areenile ilmunud? Kui Cromwell mingi juhuse tõttu oleks lapseeas surnud, kas siis Inglise kodanlik revolutsioon oleks jäänud toimumata? Muidugi mitte. Ajalugu määravad ühiskondlik-majandusliku formatsiooni sügavad objektiivsed arenemisseadused. XVII sajandi kodanlik revolutsioon Inglismaal oli ajalooline paratamatus. Kui poleks olnud Cromwelli, oleks leidunud teisi inimesi, kes teda oleksid asendanud. Paljud ajaloosündmused oleksid siis tõenäoliselt kulgenud teisiti ja teistel aegadel, kuid arenemise põhiline suund oleks jäänud samaks.

On teada juhuseid, kus ühe või teise osa täitmisele ühiskonnas pretendeerib korraga mitu inimest. Kahe aastakümne vältel kaitses Napoleon prantsuse kodanluse huvisid. Kui kergesti oleks ta võinud mõnes lahingus enne 18. brümääri riigipööret surma saada. Kuid sel juhul oleks tema asemele astunud mõni neist kindraleist, kes koos temaga võimule kippusid.

Suure isiksuse osa seisab selles, et ta selgemini kui teised tunnetab ühiskonna vajadusi ja neid täpsemini väl-

jendab. Sellepärast austabki inimkond suurimatena suurte hulgast K. Marxi, F. Engelsit, V. I. Leninit. Avastanud ühiskonna arenemise seadused, näitasid nad töörahvale kätte võitlusteed uue maailma ehitamiseks. Marksismi-leninismi rajajad olid mitte ainult geniaalsed mõtlejad, vaid ka revolutsionäärid, töölisklassi juhid.

Väljapaistvate tegelaste tohutu suurt osa ära märkides astub marksism-leninism otsustavalt välja nende ebauskliku kummardamise vastu, selle vastu, et omistada neile üleloomulikke võimeid teha ajalugu oma suva järgi. K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin olid isikukultuse leppimatud vastased, mõistsid hukka üksiktegelaste liigset ülistamist, kiidulaulude laulmist nende aadressil.

Ühiskonna vajadused määravad väljapaistvate isiksuste tegevuse ka kultuuri valdkonnas.

Suured teadlased teevad leiutusi, mis on ühiskondliku praktika poolt ette valmistatud; suured kunstnikud väljendavad oma teostes selle ajastu ühiskondlikke vaateid.

On ilmne, et Ch. Darwini evolutsiooniteooria oli põllumajandusliku praktika poolt ette valmistatud. Et vajadus selle teooria loomiseks oli küps, sellest räägivad Darwini eelkäijate poolt väljendatud ideed. Üldistades põllumajanduse praktika ja bioloogiateaduse arenemise kogemusi, viis Darwin nende töö geniaalselt lõpule.

Klassikalise kunsti valdkonnas ei leidu niisugust teost, mis nii või teisiti ei peegeldaks ühiskondlikke huvisid. Asjata ei sünnita ju järsku ajaloopöörete epohhid suuri kunstiteoseid. Nii andis renessansiajastu terve plejaadi suuri poeete ja kunstnikke.

Kust aga tulevad ühiskondlikud vajadused, mis suuri inimesi sünnitavad? Nad tekivad eelkõige tootmise arenemise tulemusena. Kui see nii on, oleme me kohustatud järeldama, et määrav osa ajaloos kuulub neile inimestele, kes on tegevad tootmises, kes loovad materiaalseid hüvesid. Seda suurt ajaloolist tööd on alati teinud töörahvahulgad. *Töörahvahulgad on ajaloo tõelised loojad.*

Pöördume poliitikasfääri. Võib täie kindlusega öelda: ajaloos pole niisugust järsku pööret, milles määrav osa ei kuuluks rahvahulkadele. Nii revolutsioonides kui ka vabadussõdades on kõige tähtsama sõna öelnud alati rahvas. Ja kui valitsevad klassid rahuaegadel on püüdnud rahvast poliitikast eemal hoida, avaldas rahvas siiski poliitikale mõju. Kuningad, presidendid, ministrid olid ekspluataatorite huvisid kaitstes sunnitud arvestama rahva

Sormovo. Barrikaadid. 1905. aasta detsember.

Kunstnik J. Vinogradovi maali järgi.

nõudmisi. Oma võitlusega piirasid töötavad rahvahulgad valitsevate klasside isu.

Esimesel pilgul näib, et vaimses sfääris tegutsevad eriti väljapaistvad isiksused: teadlased, kirjanikud, poeedid, kunstnikud, muusikud — katkematu ahel suuri nimesid. Ent kust ammutab suur mõistus oma ideed, oma innustuse? Kõigile on teada, et teadus areneb praktika põhjal, tootmise saavutuste põhjal. Tähendab, teaduslike ideede allikad peituvad neis tohututes tootmiskogemustes, mida raasukeste kaupa kannavad kokku materiaalsete hüvede vahetud tootjad — rahvahulgad. Mis puutub klassikalisse kunsti, siis on meile kirjandusajaloost väga hästi teada: see on sügavalt rahvalik. Kes meist ei tunneks vaimustust rahvalauludest, bõliinadest, muinasjuttudest? Rahvas on suur poeet, kunstnik ja muusik. Tõelised kunstimeistrid ammutavad oma teoste ideelise sisu ja kunstilised kujundid rahva elust ja rahvaloomingust. „Zeusi lõi rahvas," ütles A. M. Gorki, „Feidias kehastas ta marmoris."

Nagu näeme, pole niisugust ühiskondliku elu sfääri, kus määrav osa ei kuuluks rahvale. Ja see osa ajaloo arenemisprotsessis kogu aeg kasvab. Eriti suur on ta kaasajal, kus inimkond teostab üleminekut kommunismile. Suurt ajaloolist kommunismi ehitamise ülesannet ei saa lahendada, kui laialdased rahvahulgad sellest osa ei võta.

§ 8. Klassid ja klassivõitlus.

Mis on klassid? Igas ühiskonnas, välja arvatud ürgkogukondlik, eksisteerivad suured inimrühmad, mis erinevad üksteisest terve rea tunnuste poolest. Orjad ja orjapidajad, feodaalid ja talupojad, kapitalistid ja töölised — need on sotsiaalsed grupid, mida nimetatakse klassideks. Missugused on klasside põhilised tunnused?

Võtame kodanliku ühiskonna ning analüüsime erinevusi tööliste ja kapitalistide vahel. Nad erinevad oma moraalselt palgelt, elulaadilt, poliitilistelt vaadetelt, mõnikord isegi keelelt, riietuselt, kommetelt. Kõik loetletud tunnused on tähtsad, kuid nad ei ava veel põhilisi klassierinevusi, mis teeksid mõistetavaks, miks töölisel ja kapitalistil on erinevad vaated, erinev elulaad. Kui me ütleme, et see on nii sellepärast, et kapitalistil on suuremad sissetulekud, siis jõuame sügavamate klassierinevuste juurde, mis tungivad majanduse sfääri: tööline ja kapitalist erinevad tulu saamise viisi ja ulatuse poolest. Kuid jälle kerkib küsimus: miks saab kapitalist rohkem ühiskondlikke rikkusi kui tööline? Üksnes sellepärast, et tema käes on kõik tootmisvahendid. Tänu sellele on kapitalistil majanduses valitsev seisund, tal on võimalik ekspluateerida töölisi, omastada nende töövilja. Suhe tootmisvahenditega on peamine klassierinevuste tunnus. Temast tulenevad kõik teised tunnused.

V. I. Lenini määratluse järgi on klassid suured inimestegrupid, kes erinevad üksteisest neile ühiskondliku tootmise süsteemis kuuluva koha poolest, oma suhtelt tootmisvahenditega, nende poolt töö ühiskondlikus organisatsioonis etendatavalt osalt, ühiskondliku rikkuse selle osa saamisviisilt ja suuruselt, mis on nende käsutuses.

Klasside määratlusest selgub, et nad ei eksisteeri igavesti. Ürgkogukondlikus ühiskonnas, kus polnud tootmis-

vahendite eraomandust, ei saanud ka olla klasse. Nad tekkisid koos eraomanduse tekkimisega ja kaovad järk-järgult pärast selle kaotamist.

Klassivõimu relv.

Omades tootmisvahendeid, omavad ekspluataatorlikud klassid tohutut majanduslikku jõudu. Nad kasutavad seda oma tahte pealesurumiseks kogu ühiskonnale. Tootmisvahendite eraomandus, enamiku ekspluateerimine vähemiku poolt kuulutatakse ühiskonna vankumatuteks tugedeks. Igasugune tegevus, mis on suunatud ekspluataatorite huvide vastu, kuulutatakse seadusvastaseks. Igaüht, kes on olemasoleva korra vastu, jälitatakse, pannakse vangi, saadetakse sunnitööle, piinatakse, puuakse üles, lastakse maha, saadetakse elektritoolile. Ühiskondlikke suhteid klassiühiskonnas reguleerivad juriidilised seadused ja normid, mis väljendavad valitseva klassi tahet. Neid seadusi ja norme nimetatakse *õiguseks.*

Kuid miks on kõik kohustatud valitseva klassi tahtele alluma ja tema poolt kehtestatud seadusi järgima? Sellepärast, et valitseva klassi käes on niisugused võimuorganid nagu politsei, armee, kohus, vanglad jne. Kõik need organid moodustavad poliitilise aparaadi rõhutud klasside mahasurumiseks — riigi. Kõigis antagonistlikes ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides *on riik ekspluataatorite klassivõimu relv ekspluateeritavate üle.*

Riik tekkis ühiskonna jagunemisel klassidesse. Enne seda juhtisid ühiskondlikke üritusi kõik inimesed ühiselt, võim polnud rahvast eraldatud. Vanemate ja hõimu juhtide autoriteet tugines nende isiklikele omadustele, põhines suurtel kogemustel, tarkusel, julgusel jne. Eraomanduse tekkimisel haaras jõukas klass oma majanduslikku üleolekut kasutades poliitilise võimu ühiskonnas enda kätte. Sellest hetkest peale eraldus võim rahvast ja muutus ekspluataatorite riigivõimuks, mille peamiseks funktsiooniks sai rõhutud rahvahulkade vastupanu mahasurumine.

Ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetus toob endaga loomulikult kaasa riigi klassiolemuse muutumise. Vastavalt sellele eraldame ekspluataatorlike riikide kolme põhitüüpi: orjanduslik, feodaalne ja kodanlik.

Võrdleme mõningaid kodanlikke riike. Inglismaal on konstitutsiooniline monarhia, Ameerika Ühendriikides presidendivalitsus, Hispaanias fašistlik diktatuur. Kõik nad on üht tüüpi riigid. Aga siiski erinevad nad omavahel.

Mille poolest? Vormilt. Riigivorm sõltub: 1) *valitsemisvormist* ja 2) *poliitilisest korrast.* On olemas kaks peamist valitsemisvormi: monarhia ja vabariik.

Monarhia on ühe inimese (kuninga, tsaari, imperaatori) võim, mis antakse edasi pärimise teel. Muidugi mõista toetub monarh valitsevale klassile, täidab tema tahet. Kui monarhi teod ja kavatsused hakkavad valitseva klassi huvidest lahku minema, leiab viimane tee ühe monarhi asendamiseks teisega, sobivamaga. Kui vene keiser Paul I püüdis sõlmida liitu Napoleoniga, tapeti ta õukonna ülikute poolt, sest liit kodanliku Prantsusmaaga oli aristokraatide-mõisnike huvidega vastuolus. Seoses sellega ütles üks ajaloolasi, et Venemaal on «isevalitsus tsaaritapmisega piiratud».

Vabariik (ladina keeles «res publica», mis tähendab «üldine asi») on võim, mida teostavad valitavad organid. Endastmõistetavalt väljendab vabariik ekspluataatorlikus ühiskonnas samuti valitseva klassi huvisid.

Poliitiline kord iseloomustab valitsemismeetodeid. Valitsev ekspluataatorlik klass võib võtta kasutusele avaliku terrori meetodi rõhutud klasside mahasurumiseks, võib valitseda ka demokraatlike meetoditega, kuid kõige sagedamini ühendab ta „nuudipoliitika prääniku-poliitikaga".

Asume selgitama *demokraatia* mõistet, millega sageli spekuleerivad kodanlikud ideoloogid ja revisionistid. Nad väidavad, et nendes riikides, kus on demokraatia, lakkab riik olemast klassiriik ja väljendab kogu ühiskonna huvisid. Sõna „demokraatia" tähendab oma mõttelt tõepoolest rahvavõimu. Kuid ekspluataatorlikus ühiskonnas ei saa olla tõelist rahvavõimu.

Võtame vaatluse alla kodanliku demokraatia. See on demokraatia vähemiku, rikaste jaoks. Kasutades riigiaparaadi kõiki lülisid, kõiki propagandavahendeid, põlgamata sealjuures äraostmist, pettust, võltsimist, ei lase kodanlus töörahvahulki riigivalitsemise juurde.

Ekspluataatorlikus ühiskonnas on riik sisuliselt alati ekspluataatorite võimu relv. Demokraatia iseloomustab üht selle võimu vormi. Siit aga ei järeldu, et progressiivsetele jõududele on ükskõik, missugune on kodanliku riigi vorm. Kodanlik demokraatia, vaatamata oma klassipiiratusele, loob tingimused võitluseks töölisklassi olukorra parandamise eest. Kasutades konstitutsiooniga väljakuulutatud poliitilisi vabadusi, võib töölisklass paremini organiseeruda revolutsiooniliseks võitluseks kapitalistliku korra kukutamise eest. Ega siis monopolistlik kodanlus, kartes revolutsioonilise liikumise kasvu, asjata püüa demokraa-

tiast vabaneda ja oma avalikku terroristlikku diktatuuri maksma panna. Sellepärast ongi võitlus demokraatia säilitamise ja laiendamise eest töölisklassi üks tähtsamaid ülesandeid.

Ajaloo liikumapanev jõud.

Ajalugu õppides võisite veenduda, et ta on tulvil klassivõitlust. Idamaade, Kreeka ja Rooma orjanduslikke riike vapustasid tihti orjade ülestõusud. Feodalismi ajal toimusid massilised talurahva ülestõusud: Wat Tyleri ülestõus Inglismaal, Jacquerie Prantsusmaal, talurahvasõda Saksamaal; Bolotnikovi, Razini ja Pugatšovi ülestõusud Venemaal, talurahvasõjad Hiinas. XIX sajandi algusest kuni tänaseni toimub kapitalistlikes riikides proletariaadi klassivõitlus.

Mis on klassivõitluse põhjuseks ja missugust osa etendab klassivõitlus ühiskonna ajaloos?

Klassivõitlus kasvab paratamatult välja neist sotsiaalsetest antagonismidest[1], mis on ekspluataatorite ja ekspluateeritavate vahel. Rõhutud klasside olukord ühiskonnas, kitsendused, mille all nad rõhujate tõttu kannatavad, tõukavad neid revolutsioonilisele võitlusele.

Kodanlikud ideoloogid ja revisionistid väidavad, et vastandlike klasside huvisid võib lepitada. Kuid otsustage ise: kuidas saab lepitada rõhujat ja rõhutut? Selleks peaksid ekspluataatorid vabatahtlikult loobuma tootmisvahendite eraomandusest. Selles aga asi seisabki, et nad pole seda eales teinud ega tee ka iialgi. Üksnes klassivõitluse teel võib tootmisvahendid nende käest ära kiskuda ja ekspluateerimisele lõpu teha.

Ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetus toimub, nagu juba eespool öeldud, tootlike jõudude ja vananenud tootmissuhete vahelise konflikti lahendamise tulemusena. Kuidas aga suhtuvad erinevad klassid sellesse konflikti? On selge, et ekspluataatorlikud klassid ei taha vananenud tootmissuhete kaotamist. Nad hoiavad neist igati kinni, kaitstes oma rikkust ja võimu. Tuletage meelde, kui raevukalt võitlesid aristokraadid-mõisnikud oma priviileegide säilitamise eest, kui suure visadusega tegutsesid nad kodanlike revolutsioonide vastu. Aga tänapäeva imperialistid? Kas nad nõustuvad kapitalistlikust

[1] Antagonismide all mõeldakse vastuolusid klasside vahel, kelle huvid on vastandlikud ja lepitamatud.

korrast vabatahtlikult loobuma? Kõik nende teod näitavad, et nad kaitsevad seda viimse võimaluseni.

Tähendab, ühe ühiskonnakorra asendamine teisega ei saa toimuda iseendast, isevoolu teel, isegi mitte siis, kui tootmissuhted on muutunud ühiskondliku progressi piduriks. Et see toimuks, tuleb murda reaktsiooniliste klasside vastupanu, kes kaitsevad vanu tootmissuhteid. Selles seisabki rõhutud klasside revolutsioonilise võitluse ajalooline mõte. Nad pühivad ühiskondliku progressi teelt takistused ja tõkked, mida reaktsioonilised klassid ette veeretavad. *Klassivõitlus on ajaloo liikumapanev jõud kõigis ekspluataatorlikes formatsioonides.* Sotsiaalne progress pole antagonistlikus ühiskonnas ilma selleta võimalik.

Kõige suurema tõusu ja teravuse saavutab klassivõitlus sotsiaalsete revolutsioonide ajal.

Sotsiaalne revolutsioon.

Ühiskonna ajaloos eralduvad selgesti järkjärgulise arenemise perioodid ja kogu ühiskonnakorra järsu murrangu perioodid.

Pärast Rooma impeeriumi langust kulgesid Euroopas aeglaselt sünge keskaja aastad. Vahetusid kuningadünastiad, toimusid sõjad ja paleepöörded, muutusid feodaalvalduste piirid. Kuid kõik need sündmused ei muutnud feodaalkorra olemust. Ja kuigi talurahva ülestõusude leek haaras vahetevahel terveid riike, ähvardades neelata feodaalmõisnikke ja monarhe, uputasid aristokraadid need ülestõusud verre, sest talurahva harimatust ja teadmatust kasutades lõhestasid nad tema ridu.

Saabus suurte sotsiaalsete vapustuste ajastu: XVI sajandil Madalmaades, XVII sajandil Inglismaal, XVIII sajandil Prantsusmaal. Tähtsamate Euroopa riikide ühiskonnakord muutus kolme sajandi jooksul põhjalikult. Võrdlemisi lühikese ajaga tuli feodalismi asemele kapitalism.

Sotsiaalse korra täielikku lammutamist, mille kaudu toimub üleminek ühelt ühiskondlik-majanduslikult formatsioonilt teisele, nimetatakse sotsiaalseks revolutsiooniks. Tema majanduslikuks aluseks on konflikt tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Reaktsioonilised klassid tegutsevad selle konflikti lahendamise vastu. Tootlike jõudude arenemisega see konflikt järjest teravneb, ühiskond sarnaneb aurukatlaga, millel kõik ventiilid on suletud. Surve aga suureneb järjest. Saabub kriitiline punkt ja katel lõhkeb — ühiskond astub sotsiaalse revolutsiooni ajastusse.

Kuna valitsev klass kasutab revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks riiki, siis *on võimuküsimus peamine küsimus igas revolutsioonis.* Võitnud kätte riigivõimu, kasutab revolutsiooniline klass seda vana korra lõplikuks purustamiseks ja uue korra kindlustamiseks.

Revolutsioonid erinevad oma iseloomu ja liikumapanevate jõudude poolest. Revolutsiooni iseloomu määravad ära need ülesanded, mis ta lahendab. Kui revolutsioon kehtestab kodanlikud suhted, siis on ta kodanlik; kui ta aga toob kaasa sotsialistliku korra sisseseadmise, on ta oma iseloomult sotsialistlik revolutsioon. Revolutsiooni liikumapanevad jõud on klassid, kes seda teostavad.

Sotsiaalsetes revolutsioonides avaldub rõhutud ja ekspluateeritavate klasside tohutu osa erilise jõuga. Just need klassid murravad oma ennastohverdava võitlusega vana korra toed. Just neist moodustuvad revolutsiooni löögipataljonid, kes ründavad reaktsiooniliste klasside riigiaparaadi kindlusi ja kaitsevad ennastsalgava vaprusega revolutsiooni võite kontrrevolutsiooni kallaletungide vastu. Rõhutud klassid on kõigi suurte revolutsioonide peamine liikumapanev jõud. V. I. Lenin ütles, et revolutsioonid on rõhututele ja ekspluateeritavatele pidupäevadeks. Tänu nende osavõtule poliitilisest elust arenevad sündmused sel ajal ennenägematult kiires tempos. Sotsiaalset revolutsiooni võib võrrelda puhastava äikesega, mis värskendab õhku ning mille järel on kerge ja vaba hingata. Revolutsioonid pühivad tõkked ühiskondliku progressi teelt. Põhjusega nimetas K. Marx neid ajaloo lokomotiivideks.

Proletariaadi vaimne relv.

Olles tutvunud marksistliku filosoofia põhiliste seisukohtadega, mõtleme järele, milles seisab tema tähtsus praktika jaoks.

Filosoofia eksisteerib juba palju sajandeid. Ja kuni dialektilise ja ajaloolise materialismi tekkimiseni oli ta eemal rahvahulkadest ning revolutsioonilisest võitlusest. Räägitakse, et antiikaja filosoof Diogenes olevat kogu elu veetnud tünnis. Tema ainsaks mureks oli, et inimesed ei häiriks teda maiste askeldustega ega segaks mõtlemist. Muidugi ei sarnanenud kõik mineviku filosoofid Diogenesega. Paljud neist võtsid oma aja ühiskondlikust ja poliitilisest elust aktiivselt osa. Kuid isegi kõige progressiivsemad filosoofilised õpetused polnud järjekindlalt teadus-

likud. Oma vaadetes ühiskonna kohta seisid kõik mineviku filosoofid idealismi positsioonidel. Nende filosoofilised süsteemid ei saanud näidata rahvahulkadele teed hädast ja viletsusest pääsemiseks ning ekspluateerimisest vabanemiseks.

Marksistlik filosoofia tekkis proletariaadi huvide väljendusena, selle klassi huvide väljendusena, kelle ajalooline missioon seisab ekspluataatorliku korra hävitamises ja kommunismi ülesehitamises. Kuidas seda teha, oli küsimus, millele filosoofia pidi andma vastuse. „Filosoofid üksnes *seletasid* maailma erineval viisil," kirjutas K. Marx, „kuid asi seisab selles, et teda on vaja *muuta*." Katsuge ehitada lennukimudelit aerodünaamika seadusi tundmata või parandada televiisorit raadiotehnika seadusi tundmata — te raiskate ainult asjatult aega. Seda võimatum on ümber korraldada ühiskonna elu, kui ei ole mingit kujutlust tema seadustest.

Marksistlik filosoofia, mis annab teadusliku pildi maailmast ja avab ühiskonna arenemisseadused, on muutunud proletariaadi vaimseks relvaks. Ta on saanud ajuks vabadusliikumisele, mille südameks on töölisklass. Laialdaste rahvahulkade filosoofiana on marksism omandanud selle üldkehtivuse, mis puudus mineviku filosoofilistel süsteemidel. Dialektiline ja ajalooline materialism on muutunud proletariaadi klassivõitluse ideeliseks aluseks, kommunismi ehitamise teoreetiliseks vundamendiks. Kommunistlikud ja töölisparteid toetuvad temale oma poliitika väljatöötamisel kaasaja keerulistes tingimustes.

Kasutades dialektilis-materialistlikku filosoofiat teadusliku uurimise instrumendina, võtsid marksismi rajajad kapitalismi majandusliku korra igakülgse analüüsi alla, avasid kapitalistliku ekspluateerimise põhjused ja mehhanismi, põhjendasid viimse antagonistliku ühiskondlik-majandusliku formatsiooni, kapitalismi hävimise paratamatuse.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Mida mõistame ühiskondliku olemise ja ühiskondliku teadvuse all?
2. Missugune on tootlike jõudude ja tootmissuhete vastastikune toime?
3. Kuidas toimub ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetus?
4. Keda me nimetame suurteks ajaloolisteks isiksusteks? Kuidas on nende tegevus seotud rahvahulkade tegevusega?
5. Miks on klassivõitlus antagonistlikus ühiskonnas liikumapanevaks jõuks?
6. Mida annab marksistlik-leninlik filosoofia töölisklassile, töörahvahulkadele?

3. PEATUKK.

KAPITALISM JA TEMA LOOJANG.

§ 9. Kapitalistlik kaubatootmine.

Kaup ja väärtus. Kapitalism on kaubatootmise kõrgeim vorm. Kaubas, kaubavahetuses peituvad kõik kodanliku ühiskonna vastuolud.

Kuigi kaubavahetus oli olemas ammu enne kapitalismi, oli majapidamine kapitalismieelsetes formatsioonides põhiliselt naturaalmajapidamine. Meenutage, kuidas N. V. Gogol kirjeldab «Surnud hingedes» vene mõisnike mõisaid. Manilov, Sobakevitš, Korobotška, Pljuškin, Nozdrjov ega nende pärisorjuslikud talupojad ei vajanud tegelikult turukaupa. Ja kui Nozdrjovil oligi kirg vahetada, siis oli see mõisahärra tuju, mitte majanduslik vajadus.

Kapitalismi ajal aga toodavad vabrikud, tehased ja põllumajandusfarmid oma saadusi tavaliselt müügi jaoks. Kapitalistliku ühiskonna elu on kaubalis-rahaliste suhetega igati läbi põimunud. Kaubavahetus on kõige massilisem, kõige igapäevasem suhe kapitalistlikus ühiskonnas, mida kohtame miljardeid kordi. Kõik muutub ostu-müügi vahendiks: «Majad, maad, auavaldused, auastmed, riigid, kuningriigid, ihad, lõbud, südametunnistus, au, naised, mehed, lapsed, pererahvas, teenijad, elu, veri, kehad, hinged,» ütleb inglise kirjanik J. Bunyan kodanliku ühiskonna kohta.

Kaup on töö produkt, mis on toodetud vahetamiseks. On selge, et ta peab mingeid inimeste vajadusi rahuldama, muidu ei hakka teda keegi ostma. Asja kasulikkust, tema võimet inimeste üht või teist vajadust rahuldada nimetatakse *tarbimisväärtuseks.*

Leiva, suhkru, või, piima, liha ja vorsti tarbimisväärtus seisab selles, et need kaubad rahuldavad inimeste toiduvajadust. Saabaste ja kingade tarbimisväärtus seisab selles, et need kaubad rahuldavad inimeste vajadust jalatsite järele.

Inimesed võivad saada kaupu oma käsutusse, kui nad neid ostavad. Näiteks saab sama rahasumma eest muretseda kas külmutuskapi või viis jalgratast, kas kolm õmblusmasinat või neli meeste ülikonda.

Tarbimisväärtuse poolest ei ole need kaubad võrreldavad: külmutuskapp rahuldab üht vajadust, ülikond teist, selle järgi ei saa neid võrrelda. Kuid kõigis neis kaupades on midagi ühist, mida mõõdetakse raha abil. Missugune on see kaupade ühine omadus?

Kaupadel on ainult üks ühine omadus: kõik nad on inimtöö — väärtuse produktid. *Väärtus* on kaubas kehastuv kaubatootjate töö. See ongi see ühine, mis leidub kõigis kaupades ja mis teeb nad ühismõõdetavaks. Töö on väärtuse alus, tema ainuke allikas.

Mida rohkem tööd on kulutatud kauba tootmiseks, seda kõrgem on tema väärtus. Selles on kerge veenduda lihtsa näite varal. Kaevur kaevandas rauamaaki 10 dollari eest. Kõrgahjus sulatati sellest maagist malm, mis maksab juba 30 dollarit. Malmist tehti teras, mille väärtus oli 90 dollarit. Sellest terasest võib teha nööpnõelu 300 dollari väärtuses või taskunugade teri (900 dollarit) või kellavedrusid (3000 dollarit). Kõigi nende kaupade peale kulub ühepalju terast. Miks on noaterad nööpnõeltest kallimad, kellavedrud aga noateradest kallimad? Sellepärast, et nende kaupade valmistamiseks kulub erinev hulk tööd.

Niisiis, kauba väärtuse suurust mõõdetakse töö hulgaga, mis on kulutatud kauba tootmiseks. Kaubatootjad aga ei tööta ühesugustes tingimustes, kasutavad erinevaid tööriistu, nende oskus on erinev, nad kulutavad ka erineva hulga aega ühe ja sama kauba tootmiseks. Kas ei järgne siit, et mida aeglasemalt inimene töötab, mida halvemad on tema tööriistad, seda suurema väärtuse ta loob? Muidugi mitte. Väärtuse suurus ei sõltu tootmise ja tootja individuaalsetest erinevustest, selle määravad kindlaks ülekaalus olevad töötingimused, *ühiskondlikult vajalik tööaeg.*

Näiteks Inglismaal ületas 1784. aastal ühe naela kedruse hind 130 penni, 1823. aastaks aga alanes see peaaegu 11 pennini. Asi seisab selles, et pärast ketrusmasina leiutamist ja levimist kedrati lõng enamasti vabrikutes ja tema väärtuse suuruse määras juba masinal tootmine. Ketrajad-kodutöölised, kes töötasid voki abil, kulutasid lõnga tootmiseks mitmekordselt rohkem tööaega kui vabrikus, nende poolt toodetud lõnga hind aga langes vab-

rikulõnga hinnani. Ketrajad ei suutnud konkurentsile vastu panna ja laostusid.

Kaubatootmise tingimustes võrrutatakse kõik kaubad *rahaga*. Raha vastu vahetamise teel selgub kauba väärtus, väärtuse suurus. Kauba väärtust rahas väljendatuna nimetatakse *hinnaks*.

Väärtuses ja rahas avalduvad ühiskondlikud suhted, vastastikune seos kaubatootjate vahel. Seal, kus see seos teostub stiihiliselt, kaupade vahetamise teel, on inimestevahelised suhted asjade kestaga kaetud, esinevad asjadevaheliste suhetena.

Kodanlikus ühiskonnas valitseb raha inimeste üle, orjastab neid. Balzac sõnab sarkastiliselt, et siin maailmas «seisab hartast kõrgemal püha, auväärne, õilis, igavesti noor, kõikvõimas viiefrangine münt».

Tööviljakuse mõju väärtusele.

Ühiskondlikult vajalik aeg, nagu nägime, ei jää muutmatuks: ta lüheneb sel määral, kuidas tööliste töö muutub viljakamaks. *Tööviljakust* mõõdetakse toodangu hulgaga, mis on mingi ajaühiku (tund, päev) jooksul valmistatud. Ta sõltub kõigepealt tööriistadest, nende tehnilisest täiuslikkusest: mida täiuslikumad on masinad, seda viljakam on tööliste töö. Tööviljakuse määrab samuti ära töötajate tehniline kvalifikatsioon, nende oskus tehnikat ratsionaalselt kasutada. Väga tähtis on ka teaduse arenemistase. Mida kiiremini tema uusimaid saavutusi tootmisse juurutatakse, seda suurem on tööviljakus ühiskonnas. Ja lõpuks sõltub tööviljakus looduslikest tingimustest: põllumajanduses mulla viljakusest, soodsast kliimast, kaevandavas tööstuses kaevanduste, nafta puurtornide jne. rikkusest.

Tööviljakuse kasv on majanduslik vajadus kõigis ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides, sest ta kujutab endast põhilist eeldust ühiskonna majanduslikuks ja kultuuriliseks arenemiseks. Temas väljendub nii tootlike jõudude arenemistase kui ka tootmissuhete iseloom, s. o. tootmisviis, tema iseärasused, liikumine ja arenemine. Iga tootmisviis loob eelnevaga võrreldes kõrgema tööviljakuse.

Kuidas mõjub tööviljakus kauba väärtusele? Kui suureneb toodangu hulk, mis ühe ajaühiku jooksul toodetakse, siis väheneb aja hulk, mis kulub ühe kaubaühiku tootmiseks, seega aga muutub kauba väärtus odavamaks. Kuid tööviljakus ei kasva üheaegselt kõigis ettevõtetes, tavaliselt tõuseb ta esialgu üksikutes eesrindlikes ettevõtetes. Vaatame, mis seejuures toimub.

Tehnilisest seisukohast eesrindlikumates kapitalistlikes ettevõtetes on individuaalsed kulutused kaubaeseme tootmiseks väiksemad. Turul aga müüakse neid hinnaga, mille määrab nende väärtus, s. o. ühiskondlikult vajalik aeg. Järelikult saavad nende ettevõtete peremehed oma kauba eest rohkem kui peremehed tehniliselt mahajäänud ettevõtetes, kus individuaalsed töökulutused on suured.

Oletame, et mingi tööstusharu rõhuvas enamikus ettevõtetes toodab iga tööline 8-tunnilise tööpäeva jooksul 8 kaubaeset. Ühe töötunni jooksul loob tööline uue väärtuse, mis võrdub 3 dollariga, terve päeva jooksul loodud väärtus aga võrdub 24 dollariga.

Oletame nüüd, et ühes ettevõttes võetakse kasutusele mingi täiustus. Selle uue tööriista või uute töövõtete kasutamine tõstab tööviljakuse kahekordseks. Selles ettevõttes toodab tööline nüüd 8 tunniga mitte enam 8, vaid 16 kaubaeset.

Järelikult, ühe kaubaeseme individuaalne väärtus väheneb ja ei võrdu enam 3 dollariga, vaid 1 dollari 50 tsendiga. Kuid seda laadi kauba ühiskondlik väärtus ei muutunud selle läbi, et eesrindlikus ettevõttes tõusis tööviljakus. See võrdub endiselt 3 dollariga iga eseme kohta. Kapitalist, kes võttis kasutusele uue tootmismeetodi, müüb oma kaupa ühiskondliku väärtuse järgi, võites teiste kapitalistidega võrreldes igalt kaubaesemelt 1 dollari 50 tsenti. See ülejääk võrdub kauba ühiskondliku väärtuse ja tema individuaalse väärtuse vahega.

Kuidas aga saavutatakse kauba ühiskondliku väärtuse alanemine?

Kui enamik ettevõtteid antud tööstusharus võtab kasutusele täiustused ja tõstab tööviljakust, nii et ühiskondlikult normaalne, ühiskondlikult tüüpiline pole enam 8, vaid 16 kaubaeseme tootmine iga töölise poolt, siis langeb ühiskondlikult vajalik aeg 1 eseme kohta 1 tunnilt 30 minutile ja ühe eseme ühiskondlik väärtus alaneb 3 dollarilt 1 dollarile ja 50 tsendile. Kapitalistid aga saavad ikkagi võrdset kasumit. Selleks et teistest rohkem saada, tõstavad suurkapitalistid uuesti tööviljakuse oma ettevõtetes keskmisest kõrgemaks, ning siis kordub kogu protsess uuesti algusest peale, kuid juba tootlike jõudude kõrgemal arenemistasemel.

Konkurents ja tootmise anarhia.

Tootmist organiseerides tegutsevad kapitalistid isoleeritult, omal riisikol. Tootmine igas ettevõttes toimub enamvähem organiseeritult, kuna tema üksikute osade kooskõlastatuse määrab ettevõtja ainutahe. Kuid kogu kapitalistlikus ühiskonnas, tervikuna võetult, puudub plaanipärane organisatsioon. Keegi ei tea ette, kui paljud ettevõtted hakkavad tootma neidsamu kaupu, milline kaubahulk toodetakse kahe-kolme aasta pärast, kui palju kaupa paisatakse turule ja kui palju suudab elanikkond osta. See viib stiihilisele arenemisele, sünnitab *tootmise anarhia* — organiseerimatuse, kapitalistliku majanduse

planeerimatuse tervikuna. Olles täievõimuline peremees oma ettevõttes, jääb kapitalist turu orjaks, kus majandusseadused toimivad stiihiliselt.

Tootmise anarhiaga on lahutamatult seotud *konkurents* — äge võitlus kapitalistide vahel tulusamate tootmis- ja turustamistingimuste pärast, suurema kasumi saamiseks. Kapitalistlikus ühiskonnas ei saa keegi sundida eraomanikke kasutama nende vahendeid nii, nagu see oleks kasulik ühiskonnale. Kapitalistliku ühiskonna hundiseadusi väljendades tähendab konkurents kõigi võitlust kõigi vastu, ühtede lüüasaamist ja surma, teiste võitu ja üleolekut.

Kuidas saab niisugune tootmine eksisteerida, kuidas ta saab areneda?

Seadus, mis stiihiliselt reguleerib kapitalistlikku tootmist, on *väärtusseadus.*

Väärtusseaduse järgi teostatakse kaubavahetust vastavuses ühiskondlikult vajaliku töö hulgaga, mis on kulutatud kaupade tootmiseks. Kauba eest makstav hind peab vastama tema väärtusele, kuid kapitalismi ajal kujunevad hinnad turul stiihiliselt, nõudmise ja pakkumise mõjul. Kui kaupu pakutakse rohkem, kui neid nõutakse, siis langeb hind väärtusest allapoole. Ja vastupidi. Kui nõudmine ja pakkumine ühtivad, siis langeb hind väärtusega ühte. Hindade kõikumise mõjul paiskavad kapitalistid oma kapitalid neist tööstusharudest, kus kaupade hinnad on väärtusest madalamad, nendesse harudesse, kus kaupade hinnad on väärtusest kõrgemad.

Oletame, et auto hind võrdub 4000 dollariga. Kuid turul pole vastavat nõudmist: kapitalistid ei teadnud, kui palju autosid ostjatel tarvis on, ja tootsid neid rohkem kui vaja. Turg reageerib kohe hindade stiihilisele kõikumisele. Konkurentsi tõttu langeb auto hind tema väärtusest madalamale ja võrdub mitte enam 4000 dollariga, vaid kõigest 3000 dollariga. Hindade langus allapoole väärtust sunnib autovabrikante vähendama tootmist, ja kui varem toodeti 250 000 autot, siis nüüd, oletame, ainult 170 000. Kuid osutub, et kapitalistid ei tabanud jälle märki — turul nõutakse 200 000 autot. Hind tõuseb jälle väärtusest kõrgemale, näiteks 4500 dollarile. Siis algab uuesti tootmise laiendamine, hinnad hakkavad liikuma, muutuvad väärtusest madalamaks. Uuesti vähendatakse tootmist, hinnad tõusevad väärtusest kõrgemaks jne.

Väärtusseadus toimib konkurentsi sunniseadusena. Hindade stiihiline kõikumine väärtuse ümber on ainuke võimalik mehhanism kapitalistliku kaubatootmise reguleerimiseks. Muutes tootmise ühes või teises tööstusharus

enam-vähem tulusaks, määravad hindade kõikumised tootmise laiendamise või kahandamise. Niisugune on väärtusseaduse olemus, mis kapitalismi ajal reguleerib kaubavahetust, tootmisvahendite ja töö jaotamist erinevate tööstusharude vahel.

Konkurentsivõitlus stimuleerib teatud määral uue tehnika rakendamist, tootmise moderniseerimist, kuna need kapitalistid, kes kasutavad täiuslikumat tehnikat, on paremas olukorras — nad toodavad kaupu vähemate kulutustega, kui on ühiskondlikult vajalikud kulutused.

Samal ajal kutsuvad konkurents ja tootmisanarhia esile tootlike jõudude laostamise, toovad töötajatele lugematuid kannatusi. Kuidas see toimub, sellest hakkame aru saama siis, kui tutvume mehhanismiga, mille kaudu kapital ekspluateerib tööd.

§ 10. Töö ekspluateerimine kapitali poolt.

Lisaväärtus. Kapitalistlik tootmine on allutatud ühele eesmärgile — kapitalistide rikastumisele. Kuidas ja kelle arvel seda saavutatakse?

Enne kui kaupa võib turul müüa ja tulu saada, tuleb teda toota, väärtust aga võib luua töö ja ainult töö.

Kapitalist pole orjapidaja ega feodaal, tal pole orje ega pärisorje, kellega ta võiks talitada nagu oma omandusega. Kuid tal on tootmisvahendid, ühiskonnas aga on olemas proletaarlaste klass, kellel neid pole. Tööline ei ole kapitalistist isiklikult sõltuv, kuid selleks, et elada, on ta sunnitud kapitalisti juurde palgatööle minema, müüma oma *tööjõudu.* Tööjõudu ostes soetab kapitalist ainsa kauba, mis on võimeline looma väärtust.

Tööjõudu müüakse kaubana teatud kindla väärtuse järgi. Inimene on tööks võimeline üksnes sel juhul, kui rahuldatakse tema igapäevaseid vajadusi. Tööline tarvitab päeva jooksul nii ja nii palju leiba, liha, võid, suhkrut, kulutab nii ja nii palju rõivaid ning jalatseid, nii ja nii palju puid või sütt korteri kütmiseks; ta peab ülal pidama perekonda, kus kasvab uus elav „kaup" kapitalisti jaoks. Seega võrdub tööjõu väärtus elatusvahendite väärtusega, mis on vajalikud töölise ja tema perekonna ülalpidamiseks.

Ostes tööjõudu, ühendab kapitalist selle tootmisvahen-

ditega. Vabrikuhooned on üles ehitatud, tooraine muretsetud, tööline asub tööpingi juurde — algab töö.

Tööjõu osa ja tootmisvahendite osa on erinevad. Tööjõud loob uut väärtust, tootmisvahendid aga mingisugust väärtust luua ei saa. Tootmisvahendite väärtus säilitatakse tööliste tööga ja kantakse uuele toodetud kaubale üle sel määral, kuidas nad kuluvad. Kui masin võib töötada näiteks 10 aastat, siis kaotab ta igal aastal kümnendiku oma väärtusest, ja see osa kantakse üle uuele toodetud kaubale. Tooraine, näiteks puuvill, läheb ümbertöötatud kujul täielikult üle uude produkti, puuvillasesse riidesse, ja tema väärtus kantakse samuti täielikult üle selle riide väärtusesse.

Kui palitu jaoks tarvis mineva materjali väärtus koos voodri, nööpidega jne. võrdub 50 dollariga, rätsep aga võtab töö eest 30 dollarit, siis võrdub valmis palitu väärtus 80 dollariga. Vana väärtus, mis võrdus 50 dollariga, on rätsepa tööga säilitatud ja palitule üle kantud. Rätsepa poolt käesolevas protsessis loodud uus väärtus võrdub ainult 30 dollariga.

Oletame, et tööline loob ühe töötunni jooksul uue väärtuse, mis võrdub 3 dollariga, päevane tööjõu väärtus aga võrdub 6 dollariga. Niisugusel juhul peab tööline selle taastootmiseks töötama 2 tundi. Kuid tööline müüs mitte nii- või teistsuguse hulga tööd, vaid tööjõu, ja seda käsutab see, kes selle ostis. Seepärast töötab tööline kogu tööpäeva. Kui tööpäeva pikkus on 8 tundi, siis loob tööline uue väärtuse, mis võrdub 24 dollariga. Niiviisi loob tööline tootmisprotsessis oma tööga suurema väärtuse, kui on tema tööjõu väärtus. Vahe, mille kapitalist tasuta omastab, ongi kapitalisti rikastumise allikas — *lisaväärtus*.

Kapitalistliku ekspluateerimise olemus seisabki niisiis lisaväärtuse tootmises ja selle omastamises kapitalistide poolt. Palgatöö süsteem on palgaorjuse süsteem.

Me näeme, et tööpäev jaguneb kaheks osaks: esimese (vajaliku tööaja) vältel loob tööline väärtuse, mis võrdub tema tööjõu väärtusega; teise (lisatööaja) vältel — lisaväärtuse kapitalisti jaoks. Seega, mida rohkem aega töötab tööline enda kasuks, seda vähem aega töötab ta kapitalisti kasuks, ja ümberpöördult. On täiesti mõistetav, et kapitalist püüab alati lisatööaega võimalikult suurendada, tööliste ekspluateerimist tugevdada, saada nende tööst rohkem tulu.

Lisaväärtuse tootmine on kapitalistliku tootmise vahetu eesmärk ja määrav stiimul. Kapitalistid ei hoolitse ühiskonna vajaduste rahuldamise, vaid lisaväärtuse saamise eest. Kodanlus elab üksnes kasusaamise pärast, ta ei tunne

muud õndsust kui kiire rikastumine ega muid kannatusi kui rahalised kaotused.

Lisaväärtust luuakse ainult materiaalse tootmise sfääris, ja esimesel pilgul võib näida, et tööstuskapitalistid selle täielikult omastavad. Tegelikult aga toimub lisaväärtuse jaotamine kapitalistide mitmesuguste gruppide vahel lakkamatu võitluse ja ägeda konkurentsi teel. Esialgu läheb lisaväärtus täiel määral tööstu rite käsutusse, nende käest aga saavad oma osa kaupmehed, pankurid jne., sest kaupu on tarvis mitte üksnes toota, vaid ka müüa. Tööstur müüb tavaliselt oma kauba hulgi kaubanduskapitalistile, kes toimetab kauba edasi tarbijale. Kui tööstur tegeleks ise oma kauba realiseerimisega, siis peaks ta kulutama täiendavaid vahendeid kaubandusruumide peale, äriteenijate palkamiseks jne. Sellepärast annab tööstur kaupade realiseerimise kaubanduskapitalisti kätte ja on sunnitud loovutama talle selle eest osa lisaväärtust.

Järelikult, kõik kapitalistliku ühiskonna mittetöiste tulude liigid — kaubanduslik kasum, laenuprotsent, pangakasum jne. — on lisaväärtuse üheks või teiseks vormiks, kõigi mittetöiste tulude ainsaks allikaks aga on tööliste lisatöö, kes töötavad materiaalse tootmise sfääris. Tähendab, töölist ekspluateerib mitte ainult see kapitalist, kelle juures ta töötab, vaid kapitalistide klass tervikuna.

Kapital.

Kapitalistlikus ühiskonnas müüakse ja ostetakse tootmisvahendeid raha eest, s. t. nad on kaup, neil on väärtus. Tootmisprotsess algab tootmisvahendite ja tööjõu ostmisega kapitalisti poolt. Nende ühendamise tulemuseks on kaupade tootmine. Seejärel müüb kapitalist oma ettevõtte tooted suurema summa eest kui see, mis ta kulutas nende tootmiseks. Väärtus, mis toob palgatöö ekspluateerimise teel lisaväärtust, on *kapital*.

Kuna kapital on väärtus, ei kujuta ta endast eset ega ole eseme omaduseks.

Ketrusmasin on äris lihtsalt kaup, millel on väärtus, ja alles teatud kindlates suhetes muutub ta kapitaliks.

Ka raha, samuti kui tootmisvahendidki, võib muutuda kapitaliks, saada ekspluateerimisvahendiks.

Kodanlikud ideoloogid väidavad, et kapital tekkis tema omanikel algselt tööarmastuse ja teiste vooruste tõttu: kokkuhoidlikud said kapitalistideks, loodrid ja pillajad muutusid palgatöölisteks. Marx paljastas selle väljamõeldise, mida võivad uskuda ainult lihtsameelsed. Kapital tekkis röövimise, vägivalla, talupoegadelt maa ekspropriieerimise, asumaade riisumise teel. Ent kui isegi nõustuda, et esimesel kapitalil oli töine päritolu, siis ei muuda see tema olemust, sest rea aastate jooksul on kogu kapital

ikkagi asendunud lisaväärtusega, s. o. ekspluateerimise tulemusega. Katavad ju kapitalistid oma kulutusi lisaväärtusest. Kui poleks palgatööliste ekspluateerimist, kes loovad lisaväärtust, kulutaksid kapitalistid oma algkapitali kiiresti ära ja jääksid puupaljaks.

Oletame, et kõik kapitalistlikku ettevõttesse paigutatud vahendid, kogu kapital võrdub 100 000 dollariga, palgatöölised aga toodavad igal aastal 20 000 dollari suuruse lisaväärtuse. Oletame veel, et kapitalist kulutab omastatud lisaväärtuse täielikult. Sel juhul võrduks tema poolt viie aasta jooksul kulutatud lisaväärtus algkapitali summaga. Järelikult ei oleks sellest kapitalist ilma palgatööliste ekspluateerimiseta viie aasta pärast enam midagi järel; ettevõtja saab kapitali säilitada üksnes lisaväärtuse väljapressimisega töölistest.

Tegelikult ei viska ettevõtjad tervet lisaväärtust tuulde. Kasusaamise iha ergutab neid tootmist laiendama, kulutama selleks üht osa oma kasumitest. Tootmise laiendamine ja ekspluateeritavate tööliste arvu suurenemine aga toovad kaasa kapitalisti kasuks mineva lisaväärtuse kasvamise. Ühesõnaga, niisugust «lauake, kata end» on raske isegi muinasjutust leida. Peremees elab järjest suuremas luksuses, tema rikkus aga muudkui kasvab.

Sellest tulenevad kaks järeldust. Esimene: kogu kapital, igasugune kapital on ekspluateerimise tulemus. Teine: ei rahasumma, ükskõik kui suur see ka oleks, ega tootmisvahendid — vabrikud, tehased, tooraine, kütus, masinad — üheskoos pole iseendast veel kapital. Nad võivad muutuda kapitaliks ainult teatud kindlatel tingimustel: kui on olemas tootmisvahendite eraomanike klass ja palgatööliste klass, kes müüvad oma tööjõudu nagu kaupa. Tähendab, *kapital kujutab endast ühiskondlikku suhet kapitalistide ja tööliste vahel, tema olemuseks aga on töö ekspluateerimine.*

Kapitalistliku korra likvideerimisega muutuvad tootmisvahendid ühiskondlikuks omandiks, tööjõud lakkab olemast kaup ja kapital kui ajalooline kategooria lakkab olemast.

Kapitali akumulatsioon ja proletariaadi olukorra halvenemine.

Kapitalistliku akumulatsiooni allikaks on lisaväärtus. Ühe osa temast kulutavad kapitalistid isiklike vajaduste rahuldamiseks, teise osa arvel aga laiendavad tootmist — see osa ise muutub kapitaliks ehk kapitaliseerub. Seda protsessi nimetatakse *kapitali akumulatsiooniks.*

Tootmise laiendamisega kasvab kapitalisti poolt omastatava lisaväärtuse mass. Kapitalist saab võimaluse laien-

dada tootmist, ekspluateerida suuremat hulka töölisi ja omastada järjest suurenevat lisaväärtuse massi. Samal ajal kui ühiskonna ühel poolusel kuhjuvad tohutud rikkused, kasvavad ekspluataatorlike klasside luksus ja parasitism, suureneb teisel poolusel proletariaadi ekspluateerimine, halveneb nende olukord, kes oma tööga kõiki rikkusi loovad. Niisugune on kapitalistliku akumulatsiooni seadus.

Proletariaadi olukorra halvenemine avaldub eelkõige selles, et lõhe tööliste töötasu ja kapitalistide kasumi vahel pidevalt kasvab.

Kapitalismi koidikul ei piirdunud algajad ettevõtjad sellega, et pigistasid proletaarlastest välja kõik, mis iganes võimalik, vaid sageli hoidsid kokku ka pisiasjades, et suurendada kapitali. Ega siis ilukirjanduses juhuslikult ei vastandata pillavale aristokraadile, kes viskab tohutuid varandusi tuulde, arvestavaid ja ihnsaid tööstureid, pankureid, liigkasuvõtjaid: Dombey'sid, Nucingene, Gobsecke. Tolleaegne kapitalist viibis sageli vabrikus nii päeval kui ka öösel, tundis oma töölisi nimepidi, pidas ise oma kontoriraamatuid.

Sel määral, kuidas kapital akumuleerub, ajavad edukamad tegelinskid kokku hiiglavarandusi ega vaevu enam musta tööd tegema. Dombey'de ja Gobseckide järglastel, kelle valduses on miljardeid franke, dollareid või naelsterlingeid, pole enam vaja kokkuhoidlik olla, ja nad sõna tõsises mõttes ujuvad rasvas: ehitavad paleesid basseinidega, mis on tehtud kullatud plaatidest, ostavad Inglismaalt losse ja veavad neid Ameerikasse, annavad lemmikkoerte auks balle ning isegi jätavad neljajalgsetele päranduse.

Kapitalism võimaldab käputäiel parasiitidel töö ekspluateerimise arvel toreduses elada, määrates samaga proletaarlase elama *tööpuuduses* ja *viletsuses* ning jättes osa töölisklassist ilma elatusvahenditeta.

Tööpuudus on kapitalistliku süsteemi vältimatu kaaslane, mis andis end tunda juba kapitalismi varasel arenemisstaadiumil. Tehnilise progressi, tootlikumate masinate kasutuselevõtmise tõttu vähenes nõudmine tööjõu järele. Ja kui tööpuudus esialgu kandis ajutist iseloomu ning enam-vähem kiiresti kadus, siis edaspidi muutus ta alatiseks: ühiskonnas kujuneb terve inimeste armee, kel ei ole tööd, — nn. töö reservarmee. Ameerika Ühendriikides näiteks on töötute arv viimastel aastatel kõikunud 3,5—5

Ta on kaotanud lootuse leida tööd.

Kunstnik B. Prorokovi joonistuse järgi.

miljoni vahel. Käesoleval ajal on Ameerika Ühendriikides, Lääne-Euroopas, Jaapanis ja Austraalias kokku 10 miljonit töötut.

Milles seisavad tööpuuduse põhjused, kas pole ehk uus tehnika süüdi selles, et üks osa inimesi jääb igapäevasest leivast ilma? Nagu ajaloost teada, mõtlesid just niiviisi ludiidid, kelle viha pöördus masinate vastu. Endastmõistetavalt pole siin tehnika milleski süüdi. Kõige veenvamaks tõendiks selle kohta on fakt, et sotsialistlikes maades, kus kõige täiuslikumat uut tehnikat massiliselt tootmisse juurutatakse, ei ole ega saagi olla mingit tööpuudust.

Tööpuuduse põhjus peitub kapitalistlikus majandussüsteemis. Tehniline progress, mis võimaldab anda vähema tööjõukulutusega rohkem toodangut, lubab lühendada tööpäeva pikkust ja suurendada palka. Kapitalist aga uuendab sisseseadet mitte tööliste pärast, vaid oma kasumi suurendamiseks. Sellepärast toimib ta otse vastupidi: vallandab osa töölisi, ülejäänuid aga sunnib veelgi intensiivsemalt töötama. Mispärast see tal korda läheb? Sellepärast, et mida rohkem on töötuid, seda tugevamini hoia-

vad töötajad oma kohta kinni: hirm kaotada elatusvahendeid kihutab neid paremini tagant kui kepp. Sel moel kasutavad kapitalistid tööpuudust surve avaldamiseks töölisklassi sellele osale, kes on tööl.

Sellest kirjutab avameelselt ameerika kapitalimagnaatide ajaleht «Wall Street Journal»: «Müürsepp, nähes väraval kaht töötut, kes ihkavad tema kohta, hakkab laduma rohkem kive ega nõua sealjuures täiendavat palka või ergutustasu.»

Mida aga tähendab kaotada töö sealsamas Ameerika Ühendriikides, sellest võib aru saada, tutvudes David Hume'i kirjaga ühes Ameerika ajalehes: «Ma olen erialalt insener. Kuus aastat töötasin metallurgiatehases Philadelphia lähedal. Möödunud aasta 30. novembril teatati mulle, et mind 30. detsembrist vallandatakse. Palusin jätta end tööle edasi, apelleerides oma halvale tervisele ja asjaolule, et mu naine ootab last. Kompanii lükkas mu palve külmalt tagasi. Me olime naisega murest murtud. Mina sattusin haiglasse, kuid pidin nädala pärast sealt välja tulema, sest naine oli erutuste tõttu haigestunud. Laps sündis enneaegselt ja suri 12 tunni pärast. Läksin uuesti haiglasse. Kuid haiglasviibimise eest on tarvis maksta. Maksta ravivatele arstidele, maksta voodikoha eest haiglas, maksta naise viibimise eest sünnitushaiglas ja maimukese matuste eest. Varsti jääme ilma oma majast ja kogu majakraamist. Meil pole kuhugi minna. Me ei taha enam elada.»

Tänapäeva tehnika on inimmõistuse suurepärane looming, mis on võimeline kergendama inimeste tööd, kindlustama neile üha paremat elu. Kuid tehnika kapitalistlik kasutamine teeb proletariaadi elu raskemaks. *Töö intensiivsuse* tõus tähendab tööjõu enneaegset kulumist. Paljud proletaarlased, kes on oma nahal tunda saanud niinimetatud higi väljapressimise süsteeme, mida kasutatakse kapitalistlikus konveiertootmises, muutuvad juba 40—45-aastaselt invaliidiks.

Proletariaadi olukorra halvenemine ei ole sirgjooneline ja pidev protsess, vaid võib konkreetsetest tingimustest ning ühe või teise maa iseärasustest sõltuvalt tugevneda või nõrgeneda. Kapitalistide pealetung töötajate elulistele huvidele kohtab töölisklassi kindlat vastupanu. Otsustavate väljaastumistega (streigid jne.) õnnestub proletariaadil saavutada kapitalistidelt mõningaid järeleandmisi: palga tõstmine, tööpäeva lühendamine. Kuid see kõik ei muuda fakti, et proletariaadi olukord kapitalistlikus maailmas tervikuna halveneb.

Eriti suurt viletsust toovad töölistele *majanduskriisid* — tootmise katastroofilised langused. Kapitalistid püüavad kogu aeg toodangu väljalaset suurendada, selleks virgutab

neid peale kasumiahnuse veel konkurentsivõitlus. Elanikkonna sissetulekud aga ei kasva või kasvavad väga aeglaselt. Teiste sõnadega, maksujõuline nõudmine kaupade järele jääb nende tootmisest üha rohkem maha. See mahajäämus võtab perioodiliselt niisuguse ulatuse, et kogunevad tohutud toodanguvarud, väiksemad kapitalistid ja keskmikfarmerid laostuvad, suletakse tuhandeid ettevõtteid, järsult tõuseb tööpuudus ja langeb töötasu.

Esimesel pilgul näib, et kriisi põhjuseks on ületootmine. Tegelikult aga ei leia kaubad ostjaid mitte selle tõttu, et nad pole vajalikud, vaid selle tõttu, et nende eest pole millegagi maksta. Tühi kõht ei määra tarbimisvõimalusi, seda teeb rahakoti sisu. Tulemuseks on niisugune loomuvastane nähtus, nagu seda on nälg keset küllust. Kauplused ja laod on produkte kuhjaga täis, ent kapitalistidel on kasulikum lasta neil raisku minna, kui et anda neid müügile odava hinnaga. Kapitalistid püüavad hindade langust igati ära hoida, et oma kaotusi hiljem tasa teha, ja hakkavad hiiglasuuri toiduainete varusid sellepärast tahtlikult hävitama.

1934. aastal suri kapitalistlikes riikides 2,4 miljonit inimest nälga. Ameerika Ühendriikides aga hävitati rohkem kui miljon vagunit vilja (sellest oleks piisanud 100 miljoni inimese toitmiseks aasta jooksul), 267 000 vagunit kohvi, 258 000 tonni suhkrut, 26 000 tonni riisi, 25 000 tonni liha ja hulk igasuguseid muid produkte.

«See, mille kallal viinamarjaväätide ja viinapuude juured vaeva nägid, tuleb hävitada, et hinnad ei langeks, ja see on kurvem ja kibedam kõigest. Apelsine puistatakse tervete vagunite kaupa maha. Inimesed sõidavad mitme miili taha, et väljavisatud puuvilju üles korjata, kuid see on täiesti lubamatu! Kes hakkab siis apelsinitosina eest maksma kakskümmend tsenti, kui on võimalik sõita linnast välja ja saada neid muidu? Apelsinimäed uhutakse voolikust petrooleumiga üle, need aga, kes seda teevad, ei salli ennast sellise kuriteo pärast, ei salli inimesi, kes tulevad apelsine korjama. Miljonid näljased vajavad puuvilju, kuldsed mäed aga kallatakse petrooleumiga üle.

Ja maa kohale tõuseb mädanemise hais.

Põletage kohvi aurulaeva kateldes. Põletage maisi puude asemel — see põleb palavasti. Visake kartulid jõkke ja seadke piki kallast valve, muidu õngitsevad näljased kartulid välja. Tapke sigu ja matke kered maa sisse, las maa imbub mädanikku täis.

See on kuritegu, millele ei leia nime. See on mure, mida ei saa mõõta mingite pisaratega. See on kaotus, mis muudab põrmuks kõik meie edusammud. Viljakandev maa, sirged puuderead, tugevad tüved ja mahlased viljad. Kuid lapsed, kes surevad pellagrasse, peavad surema sellepärast, et apelsinid ei too kasumit. Kohtu-uurijad aga peavad andma õiendi: surm alatoitluse tagajärjel, sellepärast, et toit peab mädanema, et teda mädandatakse meelega.

Inimesed tulevad võrkudega jõest kartuleid püüdma, valve aga ajab nad tagasi; nad sõidavad vappuvates autodes mahavisatud apelsinide järele, kuid petrooleum on juba oma töö teinud. Ja nad seisavad kangestunult ning vaatavad möödaujuvaid kartuleid, kuulavad sigade vingumist, keda tapetakse ja seejärel kraavides lubjaga üle puistatakse, vaatavad apelsinimägesid, mida mööda voolavad alla haisvad joad; ning inimeste näos on jahmatus, näljaste silmades valmib viha. Inimeste hinges täituvad mahlaga ja valmivad viha kobarad — rasked kobarad, ning pole enam vaja pikka aega, mil nad saavad küpseks.» (John Steinbeck «Viha kobarad».)

Kriisid paljastavad kujukalt kapitalismi kiskjalikku olemust. Nad on tõendiks, et kapitalism pidurdab tootlike jõudude arenemist, et ta on võimetu inimkonna progressi kindlustama ja koguni paiskab seda kaugele tagasi. See on saanud eriti ilmseks praegu, mil kapitalism elab oma olemasolu viimset staadiumi.

§ 11. Imperialism.

Kapitalismi viimne staadium.

XIX sajandi lõpul olid kogu maailma tähelepanu keskpunktiks Kesk-Ameerika ja Lõuna-Aafrika, kus olid käimas Hispaania-Ameerika ja Inglise-Buuri sõda. Need olid verised teetähised, mis märkisid kapitalismi astumist oma kõrgeimasse ja viimsesse arenemisstaadiumi — *imperialismi.* Kuid mõistet „imperialism" ei saa siduda ainult teiste maade vägivaldse vallutamisega. Kapitalismi arenemine viis tõsistele muutustele kodanliku ühiskonna majanduslikus ja poliitilises korras, mis andiski aluse rääkida tema astumisest oma viimsesse arenemisstaadiumi. Imperialismi igakülgse iseloomustuse andis V. I. Lenin. Ta näitas, et imperialism on 1) monopolistlik kapitalism, 2) parasiitlik ehk roiskuv kapitalism ja 3) surev kapitalism.

V. I. Lenin rõhutas, et kui oleks tarvis anda kõige lühem määratlus imperialismi kohta, siis võiks teda iseloomustada kui *monopolistlikku kapitalismi.*

Mis on monopolid ja mille poolest erineb monopolistlik kapitalism monopolismieelsest kapitalismist? Monopolid on hiiglasuured kapitalistlikud koondised, mis monopoolselt, s. o. ainuvalitsuslikult peremehetsevad ühes või isegi mitmes majandusharus. Nad tekkisid nendesamade kapitalismi majandusseaduste toime tagajärjel. Äge konkurentsivõitlus, milles suured ja tugevad kapitalistid õgivad väikesi ja nõrku, toob paratamatult kaasa tootmise ja kapitali kontsentreerumise väheste, kõige suuremate kapitalistide kätte.

Koos kapitali kontsentreerumisega toimub ka tema tsentraliseerumine. See on kas vabatahtlik või sunniviisiline paljude väikeste kapitalide ühendamine: vabatahtlik siis, kui luuakse osaühingud, aktsiaseltsid, sunniviisiline siis, kui suuremad firmad konkurentsivõitluses neelavad ära väiksemad.

Konkurents suurkapitalistide vahel muutub eriti teravaks ja hävitavaks. Igaüks neist püüab haarata turgu enda kätte, hävitada konkurendid. Kui see pole võimalik, katsuvad kapitalistid omavahel kokku leppida toodangu väljalaske hulga, hindade jne. kohta. Paarikümnel hiiglaettevõttel on kergem kokkuleppele jõuda kui sadadel ja tuhandetel väikestel. Niiviisi viib kapitali ja tootmise kontsentreerumine ja tsentraliseerumine monopolide tekkimisele.

Monopolide põhivormideks on kartellid, sündikaadid, trustid ja kontsernid.

Juba XX sajandi algul kujunesid arenenud kapitalistlikes riikides suured monopolistlikud grupid, omapärased söe, nafta, terase jne. impeeriumid. Ameerika Ühendriikide metallurgiatööstuses valitsevad 8 monopoli; kõige suuremad nende hulgas on Ameerika Terasetrust ja Bethlehemi Terasekorporatsioon. Nende kätte on koondunud rohkem kui neli viiendikku terasetootmisest. Naftatööstuse eesotsas on üks maailma suuremaid truste «Standard Oil», keemiatööstust kontrollib kontsern «Du Pont de Nemours», elektritööstust kontsern «General Electric», autotööstuses on võimul kolm suuremat monopoli — «General Motors», «Ford Motors» ja «Chrysler».

Lääne-Saksamaal on keemiatööstuses valitseval kohal kontsern «I. G. Farbenindustrie», masinatööstuses Kruppi, Mannesmanni ja Kleckneri kontsernid, terasetööstust kontrollivad Flicki, Thysseni jt. kontsernid.

Inglismaal on tööstuses samuti võimul monopolid: metallurgiatööstuses sõjatööstuse kontsern «Vickers», keemiatööstuses «Imperial Chemical Industrious Trust», naftatööstuses monopol «Royal Dutch Shell». Prantsusmaal on neli monopolistlikku gruppi koondanud enda kätte 80% terasetootmisest. Trust «Péchinet Usine» kontrollib täielikult kogu alumiiniumitööstust, tekstiilifirma «Boussac» 70% puuvillriide tootmisest.

Suurmonopolid valitsevad samuti rahandussüsteemis, kaubanduses jne. Näiteks käsutavad Ameerika Ühendriikides mõned võimsad finantsgrupid kogu maa majandust ja määravad tema poliitika. Need on Morganid, Rockefellerid, Du Pont'id, Mellonid jt. Tekivad ka rahvusvahelised monopolid, s. o. liidud, mis ühendavad eri maade kapitaliste. Need jagavad omavahel turud ja tooraineallikad.

Asjaolu, et vaba konkurents asendub imperialismi ajal monopoliga, ei tähenda veel igasuguse konkurentsi lõppu. Kapitalistlikes riikides säilib arvukalt kesk- ja väikeettevõtteid, peale selle väikeste kaubatootjate mass — talurahvas ja käsitöölised. Muidugi pole nad võimelised võitlema monopolistlike koondiste vastu ja on sunnitud monopolidele teatud lõivu maksma. Nii näiteks peab enamik Ameerika Ühendriikide farmereid müüma oma toodangu hulgi suurtele kaubanduskompaniidele, kes selle

pärast jaemüügi korras edasi müüvad. Farmer on monopolide ees kaitsetu, ta peab määratud hinna tingimusteta vastu võtma. Seda asjaolu kasutades alandavad monopolistid hulgihindu ja tõstavad jaehindu. Hindade vahe (nn. „käärid") toob neile muinasjutulist kasumit. Samal ajal laostuvad Ameerika Ühendriikides igal aastal sajad tuhanded farmerite majapidamised.

See näide võimaldab mõista monopoolsete hindade kujundamise mehhanismi. Imperialismi ajal ei müüda kaupade põhihulka hindadega, mis vabalt turul kujunevad, sest monopolidel on võimalik kehtestada kõrgemaid hindu, mis kindlustavad neile *lisakasumite* saamise tööliste ja elanikkonna muude kihtide riisumise arvel.

Akumuleerides tohutuid üleliigseid kapitale, püüavad monopolid neid käiku lasta. Kuid majanduslikult arenenud maades muutub nende kasumit toov rakendamine üha raskemaks. Sellepärast otsivad monopolistid palavikuliselt endale uut tegevusvälja, *veavad* üha suuremates kogustes *kapitali välja*, paigutades seda välismaal tööstus- ja kaubandusettevõtetesse. Kapitali veetakse peamiselt välja asumaadesse ja nõrgalt arenenud, majanduslikult mahajäänud maadesse. Siin tõotab nende paigutamine eriti suuri kasumeid, sest töölistele võib maksta kümneid kordi vähem kui Euroopas või Ameerika Ühendriikides. Ja kui nad mässata mõtlevad, võib neid relva jõul rahustada.

Niiviisi arutledes paigutasid monopolistid oma kapitalid asumaadesse, kust lakkamatu joana voolasid nende kätesse Aafrika kuld ja teemandid, nafta Lähis- ja Kesk-Idast, kautšuk Malaiast, kohv ja puuvili Lõuna-Ameerika riikidest. On täiesti mõistetav, et kõige paremas olukorras olid nende riikide monopolid, kel oli koloniaalvaldusi. Need aga, kes Lenini ütluse kohaselt olid imperialistlikku pidulauda hilinenud, nõudsid üha tungivamalt oma „osa" asumaade riisumises. Siit nähtub, et imperialism, piirates vaba konkurentsi, mis oli omane monopolismieelsele kapitalismile, sünnitab veelgi teravama konkurentsivõitluse: ühe maa monopolide vahel ning mitme riigi monopolide vahel, kes võitlevad turgude pärast ja kapitali paigutamise sfääride pärast. Sellesse võitlusse astuvad aktiivselt ka kodanlikud riigid, kes kuulekalt täidavad „oma" monopolistide tahet. Selle tulemusena tekivad imperialistlikud sõjad maailma ümberjaotamise pärast.

Sõdade puhkemise ohtu tugevdab see asjaolu, et kapita-

Kunstnik A. Žitomirski fotomontaaži järgi.

listlike maade arenemine toimub väga ebaühtlaselt, meenutades võistlust pikamaajooksus, kus osavõtjate järjestus pidevalt muutub. Need riigid, kes veel eile olid majanduslikult ja sõjaliselt kõige tugevamad, on täna sunnitud kõrvale jääma ning võistlejaid endast ette laskma. Homme aga muutub imperialistlike suurriikide jõudude suhe jällegi. Ja igaüks neist, kes on end ette rebinud, püüab kasutada ülekaalu (kas või ajutist) turgude, mõjusfääride ja territooriumide ümberjaotamiseks enda kasuks. Kõige tugevamad esitavad pretensioone maailmavalitsemiseks. V. I. Lenini poolt avastatud *kapitalismi ebaühtlase arenemise seadus imperialismiajastul* viib selleni, et tekivad imperialistlike suurriikide rühmitused, mis on omavahel vaenujalal ja mida lõhestavad lepitamatud vastuolud.

Andes imperialismi majandusliku korra sügava analüüsi, näitas V. I. Lenin, et muutustega kapitalismi majanduses on seotud muudatused tema poliitikas. V. I. Lenin märkis, et imperialismi iseloomustab „pööre demokraatialt reaktsioonile". Töötajate ekspluateerimise suurendamisel kasutab monopolistlik kodanlus järjest sagedamini terroristlikke valitsemismeetodeid, et rahvahulkade vastupanu

lämmatada. Niisuguseks monopolide terroristliku diktatuuri kõige avalikumaks vormiks on fašism.

Ent õnneks ei sõltu kõik monopolistide tahtest ja neil ei õnnestu kaugeltki alati terroristlikku režiimi kehtestada. Monopolidele avaldavad vastupanu töölisklass ja kõik teised ühiskonna progressiivsed jõud, kes on suutelised takistama reaktsiooni võitu.

Riiklik-monopolistlik kapitalism.

Turgude ja kapitali paigutamise sfääride pärast võideldes ning töötajate ekspluateerimist suurendades ei saa monopolid ilma kodanliku riigi abita hakkama. Monopolide ja riigi liit pole juhuslik kokkulepe või kahe reaktsioonilise jõu ajutine ühinemine. See on kaasaegse kapitalistliku ühiskonna arenemise vältimatu tulemus.

Et selle nähtuse olemust mõista, tuleb meenutada, kuidas oli lugu minevikus. Vaba konkurentsi ajastul väljendas kodanlik riik kogu kodanliku klassi huvisid. Majandusse segas ta end vähe, jättes täieliku tegevusvabaduse eraettevõtjatele-kapitalistidele. Tolleaegsed kodanlikud teoreetikud nimetasid riiki „öövahiks", tahtes sellega rõhutada, et ta peab kaitsma kehtivat korda, kõik muu aga ei puutu temasse.

Olukord muutub, kui kapitalism astub imperialismi staadiumi. Sel määral, kuidas monopolide majanduslik võimsus kasvab, kisuvad nad enda kätte ka poliitilise võimu; kodanluse teised kihid pole suutelised nendega sammu pidama. Algul tegutsesid monopolistid peamiselt volinike kaudu, pidasid üleval parlamendiliikmeid ja ministreid, ostsid ära poliitiliste parteide liidreid. Kuid mida tugevamaks nad muutusid, seda vähem häbenesid nad *kogu riigiaparaati endale allutada.* Lõppude lõpuks ei rahuldu monopolistid enam valitsemisega oma käsilaste kaudu, vaid tulevad ise kulisside tagant välja ning võtavad endale kõige kõrgemad ametikohad riigis. Eriti laialdase ulatuse on see protsess omandanud viimastel aastatel.

President Eisenhoweri valitsust (1952—1960) nimetati Ameerika Ühendriikides 17 miljonäri kabinetiks. Praegune Ameerika Ühendriikide president John Kennedy on ise miljonär. New Yorgi osariigi kuberner Nelson Rockefeller on ühe suurima finantsgrupi peamees.

See muidugi ei tähenda, et monopolid oleksid endistest meetoditest loobunud, nad kasutavad ka neid. Nii on rõhuv enamik Ameerika Ühendriikide Kongressi liikmeid kodanlikud juristid, kes on kas suurte korporatsioonide teenistuses või saavad neilt altkäemakse. Mõlemad

peamised parteid riigis — vabariiklik ja demokraatlik — kaitsevad monopolistliku kapitali huvisid. Marxi tabava väljenduse järgi on kodanlusel kaheparteilist süsteemi tarvis selleks, et kui ta ühest käest võimu lahti laseb, oleks võimalik seda kohe teise käega kinni haarata. Et märgist mitte mööda lasta, teevad paljud miljardärid suuri sissemakse mõlema partei kassasse ühekorraga.

Niisiis *on riik muutunud kogu kodanluse asju ajavast komiteest kodanluse monopolistliku ladviku asjade ajamise komiteeks.* Kas see muudab kodanliku riigi olemust? Ei mingil määral. Praegu, samuti nagu sada aastat tagasi, kaitseb ta tootmisvahendite eraomandust ja sellel põhinevat töö ekspluateerimist. Kuid kogu kodanluse klassi üldisi eksisteerimistingimusi kaitstes on ta muutunud selle klassi kõige võimsama osa omakasupüüdlike huvide kaitsmise relvaks ja kindlustab monopolidele võimaluse lisakasumite saamiseks.

Monopolide huvides tegutsedes loob riik spetsiaalsed organid majanduselu mitmesuguste külgede reguleerimiseks; kindlustab monopolidele soodsaid tellimusi ja oste hindadega, mis monopolid meelevaldselt määravad, võimaldab laenu, piirab seadusega palga suurust jne. Toetudes kõigele sellele, väidavad kaasaegsed kapitalismi ideoloogid, et nüüd on tehtud lõpp tootmise anarhiale, et kapitalistlik tööstus on muutunud reguleeritavaks ja isegi plaanipäraseks.

Tegelikult ei saa kapitalistliku majanduse riiklik reguleerimine kõrvaldada konkurentsi ja tootmise anarhiat. Seni kui eraomandus ja palgatöö ekspluateerimine jäävad tootmise aluseks, on see võimatu. Majanduse reguleerimine on üksnes piiratud ulatuses võimalik, ja seda ei tehta ühiskonna huvides, vaid monopolistliku kapitali magnaatide huvides.

Tugevdades monopolide võimu rahva elu üle, ühendab riiklik-monopolistlik kapitalism monopolide vägevuse riigi jõuga üheks terviklikuks mehhanismiks kapitalistliku korra päästmiseks, töölisliikumise ja rahvusliku vabadusvõitluse mahasurumiseks, agressiivsete sõdade vallapäästmiseks.

§ 12. Surev kord.

Kapitalismi vastuolude teravnemine. Ajalooprotsessi sisemiseks tõukejõuks, majanduslikuks aluseks sotsiaalsetele revolutsioonidele, mille tulemusena toimub üleminek ühelt tootmisviisilt teisele, on konflikt tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Niisuguse meie silme ees teravneva konflikti näiteks on *tootmise ühiskondliku iseloomu ja tootmistulemuste omastamise erakapitalistliku vormi vaheline vastuolu, mis kujutab endast kapitalismi põhilist vastuolu.*

Kapitalismi arenedes kasvab pidevalt töö ühiskonnastamise aste, tugevnevad majanduslikud seosed nii üksikute ettevõtete kui ka tervete tootmisharude ja kogu rahvamajanduse vahel.

Et kaasaegses vabrikus kingapaari toota, peab kasvatama karja, töötlema nahavabrikus nahka, värvima seda keemiliste värvidega. On tarvis, et teised vabrikud toodaksid jalatsite valmistamiseks tekstiili ja niiti, et masinaehitustehased teeksid jalatsivabrikule sisseseade ja masinad, et neile vabrikutele omakorda kaevandataks metallimaaki ja sulatataks terast. Ühtlasi on kõigile ettevõtetele vaja kütust, elektrienergiat, määrdeõlisid jne.

Ühendades tööd tohututes mastaapides, annab kapitalism tootmisele ühiskondliku iseloomu. Kuid tootmisprotsessi ühiskondliku iseloomu juures jääb omastamisvorm erakapitalistlikuks: kuna tootmisvahendid kuuluvad kapitalistidele, siis läheb ka töö produkt nende omandusse. Eraomandus pidurdab tootmise kasvu, tootlike jõudude arenemine aeglustub, vahel aga (kriisiperioodil) läheb tagurpidi. Ameerika Ühendriikides näiteks ületab terasevalamistehaste tootmisvõimsus 100 miljonit tonni, aga kõigil viimastel aastatel on nad andnud 70—80 (mõnikord 60) miljonit tonni terast. Tootmisvõimsuste krooniline alakoormatus on kaasaegse kapitalismi puhul tavaline nähe. Kui palju tööd läheb asjata kaotsi, milline rahva poolt loodud vahendite mõttetu pillamine!

Käesoleval staadiumil kapitalism mitte üksnes et segab tootlike jõudude arengut, vaid toob koguni kaasa nende massilise hävitamise. Hävitavaid sõdu valla päästes tõukavad kapitalistlikud monopolid inimkonda tagasi barbaarsusse ja laosesse. Teaduse suurepärased saavutused huvitavad neid eelkõige hävitusvõimalustena.

Aatomienergiat ei kasutanud nad esmajoones rahuotstarbelise elektrijaama, vaid aatomipommi jaoks, mitte jäälõhkuja, vaid allveelaeva jaoks. Täpselt samuti ihkavad ameerika imperialistid praegu rakendada kosmosevallutamist oma agressiivsete eesmärkide teenistusse. Ümber Maakera tiirlevad nende luuresputnikud, kõige sõjakamad ameerika kindralid aga plaanitsevad muuta Kuu Ameerika Ühendriikide sõjaliseks baasiks.

Kõik eespool öeldu veenab meid selles, et kapitalistlikud tootmissuhted on lakanud vastamast tootlike jõudude iseloomule, on astunud nendega konflikti. Antagonistlik, lepitamatu vastuolu tootmise ühiskondliku iseloomu ja eraviisilise omastamise vahel on muutunud praegu eriti teravaks. Riiklik-monopolistlik kapitalism on valmistanud ette kõik *materiaalsed eeldused üleminekuks sotsialismile.* Masinaline suurtööstus ja tootmise ühiskonnastamise eriti kõrge aste loovad tingimused anarhia ja kriiside lõpetamiseks, tootlike jõudude plaanipärase arenemise kindlustamiseks kogu ühiskonna huvides. Kuid selleks on tarvis teha lõpp tootmisvahendite eraomandusele, kapitalistlikule süsteemile.

Imperialismi iseloomustamine sureva kapitalismina ei tähenda seda, et kapitalism sureb iseendast, ilma rahvahulkade energilise võitluseta töölisklassi juhtimisel. Nimetades imperialismi surevaks kapitalismiks, iseloomustas V. I. Lenin teda ühtlasi kui *sotsialistliku revolutsiooni eelõhtut.* Muidugi mõista ei anna monopolistlik kodanlus ilma võitluseta alla, vaid rakendab kogu jõu kapitalistliku süsteemi päästmiseks. Kuid möödapääsmatut ta muuta ei suuda: kapitalismi äärmuseni teravnenud vastuolud viivad ta hukkumisele.

Töötajate ekspluateerimist suurendades kohtab monopolistlik kodanlus nende kasvavat vastupanu. *Proletariaadi revolutsiooniline liikumine* kapitalistlikust ikkest vabanemiseks ja ühiskonna sotsialistlikuks ümberkujundamiseks laieneb ning omandab järjest võimsama iseloomu.

Asumaade ja sõltuvate maade rahvaid orjastades määrab monopolistlik kodanlus väljasuremisele miljonid inimesed, kel jääb ainsaks valikuks võita kätte sõltumatus või hukkuda. Seetõttu tugevneb *rahvaste rahvusliku vabadusliikumise* laine imperialistliku ikke vastu.

Aidates võimule fašiste ja päästes valla sõdu, toob monopolistlik kodanlus oma aplusele ohvriks miljoneid inimelusid, hävitab sõjatules varandusi, mis on loodud rahvaste

aastatepikkuse tööga. Sellepärast tugevnebki *rahvaste võitlus demokraatia ja rahu eest.*

Kõik need võimsad jõud, sulades ühtseks vooluks, purustavad imperialismi. Saabub kapitalistliku süsteemi loojak, kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajastu.

Kapitalismi üldkriis.

Kuna kapitalism areneb ebaühtlaselt, ei saa revolutsiooniline üleminek sotsialismile toimuda üheaegselt.

Kapitalistlike maade arenemise ebaühtluse tõttu kasvavad ebaühtlaselt ka kapitalismi vastuolud. Imperialismisüsteemis moodustuvad vastuolude sõlmpunktid, kus klassivõitluse ja rahvusliku vabadusvõitluse lained tõusevad eriti kõrgele. Selliseks imperialismi vastuolude sõlmpunktiks oli XX sajandi algul Venemaa, mis muutus imperialismiahela kõige nõrgemaks lüliks. Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon purustas selle lüli, rebis katki imperialismiahela, pannes aluse üleminekule kapitalismilt sotsialismile.

Kapitalismi häving ja sotsialismi võit on pikaajaline protsess, mis hõlmab tervet epohhi, *kapitalismi üldkriisi* epohhi.

Üldkriisi ei tohi ära vahetada perioodiliste majanduskriisidega. Seda kriisi sellepärast *üldkriisiks* nimetataksegi, et ta haarab mitte üksnes majandust, vaid ka kapitalistliku ühiskonna poliitikat ja ideoloogiat. Monopolistliku kodanluse poliitika peab üha sagedamini kasutama tääkide jõudu, et oma võimu säilitada. Lõpuks kaotab kodanlus lootusetult lahingu inimeste teadvuse pärast, sest ta on tallanud jalge alla ideaalid, mille kaudu tal minevikus õnnestus rahvahulkadele mõju avaldada.

Kapitalismi üldkriis on V. I. Lenini määratluse järgi kapitalismi krahh kogu tema ulatuses ja sotsialistliku ühiskonna sündimise periood. Selle aluseks on kapitalistliku süsteemi sisemiste vastuolude teravnemine sellise astmeni, et see süsteem pole enam suuteline hoidma oma võimu all üksikuid maid, kes selle tõttu löövad end temast lahku ja asuvad sotsialistlikule teele. Teiselt poolt kiirendab juba sotsialistliku süsteemi tekkimise fakt iseendast, selle süsteemi kasv ja tugevnemine kapitalismi lagunemist.

Kapitalismi üldkriisi esimene etapp algas Esimese maailmasõja tõttu ja Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena. Oktoobrirevolutsioon avaldas tohutut mõju

töölisliikumisele ja rahvuslikule vabadusliikumisele, ta andis võimsa tõuke kogu ühiskonna arenemisele. Võib öelda, et pärast 1917. aasta oktoobrit jõudis ajaloovedur peamagistraalile välja ja hakkas hoogsalt liikuma kommunismi poole.

Teine maailmasõda (1939—1945) viis kapitalismi üldkriisi teravnemisele ja süvenemisele; terve rea Euroopa ja Aasia maade lahkulöömisega kapitalistlikust süsteemist algas *kapitalismi üldkriisi teine etapp*. Sotsialism väljus ühe maa raamidest ja muutus maailmasüsteemiks. Samaaegselt kujunesid rahvusliku vabastuse revolutsioonide tulemusena endiste asumaade ja poolasumaade asemele iseseisvad riigid: India, Indoneesia, Birma ja teised.

50-ndate aastate teisel poolel algas kapitalismi üldkriisi uus, kolmas etapp.[1]

Maailma arenemise tulemused on ümberlükkamatuks tõendiks marksismi-leninismi elujõust ja õigsusest, mis on näidanud kätte tee uue, õiglase ühiskonnakorra ülesehitamiseks. Oma edusammude eest võlgneb kommunistlik liikumine tänu sellele, et ta on järjekindlalt ellu rakendanud marksistlik-leninlikku õpetust sotsialistlikust revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Kuidas väärtusseadus reguleerib kapitalistlikku tootmist?
2. Milles seisab kapitalistliku ekspluateerimise olemus?
3. Mis on kapital, mille poolest ta erineb rikkusest?
4. Mis on säilinud ja mis on muutunud kapitalismi majanduslikus korras tema astumisega imperialismi staadiumi?
5. Miks imperialism on surev kapitalism (näidata kaasaegsete sündmuste põhjal)?
6. Kuidas kulgesid kapitalismi üldkriisi esimene ja teine etapp (võtta abiks ajaloo õppimisel omandatud teadmised)?

---

[1] Sellest on lähemalt räägitud käesoleva õpiku 12. peatükis.

4. PEATÜKK.

KAPITALISMILT SOTSIALISMILE.

§ 13. Sotsialistlik revolutsioon.

Töölisklassi ajalooline missioon. Avastanud majandusseadused, mille järgi kapitalism areneb, näitasid marksismi rajajad, et kapitalism kasvatab ise endale hauakaevaja — proletariaadi.

Miks just nimelt proletariaat juhib võitlust kapitalismi vastu? Sellepärast et elu- ja töötingimused teevad proletariaadi kõige eesrindlikumaks, kõige revolutsioonilisemaks klassiks kodanlikus ühiskonnas.

Töölistel on tegemist tehnikaga, see aga nõuab teatud kindlaid teadmisi ja laia silmaringi. Muidugi eelistaksid kapitalistid, et töölised üldse millegi üle ei mõtleks ja kujutaksid endast mingeid elusaid roboteid, kes on kohandatud ainult tööoperatsioonide sooritamiseks. Ent nad on sunnitud andma töölisele teadmiste miinimumi, sest muidu ei saa ta masinat käsitseda. Mida keerulisem aga on inimese töö, seda kõrgem on tema teadlikkus, tema püüd aru saada mitmekesistest elunähtustest, mõista oma halva olukorra põhjusi ja võidelda enda vabastamise eest.

Proletariaat on mitte ainult *kõige teadlikum* kõigist töötajate klassidest, ta on ka *kõige organiseeritum* klass. Töötavad ju töölised tehastes ja vabrikutes, kus tööprotsess sõltub nende ühistest pingutustest, kus igaüks on harjunud päevast päeva tundma enda kõrval kaaslasi, ennast aga lugema samasuguste sunniviisil töötajate suure armee osakeseks. Streikidest osa võttes veenduvad proletaarlased

oma kogemuste varal, et monoliitsus, võime organiseeritult tegutseda, kujutab endast võimsat võitlusrelva klassivaenlase vastu.

Proletariaadi teadlikkus ja organiseeritus teevad ta *kõige revolutsioonilisemaks klassiks.* Selleks aitab kaasa ka fakt, et tal pole kapitalismi ajal midagi, millest ta kardaks ilma jääda. Teine töötav klass, talurahvas, kannatab samuti ränga ekspluateerimise all. Kuna aga talupojal on oma maalapp, võitlevad tema teadvuses töötaja vaated väikeomaniku vaadetega: esimesed tõukavad teda edasi, sotsialismi poole, teised kisuvad tagasi, kapitalismi poole. Proletaarlastel pole peale tööjõu mitte midagi. Marxi sõnade järgi pole neil midagi kaotada peale ahelate, võita aga on terve maailm.

Pange tähele, Marx ei ütle „maa", vaid „maailm". Asi seisab selles, et kõigi maade proletaarlastel on üks eesmärk, ja et selleni jõuda, peavad nad ühendama oma jõu mitte ainult ühel maal, vaid kogu maailmas. Sellepärast sai kommunistliku liikumise esimeseks loosungiks lause „Kommunistliku partei manifestist" — *„Kõigi maade proletaarlased, ühinege!"* (Niisugune on ka meie Kommunistliku Partei lipukiri.)

Oma ajaloolist ülesannet täites saab proletariaat *sotsialistliku revolutsiooni* peamiseks liikumapanevaks jõuks ja juhiks. Sotsialistlik revolutsioon on kõige sügavam sotsiaalne revolutsioon, mille ülesandeks on likvideerida tootmisvahendite eraomandus, inimese ekspluateerimine teise inimese poolt. Sotsialistliku revolutsiooniga vabastab proletariaat mitte üksnes iseenda, vaid kõik töötajad, kogu ühiskonna. Aga kuna kõigi töötajate põhilised huvid langevad ühte proletaarlaste huvidega, siis on loomulik, et töölisklassi juhtimisel võtavad sotsialistlikust revolutsioonist osa laialdased rahvahulgad, eelkõige aga töötav talurahvas. Lenin ütles, et tööliste ja talurahva revolutsiooniline liit on kapitalismi üle saavutatava võidu pant.

Võib tekkida küsimus: missugused ülesanded on proletariaadil neis riikides, kus on säilinud feodalismi jäänused (mõisnike maavaldus, ühiskonna jagunemine seisustesse, üldise valimisõiguse ning teiste demokraatlike õiguste ja vabaduste puudumine)? Dogmaatikud, kelle hulka kuulusid ka vene menševikud, väitsid, et feodalismi vastu võitlemine on kodanluse asi, las kodanlus teeb kodanliku revolutsiooni, kehtestab kapitalistlikud suhted, alles seejärel tuleb proletariaadi kätte kord kukutada kapitalism. V. I. Lenin esitas sellele elutule skeemile vastukaaluks

proletariaadi hegemoonia idee kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. Imperialismiajastul pole kodanlus võimeline järjekindlalt feodalismi vastu võitlema, sest ta kardab proletariaati rohkem kui tuld ja püüab seepärast kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni peatada poolel teel, sõlmida kompromissi feodaalidega, astuda nendega liitu rahva vastu. Ainult proletariaat on suuteline liidus talurahvaga kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni lõpule viima. Revolutsiooni hegemooniks saades ei piirdu ta loomulikult demokraatlike ülesannete lahendamisega, vaid viib töörahvast edasi, igasuguse ekspluateerimise hävitamisele. Kodanlik-demokraatlik revolutsioon kasvab üle sotsialistlikuks.

Me juba rääkisime, et peamine küsimus igas revolutsioonis on võimuküsimus. Selleks et lahendada enda ees seisvad grandioossed ülesanded, peab töölisklass võtma võimu enda kätte, kehtestama *proletariaadi diktatuuri.*

Proletariaadi diktatuur.

Mõte, et üleminek kapitalismilt sotsialismile pole võimalik ilma proletariaadi diktatuurita, on peamine mõte kogu marksistlik-leninlikus õpetuses sotsialistlikust revolutsioonist. Tõepoolest, kujutlege hetkeks, et töölisklass, tulnud võimule, kuulutab, et tootmisvahendid on muudetud ühiskonna omanduseks, ise aga sealsamas „läheb puhkusele". Mis saab edasi? Kohe järgmisel päeval tuleb kodanlus uuesti võimule, ja kõik jääb vanaviisi.

Ei, üksnes dekreedi abil ei saa kapitalismilt sotsialismile üle minna. Dekreetide taga peab seisma rahvahulkade organiseeritud jõud, mis on suuteline neid ellu rakendama, revolutsiooni ülesandeid tegelikult teoks muutma. Tuleb kaitsta ühiskondlikku omandust ja töörahva huvisid ekspluataatorlike klasside eest, kes avaldavad revolutsioonile meeleheitlikku vastupanu, kasutades selleks igasuguseid vahendeid, isegi relvastatud võitlust.

Ent see pole veel kaugeltki kõik. Pärast seda, kui tootmisvahendid on muudetud ühiskonna omanduseks, kerkivad uued ülesanded: tuleb teaduslikult organiseerida majandust, kindlustada tootlike jõudude kiire kasv, mobiliseerida töötajaid paljude teiste ürituste läbiviimiseks, mis on sotsialismi ülesehitamisega seotud. Kõik see on ilma proletariaadi diktatuurita võimatu.

Pole tarvis imestada, et kodanlus ja tema sabarakud töölisliikumises on valinud proletariaadi diktatuuri endale peamiseks märklauaks kallaletungis marksismile. Vägivalda silmakirjalikult hukka mõistes loodavad nad töölisklassi relvituks muuta. Pariisi Kommuun kohtles omal ajal väga pehmelt revolutsiooni vaenlasi. Needsamad kodanlased aga, keda Kom-

muun säästis, hävitasid Preisi interventidega koos tegutsedes prantsuse proletariaadi parimaid poegi. Ja kogu maailma kodanlik ajakirjandus nimetas kommunaare vägivallatsejateks ning mõrtsukateks.

Kogu kapitalismi ajalugu on olnud nii töötajate kui ka asumaade ja sõltuvate maade rahvaste vastu suunatud pideva vägivalla ja enneolematu julmuse ajalugu. Pole vaja rääkidagi, et sellega ei saa üldse võrrelda proletaarse revolutsiooni lühiajalist vägivalda, mille eesmärgiks lõppkokkuvõttes on igasuguse vägivalla kõrvaldamine. Nii nagu kirurg julge operatsiooniga päästab haige pikaajalisest ning raskest hädast, niisamuti vabastab sotsialistlik revolutsioon ühiskonna resoluutselt teda vaevavatest kapitalismi paisetest.

Kättemaks ekspluataatoritele nende kuritegude eest töötajate vastu ei ole selles operatsioonis peamine. Proletariaat annab endistele eraomanikele võimaluse töötada ja elada oma tööst, võrdselt ühiskonna teiste liikmetega. Kui nad aga hakkavad kontrrevolutsioonilist tegevust arendama, tungivad kallale rahva võitudele, siis surutakse nad maha. Just selles ongi proletariaadi diktatuuri ülim õiglus ja humaansus, mis kaitseb rahvahulkade huvisid parasiitide kildkonna eest.

Olles *diktatuur ekspluataatorite suhtes,* on proletaarne võim samaaegselt *demokraatia töötajatele.*

Teisiti ei saagi olla: on ju proletariaadil ja elanikkonna teistel töötavatel klassidel ning kihtidel ühised huvid. Ühiskonda riiklikult juhtides ei nõua töölisklass endale mitte mingeid privileege — vastupidi, ta on alati esirinnas, sotsialistliku ehitustöö kõige raskemates lõikudes, ta innustab rahvahulki oma eeskujuga, sütitab oma revolutsioonilise entusiasmiga.

Kuidas peab proletariaat oma diktatuuri organiseerima, et see võiks täita ülesanded, mis ajalugu talle on püstitanud? Võib-olla saab ehk kasutada kodanliku riigi valmis masinat, käänates selle vastassuunda? Las ametnikud, kel on valitsemisasjades vilunud käsi, jätkavad ringkirjade kirjutamist (kuid siis juba vastavalt uutele juhenditele, mis proletariaadi võim neile annab); kohtunikud arutagu asju ja tehku otsuseid (kuid juba revolutsiooni seaduste alusel); kindralid käsutagu vägesid (nüüd juba proletaarse staabi käsu järgi); vangivalvurid aga hoidku vange trellide taga (ainult neid, kes revolutsioonile kallale tungivad, ja kriminaalkurjategijaid) . . .

Kuid sellise lahenduse puhul jookseks riigimasin tühjalt. Ametnikud hakkaksid saboteerima proletaarse valitsuse tahet, kindralid organiseerima vandenõusid revolutsiooni vastu, kohtunikud moonutama revolutsiooni seadusi. On ju kodanliku riigi kogu mehhanism ehitatud selliselt, et töötajaid maha suruda, riiklikel ametikohtadel aga on kas

ekspluataatorlike klasside esindajad või oma enamikus vanale korrale ustavad ametnikud.

Tähendab, proletariaadi ees seisab ülesanne *purustada kodanlik riigimasin ja luua uus, sotsialistlik riik.* See on kõrgemat ajaloolist tüüpi riik, kelle organisatsioonilised vormid ja tegevus on allutatud töötajate huvidele, kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele.

Et kapitalistlikku korda edukalt rünnata, pidi proletariaat end relvastama oma lähemate ja lõppeesmärkide sügava mõistmisega, mida annab teadusliku kommunismi teooria. Ilma selleta oli töölisliikumine määratud ekslema pimeduses, otsides „käsikaudu" õiget teed. Kes siis suutis töölisliikumise ühendada teadusega kommunismist, selgitada töötajatele nende viletsuse põhjusi ja näidata väljapääsuteed? Üks või ka mitu isegi kõige geniaalsemat ja mehisemat inimest poleks iial olnud suutelised seda ülesannet lahendama. Selle võis lahendada üksnes *partei, töölisklassi avangard, eesmine väesalk, kes ühendab kõige teadlikumaid, kõige kindlameelsemaid, kommunismile ustavaid revolutsionääre.*

Partei osa ei piirdu marksistlik-leninliku teaduse ideede levitamisega. Olgu võitlejad või ehitajad kui teadlikud tahes, mõistku nad kui hästi tahes, mille eest on tarvis võidelda ja mida ehitada, nende tegevuse edu sõltub siiski otsustaval määral sellest, kas neil on olemas teadlik, kogenud juht, kes organiseerib võitlust ja ehitamist, kes näeb ette üleskerkivaid takistusi ja mobiliseerib inimesi raskustest ülesaamiseks. Niisuguseks revolutsioonivõitlejate armee mehiseks väejuhiks, kommunistliku ehitustöö targaks inseneriks on kommunistide partei.

Kokkuvõtteid tehes võime nüüd selgesti näha kapitalismilt sotsialismile ülemineku teid, millele marksism-leninism on andnud teadusliku põhjenduse.

Et teha lõpp ühiskondlikule ebavõrdsusele, rahvahulkade vaesusele ja viletsusele, tuleb eelkõige tootmisvahendid anda eraisikute omandusest kogu ühiskonna omanduseks. Seda saab teha üksnes rõhutute ja varatute klasside revolutsioon, kelle eesotsas sammuvad proletariaat ja kommunistide partei. Revolutsioon ei saa võita ilma proletariaadi diktatuurita, ilma kodanlikku riigimasinat purustamata ja uut, sotsialistlikku riiki rajamata.

Kõik teadaolevad revolutsioonid minevikus asendasid ühe ekspluateerimisvormi teisega. *Sotsialistlik revolut-*

sioon teeb igaveseks lõpu inimese rõhumisele teise inimese poolt, avab ühiskonnale avara tee helgesse tulevikku. Selles on tema ajalooline mõte, tema suurus.

§ 14. Sotsialismi ülesehitamise leninlik plaan.

Sotsialism on kommunismi esimene faas.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon teostas inimkonna maailmaajaloolise pöörde kapitalismilt sotsialismile. Ta avas uue epohhi — sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise epohhi.

Kas saab ehitada paleed, rajamata enne vundamenti? Ei saa. Samuti ei saa ehitada kommunismi, eelnevalt sotsialismi üles ehitamata, tema täielikku ja lõplikku võitu saavutamata. Kapitalism ei jäta ju meile pärandiks niisugust võimsat tootlike jõudude arenemistaset, mis lubaks meil teostada produktide jaotamise kommunistlikke printsiipe. Peale selle säilivad ühiskonnas, mis äsja kapitalistlikult teelt on lahkunud, ekspluataatorlike klasside jäänused ning ka töölised ja talurahvas pole veel vanast teadvusest vabanenud. Ja lõpuks, sotsialistlik revolutsioon, hävitanud ühe hoobiga kapitali võimu ühiskonnas, ei saa korraga hävitada ka väikekaubatootmist, mis põhineb eraomandusel ja sünnitab iga hetk stiihiliselt kapitalismi massilises ulatuses.

Marksismi rajajad nägid ette, et kommunistlikul ühiskonnal on vältimatult kaks staadiumi ehk arenemisfaasi: madalam, sotsialism, ja kõrgem, kommunism. Missugused jooned on sotsialismile ja kommunismile ühised, milles seisab kommunistliku ühiskonna madalama faasi põhimõtteline erinevus kõrgemast faasist, kuidas sotsialism kasvab ümber kommunismiks — selle kõigega me tutvume edasises õppetöös. Siin aga piirdume järeldusega, et ühiskond pole suuteline „kargama" kapitalismilt otseteed kommunismi, vaid et *kommunism kasvab üksnes omaenda alusel — kasvab välja sotsialismist.*

Oktoobrirevolutsiooni võit seadis Vene proletariaadi ja tema Kommunistliku Partei ette hulga keerulisi küsimusi, mis üldkokkuvõttes viisid välja ühele küsimusele: millest alustada? Küsimuse asetuses avaldus ilmekalt sotsialistliku revolutsiooni põhjalik erinevus kõigist eelnevatest revolutsioonitüüpidest. Kodanlik revolutsioon võitis, kui ühis-

konnas olid juba kujunenud kapitalistlikku laadi vormid ja tema ees seisis ülesanne koristada feodaalsed tõkked kapitalistlike tootmissuhete teelt, tagada kapitalistlike tootmissuhete takistamatu arenemine. Sotsialistlik revolutsioon ei leia eest uue tootmisviisi valmis vorme: sotsialistlikud suhted ei saa valmida kapitalismi rüpes, nii nagu valmivad kapitalistlikud suhted feodalismi rüpes. Toetudes vastavatele materiaalsetele eeldustele (peamine neist on tootmise ühiskondlik iseloom), peab ta looma majanduse sotsialistlikud vormid, kindlustama sotsialistlike suhete kujunemise ja arenemise.

Just need sotsialistliku revolutsiooni grandioossed loovad ülesanded määrasid kindlaks kapitalismilt sotsialismile *üleminekuperioodi* paratamatuse. See on vanade, kapitalistlike suhete purustamise ja uute, sotsialistlike suhete võidulepääsemise ajajärk. Et vastata küsimusele „millest alustada?", oli vaja kindlaks määrata üleminekuperioodi põhiülesanded ja leida kõige efektiivsemad vahendid nende lahendamiseks. Teiste sõnadega, elu nõudis sotsialismi ülesehitamise teaduslikult põhjendatud plaani. Ja niisuguse plaani, mille töötas välja V. I. Lenin, seadis partei kogu oma tegevuse aluseks.

Kohutavalt raskes olukorras, mil riigis valitses laos, tsehhid tehastes olid muutunud vanaraua ladudeks, kaheksandikku naela mõru leiba nimetati pajukiks, kinnitas partei VIII kongress, kes esindas rohkem kui kolmesajatuhandelist revolutsiooni avangardi, tema kaardiväge, aju ja elavat hinge, partei teise programmi, mille selgetest ridadest tõusis esile meie maa sotsialistlik Homme.

Üleminekuperioodi kolm põhiülesannet.

Maa industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine, kultuurirevolutsioon — need olid üleminekuperioodi kolm peamist ülesannet, sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani kolm põhiideed.

Tsaari-Venemaa oli oma majandusliku arengu poolest teatavasti viimasel kohal maailma tähtsamate kapitalistlike riikide hulgas. Majanduslik mahajäämus tegi noore nõukogude vabariigi võimsate imperialistlike suurriikide ees nii majanduslikult kui ka sõjaliselt kaitsetuks. Kapitalistliku ümbruse tingimustes polnud võimsa *rasketööstuse* rajamiseta sotsialistliku ülesehitustöö teiste ülesannete lahendamine üldse mõeldav.

Asi ei seisa muidugi ainult selles, et rasketööstus on riigi

kaitsevõime pant. Industrialiseerimises nägi V. I. Lenin ainsat teed kõigi rahvamajandusharude ümberkorraldamiseks kaasaegse tehnika alusel, tööviljakuse kiireks kasvuks, rahva heaolu tõstmiseks. Üksnes industrialiseerimise kaudu oli võimalik muuta kerjuslik ja jõuetu Venemaa vägevaks ning õitsvaks sotsialistlikuks riigiks, tagada töötajatele jõukas elu, luua see majanduslik alus, ilma milleta ei saa kommunistliku ühiskonna madalamast faasist üle minna kõrgemasse faasi.

See mõte on ilmekalt väljendatud V. I. Lenini kuulsas formuleeringus: «Kommunism on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.» Selles on esile tõstetud esiteks kommunismi poliitiline külg: nõukogude võim ongi see poliitiline organisatsioon, mis võimaldab laialdastel rahvahulkadel endil kõiki ühiskondlikke asju otsustada, äratab nende loomingulise energia, avab võimaluse teostada kõige grandioossemaid looduse ümberkujundamise plaane tööinimese huvides. Ja teiseks, kommunismi majanduslik külg: kogu maa elektrifitseerimine ning tootlike jõudude hiiglaslik arenemine viivad kommunistliku majanduse loomisele, tagavad materiaalsete hüvede külluse, lubavad ellu rakendada kommunistlike ühiskondlike suhete õilsaid printsiipe. V. I. Lenini juhtimisel loodud GOELRO plaan nägi ette mitte üksnes elektrijaamade võrgu ehitamise, vaid kavandas kõigi tööstusharude komplekssе, kooskõlastatud arendamise ja oli sisuliselt industrialiseerimise plaan. GOELRO oli NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimeste viie aasta plaanide aluseks.

Rasketööstuse rajamise baasil oli võimalik lahendada ka teine äärmiselt keeruline üleminekuperioodi ülesanne — talupoegade *väikese killustatud üksikmajapidamise ümberkorraldamine ühiskondlikuks sotsialistlikuks suurmajapidamiseks.*

Selles seisabki Lenini kooperatsiooniplaani olemus. Nõukogude riik loob võimsa sotsialistliku tööstuse, mis on suuteline reorganiseerima põllumajanduslikku tootmist, varustama teda kaasaegse tehnikaga. Talurahvast harjutatakse kollektiviseerimisega järk-järgult, kasutades selleks kõige lihtsamaid kooperatsiooni, s. o. jõudude ja vahendite ühendamise vorme. Veendudes praktikas kollektiivse töö eelistes, mis põhinevad traktorite, kombainide ja teiste põllumajandusmasinate kasutamisel, ühineb talurahvas vabatahtlikult kolhoosidesse, loobudes üksikmajapidamisest.

Ja lõpuks, sotsialismi ülesehitamine nõuab *kultuurirevolutsiooni* teostamist. Ilma kultuurirevolutsioonita pole võimalik muuta töötajate elu jõukaks ega vaimselt rikkaks. Kultuurirevolutsioon koos maa industrialiseerimisega

ja põllumajanduse kollektiviseerimisega valmistab ette selle aluse, millest kasvab välja kommunism.

Kultuurirevolutsiooni mõte seisab selles, et levitada kultuuri *laiuti* (teha kõik teaduse- ja kunstisaavutused laiade rahvahulkade omanduseks) ja arendada teda *sügavuti* (viia meie teadus, tehnika, kunst esikohale maailmas, tagada nende õitseng).

Enne aga oli tarvis likvideerida vaimupimedus ja harimatus. Revolutsioonieelsel Venemaal oli kolm neljandikku elanikkonnast kirjaoskamatu, noorsoost aga neli viiendikku. Üks ajakiri arvestas välja, et hariduse arendamise sellise tempo juures, mis Venemaal siis valitses, oleks üldise algharduse kehtestamiseks kulunud vähemalt 125 aastat, kirjaoskuse õpetamiseks Kesk-Aasia rahvastele aga 4600 aastat!

Sellepärast oli nii terav vajadus võidelda kirjaoskamatuse vastu, organiseerida haridussüsteemi.

Nõukogude võim pidas üheks oma tähtsamaks ülesandeks kapitalistlikul Venemaal formeerunud teaduse ja tehnika spetsialistide võitmist enda poolele. Neid oli tarvis veenda, kõita üldrahvaliku ürituse ülevusega.

«Öelge intelligentsile,» kõneles V. I. Lenin Maksim Gorkile, «et ta tuleks meie poolele. Eks teeni ta ju teie arvates siiralt õigluse huvisid? Milles siis asi seisab? Suvatsege tulla meile: olime ju meie need, kes võtsid enda peale kolossaalse raskuse tõsta rahvas jalgele, rääkida maailmale kogu tõde elust, me näitame rahvastele otsest teed inimlikku ellu, teed, mis viib välja orjusest, viletsusest, alandusest.»

Oli samuti tarvis ette valmistada sadu ja tuhandeid noori spetsialiste, sel eesmärgil aga laialdaselt arendada kõrgemat ja kesk-eriharidust.

Täielik ja lõplik võit.

Kommunistliku Partei juhtimisel viisid töölisklass, meie maa töötajad ellu sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani. Sotsialism on NSV Liidus võitnud *täielikult*. Juba esimese viie aasta plaanide täitmise tulemusena muutus meie maa agraarmaast industriaalmaaks; 1937. aastal oli NSV Liit tööstustoodangu mahu poolest kindlalt esikohal Euroopas ja teisel kohal maailmas. Põllumajanduse kollektiviseerimisega kadus viimne ekspluataatorlik klass — kulaklus. Kasvas rahvaharitlaskond. Edukalt lahendati rahvusküsimus. Kujunes välja kogu nõukogude rahva ideeline, sotsiaalne ja poliitiline ühtsus.

Vahel tekib küsimus: kas on õige rääkida sotsialismi täielikust võidust, kui riigis on veel raskusi korteritega, tuleb ette häireid kaubanduses, esineb mineviku igandeid inimeste teadvuses ja igapäevases elus? Need on erinevad küsimused. Ühelt poolt sotsialismi kui eesrindliku ühiskonnakorra võidu küsimus ja teiselt poolt sotsialismi kui kommunismi esimese faasi majandusliku küpsuse astme, tema arenemise taseme küsimus. Sotsialismi täielik võit ei tähenda seda, et uus ühiskond oleks juba saavutanud majandusliku ja kultuurilise arenemise sellise taseme, mis on tema lõppeesmärgiks. Just pärast sotsialismi täielikku võitu hakkavad ilmnema kõik temas peituvad kolossaalsed võimalused aineliste ja vaimsete hüvede külluse loomiseks, kapitalismi igandite resoluutseks väljajuurimiseks teadvusest ja igapäevasest elust.

Maailma reaktsiooni ja imperialismi jõud ei leppinud sotsialismi võiduga NSV Liidus. Ülemaailmne imperialism turgutas saksa fašismi ja püüdis selle kätega hävitada maailma esimest tööliste ja talupoegade sotsialistlikku riiki. Ka kaasaegsetes tingimustes pole imperialism jätnud lootust likvideerida sotsialismi, kehtestada meil uuesti kapitalistlikku korda.

Ent nüüd on sellised katsed lootusetud. Miks? Sellepärast, et Nõukogude Liit on muutunud suureks tööstusriigiks, on teaduse ja tehnika paljudes otsustavates harudes kõige arenenumatest kapitalistlikest riikidest ette jõudnud. Sellepärast, et praegu eksisteerib võimas sotsialistlike riikide ülemaailmne sõprusliit (järelikult on mõiste „kapitalistlik ümbrus" vananenud ja kaotanud oma mõtte).

Maailmas pole praegu niisuguseid jõude, mis suudaksid taastada kapitalismi meie maal, purustada sotsialismileeri. Kuna aga kapitalismi restaureerimise oht on kadunud, siis järelikult *on sotsialism meie maal võitnud mitte üksnes täielikult, vaid ka lõplikult.*

Kogu maailm näeb nüüd selgesti sotsialistliku majandussüsteemi, sotsialistliku ühiskonnakorra ja poliitilise korra tohutuid eeliseid oma aja äraelanud kapitalistliku süsteemi majanduse ja poliitikaga võrreldes.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Milles seisab töölisklassi ajalooline missioon?
2. Missugused on sotsialistliku revolutsiooni ülesanded?
3. Miks läbib kommunistlik ühiskond oma arenemises tingimata kaks faasi?
4. Milles seisab sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani maailmaajalooline tähtsus?

SOTSIALISM

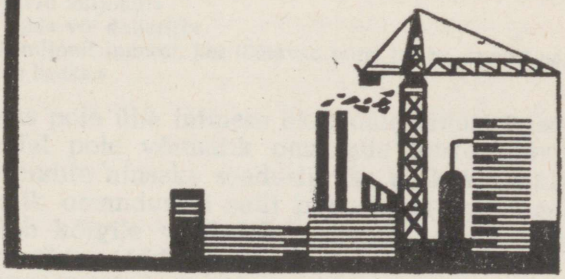

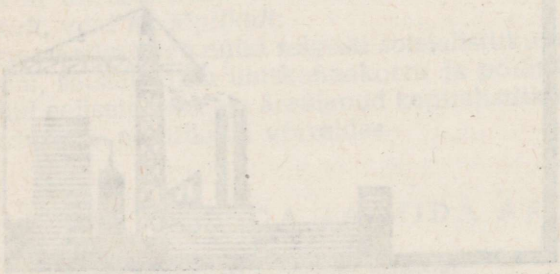

5. PEATUKK.

SOTSIALISMI MAJANDUSLIK KORD.

§ 15. Omandus.

Sotsialismi majanduslik alus.

Meie maal kuuluvad tootmisvahendid ühiskonnale. Sellega määrataksegi kindlaks tootmissuhete iseloom, sotsialismi majanduslik kord. Meil pole klassi, kel puuduksid tootmisvahendid, ega eraomanike klassi; iga inimene töötab kogu ühiskonna heaks ja kogu ühiskond omakorda iga inimese heaks. Seega välistab ühiskondlik omandus ühe inimese ekspluateerimise teise poolt.

«Olete te rikas?» küsis ameerika miljonär tuntud Nõukogude lendurilt Valeri Tškalovilt.

«Jah, väga rikas,» vastas Tškalov.

«Milles väljendub teie rikkus?»

«Mul on 170 miljonit!»

«Mida: rubla või dollarit?»

«Ei, 170 miljonit inimest, kes töötavad minu heaks, samuti nagu mina töötan nende heaks.»

Seal, kus pole ühe inimese ekspluateerimist teise poolt, kus ühtedel pole võimalik omastada teiste töövilja, on elatusvahendite ainsaks seaduslikuks allikaks isiklik töö. Ühiskondlik omandus ei salli parasitismi ega logelemist, vaid esitab kõigile võrdse kohustuse töötada põhimõtte järgi *„kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma"*.

Kuna töövili läheb ühiskonna käsutusse ja seejärel jaotatakse inimeste vahel, siis sõltub töö eest tasumine täielikult ühiskonna jõukuse tasemest: mida rikkam on ühiskond, seda paremini elavad tema liikmed. Kõik nad on huvitatud sotsialistliku tootmise arendamisest, ühine

majanduslik huvi aga ühendab ja liidab inimesi. Sotsialismi tootmissuhted — need on seltsimehelikkuse ja ekspluateerimisest vabade töötajate vastastikuse abistamise suhted.

Sotsialistliku rahvamajanduse arenemist ei määra kindlaks üksikute gruppide ja isikute lõhestatud ning vastuoluline tegevus, vaid tootmisvahendite valdaja, s. t. kogu ühiskonna ühtne tahe. Ühiskondliku omanduse puhul ei tunta tootmise anarhiat, kriise ega tööpuudust, vaid avaneb võimalus (ja vajadus) loovalt ning sihikindlalt planeerida tema arenemist. Teiste sõnadega — ühiskondliku omanduse valitsemine tähendab, et tootmise üle on lakanud võimutsemast kapitalismi pimedad, stiihilised seadused ja on kehtestatud sotsialismi majandusseadused.

Sellised on sotsialismi majandusliku korra kõige tähtsamad jooned, mis on kindlaks määratavad ühiskondliku omandusega.

Omandus, nagu te juba teate, on ühiskondlik suhe, mis väljendab materiaalsete hüvede tootmise, jaotamise ja tarbimise tingimusi. Igapäevases elus on omandussuhetel sama tähendus kui omandiõigusel, s. t. seadusega kehtestatud korral, mille alusel üksikisikud, inimeste grupid või riik valdab, kasutab ja käsutab üht või teist vara. Teiste sõnadega, omandiõigus kujutab endast materiaalsete väärtuste omandamise korda. Tema kõige tähtsamaks tunnuseks on vara valdamine. Omanik võib teisele isikule või organisatsioonile loovutada kasutamisõiguse, teatud määral ka käsutamise oma vara üle, jäädes seejuures ikkagi omanikuks. Ainult loobudes valdamisest (oma vara müümise või kinkimisega) kaotab ta igasuguse omandiõiguse.

Meie maal väljendub ühiskondlik omandus eelkõige selles, et valdav osa tootmisvahendeid ja teisi materiaalseid väärtusi on sotsialistliku riigi valduses. Rahva ülesandel ja rahva nimel kasutab riik kõiki omanikuõigusi, kaasa arvatud varast loobumine (näiteks masinate ja teiste kaupade müümine välisriikidele).

Otseselt kasutavad riigi vara kõik nõukogude inimesed: töölised kasutavad tööprotsessis masinaid ja tööpinke, teadlased instituutide ja laboratooriumide sisseseadet; teie käsutuses, õpilased, on koolihooned, instrumendid töökodades ja seadised kabinettides.

Riigi vara ei käsuta aga mitte kõik inimesed, vaid riiklikud asutused ja ettevõtted — suure riikliku terviku osad.

Riik volitab asutuste ja ettevõtete juhtkonda käsutama teatud materiaalseid väärtusi, kollektiividel aga on õigus kontrollida juhtkonna tegevust.

Volitusi ja õigust vara käsutada ei anna riik mitte personaalselt seltsimeestele Ivanovile, Petrovile või Semjonovile, vaid direktorile, teistele juhtivatele töötajatele, kollektiivile. Seepärast võime täie õigusega öelda, et kollektiiv on oma asutuse või ettevõtte peremees.

Riik võib anda ühiskondlikku vara kodanikele kasutamiseks mitte üksnes oma organisatsioonide kaudu (tehas, instituut, kool — kõik need on ju riiklikud organisatsioonid), vaid ka otseselt. Nii antakse riigile kuuluvad elumajad linnades ja töölisasulais nõukogude inimestele kasutamiseks. Kuid igal juhul jääb riigi vara valdajaks, selle peamiseks käsutajaks riik.

Miks me antud juhul kõneleme riiklikust, mitte aga kogu ühiskonna varast? Seepärast, et osa tootmisvahendeid ja muid materiaalseid väärtusi (tähendab, ka omandiõigus neile) ei kuulu kogu rahvale, vaid talurahva töökoondistele — kolhoosidele.

Sotsialistliku omanduse kaks vormi. Riiklik ja kolhooslik omandus on oma olemuselt üht tüüpi; seepärast me nimetamegi neid ühiskondliku sotsialistliku omanduse eri vormideks. Nad välistavad parasiitlike klasside olemasolu, ühe inimese ekspluateerimise teise poolt, on sotsialismi ajal valitsevate tootmissuhete aluseks.

Kuna otsustavat osa tänapäeva ühiskonna majanduses etendab tööstus, siis sõltub kooperatiivse omanduse sotsiaal-majanduslik sisu täielikult sellest, kellele kuuluvad tööstusettevõtted, pangad, transport ja muud põhilised tootmisvahendid. Kapitalistlikes maades on praegu palju kooperatiive, kuid eraomanduse võimutsemise tingimustes ei muutu ega saagi nad muutuda sotsialistlikeks ettevõtteiks; sellised kooperatiivid tavaliselt pankrotistuvad, sest nad ei suuda konkureerida suurkapitalistide ja -maaomanikega, või lõpetavad tegevuse kooperatiividena selle tõttu, et üksikud rikastunud liikmed haaravad kogu kooperatiivmajandi enda kätte.

Sel puhul, kui tootmisvahendid on ühiskonna omanduseks ja võimul on töörahvas, kooperatiivne omandus mitte ainult välistab laostumisi, töötu ekspluateerimist jne., vaid muutub ka ise uute ühiskondlike suhete toeks. Oma sisult on ta täielikult sotsialistlik.

Sotsialistliku omanduse kaks vormi peegeldavad töölisklassi ja talurahva sotsialismile ülemineku omapära. Peamine erinevus nende vahel seisab tootmisvahendite ühiskonnastamise tasemes.

Riiklik omandus ühiskonnastab tootmisvahendid kogu

maa ulatuses, teeb nad kogu rahva ühisvaraks. Kolhooslik omandus aga ühiskonnastab tootmisvahendid üksikute põllumajanduslike ettevõtete ulatuses, teeb nad grupi inimeste ühisvaraks.

Riiklik (üldrahvalik) omandus

Maa, maapõuevarad, veed, metsad, tööstusettevõtted ja nende toodang, riiklikud põllumajanduslikud suurettevõtted (sovhoosid) ja nende toodang, remondi- ja tehnikajaamad, pangad, transport, sidevahendid, kommunaal-elukondlikud ja kultuuriasutused (haiglad, polikliinikud, puhkekodud, koolid, instituudid, staadionid jne.), põhiline elamufond linnades ja töölisasulais.

Kooperatiiv-kolhooslik (grupi-) omandus

Kolhooside ja kooperatiivide ühiskondlikud ettevõtted koos elusinventari (loomad, linnud) ja tootmisriistadega (traktorid, kombainid jne.), nende tootmis- ja ühiskondlikud hooned.

(Maa, mida kolhoos kasutab, on talle kinnistatud igaveseks, tasuta kasutamiseks.)

Täiesti arusaadav, et riiklik omandus etendab sotsialistliku omanduse süsteemis juhtivat osa. Ja asi ei seisa üksnes selles, et ta hõlmab kõiki põhilisi tootmisvahendeid. Riiklik omandus võimaldab rahvamajandust arendada ühtse plaani järgi; ta virgutab inimesi juhinduma üldrahvalikest huvidest, õpetab neid mõtlema riiklikus mastaabis.

See ei tähenda sugugi, et inimesed, kelle töö on seotud kolhoosliku omandusega, oleksid kitsendatud olukorras: on ju nemadki, nagu kogu rahvas, riikliku omanduse kaasomanikud. Peale selle vastab kolhooslik omandusvorm täielikult tootlike jõudude arenemistasemele külas, ta loob kõik tingimused tootmise edasiseks tõusuks.

Sotsialistliku omanduse kahe vormiga on seotud erinevused riiklike ettevõtete ja kolhooside vahel.

Riiklike ettevõtete töötajad saavad palka, mis makstakse ainult rahas ja mille suurus määratakse juba eelnevalt kindlaks.

Kolhoosnike töö eest tasutakse väljatöötatud normipäevade järgi rahas ja natuuras. Praegu rakendatakse kolhoosides ka teisi, progressiivsemaid töötasuvorme. Kuid kaugeltki mitte kõik kolhoosid ei suuda kehtestada kindlaid tasumäärasid, sest kõik sõltub neist sissetulekuist, mis kolhoos saab oma saaduste realiseerimisest. Kolhoosnike lisasissetulekute allikaks on töö isiklikus abimajapidamises.

Rahalisi vahendeid, millest tasutakse kolhoosnike töö eest, nimetatakse tarbimisfondiks. Teine osa kolhoosi sissetulekutest läheb jagamatusse fondi. See koosneb põhilistest tootmisvahenditest: põllutöömasinaist, jõumasinaist, inventarist, kolhooside elektrijaamadest, transpordivahendeist, tootmis- ja kultuurihooneist, tööloomadest ja produktiivkarjast, materjalidest ja rahalistest vahenditest, mis on määratud kolhoositootmise laiendamiseks. See fond on jagamatu, sest teda ei või vähendada, anda antud kolhoosi liikmete kasutusse ega jaotada normipäevade järgi. Seda ei saa jagada ega kolhoosnikele kolhoosist lahkumise puhul välja anda.

Jagamatud fondid on kolhoosnikud loonud oma tööga kogu nõukogude rahva abiga ning oma tehniliselt tasemelt lähenevad need üldrahvalikele fondidele. Kolmkümmend aastat tagasi koosnes kolhooslik omandus talumajandite ühistatud tootmisvahenditest: hobustest, atradest, sahkadest, äketest jms. Tänapäeva kolhooside jagamatud fondid aga koosnevad peamiselt traktoreist, kombainidest, veoautodest ja muust tehnikast.

Aasta-aastalt jagamatud fondid suurenevad jooksva aasta tulude arvel, kolhoosnike otsese tööga tootmisvahendite valmistamisel, kultuurihoonete ehitamisel jne.

Kaht tüüpi sotsialistlikud ettevõtted erinevad täielikult ka juhtimisvormide poolest.

Tööstusettevõtteid ja ehitusorganisatsioone juhivad rahvamajanduse nõukogud. Ettevõtte juhataja määrab riik, kelle ees ta vastutab kogu ettevõtte tegevuse eest. Kolhoosi kõrgemaks organiks on kolhoosnike üldkoosolek, kes valib juhatuse ja artelli esimehe. Kolhoosnikud lahendavad majandi organisatsioonilisi ja juhtimisalaseid küsimusi kehtivate seaduste alusel (eriti põllumajandusliku artelli põhikirja alusel), võtavad vastu plaane, lähtudes nii kolhoosi enda kui ka riigi huvidest, kinnitavad aruandeid, määravad kindlaks tulude jaotamise korra jne.

Kolhooside ja sovhooside tootmistegevuse juhtimiseks on oblastites, kraides ja vabariikides loodud territoriaalsed kolhoosi- ja sovhoositootmise või sovhoosi- ja kolhoositootmise valitsused.

Sotsialistlik riik annab kolhoosidele tohutut abi. Ta varustab neid põllumajandusmasinatega, mineraalväetiste ja sordiseemnega, organiseerib põllumajandusspetsialistide ja juhtiva kaadri ettevalmistamist, teostab veterinaarjärelevalvet, aitab levitada ja tootmisse juurutada eesrindlikke kogemusi, annab kolhoosidele krediiti, ostab kolhoosidelt organiseeritult kokku nende saadusi. Riik kaitseb kolhooside õigusi, hoolitseb põllumajandusliku artelli põhikirja — kolhoosielu põhiseaduse täpse täitmise eest.

Isiklik omand. Ühiskondliku omandi kõrval eksisteerib sotsialismi ajal ka isiklik omand. Selleks on elanikkonna töötulud ja säästud, elumajad, koduse majapidamise ja isikliku tarbimise esemed.

Kolhoosipere isiklik omand kujutab endast isikliku omandi eri vormi, mis võib koosneda abimajapidamisest õueaiamaal, produktiivkarjast, kodulindudest, majandushoonetest jm. Abimajapidamine on vajalik seepärast, et kolhooside tootmistase ei võimalda veel alati rahuldada kolhoosnike kõiki isiklikke vajadusi.

Isiklikul omandil sotsialismi ajal pole midagi ühist kapitalistliku eraomandusega: ta põhineb isiklikul tööl ning teda ei saa kasutada hõlptuluks.

Ainult väga väheseid isikliku omanduse objekte on võimalik kasutada ka kasusaamise eesmärgil. Näiteks kui elamispinda üürida spekulatiivsete hindadega või sõiduautot kasutada eravedudeks. Ajutine isikliku omandi kasutamise võimalus mittetöise tulu saamiseks likvideeritakse peagi majanduslikult: korterikülluse (sealhulgas riiklikes kuurortides) tõttu pole mingisugust vajadust elamispinda üürida; igaüks võib vähese tasu eest (hiljem aga tasuta) laenata sõiduauto avalikest laenutuspunktidest. Senikaua aga on riik nende vastu, kes tahavad kergelt teenida, sunnitud võitlema õiguslike meetoditega, s. o. karistades neid seaduse järgi.

Ühiskonna jõukuse suurenemisel kasvab üha enam ka ühiskondliku tootmise saaduste hulk töötajate isiklike vajaduste rahuldamiseks. See aga kutsub omakorda esile isikliku omandi kasvu. Kuid riik reguleerib isikliku omandi kasvu ja suurust. See saavutatakse töötasustamisega sõltuvalt töö hulgast ja kvaliteedist, rahvatarbekaupade hinnapoliitikaga, samuti ka ühiskondlike tarbimisfondide eelisarendamisega. Sellest kõigest kõneldakse tagapool.

Nõukogude seadused kaitsevad nii ühiskondlikku kui ka isiklikku omandit. Riigi- või kolhoosivara varguse eest karistatakse vabadusekaotusega kuni 3 aastat või paranduslike töödega; kui vargus sooritati korduvalt või eelnevalt kokkuleppinud isikutegrupi poolt — kuni 6 aastat; kui aga varguse sooritas korduvalt karistatud isik (retsidivist) — 5 kuni 15 aastani. Eriti suure ulatusega röövimiste eest rakendatakse surmanuhtlust.

Kodanike vara riisumine toob endaga kaasa vabadusekaotuse 2—10 aastani (viimast rakendatakse eriti raskendavate asjaolude puhul); röövimine, s. o. kallaletung ühenduses elule ohtliku vägivallaga — kuni 15 aastat.

Sotsialistliku tootmise eesmärk.

Kui esitada küsimus, missugune on sotsialistliku tootmise eesmärk, siis igaüks meist vastaks kõhklemata: luua inimestele tingimused õnnelikuks eluks. Sellega on seotud rahva ammused unistused kommunismist, selle nimel toimus sotsialistlik revolutsioon, ehitati üles sotsialism ja ehitatakse kommunismi.

Sotsialismi ajal on kogu tootmine allutatud rahva heaolu tõstmisele. See pole üksnes tunnistuseks sotsialistliku korra humaansusest, vaid ka *majanduslik paratamatus.* Kui arenev tootmine ei leiaks kasvavat nõudmist oma toodangule, siis tema arenemistempo paratamatult aeglustuks. Just rahva tarbimise kasv viib tootmist lakkamatult edasi, tootmise kasv aga omakorda suurendab tarbimist.

Näiteks suureneb kiiresti kultuuri- ja tarbekaupade müük. 1961. aastal ostsid nõukogude inimesed endale kelli 8 korda, raadioaparaate 27 korda ja jalgrattaid 15 korda rohkem kui 1940. aastal. Selliseid kaupu aga, nagu külmutuskapid ja televiisorid, mida 1940. aastal üldse ei toodetud, lastakse nüüd välja üha suuremal hulgal. On teada, et osa kaupade suhtes ei suudeta meil nõudmist veel kaugeltki rahuldada. See pole aga normaalne: sotsialismi ajal *pakkumine peab ületama nõudmise.* Lähemail aastail tootmise mahajäämus likvideeritakse. Missuguseks kujuneb olukord siis? Sellele küsimusele vastab näide meie kellatööstuse kohta. Juba hulk aastaid rahuldab see täielikult nõudmise oma toodangu järele. Nüüd püüavad ka kellassepad luua veel kvaliteetsemaid, originaalsemaid ja kaunimaid tooteid. Kellad muutuvad paremaks, nende hinnad aga madalamaks.

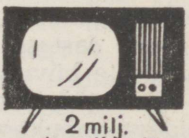

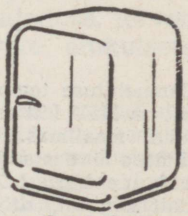

Kuidas aga võib saavutada sotsialistliku tootmise eesmärgi? On täiesti selge,

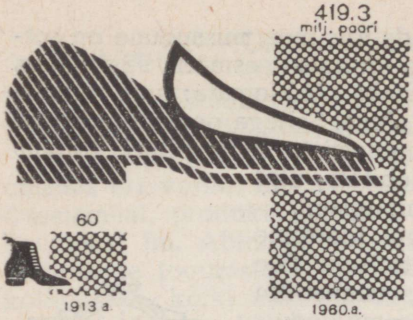

Jalatsite tootmise kasv.

et seda eesmärki pole võimalik saavutada lihtsalt tootmise laiendamise teel: on ju vaja hoolitseda toodete kvaliteedi tõstmise, sortimendi laiendamise ja nende odavdamise eest. On ainult üks vahend, mis võimaldab seda kõike teha üheaegselt: tehniline progress. Just tehniline progress tagab ühiskondliku töö viljakuse pideva kasvu.

Tootmise arenemine eesrindliku tehnika baasil on niisama hädavajalik kui rahva heaolu pidev tõus: üks pole võimalik ilma teiseta. Seetõttu tootmise pidev laiendamine ja täiustamine eesrindliku tehnika ja kollektiivse töö baasil kõigi ühiskonnaliikmete pidevalt kasvavate vajaduste maksimaalse rahuldamise ja igakülgse arenemise eesmärgil — see ongi *sotsialismi põhiline majandusseadus.*

Toetudes põhilisele majandusseadusele ja kasutades seda oma tootmistegevuses, suurendab sotsialistlik ühiskond aastast aastasse kiiresti rahvamajanduses toodetud materiaalsete hüvede hulka.

Tänu tööstuse ja põllumajanduse edusammudele tõuseb pidevalt nõukogude inimeste elatustase. Iga aastaga kasvab

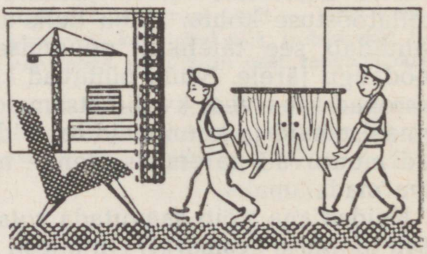

Elamuehituse tempo poolest on NSV Liit esimesel kohal maailmas. Üksnes viimase 6 aasta jooksul said uue korteri 75 miljonit inimest, s. o. üks kolmandik meie maa elanikkonnast.

selliste toiduainete, nagu liha, või, suhkru, piima jne. tarbimine. Järsult on suurenenud inimeste elu-olu parandamiseks väljalastavate tööstustoodete, eriti riiete, jalatsite ja paljude uute kaupade tarbimine. Suurt tähelepanu pööratakse elamuehitusele, kuna varustatus elamispinnaga on rahva materiaalse heaolu tähtsaks näitajaks.

§ 16. Töö ja jaotamine.

Töötingimused. Jõukuseallikas, mis on võimeline valmistama inimesele kõige üllamat rõõmu, loomisrõõmu — töö — tundus ekspluataatorliku korra aastatuhandete kestel ränga koormana. See ei võinudki olla teisiti sellele, kes kasvatas suuri saake, kuid oli poolnäljas, valmistas head riiet, kuid käis ise räbalais, ehitas uhkeid losse, kuid elas hurtsikus.

Teinud lõpu inimese ekspluateerimisele inimese poolt, tegi sotsialism kogu ühiskondliku töö organiseerimises täieliku pöörde. Kogu maa rikkuste täieõiguslikud peremehed — töölised — teavad, et nad ei tööta käputäie parasiitide rikastamiseks, vaid endale, oma ühiskonnale. Töö muutmine sunniviisilisest vabaks — see on sotsialismi suur võit.

Selle muutmisega on aga seotud printsipiaalsed muudatused töötingimustes.

Kõigepealt muutus töö *kergemaks ja produktiivsemaks.* Muidugi ei tähenda see sugugi seda, et sotsialismi ajal võiks töötada poole tööjõuga, loiult. Töö on töö, ta nõuab inimeselt alati teatud füüsilist ja vaimset jõukulu, vaeva ja hoolt. Kõneldes töö kergendamisest, peame silmas tema tehnilise varustatuse pidevat kasvu. Rasketööstuse, eriti masinaehituse arenemine, tootmisprotsesside mehhaniseerimine tööstuses, transpordis ja põllumajanduses toob kaasa käsitsitöö järjekindla vähendamise vajaduse, tervist kahjustavate ja inimese eluiga lühendavate elukutsete likvideerimise.

Mullatööline on põhiliselt asendanud ekskavaator, mida juhivad ekskavaatorijuht ja mehhaanik. Metsatööstuses teevad raietööliste, laadijate ja liipritahujate raske töö elektrisaed, võimsad traktorid ja laadimisvintsid. Metallurgiatsehhides pole enam vaja veeretajaid, kõrgahjude juures ja martääntsehhides täitjaid. Masinaehituses, metallitöötlemisel ja suurel määral ka ehitustel on käsitsi kandjate ja laadijate töö asendanud kraanad ja tõstukid. Naftatööstuses ei vajata enam naftaammutajaid ega

mudapangetöölisi — neid asendavad puurijad ja keerulisi mehhanisme käsitsevad operaatorid.

Samasugused muudatused on toimunud ka põllumajanduses, kus tootmise keskseks kujuks on saanud mehhanisaator — traktorist, kombainer. Siiski on raske käsitsitöö veel alles jäänud paljudes tootmisharudes. See on seletatav eriti sellega, et mõningaid tööoperatsioone on raske mehhaniseerida. Kuid see takistus on ületatav, ja juba lähemail aastail võimaldab tehniline progress likvideerida raske käsitsitöö.

Sotsialistliku tootmise mehhaniseerimine ja automatiseerimine kutsuvad esile vajaduse tõsta töötajate kvalifikatsiooni, annavad tööle üha enam *loova iseloomu*. Arusaadav, et kaevata labidaga või juhtida võimsat tõstekraanat pole üks ja seesama. Ja kas saabki labidaga töötamine valmistada suurt rõõmu? Pole ju mingisuguseid võimalusi loovaks tööks: erilist taipu see ei nõua. Kraanajuhil aga ei piisa üksnes ettenähtud tehniliste teadmiste miinimumist; tema oskusest ja loovast mõttest oleneb masina kasutamise efektiivsus, sest ta püüab leida kõige ratsionaalsemaid töövõtteid ja -meetodeid. Paljudel aga tekib soov mehhanismi täiustada. Just uued töötingimused kutsusid ellu seda liiki massilise rahvaloomingu, nagu ratsionaliseerimine ja leiutamine.

Sotsialismi ajal on üheks kõige tähtsamaks muudatuseks töötingimustes see, et meil on *likvideeritud tööpuudus*. 1930. aastal suleti NSV Liidus viimane tööbörs, ja sellest ajast alates teab Nõukogudemaa noor põlvkond tööpuudusest üksnes raamatute ja ajalehtede kaudu. Seejuures on nõukogude inimestel võimalus valida endale elukutse oma kutsumuse järgi ja saada vastav eriharidus.

Kodanlikud ideoloogid ennustasid kahjurõõmsalt, et tootmise arenemise käigus sotsialismimaadel ei õnnestu vältida tööpuudust. Nüüd on näha, et nende arvestused ei pidanud paika. Tootmine kasvab meil tohutu tempoga, hoogsalt areneb tootmise mehhaniseerimine ja automatiseerimine, tööd aga jätkub rahvamajanduses kõigile. Rahvamajanduses töötavaid töölisi ja teenistujaid oli 1928. a. 10,8 milj., 1940. a. — 33,4 milj., 1945. a. — 28,6 milj., 1957. a. — 54,3 milj., 1961. a. — 66 milj.

Vastavalt tootlike jõudude arenemisele toimub *tööaja lühendamine*. Töötajaile jääb küllaldaselt aega puhkuseks, enesetäiendamiseks ja isiklikuks eluks.

Meie maal on ületunnitöö rangelt piiratud. 1961. aastal läksid kõik töölised ja teenistujad täielikult üle 7—6-tunnilisele tööpäevale. Tööpäeva ja töönädala lühendamisega

kaasneb tööviljakuse tõus (tänu tehnilisele progressile ja tootmise organiseerimise täiustamisele) ja palga suurenemine.

Erilist tähelepanu pööratakse sotsialismi ajal *töökaitsele*. Me kõik teame, et paljudes tänapäeva tootmisharudes võib juhtuda tööõnnetusi ja esineda isegi surmajuhtumeid. Kommunismiajastu automatiseeritud tootmise puhul enam tööõnnetusi praktiliselt ei esine. Kuid juba praegu on tänu sotsialistliku ühiskonna hoolitsusele töökaitse eest suudetud õnnetusjuhtumite arv viia miinimumini.

Sotsialism on kehtestanud kõigile võrdse õiguse saada materiaalseid hüvesid töö järgi.

Igaühele tema töö järgi.

Saavutatud tootlike jõudude arenemistase pole veel küllaldane, et juba praegu võiks kehtestada kommunistliku jaotamisprintsiibi: rahuldada tasuta kõigi inimeste vajadused, sõltumata nende isikliku töö hulgast ühiskonna heaks. Mille alusel peab materiaalseid hüvesid jaotama praegu, sotsialismi ajal?

Kas ei saaks kõigile maksta võrdset töötasu: esimese ja seitsmenda kategooria treialile, kõrgema haridusega kvalifitseeritud töötajale ja õpilasele tehases?

Sellist meetodit nimetatakse võrdsustavaks jaotamismeetodiks ja see kujutab endast sotsialismi väikekodanlikku ideaali. Pole raske mõista, missugused oleksid sellise võrdsustava jaotamise tagajärjed. Inimestel kaoks huvi oma kvalifikatsiooni ja tööviljakuse tõstmiseks: milleks näha erilist vaeva, omandada tootmisalaseid vilumusi ja oskusi, kui nagunii saad ühesuguse töötasu. Tahes-tahtmata oleks seejuures töötasu vilets, samuti poleks ka ette näha selle tõusu, vaid hoopis langemist: mida halvemini inimesed töötavad, seda vaesem on ühiskond.

Seega ei viiks võrdsustav jaotamine võrdsusele, vaid oleks võrdsuse hale paroodia: kas suudaks vaesele valmistada suurt rõõmu teadmine, et nad kõik on „võrdsed", kuna kellelgi pole teisest midagi rohkem. See tähendaks ühiskonna jõukuse järkjärgulist hävitamist. Just seepärast ongi marksistlik-leninlik teooria resoluutselt hüljanud võrdsustava jaotamise.

Sotsialismi ajal peab jaotamisprintsiip soodustama ühiskonna jõukuse kõrvalekaldumatu kasvu ja samaaegselt tagama kõigi töötajate elatustaseme pideva tõusu: ainult neil tingimustel võib luua külluse ja minna üle tõelisele

võrdsusele — kõigi rahuldamisele vajaduste järgi. Neile mõlemale nõudmisele vastab täielikult sotsialistlik jaotamisprintsiip: jaotamine töö hulga ja kvaliteedi järgi.

See printsiip teeb lõpu ekspluataatorliku ühiskonna suurimale ebavõrdsusele, kus ekspluataatorid omastavad toodetud materiaalsete väärtuste valdava osa. Sotsialismi ajal aga, nagu juba eespool kõnelesime, on töö ainsaks elatusvahendite seaduslikuks allikaks, määrates inimese seisundi ühiskonnas.

Kes küll pole naernud I. Ilfi ja J. Petrovi satiiriliste romaanide peategelase Ostap Benderi viperuste üle! Saanud väljapressimise teel miljoni, kujutles suli, et rikkuse tõttu on teised sunnitud temasse suhtuma kui «väljapaistvasse» isikusse, meelitama ja lipitsema. Kuid ilmnes, et Nõukogudemaal inimsugu enam ei kummarda «kuldvasikat». «Vaene» miljonär naerdi välja ja kihutati igalt poolt häbiga minema.

See lugu pole mitte üksnes koomiline, vaid ka õpetlik. Sotsialismi ajal pole raha (isegi suurtes summades) enam võimuvahendiks ega fetišiks. On kaotanud igasuguse mõtte ja pikkamisi vajuvad unustusehõlma sellised minevikumõisted nagu «suur pärandus», «kasulik abielu» jt. Sotsialistlikus ühiskonnas ei saa osta tehast, et ekspluateerida töölisi, ei saadikumandaati ega ministritooli. Üksnes isiklikud võimed, töö ühiskonna kasuks on sotsialismi ajal inimese väärtuse mõõdupuuks.

Tasumine töö järgi võimaldab järjekindlalt ellu rakendada sotsialismi teist majandusprintsiipi — *inimeste materiaalset huvi oma töötulemuste vastu.* Mida paremini inimene töötab, mida rohkem ta annab ühiskonnale, seda kõrgem on tema töötasu. See innustab inimesi püüdma pidevalt tõsta tööviljakust. Tööviljakuse tõstmine on aga kommunismi võiduks kõige olulisem, kõige tähtsam.

Materiaalne huvitatus õpetab inimesi töötama oma maksimaalseid võimeid rakendades, aitab kaasa ka moraalsete, täpsemalt öeldes *ideeliste tööstiimulite arenemisele.*

Sellised stiimulid tekkisid kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Töö vabastamine ekspluateerimisest kutsus esile tohutu entusiasmi, püüde võimalikult kiiremini üles ehitada uus ühiskond, luua parem elu kõigile. Kas võib tõesti ainuüksi materiaalse huvitatusega põhjendada Dneprogessi, Magnitka ja Komsomolski ehitajate kangelastegu? Inimesed talusid raskusi suure idee nimel, neid ei juhtinud kasuhimu, vaid usk helgesse tulevikku, püüd oma tegudega kiirendada selle saabumist. Samasugune tegutsemisiha valdas sadu tuhandeid noormehi ja neidusi, kes võtsid osa uudismaade harimisest, uute tööstusbaaside loomisest Siberisse ja Kaug-Itta.

Võrrelge nendega teile Jack Londoni ja Bret Harte'i jutustuste järgi hästi tuntud «kullapalaviku» episoode Klondike'is. Pettus, vägivald, tapmine, loomastunud aardeküttide julm võitlus kullasoonte pärast — selline on «kollase saatana» võim inimeste üle kapitalistlikus maailmas.

Materiaalsete ja ideeliste tööstiimulite ühendamine leiab ilmeka väljenduse sotsialistliku tootmise ühes kõige võimsamas liikumapanevas jõus — *sotsialistlikus võistluses.*

Sotsialistlik võistlus.

1919. aasta kevadel otsustasid Moskva-Sortirovotšnaja depoo töölised eesotsas kommunistidega omaalgatuse korras vabast ajast tasuta remontida veduri. See vana vedur seisab nüüd muuseumis kui asitõend uue, kommunistliku töössesuhtumise tekkimisest.

Kommunistlikud laupäevakud kodusõja ajal olid sotsialistliku võistluse esimesed võrsed. Sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise perioodil arenes laialdaselt lööktööliste, seejärel aga stahhaanovlaste liikumine.

Suure Isamaasõja aastail organiseeriti tööstusettevõtteis rinde lööktöörbrigaade rindeülesannete ennetähtaegseks täitmiseks. Sõjajärgsel perioodil tekkis novaatorite, ratsionaliseerijate ja leiutajate massiline liikumine. Praegu, kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil, on sotsialistlik võistlus tõusnud uuele, palju kõrgemale astmele. On tekkinud kommunistliku töö lööklaste ja kollektiivide liikumine.

Sotsialistlik võistlus on vaba loova töö uute suhete väljendus, revolutsiooni poolt esilekutsutud ideeliste tööstiimulite avaldumine. Lühidalt öeldes on selles kehastunud tööinimeste hoolitsus tootmise arendamise eest. Nii võivad ühiskondliku jõukuse suurendamise eest hoolitseda üksnes sellised inimesed, kes tunnevad end selle peremeestena. Töötajad võistlevad plaanide eduka täitmise ja ületamise eest, toodete kvaliteedi parandamise ja omahinna alandamise eest, tooraine, abimaterjalide, kütuse ja elektrienergia kokkuhoiu eest, töödistsipliini ja kvalifikatsiooni tõstmise eest jne.

Sotsialistliku võistluse põhiprintsiibiks on mahajääjate abistamine eesrindlaste poolt, püüd mahajääjaid kaasa tõmmata, saavutada tootmise üldine tõus.

Peamiseks võistluse puhul on kogemuste levitamine. Kui kapitalistliku tootmise tingimustes hoitakse igasugust täiustust konkurentide eest nagu oma silmatera, siis sotsia-

lismi ajal võimaldab just sotsialistlik võistlus tootmiseesrindlaste kogemusi kiiresti ja laialdaselt juurutada, ta on lahutamatult seotud laialdase avalikkusega.

Sotsialistlik võistlus erineb põhjalikult kapitalistlikust konkurentsist, mille deviisiks on ühtede kaotus ja surm, teiste võit ja valitsemine. Sotsialistlik võistlus eitab kogu oma olemusega konkurentsi hundiseadusi. Kuid see ei tähenda sugugi mõiste „võistlus" enda kitsendamist: neid, kes on saavutanud kõige paremaid tulemusi, ümbritsetakse erilise austuse ja lugupidamisega. Kuid veel suurema austuse ja lugupidamise võidavad need, kes oma saavutused muudavad seltsimeeste saavutusteks. Teiste sõnadega, sotsialistlikus võistluses on võitja, kuid pole kaotajaid, sest selles võidavad kõik.

§ 17. Kaubalis-rahalised suhted sotsialismi ajal.

Miks sotsialismi ajal säilib kaubatootmine?

Saanud töö eest tasu, läheme kauplustesse, et osta kõike eluks vajalikku. Tehas või vabrik müüb oma tooteid; saadud raha kantakse pangas ettevõtte arvele. Kolhoos ostab riigilt põllutöömasinaid ja müüb talle vilja, piima, liha. See kõik kõneleb sellest, et sotsialismi ajal säilib *kaubatootmine*.

Selle põhjus seisab eelkõige selles, et sotsialistlik omandus esineb kahel kujul. Kaubatootmine säilib, kuna on vajalik vahetus kahe peamise omaniku — riigi ja kolhooside vahel.

Lõppkokkuvõttes aga põhjustab kaubatootmise säilimise vajalikkuse tootlike jõudude mitteküllaldaselt kõrge arenemistase. Selleks et toodete vahetamine kaotaks kaubanduse vormi, on vaja luua materiaalsete ja kultuuriliste hüvede küllus, rahuldada kõigi inimeste vajadused tasuta. Nii toimubki kommunismi ajal. Sotsialismi ajal aga on ühiskond sunnitud saadusi jaotama inimeste vahel nende töö hulga ja kvaliteedi järgi. Siin püsib töömõõdu ja tarbimismäära arvestus. Sellise arvestuse vahendiks ongi raha, millega võib hankida saadusi.

Kaubatootmine sotsialismi ajal erineb printsipiaalselt kapitalistlikust kaubatootmisest, sest see on tootmine ilma eraomanduseta, ilma väikeste ja suurte kapitalistideta, ilma ühe inimese ekspluateerimiseta teise poolt.

Kaupade väljalaskmine, nende jaotamine ja vahetamine ei toimu meil stiihiliselt, vaid ühtsete rahvamajandusplaanide alusel. Kaubatootmise tegevussfäär on piiratud: maa, maapõuevarad, metsad, vabrikud, tehased, raudteed jt. ühiskondliku rikkuse tähtsamad elemendid ei saa muutuda kaubaks ega võta osa kaubakäibest; kaubaks pole ka töö-jõud.

Sotsialistliku kaubatootmise erinemine kapitalistlikust kaubatootmisest ilmneb kujukalt väärtusseaduse toime muutumises.

Väärtusseadus sotsialismi ajal.

Seal, kus esineb kaubatootmine, toimib ka väärtusseadus. See (nagu on ette nähtudki) dikteerib vajaduse toota ja vahetada kaupu vastavalt ühiskondlikult vajalikule töökulule. Kaubahindade kindlaksmääramisel ei või riik lähtuda mingisuguse konkreetse ettevõtte individuaalsetest kuludest. Ta võtab aluseks ühiskondlikult vajalikud kulud, s. t. sellised kulud, mis on vajalikud tootmisjõudude arenemise antud astmel, antud tehnilise taseme ning olemasoleva tööoskuse ja -intensiivsuse keskmise astme puhul. Järelikult pole kaupade müügihindade aluseks individuaalne, vaid ühiskondlik väärtus. Tehased, vabrikud ja kooperatiivid, kes alandavad kauba individuaalväärtust, saavad lisatulu.

Kapitalistlikus majanduses kujunevad hinnad stiihiliselt turul, sotsialismi tingimustes aga kujunevad välja plaanilised hinnad (välja arvatud kolhoosituru hinnad[1]). Seejuures lähtub riik mitmesugustel majanduslikel ja poliitilistel kaalutlustel kõigepealt toodetavate kaupade väärtusest. Näiteks on viimasel ajal märgatavalt tõstetud riigile müüdavate kolhoosisaaduste hindu. Selle eesmärgiks on viia hinnad kooskõlasse väärtusega, suurendada kolhoosnike materiaalset huvitatust, luua tingimused kolhoositootmise kiireks kasvuks.

Loomulikult peab kaupade hindades peegelduma eelkõige töökulu erinevus nende tootmisel. Nii on tsentnerisse puuvillasse mahutatud rohkem tööd kui tsentnerisse nisusse, tsentnerisse nisusse aga rohkem kui tsentnerisse

[1] Hindu kolhoositurul ei planeeri riik, vaid need kujunevad vastavalt nõudmisele ja pakkumisele. Siin toimib väärtusseadus stiihiliselt, ehkki sotsialistlik riik avaldab kolhoositurule mõju sellega, et kaupade põhimass müüakse riiklikus kaubandussüsteemis kindlate plaaniliste hindadega.

kartulitesse. On selge, et nende kaupade hinnad ei saa olla ühesugused. Kuid riik, olles kehtestanud plaanilised hinnad, kasutab neid ühiskondliku tootmise käigu mõjutamiseks. Seepärast ei lange kaupade hinnad alati täpselt ühte nende väärtusega. Näiteks on lastekaupade hinnad sageli nende väärtusest madalamad, kuid see-eest on ka selliseid kaupu, mille hinnad on väärtusest kõrgemad (tubakas, viin jt.). Lubades hindade kõrvalekaldumisi väärtusest, kasutab riik osa ühtedest tööstusharudest saadud tuludest teiste, rahvamajanduslikult suurema tähtsusega tööstusharude kiiremaks arendamiseks.

Väärtusseaduse kasutamine võimaldab materiaalselt stimuleerida uue tehnika juurutamist, muuta paremaks töö organiseerimist. Tulemuseks on tööviljakuse pidev kasv ja toodangu väärtuse alanemine.

Tehes kokkuvõtte eespool öeldu kohta, näeme, et kapitalismi ajal toimib väärtusseadus stiihiliselt, hindade kõrvalekaldumine väärtusest on aga kapitalistliku tootmise anarhia tagajärg. Vastupidiselt sellele lubatakse sotsialistlikus majanduses hindade kõrvalekaldumisi väärtusest teadlikult ühiskonna huvides.

Raha sotsialismi ajal.

Sotsialismi tingimustes, samuti nagu kapitalismi ajalgi, eksisteerib raha. Kuid raha ühiskondlik osa on sotsialistlikus ja kapitalistlikus ühiskonnas täiesti erinev.

Kapitalismi ajal muutub raha kapitaliks, saab tööliste ekspluateerimise ja võõra töö omastamise vahendiks. Sotsialismi ajal ei saa raha muutuda kapitaliks, tema eest ei saa osta vabrikuid, tehaseid, tööjõudu, maad, elektrijaamu jne. Kapitalismi tingimustes on raha stiihiliste turuseaduste tööriist. Sotsialistlik riik kasutab teadlikult raha kui kaupade tootmise ja jaotamise, töömõõdu ja tarbimismäära üle teostatava üldise arvestuse ja kontrolli vahendit.

Raha on sotsialismi ajal vajalikuks töö järgi jaotamise vahendiks. Ostes raha eest kaupu isiklikuks tarbimiseks, saavad töötajad selle eest niisuguse osa ühiskondlikku produkti, mis vastab nende poolt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile.

Raha abil on riigil võimalik teha kokkuvõtteid ettevõtte majandusliku tegevuse kohta, kus raha kaudu väljenduvad ühe või teise kauba tootmiseks vajalik töökulu, tooraine-, materjali- ja kütusekulu, seadmete kulumine, administratiivkulud, kaupade transportimise ja kaubandusvõrgu

kaudu tarbijatele kättetoimetamise kulud. Sotsialistlike ettevõtete töö kontrollimine rubla kaudu kujutab endast majanduse juhtimise kõige painduvamat meetodit.

Raha on kaubanduse vajalik element. Teda kasutatakse kaupade ringlemise vahendina, sest ost-müük poleks ilma rahata võimalik.

Ringlusse läheb raha Riigipanga kaudu. Arveldus ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel toimub sularahata maksmise meetodil: pank kannab rahasummad ühe ettevõtte või asutuse arvelt üle teise arvele. Enamik Riigipanga poolt väljastatavast sularahast läheb palkade, pensionide, toetuste ja stipendiumide maksmiseks ning põllumajandussaaduste kokkuostu tasumiseks. Kaubandusvõrgu kaudu tuleb sularaha jälle panka tagasi. Mida kiiremini toimub raha käive, seda vähem on seda vaja ringlemiseks.

§ 18. Planeerimine.

Plaani jõud. Nõukogude Liidus on rohkem kui 200 000 tehast, vabrikut ja kaevandust, 100 000 ehituspaika, 8000 sovhoosi, 41 000 kolhoosi, üle 6000 raudteejaama ja rohkem kui 500 000 kaubapunkti. Iga ettevõte on ühtse majandusorganismi rakuke, mida ühendab tootmisvahendite ühiskondlik omandus, ja nad kõik on omavahel tuhandete niitidega seotud. Pole raske ette kujutada, milline kaos valitseks rahvamajanduses, kui äkki kõik ettevõtted hakkaksid tegutsema omapead. Õnneks ei saa seda juhtuda, sest meil pole eraettevõtteid; kõik ettevõtted kuuluvad ühele peremehele — rahvale. Seal aga, kus on üks peremees, tekib ühine eesmärk ja ühtne tegevusprogramm — plaan.

Plaani jõul on imejõud. Ehitatakse näiteks uut keemiakombinaati. Sellal kui ehitajad püstitavad korpust, valmistavad juba masinaehitustehased üle kogu maa tema jaoks vajalikke seadmeid; naftatöötlemistehased saavad ülesande kindlustada uus ettevõte toorainega; raudteelaste ülesandeks on tooraine õigeaegselt ettevõttele kohale toimetada ja valmistoodang tarbijale ära saata; keemia tehnoloogia instituutide üliõpilased — tulevased konstruktorid, insenerid ja meistrid — saavad viimastel kursustel lisaspetsiaalsuse; kutsekoolides aga omandavad teadmisi ja oskusi kombinaadi tulevased töölised.

Kõikjal ja kõiges on vaja täpset arvestust, kooskõlastatud tööd ja tegevusühtsust. See kõik saavutatakse plaani —

riikliku dokumendi abil, kus on ära märgitud, mida ja kellele on vaja toota, kust hankida materjale ja kuhu läheb toodang, kui palju ja millise väljaõppega on vaja inimesi. Plaan määrab kindlaks ülesanded tootmise kasvu ja töötajate elatustaseme tõstmise, kultuuri arengu, sise- ja väliskaubanduse mahu ning paljude teiste näitajate alal.

Statistika teeb ligikaudse arvestuse, kui palju õpilasi õpib 1965. aastal. Nõukogude Liidu koolides hakkab õppima 43 milj. last. Võrdluseks toome, et 1961. aastal õppis koolides 39 081 000 inimest. Ja siit tekib kohe mitu küsimust: kui palju on vaja koole ja koolihooneid, õpikuid ja õppevahendeid, koolipinke ja muud inventari? Kõige tähtsam on aga: kui palju on vaja õpetajaid? Planeerijad istuvad arvutusmasinate taha. Ja kohe võetakse plaani uute koolimajade ehitamine, pedagoogilistele instituutidele aga tehakse ettepanek avada uued teaduskonnad, suurendada üliõpilaste vastuvõttu. Sel puhul ei tule arvestada lihtsalt tulevaste õpetajatega, vaid juba kindla arvu vastava eriala (vene ja võõrkeele, füüsika, matemaatika jne.) pedagoogidega. Teiste sõnadega, plaan peab kõike täpselt ette nägema.

Rahvamajanduse arenemise planeerimine kujutab endast sotsialismi üht kõige tähtsamat eelist kapitalismi ees. Esmakordselt aastatuhandete jooksul on ühiskond saanud tootmistingimuste peremeheks, toodab teadlikult ja läbimõeldult, saavutades sellega ühiskondliku töö maksimaalse kokkuhoiu. Ta on igaveseks vabanenud konkurentsi ja tootmise anarhia hukutavast toimest, majanduskriisidest.

Toome kõige lihtsama näite. Oletame, et vastavalt plaaniülesandele tootis rida ettevõtteid kaupu sellises ulatuses, mis täielikult rahuldab elanikkonna vajadused. Kapitalismi ajal teravneb sel puhul paratamatult konkurents ja algab tootmise langus. Sotsialismi ajal näevad plaaniorganid juba aegsasti ette osa ettevõtete ümberlülitamise teist liiki toodangu väljalaskmiseks. Ülejäänud saavad ülesande jätkata sama kauba väljalaskmist selleks, et pakkumine ületaks nõudmise, et ei tekiks kaubapuudust.

Mispärast siis sotsialismi ajal on võimalik rahvamajandust planeerida, kapitalismi ajal aga mitte? Ennekõike seepärast, et sotsialismi ajal valitseb tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Ühiskondlik omandus ja sotsialistlik majandussüsteem võimaldavad majandust planeerida, tootmist teadlikult juhtida.

Rahvamajanduse teadlik juhtimine ei tähenda muidugi, et võiks tegutseda meelevaldselt. On täiesti selge, et me ei või näiteks planeerida uute tehaste ehitamist, kui me ei kindlusta neile toorainebaasi. Ei või aastaplaani võtta

jalatsitetoodangu kümnekordset suurendamist, sest kusagilt pole võtta nii palju toorainet, jne.

See ja tuhanded teised näited viivad meid tähtsale järeldusele. Planeerimises avaldub sotsialismi ühe objektiivse majandusseaduse — *rahvamajanduse plaanipärase arenemise seaduse* toime. Planeerimisvõimaluse tõttu nõuab seadus, et tingimata peetaks silmas teatud kindlaid proportsioone (suhteid) eri majandusharude vahel.

Neist kõige tähtsamad on: proportsioon tootmisvahendite tootmise ja tarbeesemete tootmise vahel; tööstuse ja põllumajanduse vahel; raske- ja kergetööstuse vahel; ühelt poolt tööstuse, põllumajanduse ja kaubanduse ning teiselt poolt transpordi vahel; elanikkonna rahaliste tulude ja isikliku tarbimise kaupade hulga vahel; tarbimise ja akumulatsiooni vahel.

Plaani sünd. Meie plaanid peavad peegeldama rahvamajanduse plaanipärase proportsionaalse arenemise objektiivset seadust. Ja riigiorganite ülesanne seisab selles, et panna see seadus enda teenistusse, õppida teda rakendama, koostada sellised plaanid, mis täielikult vastaksid tema nõudmistele.

Planeerimine võib olla jooksev või perspektiivne, s. t. arvestatud mitme aasta peale ette. NSV Liidu Riiklik Plaanikomitee tegeleb meie maa rahvamajanduse perspektiivse planeerimisega, kuna perspektiivplaanide realiseerimine aastate kaupa on tehtud ülesandeks NSV Liidu Rahvamajanduse Nõukogule. Juhtivat osa etendab perspektiivne planeerimine. Just selles väljendub erilise jõuga sotsialistliku riigi võime mitte ainult ette näha majandusliku arenemise käiku, vaid ka realiseerida efektiivsete abinõude süsteemi, mis määrab kindlaks kogu rahvamajanduse arendamise tee.

Rahvamajandusplaanid kehastavad meie partei poliitikat ja on selle elluviimise tähtsaimaks vahendiks. V. I. Lenin juhtis tähelepanu sellele, et meie „... partei programm ei või jääda üksnes partei programmiks. Ta peab kujunema meie majandusliku ülesehitustöö programmiks, sest vastasel korral on ta kõlbmatu ka partei programmina. Teda peab täiendama partei teine programm, kogu rahvamajanduse taastamiseks ja tänapäeva tehnika tasemele tõstmiseks vajalike tööde plaan".

Plaanide väljatöötamine algab ettevõtetes, kolhoosides, sovhoosides töötajate kollektiivide otsesel osavõtul, rahva-

majanduse nõukogudes, vabariiklikes plaanikomisjonides, seejärel aga saadetakse NSV Liidu Riiklikku Plaanikomiteesse, kes tegeleb koondplaneerimisega rahvamajanduse nõukogude ja vabariiklike plaanikomisjonide poolt esitatud plaanide alusel. NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee tähtsaim ülesanne seisneb selles, et tagada ühtne tsentraliseeritud poliitika kõige tähtsamate tööstusharude arendamisel. NSV Liidu Riiklik Plaanikomitee pöörab erilist tähelepanu sellele, et majandus areneks proportsionaalselt, et plaan vastaks partei programmis ning partei ja valitsuse direktiivides esiletoodud nõuetele meie rahvamajanduse arendamise kohta.

On täiesti arusaadav, et kõige keerukam on koostada perspektiivplaani, milles tuleb arvesse võtta lõpmatu hulk kõige erinevamaid näitajaid. Võtnud vastu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani kontrollarvud (s. t. põhiülesanded), organiseeris NLKP Keskkomitee seejärel üldrahvaliku arutelu, millest võttis osa üle 70 miljoni nõukogude inimese. Pärast märkuste ja ettepanekute arvestamist arutati seitseaastaku kontrollarvud läbi Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressil ja kinnitati. Nende kontrollarvude põhjal töötatakse välja järjekordsed rahvamajanduse ja kultuuri arendamise aastaplaanid.

Saanud konkreetsed ülesanded (toodangu väljalaskmisel naturaal- ja rahalises väljenduses, uue tehnika juurutamise ja tööviljakuse tõstmise alal, omahinna ja teiste näitajate alal), täpsustab iga ettevõte oma plaani ja kui vaja, teeb selle ümber, selleks et täielikult täita ja võimalust mööda ületada riiklik programm. Tekitab ju plaani rikkumine või täitmatajätmine mingis ühes tootmisharus kahju kogu rahvamajandusele, kajastub teistes tootmisharudes, transpordis, kaubanduses, rahanduses jne. Ettevõtte plaan kui osake rahva, riigi ühtsest tahtest saab seaduse jõu, ja nõukogude inimestel pole tähtsamat ülesannet kui plaani täitmine.

Praktikas me põrkame tihti kokku puudujääkidega planeerimises: ehitati ettevõtte korpus, kuid osa vajalikke seadmeid ei võetud vaevaks õigeaegselt tellida, või alandati liigselt ettevõtte plaani, arvestamata reaalseid kasvuvõimalusi. Kõik see aga maksab alati rahvamajandusele valusalt kätte. Just sellepärast hoolitsebki partei väsimatult planeerimise täiustamise eest. Planeerimise edasise täiustamise eesmärgil võttis NLKP Keskkomitee novembripleenum (1962. a.) vastu otsuse keskkete plaaniorganite vaheliste funktsioonide täpsema piiritlemise kohta.

Ettevõtete aastaplaanid jagunevad veerandaastatele, kvartalitele; kvartaliplaanid on jaotatud kuude peale — kõiki neid nimetatakse jooksvateks plaanideks.

Ettevõtte plaanis on orgaaniliselt seostatud ettevõtte tehnika-, majandus- ja finantsküsimused; seepärast nimetatakse seda tehnika-, tootmis- ja finantsplaaniks. Nimetatud plaani põhilüliks on tootmisprogramm. See koosneb tööülesannetest toodangu väljalaske alal naturaal- (tükkides, meetrites, tonnides) ja rahalises (rublades) väljenduses. Tootmisprogrammis on samuti andmed, mis iseloomustavad toodangu kvaliteeti (näiteks kivisõe tuhasisaldus, rahvatarbekaupade sortiment). Tehnika-, tootmis- ja finantsplaani teisteks osadeks on materiaal-tehnilise varustamise plaan, töö- ja töötasuplaan, toodangu omahinna plaan ja finantsplaan.

Plaani jõud suureneb mitmekordselt, kui see ühendatakse kõiki sotsialismi eeliseid kasutavate inimeste initsiatiiviga, kes on rahvamajandust õppinud juhtima säästlikult ja bolševistliku hooga.

§ 19. Kokkuhoiurežiim.

Sotsialistliku majandamise üldmeetod.

Iga hea perenaine püüab olla kokkuhoidlik: planeerinud arukalt perekonna eelarve ja kulutades ökonoomselt vahendeid, võib elada paremini. Kerge on mõista, kui tähtis on rahvamajanduse ökonoomne juhtimine kogu maa ulatuses.

Magama heites unustasime esikus või köögis kustutada tule. Läks kaduma mõni kopikas — tühi asi! Nüüd aga korrutame oma hajameelsuse kõigi nende hajameelsuse ja lohakusega, kes ei hoidnud elektrienergiat kokku kodus või töökohas. Saame miljonid kilovatt-tunnid ja sajad tuhanded rublad, mis visati tuulde. Need suured arvud ei

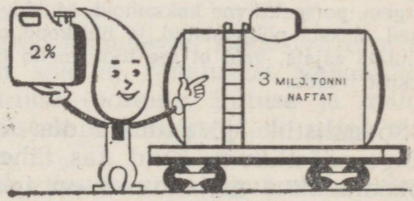

Vedelkütuse kulude vähendamine 2% võrra on võrdne 3 miljoni tonni nafta tootmisega.

kõnele, vaid kisendavad: olge kokkuhoidlikud, pidage kinni kokkuhoiurežiimist!

Esitatud juhtumi puhul paistab pillamine kohe silma, kuid alati pole asi nii lihtne. Toome näite. Õmblusvabrikus on ametlikult kehtestatud materjalijäätmete normid. Näib, et siin ei saa midagi ära teha: ei saa ju õmmelda ülikonda, ilma et jääks järele lappe. Kuid tootmiseesrindlased ei saa leppida isegi sellise pealtnäha paratamatu materjali raiskamisega. Nad otsivad ja katsetavad pingeliselt ning teevad lõpuks ettepaneku muuta juurdelõikuse meetodeid. Selle tulemusena võib aga nüüd samast materjalikogusest õmmelda 10 asemel 11 ülikonda. Ratsionalisaatorlik mõte aitab kokku hoida mitmeid tuhandeid meetreid riiet.

On täiesti arusaadav, et kokku saab hoida mitte ainult tooraine ja materjalide säästliku kasutamisega, vaid ka tööviljakuse tõstmisega. Arvestades nii üht kui teist, asutasid meie tublid töölisnoored „komsomoli säästukassa", millesse on kogunenud juba kümnete miljonite rublade eest üleplaanilist toodangut.

Me püüame kokku hoida mitte selleks, et istuda täistuubitud varalaekal ja ihnsa rüütli kombel tunda mõnu oma võimsusest. Me ei säästa lõppkokkuvõttes mitte raha, metalli ega riiet, vaid meie kõige väärtuslikumat vara — ühiskondlikku tööd. Ja me teeme seda rahva heaolu tõstmise nimel. Säästetud vahenditega on võimalik ühiskonnale ehitada elamuid, koolimaju, puhkekodusid jne., s. o. üha täielikumalt rahuldada nõukogude inimeste vajadusi.

Väiklusel ja pedantsusel pole midagi ühist kokkuhoiurežiimiga, nad on absoluutselt vastandlikud. Te kõik loomulikult olete lugenud G. Nikolajeva romaani «Võitlus teel». Öelge, kes võitles kokkuhoiu eest: kas Valgan, kes «pigistas plaani», hoolimata sellest, et tehas laskis välja praaktraktoreid, või Bahhirev, kes taotles tootmise ümberkorraldamist, et parandada toodangu kvaliteeti? Bahhirevi poolt esitatud tehase ümberkujundamise projekt nõudis mõneks ajaks tootmise katkestamist ja lisasummade mahutamist. Kuid kaotus tasus end kuhjaga.

Igasugune edasiliikumine, tehniline progress nõuab raha, ja Nõukogude riik pole kitsi seda eraldama. Selles väljendub ühiskondliku töö kõrgem, perspektiivne kokkuhoid. Muidugi on vaja, et igasugused kulutused oleksid põhjendatud ja ühiskond oleks veendunud, et raha ei kulutata asjata, vaid et see toob meile (ja mitte pool sajandit hiljem) rikkust juurde.

Sotsialistlik plaanimajandus on kõige ökonoomsem, kõige säästlikum. Kuid kas tähendab see seda, et meie sotsialistlikus majanduses on igasugused kaod täielikult

likvideeritud? Kahjuks pole asi kaugeltki nii. Paljudes ettevõtetes ja ehitustel, kolhoosides ja sovhoosides esineb veel rahaliste vahendite ülekulu, kasutatakse mõtlematult toorainet, materjale ja kütust, sallitakse masinate ja tööpinkide seisakuid, juurutatakse vähe uut tehnikat, organiseeritakse läbimõtlematult tööliste tööd jne. Üksikute juhtivate töötajate ebamajanduslikkus, tardumus ja konservatiivsus lähevad riigile kalliks maksma, tekitavad talle kahju.

Hoolikas suhtumine sotsialistlikku omandisse, tööviljakuse pidev tõus ja tehnika täiustamine, töökulu süstemaatiline alandamine, tooraine, materjalide, kütuse, elektrienergia säästlik kulutamine, tootmisjäätmete, praagi jne. vähendamine — see on, milleta ei saa kinni pidada kokkuhoiurežiimist. Lühidalt öeldes on kokkuhoiurežiim sotsialistliku majandamise meetod, mis seisneb selles, et anda kõige väiksema töö- ja tootmisvahendite kuluga rohkem head toodangut. Selle eesmärgi saavutamise peamiseks vahendiks on *isemajandamine.*

Isemajandamine. Isemajandav riiklik ettevõte saab riigilt hooned, masinad, seadmed, tooraine- ja kütusevarud ning rahalised vahendid. Ta vastutab riigi ees tootmisvahendite säilitamise ja õige kasutamise eest. Saanud riikliku plaaniülesande, organiseerib ettevõte iseseisvalt oma tootmistegevust.

Isemajandavad ettevõtted on seotud teiste ettevõtetega. Näiteks puuvillavabrik ostab puuvilla sovhoosist, maksab raudteele puuvilla transportimise eest, müüb valmistoodangu puuvillast riiet tootvale vabrikule, see aga omakorda müüb toodetud kangad kaubandusorganisatsioonidele jne. Seejuures sõlmitakse majanduslepingud ettevõtetega, kes varustavad seadmete, kütuse ja toorainega, ning toodangut tarbivate ettevõtetega. Lepingus määratakse kindlaks hanketingimused, kogus, sortiment, toodangu kvaliteet, hanketähtajad, hind, tasumistähtajad ja -kord, samuti ka vastutus kõigi nende tingimuste rikkumise puhul.

Isemajandavad ettevõtted tegutsevad isetasuvuse printsiibil: kaupade müügist saadud rahalistest vahenditest peab ta tasuma kõik kulud tooraine, kütuse ja materjalide osas, maksma töölistele ja teenistujatele palga ning peale selle tooma ka tulu.

Mida rohkem valmistab ettevõte toodangut, mida vähem

kulutab ta tootmisele, seda rohkem saab ta vahendeid. Kui ta täidab kõik kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed plaaninäitajad, siis saab ta oma käsutusse niinimetatud ettevõttefondi, mis eraldatakse plaanilise ja üleplaanilise akumulatsiooni summadest. Ettevõttefond kulutatakse uue tehnika juurutamiseks, tootmise laiendamiseks, elamuehituseks ja remondiks, lasteasutuste (lastesõimede, lasteaedade ja pioneerilaagrite) ülalpidamiseks, puhkekodude, sanatooriumide, sööklate ja klubide sisustamiseks, puhkekodu- ja sanatooriumituusikute muretsemiseks ning töötajatele preemiate maksmiseks. On arusaadav, et nagu isemajandav ettevõte tervikuna, nii ka kõik tema töötajad on huvitatud tööaja kõige ratsionaalsemast kasutamisest, ettevõtte materjalide ja rahaliste ressursside säästlikust kulutamisest, väljalastava toodangu kvaliteedi parandamisest.

Omahind. Sotsialistlikel ettevõtetel on olemas mõõdupuu, mille järgi on võimalik otsustada, kuidas osatakse majandada. Selleks on *toodangu omahind,* mis näitab, kui palju läheb antud ettevõttele (n.-ö. „iseendale") teatud kauba valmistamine maksma.

Omahinna arvutamisel võetakse arvesse kulud, mis lähevad toorainele ja abimaterjalidele (määrdeõlid, värvid jne.), kütusele ja elektrienergiale, amortisatsiooniks (s. t. töövahendite — hoonete, masinate ja sisseseade väärtuse järkjärgulisele kompenseerimisele kulumise tõttu), palkadeks, sotsiaalkindlustussummadeks ja administratiivaparaadile. Arvestanud kokku kõik kulud, jagatakse see valmistatud toodangu hulgaga ja saadakse toodanguühiku omahinna näitaja.

Kui ühe või teise ettevõtte toodangu omahind on ülemäära kõrge, peab ettevõtte juhtkond ja kogu kollektiiv otsima üles selle põhjused ning need kõrvaldama. Mõnikord võib põhjuseks olla tooraine pillav kulutamine, teinekord aga tehnika ebatootlik kasutamine või hoopis ülemäära suured administratiivkulud. Teinud täpse analüüsi, saab vea parandada.

Tekib siiski küsimus, kuidas määrata kindlaks, kas omahind on kõrge või madal, ja millest lähtuda ettevõtte töö hindamisel? Meil on võimalik hinnata võrdlemise teel. Näiteks on eesrindlikes kolhoosides tsentneri liha omahind 2—3 korda madalam kui mahajäänud kolhoosides. Arusaadav, et eesrindlike ettevõtete näitajad ongi normaalse majandamise mõõdupuuks. Muidugi on võrdlemisel vaja

arvestada konkreetseid tingimusi ega tohi näiteks kõrvutada vilja omahinda mustmulla- ja mittemustmullavööndi kolhoosides. Kuid võib ja tuleb kõrvutada tingimuste poolest võrdsete ettevõtete tegevust. Ja kui üks kolhoos saavutas madala omahinna, naaberkolhoos aga toodab kolm korda kallimalt, siis on see oskamatu ja ebaratsionaalse majandamise ilmseks tõenduseks.

Kapitalistlikus maailmas ettevõtja, kes ei oska majandada, läheb paratamatult pankrotti ja nii mõnigi laseb endale kuuli pähe. Meil ei ole laostumine võimalik, sest kõigi ettevõtete taga seisab rikas ja kõikvõimas peremees — rahvas. Kuid see ei tähenda sugugi, et rahvas, partei ja riik salliksid ühiskondlike huvide rikkumist, lubaksid ühes või teises majandis korralagedust. Partei- ja riiklikud organisatsioonid, rahva kontrollorganid, ajakirjandus ja nõukogude üldsus kontrollivad ettevõtete tegevust, osutavad neile abi, toovad esile puudused ja tõstavad häält asjade halva seisukorra puhul. Kui juhtkond pole võimeline tootmist korda seadma, paigutatakse ta teisele töökohale; kui aga juhtijad sallivad kuritahtlikku lohakust, ebamajanduslikkust või isegi riigi petmist, karistatakse neid seaduse täie rangusega.

Sellises määratu suures ja pidevalt kasvavas majapidamises, nagu seda on meie majandus, ei lähe kõik alati raskuste ja vastuoludeta. Partei nõuab, et neid ei mätsitaks kinni, vaid toodaks kartmatult päevavalgele, otsitaks visalt teid nende ületamiseks, täiustataks väsimatult sotsialistliku majandamise meetodeid, eelkõige aga kokkuhoiurežiimi.

§ 20. Taastootmine.

Meie kasvutempo. Päevast päeva, aastast aastasse peavad inimesed tootma toiduaineid, rõivaid, jalatseid, elamuid. On vaja uuendada ka tootmisvahendeid — hankida toorainet ja kütust, asendada kulunud tööpingid ja mehhanismid. Tähendab, ühiskonna eksisteerimise kõige tähtsamaks tingimuseks on tootmisprotsessi pidev uuendamine, *taastootmine*.

Kui ühiskondlik tootmine ei laiene, vaid kordub aastast aastasse samas mahus, siis nimetatakse seda lihtsaks taastootmiseks; selle puhul asendatakse kulutatud materiaalsed väärtused vaid endises koguses. Kui aga tootmise maht suureneb, siis nimetatakse seda laiendatud taastootmiseks.

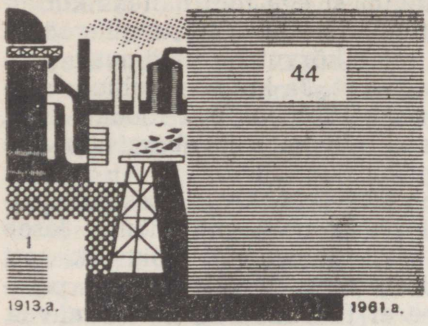

Tööstustoodangu kasv NSV Liidus.

Laiendatud taastootmise puhul ühiskond mitte ainult korvab kulutatud materiaalsed hüved, vaid toodab ka täiendavalt tootmisvahendeid ja tarbeesemeid.

Taastoodetakse mitte ainult materiaalseid väärtusi, vaid ka tootmissuhteid. Näiteks on kapitalistlikule tootmisele iseloomulik ühelt poolt kapitalist ja teiselt poolt palgatööline. Ja edasi? Kapitalistlik taastootmine sünnitab ja kindlustab töölise ekspluateerimise tingimusi, sunnib töölist alatasa müüma oma tööjõudu ja rikastab kapitalisti.

On täiesti loomulik, et sotsialistlik taastootmine loob uued, seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhted. Ja seejuures neid suhteid mitte lihtsalt ei korrata, vaid nad täiustuvad, sest sotsialism areneb edasi kommunismiks.

Rahvamajanduse arendamine vastavalt sotsialismi majandusseaduste nõudeile võimaldab laiendatud taastootmist kiirendatud, kapitalismi ajal võimatus tempos.

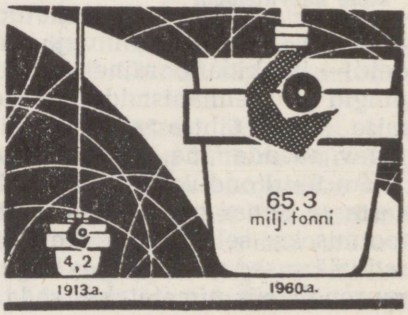

Terasesulatamise kasv.

1961. aastal suurenes Nõukogude Liidu tööstustoodang 1913. aastaga võrreldes 44-kordseks.

Aastail 1918—1961 kasvas tööstus NSV Liidus 3 korda kiiremini kui kõige arenenumal kapitalistlikul maal — Ameerika Ühendriikides.

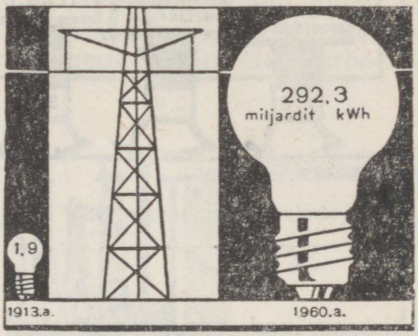

Elektrienergia tootmise kasv.

Seejuures tuleb silmas pidada, et välistingimused olid Nõukogude Liidule äärmiselt ebasoodsad. Kui võtta näiteks viis Teise maailmasõja aastat, siis vähenes NSV Liidu tööstustoodangu maht igal aastal keskmiselt 1,7%, Ameerika Ühendriikide tööstus aga suurendas sama aja jooksul igal aastal oma toodangut keskmiselt 9,8%, s. t. tempoga, mida ta ei saavutaks kunagi tavalistes tingimustes. Seepärast ei või võrrelda neid aastaid, mil Nõukogude Liidu tööstus sai välismaiste interventide kallaletungi tõttu tublisti kannatada või kus ta pidi oma kallist aega kulutama taastamistöödeks.

Vaatame, millistele seaduspärasustele on allutatud sotsialistlik taastootmine, kuidas jaotatakse uuesti loodud materiaalsed väärtused.

Kogu materiaalsete hüvede hulk, mis ühiskonnas toodetakse kindlaksmääratud ajavahemiku jooksul (näiteks aastas), moodustab *ühiskonna koguprodukti.*

Oma naturaalvormi järgi jaguneb koguprodukt tootmisvahendeiks ja tarbeesemeiks. Vastavalt sellele jaguneb ka ühiskondlik tootmine kaheks suureks alajaotuseks. *I alajaotus — tootmisvahendite tootmine, II alajaotus — tarbeesemete tootmine.*

I alajaotuse toodangul on selline naturaalvorm, mis teeb ta isiklikuks tarbimiseks täielikult sobimatuks. Siia kuuluvad kivisüsi, tsement, teras, tööpingid, elektrivedurid, iga

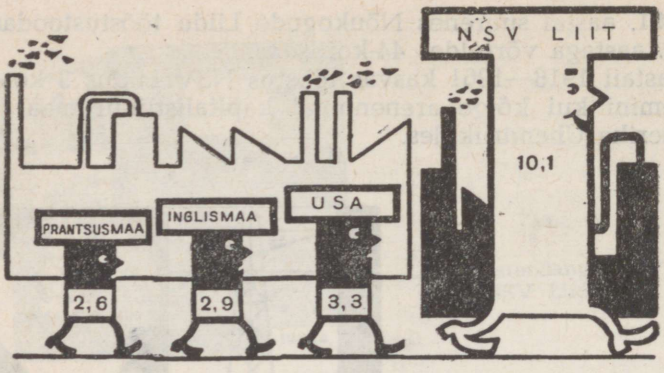

Tootmise kasvu tempo NSV Liidus ja kapitalismimaades.

liiki toorained, mis on määratud selleks, et uuesti astuda tootmisprotsessi tööriistade ja töö objektide kujul.

II alajaotuse toodanguks on toiduained, jalatsid, rõivad, mööbel, lauanõud jne. Neid võidakse kasutada üksnes isiklikuks, mitte kuidagi aga tootmisalaseks tarbimiseks.

Millised tingimused on vajalikud selleks, et kõik ettevõtted suudaksid rahuldada oma vajadused tooraine, kütuse, sisseseade osas, et kõik töötajad võiksid kauplustest saada vajalikke tarbeesemeid ja järelikult, et selle kõige tulemusena taastootmise protsess jätkuks?

Vastust on sellele väga kerge leida: I alajaotuses peab valmistatama nii palju toodangut, et suudetaks hüvitada mitte üksnes ärakasutatud tootmisvahendid (masinate,

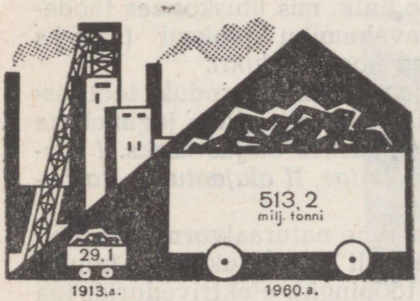

Söekaevandamise kasv.

hoonete, tooraine, kütuse jne. kulu), vaid tagada ka kogu ühiskondliku tootmise edasine laienemine.

II alajaotuses peab valmistatama nii palju tarbeesemeid, et oleks võimalik täielikult rahuldada kõigi töötajate vajadused. II alajaotuse tootmisharude tootmise laiendamise ja tehnilise progressi tempo aga määratakse eelkõige kindlaks I alajaotusest saadavate tootmisvahendite hulga ja kvaliteediga. Siit tuleneb, et seaduspärasuseks on *tootmisvahendite tootmise eelisarendamine, võrreldes tarbeesemete tootmisega.*

Naftatootmise kasv.

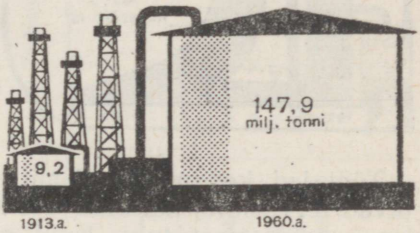

Kui me aga vaatleme ühiskonna koguprodukti tema väärtuse seisukohalt, siis on see võrdne väärtuste summaga, mis luuakse tööstuses, põllumajanduses, ehitustegevuses ja transpordis — kõigis materiaalse tootmise sfäärides. Ta jaguneb kolme ossa. Ühiskonna koguprodukti esimene osa, mille moodustab ärakulutatud ja valmisprodukti väärtusesse ülekantud tootmisvahendite väärtus, on määratud I ja II alajaotuses kulutatud tootmisvahendite asendamiseks. Ühiskonna koguprodukti väärtuse teine osa on määratud isiklikuks tarbimiseks. Kolmas osa läheb tootmise laiendamiseks, mittetootliku sfääri ülalpidamiseks, reservi loomiseks jne. Väärtuse teine ja kolmas osa koos moodustavad *natsionaalse tulu.*

Natsionaalne tulu ja riigieelarve.

Teiste sõnadega, natsionaalne tulu on koguprodukti see osa, mis jääb järele pärast kulutatud tootmisvahendite asendamiseks läinud väärtuste mahaarvamist.

Natsionaalne tulu esemelises väljenduses koosneb tootmisvahendeist ja tarbeesemeist — toorainest, materjalidest, masinatest, tööpinkidest, leivast, suhkrust, rõivastest, jalatsitest, raamatutest jne. Kuna sotsialismi ajal

eksisteerib kaubatootmine, siis on natsionaalsel tulul peale naturaalvormi veel ka rahaline vorm.

Natsionaalset tulu loovad materiaalse tootmise — tööstuse, põllumajanduse, ehituse, transpordi jne. alal töötajad.

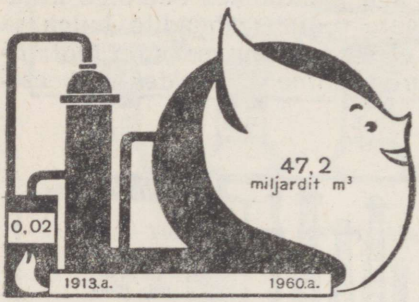

Gaasitootmise kasv.

Töötajad, kes on seotud mittetootliku sfääriga, s. t. töötavad tervishoiu, hariduse või kunsti alal, armees jne., ei loo natsionaalset tulu. Kuid nende töö on ühiskonnale samuti kasulik ja vajalik. Seepärast kaetakse kõik kulud mittetootliku sfääri ülalpidamiseks natsionaalse tulu arvelt.

Selliselt jaotatakse natsionaalne tulu NSV Liidus.

Kogu natsionaalne tulu jaguneb *tarbimisfondiks* ja *akumulatsioonifondiks.*

Tarbimisfond läheb isiklike ja ühiskondlike vajaduste rahuldamiseks. Ta jaguneb materiaalse tootmise alal töötajatele töötasu maksmise fondiks ja ühiskondliku tarbimise fondiks, mis kulub teaduse, hariduse, kultuuri, tervishoiu alal töötajate töötasudeks, sotsiaalkindlustusele ning riigiaparaadi ja armee ülalpidamiseks. Tarbimisfond moodustab kolmveerandi kogu natsionaalsest tulust.

Akumulatsioonifond jaguneb kolme ossa: esimene osa läheb tootmise laiendamiseks, teine osa kultuurilisele ja elutarbelisele (koolide, haiglate, lasteaedade, lastesõimede, elamute jne.) kapitaalehitusele, kolmas osa aga moodustab reserv- ehk kindlustusfondi. Akumulatsioonifond moodustab veerandi natsionaalsest tulust; ta on väga oluline: ilma selleta pole võimalik laiendatud taastootmine.

Kõik fondid, välja arvatud see osa vahendeist, mis kuulub otseselt sotsialistlike ettevõtete korraldusse, peavad olema tsentraliseeritud, koondatud ühtekokku. See saavutatakse *riigieelarve* abil.

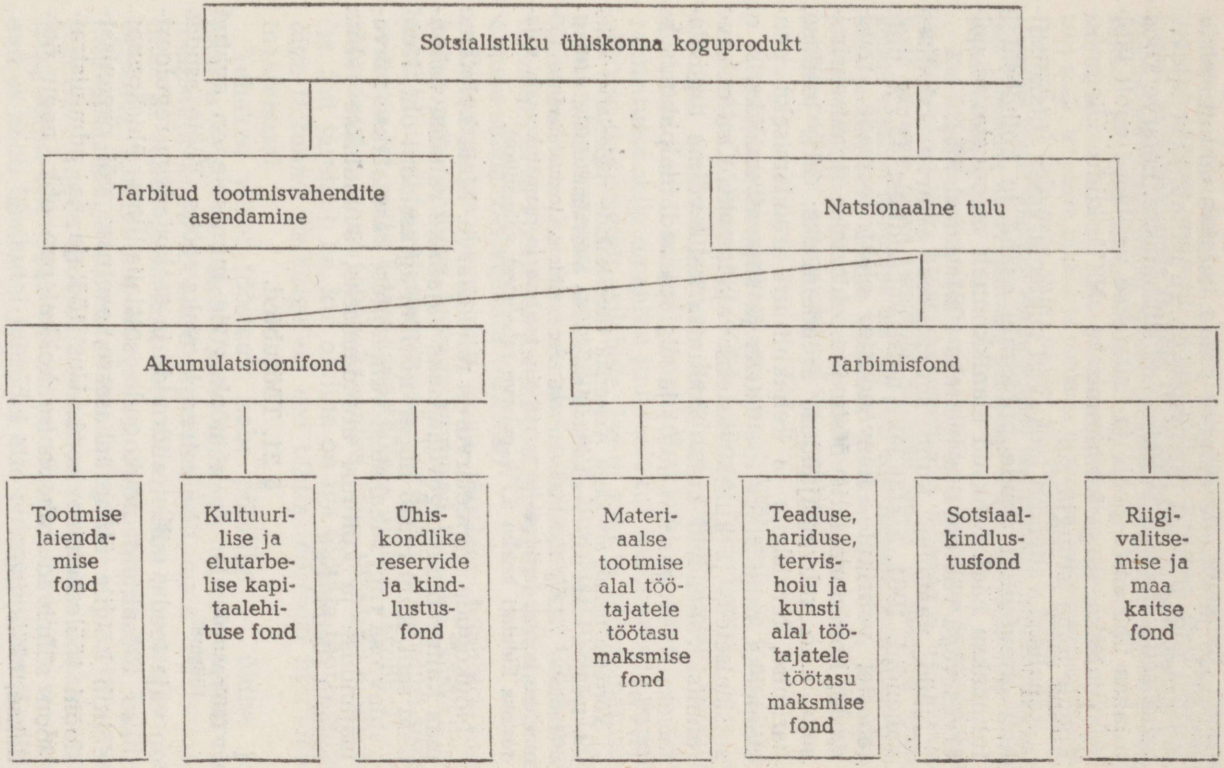
Sotsialistliku ühiskonna koguprodukt
Tarbitud tootmisvahendite asendamine
Natsionaalne tulu
Akumulatsioonifond
Tarbimisfond
Tootmise laiendamise fond
Kultuurilise ja elutarbelise kapitaalehituse fond
Ühiskondlike reservide ja kindlustusfond
Materiaalse tootmise alal töötajatele töötasu maksmise fond
Teaduse, hariduse, tervishoiu ja kunsti alal töötajatele töötasu maksmise fond
Sotsiaalkindlustusfond
Riigivalitsemise ja maa kaitse fond

Tulude ja kulude eelarve plaan kujutab endast sotsialistliku riigi põhilist finantsplaani. Ta näitab, kust tulevad rahalised vahendid ja kuhu nad suunatakse. Eelarve koostatakse ühe aasta peale ja esitatakse valitsuse poolt läbivaatamiseks ning kinnitamiseks NSV Liidu Ülemnõukogule tema istungjärgul.

Rahalised vahendid laekuvad riigieelarvesse sotsialistlikelt ettevõtetelt nende puhastulu osana ja kolhoosidelt tulumaksu näol. Maksud elanikkonnalt moodustavad eelarves väga väikese osa (näiteks 1961. aastal 7%).

Nüüd vaatame, kuhu suunatakse eelarve rahalised vahendid. 1961. aastal läks neist vahenditest 43,7% uute tehaste, vabrikute, kaevanduste, elektrijaamade, raudteede, kommunaalettevõtete jne. ehitamise finantseerimiseks, s. o. rahvamajanduse arendamiseks; 35% teaduse, hariduse, tervishoiu ja kehakultuuri arendamiseks, pensionideks, rahalisteks toetusteks ja stipendiumideks, s. o. sotsiaalseteks ja kultuurilisteks vajadusteks. Osa eelarve rahalisi vahendeid kulub kodumaa kaitsevõime tugevdamiseks (1961. aastal 11,9%) ja riigiaparaadi ülalpidamiseks (1,4%).

Võrrelge nende arvudega Ameerika Ühendriikide riigieelarve kulusid. 1960/61. aasta eelarves kulutati sõjalistele ettevalmistustele, militariseerimisele 78,2% föderaaleelarvest. Pensionidele, toetusrahadeks tööpuuduse korral, hariduse ja tervishoiu, teaduse ja raamatukogude vajadusteks kulutati kokku 5,7% eelarve rahalistest vahenditest.

Nõukogude riigieelarve on rahueelarve. Meie kulutame maa kaitsevõime tugevdamiseks vajalikke rahalisi vahendeid seni, kuni püsib imperialistliku agressiooni oht. Kuid valdav osa riigi rahalistest vahenditest kasutatakse rahvamajanduse ja kultuuri arendamiseks, suunatakse rahva heaolu tõstmiseks.

§ 21. Töösuhted.

Tööleasumine ja tööstaaž.

Igale nõukogude inimesele on avatud kõik teed loovaks tööks. Tööle asudes on vaja teada, milliste normide ja eeskirjadega reguleeritakse töösuhteid nõukogude sotsialistlikus ühiskonnas. Kehtib kõigile ühine tehasesse, asutusse või organisatsiooni tööleasumise kord. Uus töötaja ja administratsioon sõlmivad kahepoolse kokkuleppe ehk, nagu öeldakse, *töölepingu*.

Lepingus kinnitatakse poolte vastastikused kohustused. Töötaja kohustub töötama vastavalt erialale (näiteks lukksepa, elektrimontööri erialal), kvalifikatsioonile (näiteks IV kategooria) või ametikohale (näiteks insener-ökonomistina), alluma ettevõttes kehtestatud tööalasele sisekorrale. Administratsioon kohustub tagama normaalsed ja tervislikud töötingimused, maksma vastavat materiaalset tasu tehtud töö eest. Töötasu määr, tööpäeva pikkus ja puhkuse kestus on kehtestatud seadusega, ja seepärast pole seda vaja poolte kokkuleppega kindlaks määrata. Vajaduse korral võidakse kokku leppida lisatingimuste suhtes, nagu näiteks töötamine ainult päevases vahetuses seoses õppetööga õhtukoolis, eelnev katseaeg jne.

Kui töötajale määratakse katseaeg, siis vormistatakse leping temaga lõplikult pärast tööks kõlblikuks tunnistamist. Katseaeg ei tohi töötajal kesta üle kuue päeva, teenistujal üle kahe nädala ja juhtivale ametikohale võetaval teenistujal üle ühe kuu. Kutsekoolide, kesk-eriõppeasutuste ja kõrgemate koolide lõpetanud võetakse tööle ilma katseajata, plaani alusel ning ainult sellele erialale või ametikohale ja vastavalt kvalifikatsioonile, mis on näidatud suunamislehel.

Ettevõtte administratsioon annab töölistele ja teenistujatele välja *tööraamatu*. Kõik andmed (perekonna-, ees- ja isanimi, andmed vanuse, hariduse, tööleasumise, valitud elukutse kohta, millisel ametikohal töötab) kantakse tööraamatusse selle omaniku juuresolekul, kusjuures ta annab allkirja dokumendi esilehele. Ise ei tohi ta tööraamatusse teha mingisuguseid parandusi ega juurdekirjutusi. Tööraamatud on ka kolhoosnikel. Kolhoosniku tööraamat tõendab, et ta võtab osa artelli tootmistegevusest, ja annab õiguse saada vastava osa tuludest.

Tööraamatus peegeldub kogu tööalane tegevus: uue kategooria saamine, ümberpaigutused töö alal, käskkirjalised kiitused ja autasustamised. Distsiplinaarkaristusi sisse ei kanta, et mitte kitsendada töötaja õigusi. Järelikult on tööraamat inimese tööelu kroonika, tema tööalane biograafia. Siit järeldub ka, kui oluline on iga töötaja tööraamatu õige täitmine. Eelkõige on see tähtis *tööstaaži* kindlaksmääramisel.

Tehakse vahet tööstaaži kahe põhiliigi — üldise ja pideva tööstaaži vahel. *Üldine tööstaaž* hõlmab töölise või teenistuja kogu tööalase tegevuse, sõltumata töö iseloomust ja vaheaegade kestusest. Siia hulka arvestatakse ka õppeaeg tehnikumis, kõrgemas õppeasutuses või kaadri ettevalmistamise kursustel, kui õpingutele eelnes tööalane tegevus. *Pideva tööstaaži* puhul arvestatakse katkematut tööd antud ettevõttes või antud süsteemis. Kehtiv seadusandlus näeb üksikutel juhtudel ette pideva tööstaaži säili-

mise ka üleminekul ühest ettevõttest teise, näiteks vallandamisel koosseisude koondamise, ajutiste tööseisakute tõttu jne. Pidev staaž säilib ka valitavatele ametikohtadele valimisel.

Üldist tööstaaži arvestatakse vanaduspensionide ja üldhaigestumiste puhul antavate invaliidsuspensionide määramisel. Pidevat tööstaaži arvestatakse ajutise töövõimetuse puhul makstavate toetusrahade määramisel.

Nõukogude seadusandlus kaitseb kindlalt töölisi ja teenistujaid töölt ebaseadusliku vallandamise eest. Administratsioon võib töötaja vallandada vaid üksikuil juhtudel, mis on seaduses spetsiaalselt ära märgitud, ja tingimata ametiühingukomitee nõusolekul. Kui töötaja lahkub töölt omal soovil, on ta kohustatud administratsioonile teatama kaks nädalat ette. Õigust pole töölt lahkuda noortöölistel ja noortel spetsialistidel, kes pole käitises töötanud seadusega ettenähtud aega pärast kutsekooli, kesk-eriõppeasutuse või kõrgema õppeasutuse lõpetamist (pärast kõrgema õppeasutuse lõpetamist kolme aasta jooksul).

Kollektiivleping. Rangelt reguleeritakse ka töötajate kollektiivi ja ettevõtte administratsiooni vastastikuseid suhteid. Tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate nimel esineb ametiühingu käitiskomitee. Käitiskomitee ja administratsioon sõlmivad iga aasta kahepoolse kokkuleppe ehk *kollektiivlepingu*. Kollektiivlepingus loetletakse abinõud, mis mobiliseerivad töölisi ja teenistujaid plaaniülesandeid täitma ja ületama. Ühtlasi näeb kollektiivleping ette sellised administratsiooni poolt loodavad töötingimused käitises, et iga tööline täidaks oma töönormi, aga ka võetud sotsialistlikud kohustused. Kõigile töötajaile luuakse võimalused oma üldhariduslikku ja tehnilise ettevalmistuse tõstmiseks. Kollektiivlepingule lisatakse kokkulepe töökaitse, samuti ka sõsarettevõtete novaatorite töökogemuste juurutamise alal.

Kollektiivleping määrab kindlaks assigneeringute suuruse elamuehituse ja kultuurilis-elutarbelise ehitustegevuse jaoks, ajutise töövõimetuse puhul abirahade väljamakseteks, sanatooriumi- ja puhkekodutuusikute hankimiseks, ravitoitlustamiseks, tervishoiualaseks ja koolivälise tööks lastega.

Kollektiivlepingu koostamisest võtab osa kogu kollektiiv, igaüks võib avaldada oma arvamust ja teha asjalikke ettepanekuid. Töölised ja teenistujad ise valvavad selle

järele, kuivõrd täielikult ja õigeaegselt täidetakse lepingus märgitud kohustusi, missugused on ettevõtte tootmisalased edusammud ja töötajate kultuurilis-elutarbeline teenindamine. Tootmis- ja tööalaste küsimuste arutamine arendab töötajate initsiatiivi, tõmbab neid kaasa tootmise juhtimisele.

Töökaitse. Ohutud ja tervislikud töötingimused ettevõtetes saavutatakse tootmistehnoloogia täiustamisega, raskete ja töömahukate tööde mehhaniseerimisega, võimalike õnnetusjuhtumite ja kutsehaiguste põhjuste likvideerimisega. Organismi kahjustuste vältimiseks või vähendamiseks antakse töölistele keemiliste ainete, ebanormaalse õhutemperatuuri ja -niiskuse puhul tasuta, ettevõtte kulul spetsiaalne kaitserõivastus ja kaitseseadised (prillid, respiraatorid, maskid jm.). Mõningates ettevõtetes (näiteks keemiatööstuses) toitlustatakse töölisi tasuta teaduslikult väljatöötatud normide alusel kutsehaiguste ärahoidmiseks. Tervist kahjustavate tööalade töölistel on lühendatud tööpäev ja nad saavad lisapuhkust.

Administratsioon on kohustatud töölisi tutvustama üldiste käitumiseeskirjadega ettevõttes ja töövõtetega nendel mehhanismidel, mida nad kasutavad tööprotsessis. Ohutustehnika eeskirju peab tundma iga tööline, teatud osa neist on kohustatud sooritama ka vastava eksami.

Kontrolli töökaitse üle teostavad nii riiklikud organid (ministeerium, keskasutused, prokuratuur) kui ka ametiühing. Ettevõtetes moodustatakse töökaitsekomisjonid, valitakse ühiskondlikud inspektorid, kes jälgivad ohutustehnika ja töötervishoiu eeskirjade täitmist. Kui rikutakse ohutustehnika nõudeid, võib katkestada töö ükskõik millises tootmissektoris. Isikud, kes on süüdi töökaitseseaduste rikkumises, võetakse rangelt vastutusele.

Ohutustehnika ja töötervishoiu põhieeskirjad on kohustuslikud ka kolhoosidele. Kolhoosidesse on koondatud suurel hulgal mitmesugust tehnikat, masinaid, laialdaselt rakendatakse elektrit, keemiat. On vaja täita ohutus- ja sanitaareeskirju loomade eest hoolitsemisel.

Peale üldiste normide, mis on ette nähtud kõigile töötajaile, on tööseadusandlus kehtestanud töökaitsealased lisaeeskirjad ja -normid *naistele ja noorsoole.*

Naisi ei tohi rakendada rasketel ja tervist kahjustavatel töödel (näiteks metallisulatamisel ja sulametalli vormidesse valamisel, teatud töödel keemia-, polügraafia- ja nahatööstuses). Loomulikult ei lubata naisi maa-

alustele ega peale- ja mahalaadimistöödele. Eriti hoolitsetakse emade ja laste kaitse eest. Rasedatele naistele võimaldatakse 112 päeva dekreetpuhkust. Pole lubatud töölt vallandada rasedaid naisi ja kuni aastase lapsega vallasemasid.

Noormehi ja neidusid lubatakse tööle võtta pärast 16-aastaseks saamist ning üksnes erandjuhtudel 15-aastastena. Sel puhul peab kindlasti eelnema arstlik ülevaatus. Noorukitele 15—16 a. on kehtestatud 4-tunniline, 16—18-aastastele aga 6-tunniline tööpäev samasuguse töötasuga, mis täiskasvanud töölised ja teenistujad saavad täie tööpäeva eest. Mõningate tööde puhul on alla 18 aasta vanuste noorukite töölevõtmine ja väljaõpetamine üldse keelatud. Alaealisi ei tohi rakendada öö- ja ületunnitööl. Alla 18 aasta vanustele töölistele ja teenistujatele antakse puhkust kestusega 1 kalendrikuu ja ainult suveperioodil.

Selleks et noored võiksid kergemini ja kiiremini leida töökohta, on igal ettevõttel olemas broneeritud kohad tootmisõpetusega keskkoolide lõpetajate töölevõtmiseks. Noortele töölistele ja teenistujatele, kes paralleelselt tööga õpivad ka õhtukoolis, tehnikumis või kõrgemas õppeasutuses, tehakse soodustusi: neil on lühendatud tööpäev või lühendatud töönädal, nad saavad õppepuhkust, neile tasutakse sõit eksamisessioonile õppeasutuse asukohta.

Töödistsipliin. Sotsialistlik tootmine, tema ulatus ja rütm nõuavad absoluutset ja kõige rangemat *töödistsipliini.*

Mis tähendab olla distsiplineeritud töötaja?

Sisuliselt tähendab see töötada ausalt ja kohusetruult: tulla õigeaegselt tööle, mitte lahkuda töölt enneaegselt, kasutada kogu tööaega üksnes tootmistööks ja teenistuskohustuste täitmiseks, heaperemehelikult suhtuda tööriistadesse, tööpinkidesse ja masinatesse, hoida puhtust tsehhis ja ettevõtte territooriumil, anda järgmise vahetuse töötajale üle korras töökoht. Kohusetruu töötaja püüab vältida praaki, lasta välja üksnes kõrgekvaliteedilist toodangut.

Sotsialistlik töödistsipliin on lahutamatult seotud tootmistöö juhtija korralduste teadliku ja õigeaegse täitmisega. Mispärast on nii tähtis, et töö ajal vastuvaidlematult allutaks juhataja tahtele? Seepärast, et ta pole mitte lihtsalt ametiisik, kellele on antud teatud volitused, vaid ennekõike ja peaasjalikult tootmise organiseerija ja asjatundja.

Töödistsipliini tagab sotsialism tootmise oskusliku organiseerimisega, veenmismeetodiga, nii üksiktöötajate kui ka tervete kollektiivide ergutamise läbimõeldud süsteemiga. Sisekorraeeskirjadega on kehtestatud sellised ergutusvormid, nagu tänuavaldamine, autasustamine aukirjaga, nime kandmine auraamatusse ja autahvlile, kutseala parima töölise nimetuse andmine, rahaline preemia, autasustamine väärtusliku kingitusega. Töös kõige eesrindlikumaid autasustatakse Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega, neile antakse sotsialistliku töö kangelase või Lenini preemia laureaadi kõrge aunimetus.

Töödistsipliini rikkumiste eest karistatakse. Ilma mõjuvate põhjusteta tööle mitteilmumise pärast, hilinemise või töölt enneaegse lahkumise pärast, materjalide ja seadmete rikkumise eest avaldatakse töölisele laitus või noomitus; teda võib üle viia madalamapalgalisele tööle või panna kuni kolmeks kuuks madalamale ametikohale. Seadus karistab rangelt seda, kelle süü läbi tekib tehnika tühiseisak, kes teostab tööluuse, toodab praaki. Kui administratsioon näeb, et kasvatusvahendid ei anna tulemusi ning sellise töölise või teenistuja edasine viibimine ettevõttes on vastuolus tootmise ja kollektiivi huvidega, siis annab ta äärmise abinõuna vallandamiskäskkirja (kuid tingimata ametiühingu nõusolekul). Seaduserikkujaid, kes tekitavad tootmisele kahju, karistatakse kohtu korras.

Ranget töödistsipliini nõutakse ka kolhoosnikelt. Põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri kohustab kolhoosnikke ausalt ja kohusetruult töötama, kinni pidama sisekorraeeskirjadest, täitma kolhoosi juhatuse ja brigadiride poolt antud töö- ja ühiskondlikke ülesandeid.

Töötülid. Üksikisikutel või ka tööliste ja teenistujate grupil võib tekkida lahkhelisid administratsiooniga. Esimeseks kohustuslikuks instantsiks töötajate ja administratsiooni vaheliste töötülide lahendamisel on *töötülide komisjon.* Komisjoni koosseisu kuulub võrdne arv alatisi esindajaid administratsiooni ja ametiühingu poolt. Praktiliselt vaatab komisjon läbi kõik töötülid. Tema kompetentsi ei kuulu need töötülid, millega töötaja võib vahetult pöörduda kohtu poole, ja töötülid seoses ettevõtte juhtijate, nende asetäitjate, tsehhiülemate ja meistrite vallandamisega või teisele töökohale üleviimisega. Komisjon on kohustatud töötülid läbi arutama viie päeva jooksul, arvates avalduse saabumise päe-

vast. Töötülid loetakse lahendatuks siis, kui töötaja ja administratsioon on jõudnud ühisele kokkuleppele.

Kui töötaja pole nõus töötülide komisjoni otsusega, võib ta pöörduda *ametiühingu käitiskomitee* poole. See on teine instants töötülide lahendamisel. Vabriku-, tehase- ja asutusekomiteed vaatavad saabunud töötülide-alased avaldused ja kaebused läbi seitsme päeva jooksul. Juhul kui töötaja pole kohaliku ametiühingukomitee otsusega nõus, võib ta asja anda *rahvakohtusse* (ettevõtte asukoha järgi).

Töötülide teise rühma moodustavad meil väga harva esinevad kollektiivi tülid administratsiooniga, näiteks töönormide kehtestamisel või kollektiivlepingu teiste punktide kinnitamisel. Need vaidlused on teise iseloomuga, sest nad tekivad töötingimuste kehtestamisel või muutmisel ja lahendatakse administratsiooni ja ametiühingu vahelise kokkuleppega. Kui nad aga omavahel ei saavuta kokkulepet, siis peavad töötüli lahendama kõrgemalseisvad ametiühingu- ja majandusorganid.

Tasumine töö järgi. Esimese palga saamine on noore inimese elus suursündmuseks. Te muidugi ostate kohe kingituse vanematele või muretsete endale midagi vajalikku. Kuid esimene palk annab inimesele ka midagi suuremat — uhkustunde kollektiivse töö suure jõuga ühinemise üle.

Me juba kõnelesime, et sotsialismi ajal kehtib kulutatud töö hulga ja kvaliteedi järgi jaotamise printsiip. Nüüd aga vaatleme, kuidas see praktiliselt toimub.

Töölise poolt kulutatud töö hulk määratakse kindlaks *töö normeerimisega.* Tehakse vahet aja- ja töönormi vahel. *Ajanorm* võimaldab kindlaks määrata, mitu tundi, minutit või isegi sekundit kulutab tööline toote või detaili valmistamiseks. *Töönorm* aga võimaldab kindlaks määrata, kui palju tooteid või detaile teeb tööline vahetuse, tunni, minuti või sekundi jooksul. Tähendab, normid on töölisele omamoodi ülesandeks, nad peavad teda suunama mitte keskmistele tulemustele, vaid kõige parematele töönäitajatele, eesrindlike töömeetodite valdamisele.

Töötasu arvestamiseks ei piisa üksnes kulutatud töö hulgast. Oluline on veel see, et õigesti hinnataks ka töö kvaliteeti. Seda võimaldab teha *tariifisüsteem,* mis diferentseerib tööliste palga sõltuvalt nende kvalifikatsioonist, oskustest ja teadmistest, töö iseloomust, keerukusest ja ohtlikkusest (töötingimustest), samuti ka tööstusharude

rahvamajanduslikust tähtsusest. Näiteks arvestatakse erinevusi kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö, raske ja kerge töö vahel, tehtud tööde keerukust ja vastutusrikkust.

Igale töölisele määratakse vastavalt tema erialale ja kvalifikatsioonile *tariifijärk*. I kategooria antakse töölisele, kes teeb kõige lihtsamat tööd. Kõrgemad kategooriad peegeldavad töölise kvalifikatsiooni kasvu. Tariifijärk määratakse ka tootmisõpetusega keskkoolide lõpetanutele. Noormeestele ja neidudele, kes on õiendanud kõik lõpueksamid ja sooritanud kvalifikatsioonikatse, antakse koos küpsustunnistusega ka tunnistus eriala saamise kohta (selles on ära näidatud talle antud kategooria). Õpilasele, kes on lõpetanud maakeskkooli ja sooritanud kvalifikatsioonikatsed, on lubatud välja anda tunnistus traktorijuhtimise õiguse kohta.

Töötasude suhte erinevate tööde vahel määravad kindlaks *tariifivõrgud*. Mida kõrgema kategooria tööline, seda suurem on palk. V ja VI kategooria tööline saab näiteks peaaegu kaks korda rohkem palka kui I kategooria tööline. Kvalifitseeritud töö toob ühiskonnale rohkem kasu, sest teatud ajaühiku jooksul toodetakse rohkem ja parema kvaliteediga toodangut. Tööliste palga suuruse tunnis või päevas määravad kindlaks *tariifipalgamäärad*. Palgas hõlmavad nad umbes 70—80%, ülejäänud osa kujuneb töönormide ületamise arvel. Tööstuses kehtivad igale tööstusharule ühtsed tariifivõrgud ja -palgamäärad.

Iga kutseala puhul on tööde sellised karakteristikud ühendatud *tariifi-kvalifikatsiooniteatmikesse*, mis on välja töötatud iga rahvamajandusharu kohta. Teatmikest leiame teaduslikult põhjendatud alused tariifijärgu kindlaksmääramise kohta, mille järgi tuleb tasuda tehtud töö eest. Teatmikes on näidatud, mida nimelt peab iga vastava kategooria tööline teadma ja teha oskama. Seega, kui III kategooria tööline tahab saada järgmist, IV kategooriat, siis leiab ta vastavast teatmikust vastuse küsimusele, mida selleks on vaja teada ja osata. Tariifi-kvalifikatsiooniteatmikes arvestatakse iga tootmisharu erinevusi, muudatusi tehnikas, tehnoloogilises protsessis ja töö organiseerimises, uute tööviiside kasutuselevõtmist, tööliste kvalifikatsiooni tõusu. Sellega luuakse stiimulid, et töölised tõstaksid pidevalt oma kvalifikatsiooni.

Kõige täielikumalt ja otsesemalt võimaldab töölise sissetulekut töötulemustega seostada *tükitööpalgavorm*. Sellist vormi kasutatakse seal, kus töö on normeeritud ja on võimalik arvestada selle kulu iga töölise kohta. Tükitöötasu süsteem haarab enamiku tööstus- ja ehitustöölisi, samuti ka peaaegu kõik põllutöölised. *Ajatöötasu* puhul

saab tööline palga teatud faktiliselt töötatud aja eest. Ajapalka kasutatakse neil aladel, kus pole võimalik arvestada töökulu ja kehtestada töönorme, nagu näiteks automatiseeritud, konveiertootmise puhul. Ajapalgal on ka kõik juhtivad, insenerilis-tehnilised töötajad ja teenistujad.

Et suurendada töötajate materiaalset huvi töötulemuste vastu, antakse *preemiaid*.

Mõnevõrra teistmoodi kui tööstuses tasutakse töö eest kolhoosides. Kolhoosniku töökulu mõõtmiseks on selline ühik nagu *normipäev*. Seda ei tohi segi ajada tööpäevaga. Normipäev on töökulu tingühik kolhoosides. See põhineb tükitööl ja määrab kindlaks, missuguse osa saab kolhoosnik töö järgi jaotatavaist kolhoosi tuludest. Normipäevades hinnatakse tootmistöö iga liik sõltuvalt tema keerukusest, raskusest ja tähtsusest ühismajandile.

Tööpäeva jooksul võib kolhoosnik välja töötada mitu normipäeva, ühe normipäeva või ka vähem. Kolhoosnik saab oma töö eest naturaal- ja rahatasu. Kõrgete töönäitajate, plaaniülesannete ületamise eest põllumajanduskultuuride saagikuse ja loomakasvatuse produktiivsuse alal, kulude vähendamise ja toodangu kvaliteedi eest määratakse lisatasu. Selle suuruse määravad kindlaks kolhoosnikud ise. Aasta kestel kuni lõpparvestuseni saavad kolhoosnikud avanssi.

Paljudes kolhoosides on üle mindud garanteeritud igakuisele rahatasule ilma normipäevade arvestamiseta.

Nii tööstuses kui ka põllumajanduses korraldatakse töötasu selliselt, et iga tööline ja iga kolhoosnik tunnetaks otsest sõltuvust ühiskondlikus tootmises oma kohusetruu töö ja isikliku heaolu kasvu vahel. Kõige kõrgemat tasu saavad oma töö eest need, kes töötavad tähtsamatel ja rasketel tootmisaladel. See aitab nendele aladele tõmmata kvalifitseeritud töötajaid ja soodustab ühtlasi sotsialistliku tootmise tõusu tervikuna. Täiustades töötasu vorme, hoolitseb riik selle eest, et tööviljakus kasvaks kiiremini kui palk, sest muidu ei saa laiendada tootmist ega tõsta rahva heaolu.

Pole vaja pikemalt kõnelda sellest, et eespool loetletud eeskirjad võivad muutuda: meie rahvamajanduse arenemise tõttu täiustub pidevalt töö organiseerimine, tehakse parandusi töösuhete ühtedes või teistes normides. Näiteks NLKP Keskkomitee novembripleenumil (1962. a.) tõsteti muu hulgas üles küsimus majanduslike abinõude kohta, mis

aitaksid vältida tööjõu voolavust, sest töötajate üleminek ühest kohast teise toob rahvamajandusele suurt kahju. Tehakse pidevat teaduslikku tööd töötasusüsteemi täiustamise, jõudlusnormide kindlaksmääramise jne. alal.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Milles on sotsialistliku majandussüsteemi põhjalik erinevus ja oluline eelis, võrreldes kapitalistliku majandussüsteemiga?
2. Missugune on sotsialistliku tootmise eesmärk? Kuidas see saavutatakse?
3. Mille poolest erineb töö sotsialismi ajal tööst kapitalismi tingimustes?
4. Milles on majanduse plaanipärase juhtimise eelis? Tutvuge planeerimise korraga, töö organiseerimise ja tasumisega ettevõttes või kolhoosis.
5. Milline tähtsus on kokkuhoiurežiimil ja isemajandamisel sotsialistlikus ühiskonnas?
6. Miks tootmisvahendite tootmine peab arenema palju kiiremas tempos kui tarbeesemete tootmine?
7. Millist osa etendab sotsialistlik töödistsipliin tootmise arendamisel?
8. Miks on vaja äratada tööliste materiaalset huvi oma töötulemuste vastu? Kuidas toimub töö järgi jaotamine ettevõtetes ja kolhoosides?

6. PEATÜKK.

SOTSIALISMI SOTSIAAL-POLIITILINE KORD.

Sotsialistlikud reformid majanduse alal tõid kaasa kogu ühiskondliku elu põhjaliku ümberkorraldamise.

Milles see väljendub?

Sotsiaalsel alal: täielikult on likvideeritud ekspluataatorlikud klassid ja ühe inimese ekspluateerimine teise poolt; nõukogude ühiskond koosneb ainult töörahvast — töölistest, talupoegadest ja haritlaskonnast; pääses võidule NSV Liidu rahvaste vankumatu sõprus.

Poliitilisel alal: kujunes välja üldrahvalik demokraatia, kõigil Nõukogude kodanikel on võimalus osa võtta riigi ja majanduse juhtimisest; järsult vähenes riikliku sundimise vajadus, riigi peamisteks meetoditeks muutusid üha enam veenmine ja kasvatuslik mõjustamine.

Kultuuri alal: tohutult arenes rahva kultuur, muutus tööinimese enda pale, tema maailmavaade ja kõlbelised ideaalid.

§ 22. Töörahva ühiskond.

Sotsialistliku ühiskonna töörahvas. 1962. aasta alguseks oli Nõukogude Liidu elanike arv üle 220 miljoni. Neist peaaegu 3/4 (täpsemalt 72,1%) moodustasid (koos perekondadega) töölised ja teenistujad, pisut üle 1/4 (täpsemalt 27,6%) aga talupojad-kolhoosnikud ja koopereeritud kodutööndajad. Üksiktalupojad ja üksikkodutööndajad, kes töötavad oma eramajapidamises ilma palgalise tööjõuta, moodustasid (koos perekondadega) vähem kui 0,3%.

Töölisklass töötab peamiselt sotsialistlikus tööstuses, s. t. rahvamajanduse juhtivas harus. Tema tööga luuakse toot-

misvahendid ja tööstuslikult toodetavad tarbeesemed. Töölised töötavad ka sovhoosides.

Töölisklass varustab talurahvast peamiste põllutööriistade ja mineraalväetistega. Tööstusettevõtetes töötavad töölised ümber põllumajandustoodangu. Tuntud majandusteadlase akadeemik S. Strumilini arvutuste järgi on igas tonnis toodetud teraviljas asjastatud umbes 50% tööliste tööd.

Juhtiv koht tööstuses, rikkalikud poliitilised kogemused, distsiplineeritus ja ennastsalgavus kindlustavad töölisklassile juhtiva osa ühiskonnas. Töölisklassi loodud kommunistide partei organiseerib ja suunab ühiskonna arenemist.

Nõukogude Liidu muutumisega maailma eesrindlikuks industriaalmaaks ja kaasaegsete tööstusharude loomisega kaasnes töölisklassi kiire arvuline kasv ja tema koosseisu muutumine. Enne revolutsiooni kuulus oma osatähtsuse poolest esikoht kerge- ja toiduainete tööstuse töölistele. Käesoleval ajal on ülekaalus töölised, kes töötavad masinaehituses ja metallitöötlemise alal, söe- ja naftatööstuses, mustmetallurgia alal.

Tehniline progress on aidanud kaasa töötajate tootmisalase kvalifikatsiooni tõusule, on tekkinud palju uusi erialasid. On tõusnud töölisklassi kultuuriline ja üldhariduslik tase. Enne revolutsiooni oli vabrikutöölistest üle 1/3 kirjaoskamatud. Käesoleval ajal on peaaegu 40% kõigist töölistest 7-klassilise, kesk- või kõrgema haridusega, sellistes tööstusharudes aga, nagu metallurgia, keemia- ja polügraafiatööstus, üle 50%. Suurem osa töölisi õpib õhtukoolides, tehnikumides või kõrgemates õppeasutustes tootmistööd katkestamata.

«Tööline-novaator,» kirjutab Kirovi tehase treial L. Laletin teoses «Töötada — tähendab julgeda», «on riiklikult mõtlev laia silmaringiga inimene. Temas on ühendatud nii meistermehe suurepärased omadused kui ka hea inseneri kindlad teadmised. Tema kutsumuseks on tootmistehnoloogia pidev täiustamine, võitlus uue, eesrindliku eest.»

Sotsialism muutis ka nõukogude ühiskonna teise põhiklassi — *talurahva* palge. Kolhoosnikud töötavad sotsialistlikes suurmajandeis, mis on rajatud kollektiivsele tööle, eesrindlikule masinatehnikale ja kaasaja teaduse saavutustele. Külla on ilmunud täiesti uute elukutsetega inimesed — kombainerid, masinistid, elektriinsenerid, montöörid, radistid jt. Rohkem kui veerandil kolhoosnikest on 7-klassiline, kesk- või kõrgem haridus.

Rasketööstuse areng, linnade kasv ja põllumajandusliku töö järkjärguline muutumine mehhaniseeritud tööks kutsuvad üha enam esile talurahva osatähtsuse vähenemise meie maa elanikkonna hulgas.

Tööliskiass saatis kollektiviseerimisaastail talurahva ridadesse kümneid tuhandeid paremaid poegi ja tütreid. Nad aitasid luua esimesi kooperatiive, käima panna kolhoositootmist, muuta küla kultuuri ja elu-olu. Tolle aja heroilisust kannab meieni M. Šolohhovi kuulus romaan «Ülesküntud uudismaa», milles on ilmekalt näidatud Putilovi tehase kommunisti, kollektiviseerimisvoliniku Semjon Davõdovi tegevust. Ka igal järgmisel põllumajandusliku tootmise tõusu eest peetava võitluse otsustaval perioodil tulid tööliskiassi saadikud talurahvale appi. 1955. aasta kevadel läks partei üleskutsel ligi 25 000 töölist kolhoosidesse juhtivale tööle.

Oma töötingimuste ja kultuuritaseme poolest läheneb kolhoositalurahvas pidevalt tööliskiassile. Muutub kolhoosnike teadvus. Külas juuritakse üha otsustavamalt välja omanikupsühholoogia ja religiooniuima jäänuseid.

Koos tööliskiassi ja kolhoositalurahvaga muutus ka *intelligents*. Intelligents moodustab sotsiaalse grupi, mitte aga eri klassi, kuna ta pole iseseisvalt tegev ühiskondlikus tootmises. Intelligents kui rahva kõige haritum osa teenindab töölisi ja talupoegi. Valdavas enamikus on nad kvalifitseeritud spetsialistid, kes on tegevad materiaalses tootmises, teaduses, tehnikas, kultuuri ja tervishoiu alal, tegelevad riigi ja ühiskonna juhtimisega.

Intelligents on nõukogude ühiskonna kiiresti kasvav grupp. Kui 1926. aastal moodustas vaimse töö tegijate arv 2,7 miljonit, 1937. aastal aga ligi 10 miljonit, siis 1960. aastal ületas see 20 miljonit inimest. Intelligentsi kasv jätkub ka edaspidi, sest ta vastab rahvamajanduse ja kultuuri arendamise nõudeile, kogu rahva haridustaseme tõstmise huvidele. NSV Liidus kasvab eriti kiiresti tootmistehnilise ja teadusliku intelligentsi erikaal.

On ka selliseid intelligentsi gruppe, mis aina vähenevad. Nii on seoses juhtimise organisatsiooniliste vormide täiustamisega vähenenud viimastel aastatel märgatavalt administratiivaparaat: 1953. aastal moodustas ta tööliste ja teenistujate üldarvust 13,8%, 1962. aastal aga ainult 9,2%.

Nõukogude intelligents on rahva intelligents. Tema esindajad on võrsunud tööliste ja talupoegade hulgast.

Sotsialism on üles kasvatanud võimsa teadlaste armee, kes on toonud nõukogude teadusele maailmakuulsuse. Me

oleme vaimustatud kosmoselaevade peakonstruktorist ja kosmonautika teoreetikust, ehkki me tunneme neid üksnes kosmonautide jutustuste põhjal. Juba praegu innustavad nende kangelasteod noorust tegelema teadusega, sünnitavad otsingutekirge, õpetavad ennastsalgavalt teenima kodumaad.

Uued sotsiaalsed suhted.

Muutused töölisklassi, talurahva ja intelligentsi osas tõid endaga kaasa kogu klassisuhete olemuse muutumise sotsialistlikus ühiskonnas.

Võtame inimtegevuse kõige tähtsama ala — *tootmise*. Nagu me juba eespool märkisime, likvideeris ühiskondlik omandus ühtede klasside ülevõimu teiste üle. Töölised, talupojad ja intelligents said võrdse võimaluse töötada sotsialistlikule ühiskonnale, iseendale, nad on ühtviisi huvitatud rahvamajanduse ja kultuuri õitsengust. Inimeste materiaalne heaolu ja seisund ei sõltu enam klassikuuluvusest, vaid isiklikust tööst, võimeist ja teadmistest.

Töölisklassi või kolhoositalurahva hulka kuulumisega pole seotud mingisugused eesõigused *poliitilisel alal:* kõigil Nõukogude riigi kodanikel, sõltumata sellest, millisesse klassi või kihti nad kuuluvad, on ühesugused õigused riigi juhtimises. Nõukogude ühiskonnas pole rangeid piire klasside vahel: tööline võib soovi korral hakata talupojaks, talupoeg aga tööliseks, töölised ja talupojad omakorda vaimse töö tegijaiks. Selline piiride nihkumine klasside vahel annab tunnistust nende lähenemisest.

Töölisklassi, talurahva või intelligentsi hulka kuulumisega pole seotud mingisugused eelised ega eesõigused *kultuuri alal.* Sotsialism on teinud hariduse kättesaadavaks kõigile kodanikele, loonud soodsad tingimused rahva talentide arenemiseks teaduse ja tehnika, kultuuri ja kunsti kõigis harudes.

Nõukogude sotsialistlik ühiskond on töörahva ühiskond. Just seepärast on ta püsiv ja kindel ning temas ei ole klasside võitlust.

Aastatuhandete kestel lõhestasid inimkonda lepitamatud klassivastuolud, kapitalistlikus maailmas toimub praegugi terav klassivõitlus. Sotsialism kindlustas uue, suurepäraseid võimalusi andva arenemisjõu — *kogu rahva sotsiaalse, poliitilise ja ideelise ühtsuse.*

Kogu rahva sõbralikus koostöös on eriline tähtsus *töölis-te ja talurahva liidul,* milles juhtiv osa kuulub töölis-

klassile. Seejuures ei võta töölisklass endale mingisuguseid erilisi privileege. Tema juhtiv osa põhineb täielikult tema suurel poliitilisel ja moraalsel autoriteedil.

Koos kogu rahva sotsiaalse, poliitilise ja ideelise ühtsuse võiduleviimisega tõi sotsialismi võit kaasa ka teisi tähtsaid muudatusi sotsiaalsetes suhetes. Sotsialism tegi igaveseks lõpu ekspluataatorlike formatsioonide väärsünnitusele — vastandlikkusele vaimse ja füüsilise töö vahel, linna ja maa vahel. On likvideeritud sotsiaalsed tingimused, mille puhul vaimse tööga tegelemine andis erilised eelised jõukate klassile, linn aga võis ekspluateerida maad.[1]

Võrdõiguslike rahvaste liit.

Esimene sotsialismimaa on kõige paljurahvuselisem maa maailmas. Nõukogude Liidu territooriumil elab üle 120 rahva ja rahvuse.

Rahvused kujunevad rahvastest, kes elavad ühel territooriumil, kõnelevad üht keelt ja kel on ühise kultuuri elemente. Tootmise arenemise ja ühe või mitme lähedase rahva esindajate vaheliste majanduslike sidemete kujunemise alusel moodustub ühine majanduselu, tekib rahvus.

Seega on rahvus inimeste püsiv ühtekuuluvus, keda iseloomustab ühine keel, territoorium, majanduselu ja kultuur.

Töölisklass ja kommunistide partei, võtnud võimu enda kätte, andsid iga rahvuse töötavale enamikule õiguse iseseisvalt määrata oma tulevikku. Revolutsioonieelse Venemaa elanikkond kannatas rängalt mitte ainult klassirõhumise, vaid ka rahvusliku rõhumise all. Seepärast võis rahvastevahelise usalduse saavutada üksnes rahvustele enesemääramisõiguse andmisega.

Kommunistlik Partei viis ellu V. I. Lenini poolt väljatöötatud plaani nõukogude vabariikide ühendamisest täieliku võrdõiguslikkuse ja vabatahtlikkuse alusel ühtseks Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks. 30. detsembril 1922. a. kinnitas I nõukogude kongress ühel häälel Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamise deklaratsiooni ja lepingu.

Kuid tegelikku võrdsust rahvaste vahel polnud võimalik saavutada kohe, sest meie maa rahvad olid liiga erinevail ühiskondliku arenemise astmeil. Arenenud rahvaste kõrval leidus mahajäänud rahvaid ja väikesi etnilisi gruppe. Näiteks valitsesid enamikus Kesk-Aasia piirkondades feodaal-

[1] Üksikasjaliselt kõneldakse sellest 10. peatükis.

suhted. Kaug-Põhjas, reas Siberi ja Kaug-Ida piirkondades oli säilinud patriarhaalne kord. Selleks et mahajäänud rahvad tõsta arenenute tasemele, oli vaja tagada nende majanduse ja kultuuri kiire arenemine. Sellise kursi võttiski partei. Kui suurtööstuse kogutoodangu üldine kasv NSV Liidus tervikuna oli 1961. aastal (1913. aastaga võrreldes) 44-kordne, siis Kasahhi NSV-s oli kasv 65-kordne, Kirgiisi NSV-s 67-kordne, Jakuudi ANSV-s 74-kordne, Armeenia NSV-s 75-kordne, Komi ANSV-s 120-kordne, Tatari ANSV-s 178-kordne ja Baškiiri ANSV-s 215-kordne. Rahvusrajoonides loodi kvalifitseeritud spetsialistide kaader kõigis tootmisharudes.

Sotsialism tagab varem mahajäänud rahvaste taassünni. Ligi 50 rahvast on üksnes sotsialismiaastate jooksul loonud oma kirjakeele, arendanud kirjandust. Õppekeeleks koolides on meie maa 65 rahvuse ja rahvusgrupi keel; igal liiduvabariigil on oma teaduste akadeemia, arvukalt teadusliku uurimise instituute, rahvuslikud teatrid ja filmistuudiod.

Toetudes kõigi rahvaste, ennekõike aga suure vene rahva vastastikusele vennalikule abile, läksid paljud varem mahajäänud rahvad kolmenelja aastakümne jooksul keskajast üle sotsialismi, jättes vahele vaevarikka kapitalistliku arenemisastme. Nagu märkis üks prantsuse ajakirjanik, on «kümme sajandit läbitud vähem kui 40 aastaga».

Nõukogude kogemusi jälgivad üha kasvava huviga Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika noorte sõltumatute riikide progressiivsed jõud. Mitmed nende maade tegelased on avaldanud arvamust, et inimkond peab sotsialismi õiglust ja humanismi austama kas või üksnes selle pärast, et ta likvideeris rahvusliku rõhumise ja viis varem mahajäänud rahvad õitsengule. Avaldades oma muljeid Nõukogude Usbekistani kohta, ütles india kirjanik Pandit Sunderlal: «Kui Usbekistan muutus kõrgeltarenenud maaks nõukogude korra tingimustes — ja see on nii! —, siis on nõukogude kord parim maailmas.»

Nõukogude föderatsioon.

NSV Liit on föderatiivne riik. Kuid piirduda Nõukogude riigist kõneldes üksnes selle definitsiooniga, tähendab jätta arvestamata kõige tähtsam. Asja tuum on selles, et meie maa rahvused ja rahvad on ühendatud ühise saatuse ja eesmärkidega ning liitunud ühtsesse sotsialistlikku tööperre. *Nõukogude föderatsioon* võimaldab harmooniliselt ühendada iga rahvusriigi õigused ja suveräänsuse üleliiduliste huvidega, kogu rahva huvidega.

Üleliidulised riigivõimuorganid juhivad majanduse ja kultuuri arenemist kogu meie maa territooriumil. Meil on

ühine Nõukogude kodakondsus, ühine eelarve, ühine rahasüsteem, ühised relvastatud jõud.

Samaaegselt on igal *liiduvabariigil* oma konstitutsioon ja ta võib välisriikidega astuda otsesesse suhtlemisse, vahetada nendega diplomaatilisi esindajaid. Liiduvabariik töötab välja oma rahvamajanduse arendamise plaani ja eelarve, juhib vabariikliku alluvusega tööstusettevõtteid, elamu- ja kommunaalmajandust, tegeleb tervishoiu, sotsiaalkindlustuse, alg-, kesk- ja kõrgema haridusega jne.

Rea liiduvabariikide territooriumil elab palju rahvusi. Kui üks või teine rahvus või rahvusgrupp elab enamvähem kompaktselt koos, saab tema riiklik korraldus *autonoomse vabariigi, autonoomse oblasti või rahvusringkonna* vormi. Autonoomne vabariik juhib samuti oma territooriumi piirides rahvamajandust ja kultuuri, tal on oma võimuorganid, oma konstitutsioon.

Sotsialism peab lepitamatut võitlust rahvussuhetes esinevate kodanliku ideoloogia igandite — natsionalismi ja šovinismi üksikute nähtuste vastu.

Sotsialistlike vabariikide liiduks ühinemise alusel areneb välja nõukogude ühiskonna suurepärane liikumapanev jõud — *NSV Liidu rahvaste sõprus.* Rahvaste sõprus on sotsialismi tähtsaim jõu- ja võitmatuse allikas. Nõukogude inimesed peavad rahvaste sõprust kõige kallimaks varaks, sest selles on meie uute võitude pant.

§ 23. Nõukogude sotsialistlik riik.

Mõiste „riik" astub meie ellu lapsepõlvest peale. Kõik me õpime riigi koolides. Saanud hariduse, läheme tööle riiklikesse ettevõtetesse või asutustesse. Jõudnud kutsealuse ikka, teenime riigi relvastatud jõududes. Me võtame osa riigivõimuorganite valimistest ja pöördume nende poole abi saamiseks kõige erinevamatel põhjustel. Isegi siirdudes välismaareisile Nõukogude laevaga, jääme oma riigi territooriumile; komandeeringutel ja turismimatkadel välismaale viibime Nõukogude riigi kaitse all, sest me oleme tema kodanikud.

Iga nõukogude inimene tunneb selle üle uhkust, et ta on osake võimsast jõust, maailma esimese *sotsialistliku töörahvariigi* täieõiguslik kodanik.

Nõukogude riigi funktsioonid.

Missugused siis on Nõukogude riigi tegevuse põhisuunad, tema funktsioonid? Uue, sotsialistliku riigi tekkimise momendist alates kerkis tema ette ülesanne kindlustada võimu üleminek töölisklassi kätte, suruda maha ekspluataatorite vastupanu. Kuid ekspluataatorlike klasside likvideerimisega langes ära vastupanu mahasurumise funktsioon.

Nõukogude riigi, nagu ka iga teise sotsialistliku riigi põhifunktsioonid määratakse kindlaks sotsialismi ja kommunismi ehitamise grandioossete loovate ülesannetega. See on eelkõige majandusliku organiseerimistöö funktsioon. Meie riik on põhiliste tootmisvahendite kollektiivne omanik. Ta arendab plaanipäraselt kõiki rahvamajandusharusid, organiseerib inimeste tööd, hoolitseb nende heaolu tõusu eest. Kuni ühiskonnas kehtib töö järgi jaotamise printsiip, kontrollib riik töömõõtu ja tarbimismäära, peab ranget arvestust kogu ühiskonna vara üle, kaitseb ühiskondlikku omandit varaste ja riisujate eest.

Majandusliku organiseerimistöö funktsioon on tihedalt seotud kultuurilise kasvatustöö funktsiooniga. Nõukogude riik korraldab haridustööd, organiseerib teaduslike asutuste tegevust, tema juhtimisel töötavad teatrid, muuseumid, filmistuudiod, kirjastused jne. Organiseerides rahva vaimsete huvide rahuldamist, teeb riik samaaegselt suurt tööd töötajate kasvatamisel kommunismi vaimus.

Olles oma olemuselt humanistlik, võitleb sotsialistlik riik rahu kindlustamise eest kogu maailmas. Tema tähtsamate funktsioonide hulka kuuluvad vennaliku koostöö tugevdamine sotsialismileeri maadega, rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse toetamine, majanduslike ja kultuurisidemete arendamine kõigi maadega, sõltumata nende sotsiaalpoliitilisest korrast. Kuni säilib sõjalise kallaletungi oht imperialismi poolt, püsib Nõukogude riigil maa kaitse vastutusrikas funktsioon.

Juba üksnes sotsialistliku riigi funktsioonide loetlemine näitab, et ta kujutab endast poliitilist organisatsiooni, kes tegutseb rahva nimel, rahva huvides, tema vahetul osavõtul. Sotsialism annab mõistele „demokraatia" tema tõelise tähenduse, teeb riigi tõelise rahvavalitsuse tööriistaks. Loomulikult ei tähenda see, nagu tekiks sotsialistlik demokraatia valmis ja lõplikul kujul nagu „Atena Zeusi peast". Rahvavalitsuse süsteem areneb ja täiustub koos ühiskonna

arenemisega. Teooria ja praktika toovad pidevalt esile uusi demokraatia vorme, uusi poliitilisi institutsioone, mis võimaldavad rahvahulki üha laialdasemalt kaasa tõmmata riigiasjade lahendamisele, täiustada riigiaparaadi struktuuri, tõrjuda tema praktikast välja bürokratismi ja formalismi jäänused.

Nõukogude riigi põhialuseks, sotsialistliku demokratismi kõige tähtsamaks baasiks on töörahva saadikute nõukogud.

Töörahva saadikute nõukogud.

Kogu võim NSV Liidus kuulub töörahvale tema esindusorganite — *töörahva saadikute nõukogude näol.* Need tegutsevad kõikjal — igas linnas, töölisasulas, külas, staniitsas, auulis, kišlakis, igas oblastis, krais, vabariigis. Nõukogud moodustavad riigi poliitilise aluse: kõik riigiorganid on tuletatud nõukogudest, saavad nendelt volitused ja on nende poolt kontrollitavad.

Nõukogud kui tõelised rahvavõimuorganid erinevad kodanliku riigi asutustest rea printsipiaalsete iseärasuste poolest.

Esiteks on nõukogud kõige *esindavamad* organid, toetudes praktiliselt kogu täiskasvanud elanikkonnale (140 miljonile valijale); tõmbavad juhtimistöösse kaasa laiu rahvahulki (nõukogude koosseisus on ligi 2 miljonit rahvasaadikut, nõukogude mitmesuguste komisjonide tööst võtab osa üle 3 miljoni inimese, kokku aga kuulub nõukogude aktiivi ligi 20 miljonit kodanikku).

Teiseks on nõukogud mitte ainult *valitsevad,* vaid ka *töötavad* organid: rahvasaadikud võtavad istungjärkudel ja komisjonides vastu otsuseid, seejärel aga ise või töörahva saadikute nõukogude täitevkomiteede kaudu viivad need otsused ellu.

Ja lõpuks on nõukogud ka *täisvõimulised* organid: nad lahendavad kõiki poliitika põhiküsimusi, valitsevad kõiki ühiskonna rikkusi, organiseerivad rahvamajandust, juhivad kultuuri arendamist, on kohaliku rahvaomavalitsuse organeiks.

Rahva huvide täieliku esindamise töörahva saadikute nõukogudes tagab demokraatlik *valimissüsteem.*

Valimissüsteemi demokratismi põhitunnuseks on *valimiste üldine iseloom.* Valimistest on õigus osa võtta kõigil kodanikel, kes on saanud 18 aastat vanaks, sõltumata nende sotsiaalsest päritolust, rahvuslikust kuuluvusest, soost, hariduslikust tsensusest, usutunnistusest, paiksusest,

varanduslikust seisundist ja endisest tegevusest. Ainukeseks erandiks on nõdrameelsed.

Isikuid, kes on saanud 18-aastaseks, on õigus valida kohalikesse töörahva saadikute nõukogudesse, 21-aastasi kodanikke liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogudesse, 23-aastasi aga NSV Liidu Ülemnõukogusse. Nõukogude inimesed võivad juba noorest east alates võtta osa aktiivsest riiklikust tegevusest.

NSV Liidus kehtib *ühetaoline ja otsene valimisõigus*. Kõik kodanikud võtavad valimistest osa võrdsetel alustel. Igal inimesel on ainult üks hääl. Nii kohalikesse nõukogudesse kui ka ülemnõukogusse valitakse saadikud vahetult otsesel valimisel. Iga valija teab, keda ta volitab esindama oma huve riigivõimuorganeis.

Keegi ei tohi meil avaldada mõju valija vabale tahteavaldusele: hääletamine on NSV Liidus *salajane*.

Valimistel esineb Kommunistlik Partei tihedas liidus parteitutega, kes on ühinenud ametiühingutesse, kooperatiivsetesse organisatsioonidesse, komsomoli, kultuurilistesse või teistesse töötajate massiühingutesse. Saadiku-

kandidaadid seab üles rahvas. Rahvas kontrollib ka valimiskampaania käiku; selle kampaania organiseerimisest võtab osa üle 20 miljoni inimese: usaldusmehed, valimiskomisjonide liikmed, agitaatorid, propagandistid.

Töörahva saadikute nõukogude deputaadid ei ole professionaalsed poliitikud; valdav enamik neist töötab vahetult tehastes, kolhoosides, instituutides ja teaduslikes laboratooriumides, s. t. on lahutamatult seotud rahvaga. Rahvasaadikute tööd kontrollivad valijad pidevalt, ja halva töö või sobimatu käitumise puhul võidakse neid ära kutsuda.

Seega tagavad töörahva saadikute nõukogud — kohalikest kuni NSV Liidu Ülemnõukoguni — töölistele, talurahvale ja intelligentsile maa tõeliste peremeeste seisundi, arendavad rahvahulkade loovat initsiatiivi. Kõigi uute valimiste puhul uueneb töörahva saadikute nõukogude koosseis vähemalt 1/3 võrra. See aitab mitte ainult parandada nõukogude endi tööd, vaid tagab ka uute jõudude juurdevoolu, riigivalitsemise kooli läbitegemise uute sadade tuhandete ja miljonite töötajate poolt.

NSV Liidu Ülemnõukogu.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kõrgeimaks riigivõimuorganiks on *NSV Liidu Ülemnõukogu.* Ta valitakse NSV Liidu kodanike poolt neljaks aastaks üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel.

NSV Liidu Ülemnõukogule on antud kogu võimutäius, mis rahval on olemas, ta vaatab läbi ja otsustab Nõukogude Liidu sise- ja välispoliitika kõige üldisemaid ja tähtsamaid küsimusi. NSV Liidu Ülemnõukogu kinnitab rahvamajandusplaani ja eelarve; annab välja üleliidulisi seadusi, mis on kohustuslikud kõigile kodanikele ja asutustele; võtab vastu NSV Liidu Konstitutsiooni ja teeb selles vajaduse korral muudatusi ning kontrollib selle täitmist; moodustab NSV Liidu valitsuse ja muudab selle koosseisu; valib NSV Liidu Ülemkohtu ja määrab NSV Liidu peaprokuröri; esindab Nõukogude Liitu rahvusvahelises suhtlemises ja sõlmib parlamentidevahelisi sidemeid, kinnitab kõige tähtsamad lepingud välisriikidega, organiseerib meie maa relvastatud jõude; teostab kõrgeimat kontrolli riigiorganite ja ametiisikute tegevuse üle.

NSV Liidu Ülemnõukogu deputaatideks on rahva paremik, töölisklassi, kolhoositalurahva ja töötava intelligentsi saadikud. 1443 rahvasaadikust on 646 töölised ja kolhoosnikud, s. t. need, kes tegelevad

vahetult tootmisega. Kõrgeimas riigivõimuorganis on esindatud 56 rahvust ja rahvusgruppi. 390 rahvasaadikut (s. o. 1/3 Ülemnõukogu koosseisust) on naised. NSV Liidu Ülemnõukogu on oma koosseisu poolest noorem igast kodanlikust parlamendist: Ülemnõukogu 209 rahvasaadikut on alla 30-aastased, 405 rahvasaadikut aga 30—40-aastased. 1962. aasta valimistega uuenes NSV Liidu Ülemnõukogu koosseis ligi 70%.

NSV Liidu Ülemnõukogu koosneb kahest kojast: *Liidunõukogust,* kes esindab kõigi töötajate (sõltumata nende rahvusest) üldisi huve, ja *Rahvuste Nõukogust,* kes väljendab iga rahvuse ja rahvusgrupi spetsiifilisi vajadusi ja huve, mis on seotud majanduse iseärasustega ning ajalooliselt arenenud kultuuri ja elu-oluga. Mõlemal kojal on võrdsed õigused. Neil on ühesugune õigus seadusi välja anda. Seadus loetakse kinnitatuks, kui mõlemad kojad on selle vastu võtnud. Kumbki neist moodustab alalisi ja ajutisi komisjone, kes valmistavad ette küsimusi NSV Liidu Ülemnõukogus arutamiseks.

NSV Liidu Ülemnõukogu koguneb regulaarselt istungjärkudele, kus lahendatakse tähtsaid riiklikke küsimusi. Jooksvaks tööks riigi juhtimisel valivad mõlemad kojad ühisel istungil *NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi.*

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium koosneb esimehest, tema asetäitjaist (vastavalt liiduvabariikide arvule), sekretärist ja presiidiumi liikmeist. Olles osa NSV Liidu Ülemnõukogust ja täites istungjärkudevahelisel ajal mõningaid tema funktsioone, esineb NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium samuti Nõukogude riigi kõrgeima võimuorganina. Kõige tähtsamad Presiidiumi seadlused kuuluvad kinnitamisele NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärkudel.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu — Nõukogude Liidu valitsus — moodustatakse NSV Liidu Ülemnõukogu Liidunõukogu ja Rahvuste Nõukogu ühisel istungil. NSV Liidu Ministrite Nõukogu on vastutav NSV Liidu Ülemnõukogu ees ja kohustatud talle, istungjärkudevahelisel ajal aga NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile aru andma.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juhib majanduse ja kultuuri arendamist, organiseerib riigieelarve täitmist, viib ellu NSV Liidu Ülemnõukogu seadusi, võtab tarvitusele abinõud avaliku korra kindlustamiseks, riigi huvide ja kodanike õiguste kaitseks. Ta teostab üldist juhtimist suhtlemises välisriikidega. Ta juhib meie maa relvastatud jõudude organiseerimist. Oma otsused vormistab NSV

Liidu Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste kujul. Eriti tähtsate küsimuste puhul antakse välja NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu ühised määrused, mis on kohustuslikud kõigile riigi- ja parteiorganeile.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu ühendab ja suunab ministeeriumide ja teiste temale alluvate asutuste tööd, juhib liiduvabariikide ministrite nõukogude kaudu majanduspiirkondade rahvamajanduse nõukogusid ning kolhoosi- ja sovhoositootmise valitsusi. NSV Liidu Ministrite Nõukogu koosseisu kuuluvad ametikoha järgi liiduvabariikide ministrite nõukogude esimehed. See võimaldab rahvusvabariikidel osa võtta kõigi üleliidulisse kompetentsi kuuluvate küsimuste lahendamisest.

Ministeeriumid ja riiklikud komiteed on organid, kes juhivad üksikuid rahvamajandusharusid ja kultuurialasid. Tööstusharude riiklikud komiteed juhivad teadusliku uurimise ning projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioone, viivad ellu ühtset tehnikapoliitikat, juurutavad uut tehnikat ja tehnoloogiat.

Ministeeriumid jagunevad üleliidulisteks ja liidulis-vabariiklikeks.

Üleliidulised ministeeriumid juhivad selliseid rahvamajandusharusid, mis on üleliidulise tähtsusega ja nõuavad juhtimist ühest keskusest. Siia kuuluvad tööstusharud, mis toodavad kogu rahvamajandusele masinaid ja elektrienergiat; liiklusteed, meretransport, väliskaubandus.

Liidulis-vabariiklike ministeeriumide juhtimise alla kuuluvad sellised rahvamajandusharud ja kultuurialad, nagu põllumajandus, kaubandus, tervishoid, kultuur, kõrgem ja kesk-eriharidus.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu on Nõukogude Liidu kõrgeim täidesaatev ja korraldav riigivõimuorgan.

Vabariiklikud ja kohalikud võimu- ja haldusorganid.

Kõrgeimaks võimuorganiks vabariikides on liiduvabariigi ülemnõukogu. Ta annab välja seadusi, mis on kehtivad vabariigi piires, kinnitab vabariigi eelarve jne. Oma struktuurilt erineb liiduvabariigi ülemnõukogu NSV Liidu Ülemnõukogust selle poolest, et ta on ühekojaline. Liiduvabariigi ülemnõukogu valib samuti oma presiidiumi, kelle võimupiirid on määratud kindlaks vabariigi konstitutsiooniga.

Liiduvabariikides on kõrgeimaks täidesaatvaks ja korraldavaks organiks liiduvabariigi ministrite nõukogu. Talle allub otseselt administratiivse majanduspiirkonna rahvamajanduse nõukogu, oblastiteks jaotamata vabariikides aga ka territoriaalsed kolhoosi- ja sovhoositootmise või sovhoosi- ja kolhoositootmise valitsused.

Autonoomsete vabariikide kõrgeimaks riigivõimuorganiks on autonoomse vabariigi ülemnõukogu, kes valib ülemnõukogu presiidiumi, moodustab ministrite nõukogu, valib vabariigi ülemkohtu.

Riigivõimuorganite süsteemis kuulub tähtis koht kohalikele nõukogudele. Kraide, oblastite, autonoomsete oblastite, ringkondade, rajoonide, linnade, alevite ja külade töörahva saadikute nõukogud valitakse kaheks aastaks. Töörahva saadikute nõukogud juhivad kultuurilist, poliitilist ja majanduslikku ülesehitustööd — ettevõtteid, asutusi ja organisatsioone, mis on nende alluvuses —, määravad kindlaks kohaliku eelarve, juhivad neile alluvate valitsemisorganite tegevust, kindlustavad riikliku korra kaitse, seaduste täitmise ja kodanike õiguste kaitse. Kohalike nõukogude tähtsamaks ülesandeks on hoolitseda elanikkonna parema teenindamise eest.

Kohalikud nõukogud valivad oma täidesaatvad ja korraldavad organid — täitevkomiteed. Majanduse ja kultuuritöö pidevaks juhtimiseks moodustavad kohalikud nõukogud tavaliselt plaanikomisjoni ja vastavad osakonnad majanduse ning kultuuritöö eriharude järgi. Töörahva saadikute nõukogude kaudu tõmmatakse laiu rahvahulki kaasa pidevale ja otsustavale tööle riigi juhtimisel.

Kohus ja prokuratuur.

Nõukogude seaduste range täitmise kontroll, avaliku korra ning kodanike õiguste ja huvide kaitsmine on kõigi riigiorganite ülesanne. Kuid on organeid, kes tegelevad eriti nende küsimustega. Nendeks on *kohus, prokuratuur ja avaliku korra kaitse organid.*

Nõukogude kohus on rajatud demokraatlikele alustele. Kohtusüsteemi põhilüliks on *rahvakohus.* Rahvakohtud on igas rajoonis ja linnas. Rahvakohtunikud valitakse viieks aastaks üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel. Kohtunikud on kohustatud valijaile oma tööst aru andma. Kes ei tule aga oma tööga toime, seda on valijail õigus igal ajal ära kutsuda. Koos kutseliste kohtunikega võtavad kohtuistungitest osa ühiskondlikus korras ka rahvakaasistujad. Nad valitakse töötajate üldkoosolekutel lahtisel hääletamisel kaheks aastaks. Järelikult lahendatakse kõik kohtuasjad kollegiaalselt.

Viieks aastaks valitakse vastavate nõukogude poolt ka ringkonnakohtud, autonoomsete oblastite, kraide ja oblastite, autonoomsete vabariikide ja liiduvabariikide kohtud.

Meie maa kõrgeimaks kohtuorganiks on NSV Liidu Ülemkohus, kes valitakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt viieks aastaks.

Kohtunikud on sõltumatud ja alluvad ainult seadusele. Kohtupidamine toimub vastava liidu- või autonoomse vabariigi või autonoomse oblasti keeles. Iga asjaarutamisest osavõtja võib esineda emakeeles. Asjade avaliku arutamise kord (välja arvatud seadusega ettenähtud erijuhtumid) garanteerib avalikkuse ja objektiivsuse. Süüdistatavale tagatakse kaitse õigus.

Meil on kõrvaldatud kuritegevuse sotsiaalsed juured. Kuid siiski leidub veel isikuid, kes saadavad korda raskeid kuritegusid või kuritahtlikult rikuvad seadusi. Paljud kuriteod sooritatakse joobnud olekus, huligaansuse või kasuahnuse ajel. Kuritegevuse vastu võideldakse ohtlikele kurjategijaile karmi karistuse määramisega ja ühiskondlike abinõude rakendamisega nende suhtes, kes astusid seadusest üle esmakordselt ja võivad end parandada kollektiivi mõjustusel.

Samasuguseid ülesandeid nagu kohuski, kuid teistsuguste meetoditega, lahendab *prokuratuur* — spetsiaalne organ järelevalve teostamiseks seaduste täpse täitmise üle.

Prokuratuur algatab ja toimetab kriminaalasja juurdlemist, kogub süütõendeid kurjategijate ja nende kaasosaliste vastu, valvab teiste jälitusorganite tegevuse seaduslikkuse järele. Kohus arutab süüasja, mis prokuratuur on talle üle andnud, prokurör aga esineb kohtus riikliku süüdistajana.

Prokuratuur valvab seaduste tõeliselt ühesuguse käsitamise üle kogu meie maal, hoolimata mingisugustest kohalikest erinevustest või mõjudest. Prokurörijärelevalve on erinev tavalisest riiklikust järelevalvest. Riigiorganeil on järelevalve ja ametkondliku kontrolli teostamisel õigus vahele segada kontrollitava organisatsiooni operatiivsele ja majanduslikule tegevusele, real juhtudel aga rakendada distsiplinaarseid ja administratiivseid mõjutusvahendeid. Prokuratuur on seaduse rikkumisel õigustatud ja kohustatud üksnes esitama protesti kindlaksmääratud korras kohalike nõukogude täidesaatvate ja korraldavate organite või ametkondade akti vastu, alustama kriminaal-, distsiplinaar- või administratiivjälitamist ametiisikute ja kodanike vastu, sõltuvalt konkreetsest olukorrast.

Nõukogude prokuratuuriorganid moodustavad ühtse,

rangelt tsentraliseeritud süsteemi, mis on sõltumatu kohalikest võimu- ja valitsemisorganeist. Prokuratuur allub NSV Liidu peaprokurörile, kelle NSV Liidu Ülemnõukogu nimetab ametisse seitsmeks aastaks. NSV Liidu peaprokurör nimetab ametisse vabariikide, kraide ja oblastite prokurörid. Ringkondade, rajoonide ja linnade prokurörid nimetatakse ametisse liiduvabariigi prokuröri poolt Nõukogude Liidu peaprokuröri kinnitamisel. Alamalseisvad prokuratuurid alluvad kõrgemalseisvatele, mis tagab neile usaldatud ülesannete kiire ja täpse täitmise.

Meil ei tohi ühtki inimest vahistada muidu kui kohtu määruse põhjal või prokuröri sanktsiooniga; prokuratuur kaitseb nõukogude inimese isikupuutumatust.

§ 24. Nõukogude õiguskord.

Sotsialistlik seaduslikkus.

Nõukogude riik garanteerib Nõukogude seaduste täpse täitmise, s. o. *sotsialistliku seaduslikkuse*. V. I. Lenin päran-das meile juhendi, et nõukogude võimu seadusi tuleb täita rangelt ja kohusetruult ning teraselt jälgida nende täitmist. Seda Lenini käsku täidavad partei ja rahvas pühalt. Igaüks teab, et Nõukogude seadused kaitsevad kindlalt tema kodanikuõigusi ja -vabadusi.

Nõukogude seadused väljendavad kogu rahva tahet. Nad reguleerivad majanduslikke ja teisi ühiskondlikke suhteid, kaitsevad sotsialistlikku korda, määravad kindlaks kodanike ja ametiisikute õigused ja kohustused, kaitsevad töötajate ühiskondlikku ja isiklikku omandust.

Kõik seadused tervikuna moodustavad *sotsialistliku õiguse*, millel on mitu haru.

Te olete juba tuttavad *tööõiguse* alustega.

Igapäevases elus etendab tähtsat osa *tsiviilõigus*. Iga päev astub inimene paljudesse, juriidilises keeles öeldes tsiviilõiguslikesse suhetesse. Selleks et jõuda kooli või tehasesse, sõidate te trammi või autobussiga. Lunastanud pileti, astute te sellega (seda isegi märkamata) suhetesse veolepingu põhjal. Andnud palitu riidehoidu, astute juba suhetesse hoiulepingu põhjal. Ostnud kauplusest kaupa, astute suhetesse ostu-müügilepingu põhjal. Saanud lugejakaardiga raamatukogust raamatu, astute suhetesse laenutuslepingu põhjal. Tavaliselt inimesed muidugi ei mõtlegi nende suhete õiguslikule olemusele. Kui te aga ei lunastanud trammis piletit või kaotasite raamatukogu raamatu ära, siis, põrgates kokku seaduse ettekirjutustega, saate aru seaduse nõuete täitmise vajalikkusest.

Esineb ka palju keerulisemaid suhteid. Näiteks te saite uue elamispinna. Kasutamisõiguseks on teil vaja kohalikust nõukogust saada order. Seadus määrab kindlaks elamispinna valdaja õigused ja kohustused, tema vastastikused suhted majavalitsusega. Kehtestatakse elamispinna kasutamise ja vaidluste puhul pinna jaotamise kord.

Eriline tähtsus on tsiviilõigusel sotsialistlike ettevõtete ja organisatsioonide vaheliste suhete reguleerimisel. Seadus näitab, missugused on ettevõtete majanduslikud õigused, kehtestab varustamise, valmistoodangu turustamise, transportimise jne. korra.

Tsiviilõigus kaitseb kirjandusteoste, teaduslike tööde ja kunstiteoste autorite, leiutajate ja ratsionaliseerijate õigusi. Seda osa tsiviilõiguse normidest on tavaks nimetada *autoriõiguseks.* Inimesel, kes on teinud teadusliku avastuse, on õigus nõuda oma autorluse ja prioriteedi (s. o. esikoht, teistest ettejõudmine millegi avastamises või leiutamises) tunnustamist. Õigust avastusele tõendatakse diplomiga, mille põhjal avastuse autorile antakse vastav tasu. Kõik see kehtestatakse eriseadusega avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisettepanekute kohta.

Perekondlik-abieluliste suhete valdkonda reguleeritakse *perekonnaõigusega.* Seaduse järgi abielude kohustusliku registreerimisega taotletakse eesmärki, et juurduks tõsine suhtumine perekonnasse. Ühiskond on eluliselt huvitatud, et kohe perekonna tekkimisel rajataks mehe ja naise vahelised suhted vastastikuse armastuse ja lugupidamise kindlatele alustele, ühistele kõlbelistele ideaalidele. Seadus näeb ette abielupoolte võrdsed õigused perekonnanime, elukutse, tegevusala ja elukoha valikul, vastastikuse materiaalse abi ja koos soetatud vara valdamise kohta.

Lapsevanemate tähtsaimaks kodanikukohuseks on laste ülalpidamine ja kasvatamine. Riik kaitseb emade ja laste huve. Vanematekohustuste mittetäitmise eest karistatakse teatud juhtudel seaduse järgi. Täiskasvanud lapsed on omakorda kohustatud hoolitsema töövõimetute vanemate eest ja abistama neid materiaalselt.

Elus võib meil praegu veel kohata mitmesuguseid sotsialistliku korra rikkumisi. Nende vastu võitlemiseks kinnitab seadus vastavad käitumisnormid, määrab kindlaks, millised teod on kuritegelikud, ja kehtestab vastavad karistusmäärad. Seda seadusandlust nimetatakse *kriminaalõiguseks.* Vanasti karistati raskete kuritegude (nagu röövimine, kuritegelik süütamine, tapmine) puhul surmanuhtlusega ehk nagu siis öeldi — «pea maharaiumisega» (siit on tekkinud ka nimetus «kaelakohus», mida meil vanasti kasutati sõna «kriminaalkohus» asemel).

Nõukogude seaduste alusel võetakse kriminaalvastutusele kuriteo sooritamise eest alates 16. eluaastast, eriti ohtlikel juhtudel aga 14. eluaastast. Karmilt karistatakse meil röövimiste, mitmesuguste teenistusalaste kuritarvituste ja ametialaste kuritegude (näiteks altkäemaksuvõtmine), kehaliste vigastuste tekitamise, huligaansuse, solvamise, laimamise, salaküttimise jne. puhul. Kõige karmimaid karistusmäärasid (kaasa arvatud mahalaskmine) rakendatakse kodumaa reeturite, spioonide ja diversantide, ühiskondliku omandi kõige kuritegelikumate riisujate, valerahategijate, välisvaluutaga hangeldajate, mõrtsukate ja vägistajate suhtes.

Nõukogude õigus on järjekindlalt humanistlik. Tema peaeesmärgiks on kindla ja õiglase avaliku korra kehtes-

tamine, inimeste kasvatamine, sellise ühiskondliku õhkkonna loomine, mis suurendaks sallimatust ühiskonnavastaste tegude suhtes.

Sotsialistlik seaduslikkus ja õigus ei piirdu sellega, et nad kinnitavad juba kujunenud suhteid, vaid aitavad ka kaasa uute vastastikuste suhete tekkimisele. Seadus kasvatab kodanikke sotsialistliku õiguskorra nõuete mõistmise, riigi ja ühiskonna huvide arvestamise vaimus, nõuab teadlikku õigusnormidest kinnipidamist, s. t. kasvatab kõrget *õiguslikku teadvust*. Seadus hõlmab mitte lihtsalt kogu rahvast, ta hõlmab iga inimest. Just sellepärast pole õige mõelda, et seaduste valdkond on üksnes juristide ala. Iga inimene peab tegutsema seaduse raamides, austama tema nõudeid ja kõrvalekaldumatult neid täitma. Võitluses kommunistliku elulaadi, uue elu eest on meil vaja kasutada nii seaduse jõudu kui ka avaliku arvamuse, kollektiivi mõjujõudu.

Kogu sotsialistliku õiguskorra eesmärgiks on tagada tingimused isiku vabaks arenemiseks. Kõige otsesemalt kajastub see Nõukogude kodanike õigustes ja kohustustes.

Õiguste ja kohustuste ühtsus.

Enamik meie maa elanikke on sündinud ja üles kasvanud nõukogude võimu aastail. Me oleme harjunud kasutama suuri sotsiaalseid õigusi, milles peegeldub ühiskonna hoolitsus inimese eest kogu tema eluea kestel.

Kui noored Nõukogude kodanikud on saanud 7-aastaseks, on neile kõigile avatud koolide uksed. Lõpetanud selle kooli, jätkavad miljonid noormehed ja neiud õpinguid kesk-eriõppeasutustes ja kõrgemates koolides. Nõukogude kodanikele on tagatud *õigus haridusele*.

Meie maal õpivad kõik lapsed. Enne revolutsiooni polnud aga neljal viiendikul lastest võimalik koolis käia. Üliõpilaste arvu poolest on NSV Liit esikohal maailmas. Riik on võtnud täielikult enda kanda haridusega seosesolevad kulud, suurem osa üliõpilasi saab stipendiumi ja muid soodustusi; internaatkoolides aga lapsed mitte ainult õpivad, vaid neid peetakse ka ülal riigi kulul.

Omandanud teadmisi ja valinud elukutse, on igal Nõukogude kodanikul võimalus rakendada tegevusse oma jõud ja võimed. *Õigus tööle* — kõige tähtsam isiku sotsiaalsetest õigustest — on garanteeritud sotsialismi majandussüsteemiga, mis on kõrvaldanud kriiside võimaluse ja likvideerinud tööpuuduse.

Töötajatele antakse meil palgalist puhkust. Nende käsutuses on suurepärased sanatooriumid, puhkekodud, arvukad turismibaasid, staadionid ja spordiväljakud, pargid ja klubid. Haigestumise korral saavad töötajad materiaalset abi (kuni 90% palgast) sotsiaalkindlustuse summadest, arstiabi on neil aga tasuta. NSV Liidus on garanteeritud *õigus puhkusele ja arstiabile.*

Kõik, kes on oma eluajal hästi töötanud ja on jõudnud vastavasse ikka, saavad pensioni. Käesoleval ajal on 22 miljonit sõjainvaliidi ja tööveterani kindlustatud vanadus- või invaliidsuspensioniga. Viimastel aastatel on riik märgatavalt suurendanud pensionide määra. Meil on garanteeritud *õigus ainelisele kindlustusele* nii vanaduses kui ka haiguse ja töövõime kaotamise korral.

Nõukogude kodanike sotsiaalseid õigusi kaitseb riik. Katset piirata neid rahvusliku või rassilise kuuluvuse motiividel käsitatakse kui kriminaalkuritegu ja karistatakse seadusega.

Lisaks sotsiaalsetele õigustele on nõukogude inimestel suured *poliitilised õigused ehk vabadused: sõna-, trüki-, ühingute, koosolekute, miitingute ja demonstratsioonide vabadus.* Poliitilisi vabadusi garanteeritakse mitte ainult seadusega, vaid ka materiaalsete vahenditega: töörahva ja tema organisatsioonide käsutusse on antud trükikojad, paberitagavarad, kirjastused ja ajalehetoimetused, raadio, kino ja televisioon.

Kas esineb ka mingisuguseid poliitiliste vabaduste piiramisi? Jah, need on möödapääsmatud. Nõukogude ajakirjandus näiteks ei luba kunagi oma veergusid kasutada sõjaõhutamiseks, vägivalla ja moraalse lodevuse propageerimiseks. Meil on keelatud rahvusliku vaenu ja inimvihkamise propaganda. See on ka loomulik: keelatud on kõik see, mis on kahjuks rahvale, sotsialismile.

Võrdsed õigustes, on kodanikud võrdsed ka kohustustes. Millised kohustused paneb riik oma kodanikele?

Eelkõige on selleks *kohustus töötada,* kusjuures töötada tuleb ausalt ja kohusetruult, sest selline töö tugevdab meie ühiskonda, aitab tal edasi liikuda.

Arusaadavalt püüab see, kes töötab hästi, hoolsamini hoida ka töövilja. Ühiskond kohustab iga kodanikku *hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandust* — meie heaolu alust.

Nõukogude kodanikud on *kohustatud rangelt täitma riigi*

seadusi, käituma nii, nagu seda nõuavad sotsialistliku ühiselu normid.

Nõukogude inimeste pühaks kohuseks on kaitsta oma kodumaad. Iga 19-aastaseks saanud noormees on kohustatud teenima Nõukogude armees (keskkoolilõpetajad aga 18-aastaseks saamisel).

Kodanike õigused on lahutamatult seotud nende kohustustega. Kui igaüks meist üksikult ja kõik ühiselt ei püüa täita oma kohustusi või kui teeme seda hooletult, siis ei saa keegi ega millegagi rahuldada meie õigusi. Kuid nende sisu ju pidevalt rikastub: muutub töö iseloom, lüheneb tööpäev, suureneb puhkekodude ja sanatooriumide arv, kasvab pensionide määr jne. Ja see kõik on võimalik üksnes tänu sellele, et inimeste töö muutub viljakamaks, et nad suhtuvad oma kohustusse töötada üha vastutustundlikumalt ja kohusetruumalt.

Veelgi rohkem. Õiguste ja kohustuste orgaaniline ühtsus ei seisa üksnes selles, et ilma kohustusteta pole õigusi, vaid ka selles, et õigus ise on ühtlasi kohustus, ja kohustus — õigus. Töö on meil nii õigus kui ka kohustus. Haridus samuti: NSV Liidus on kehtestatud üldine 8-klassiline koolikohustus. Ja kes (peale viletsate argpükside ja väejooksikute) peab koormaks kodumaa kaitsmise kohustust? Valdav enamik meie inimesi käsitab teenistust Nõukogude armees just nimelt kui kodaniku püha õigust kaitsta isamaad, relv käes.

Just seepärast me ei vastanda kohustusi õigustega, ei täida neid sundusest, vaid sügavast sisemisest veendumusest.

§ 25. Töörahva ühiskondlikud organisatsioonid.

Töörahva liidud ja ühingud suurendavad nõukogude inimeste aktiivsust, aitavad kujundada ja esile tuua nende kollektivistlikke harjumusi ning organisatsioonilisi võimeid. Ühiskondlikud organisatsioonid tegutsevad töörahva vabatahtlike koondistena, ja neil on igaühel oma põhikiri. Kõige massilisemateks ühiskondlikeks organisatsioonideks on ametiühingud, komsomol, kooperatsioon, teaduslikud, tehnilised, spordi- ja kultuuriühingud. Praktiliselt hõlmavad nad kogu meie maa täiskasvanud elanikkonna.

Ametiühingud. Tööliste ja teenistujate kogu tööelu on seotud ametiühingutega. Ametiühinguorganisatsioon on igas tööstusettevõttes, igal ehitusel, igas sovhoosis, asutuses ja õppeasutuses. Ametiühingud hõlmavad 66 miljonit inimest.

V. I. Lenin nägi ametiühingutes kasvatustöö, väljaõppe, tootmistöö juhtimisse töötajate kaasatõmbamise organiseerijat, majandamise kooli, kommunismi kooli.

Kuidas siis ametiühingud täidavad oma ülesandeid?

Ametiühingu vabriku-, tehase- või asutusekomitee sõlmib administratsiooniga kollektiivlepingu. Tal on õigus osa võtta tootmisplaani koostamisest (arutada seda ametiühinguliikmete koosolekul ja nõuda selles muudatusi), ära kuulata ettevõtte juhataja informatsiooni majandusliku tegevuse kohta ja vajaduse korral tõsta kõrgemalseisvate organisatsioonide ees üles küsimus hooletu tootmisjuhi asendamise või tema distsiplinaarvastutusele võtmise kohta.

Ametiühingud tõmbavad töölisi ja teenistujaid sotsialistlikku võistlusse nii oma ettevõtte ulatuses kui ka teiste ettevõtetega. Nad organiseerivad kommunistliku töö lööklaste ja brigaadide liikumist. Ametiühingud korraldavad koos rahvamajanduse nõukogudega massilisi leiutustegevuse ülevaatusi. Tähtsal kohal nende tegevuses on eesrindlike töömeetodite levitamine, töötajate loova vastastikuse abi korraldamine. Ametiühingukomiteed hoolitsevad tööliste, inseneride ja teenistujate kvalifikatsiooni tõstmise eest. Üheks vahendiks, kuidas töötajaid tõmmata kaasa tootmistöö juhtimisse, on *tootmisnõupidamised,* mida ametiühingud organiseerivad koos ettevõtte administratsiooniga.

Ettevõtete juhtimise demokraatlike printsiipide laiendamiseks ja süvendamiseks tõstis NLKP Keskkomitee novembripleenum (1962. a.) üles ettevõtetes ja ehitustel tootmiskomiteede loomise küsimuse. Need komiteed peavad osa võtma plaanide arutamisest ja nende täitmise kontrollist, töö normeerimisest, kaadri paigutamisest jne. Rikkumata leninlikku ainujuhtimise printsiipi, suurendab komiteede loomine veel enam üldsuse osatähtsust tootmise juhtimisel.

Ametiühingutel lasub hoolitsus tööliste ja teenistujate elutingimuste parandamise eest. Koos ettevõtte administratsiooniga jaotavad vabriku- ja tehasekomiteed elamispinda. Nad juhivad kogu ravilate, sanatooriumide, puhkekodude, turismibaaside jne. võrku. Nende korraldada on

laste paigutamine lastesõimedesse ja -aedadesse, kooliõpilaste suvepuhkuse organiseerimine. Ametiühingutele on antud õigus kontrollida riiklikku ja kooperatiivkaubandust, ühiskondlikku toitlustamist, elukondlikku teenindamist.

Ametiühinguliikmetel on rida eeliseid võrreldes nendega, kes ei kuulu organisatsiooni. Näiteks makstakse ametiühinguliikmetele ajutise töövõimetuse korral kõrgemat toetust. Toetusi antakse riikliku sotsiaalkindlustuse summadest, mida käsutavad ametiühingud. Need summad laekuvad peaaegu täielikult ettevõtete ja asutuste eraldistest (töölised ja teenistujad neist ise materiaalselt osa ei võta). Ametiühinguliikmetel on esmajärjekorras võimalik saada puhkekodu- ja sanatooriumituusikuid, paigutada oma lapsi lastesõimedesse ja -aedadesse või saata pioneerilaagritesse. Vajaduse korral annab ametiühing oma summadest oma liikmeile materiaalset abi.

Ametiühingud on suur kultuurijõud. Nad juhivad kultuuripaleesid, klubisid, raamatukogusid.

Noorsooühing. Leninliku komsomoli ridades tegutsevad noored inimesed enam kui kümme aastat oma elu paremast ajast.

Komsomoli tähtsuse meie maa elus määrab ära juba see, et noorsugu on rahva tulevik, kommunismi tulevik. Tõsi, noortel pole mõnikord niipalju teadmisi ja kogemusi kui vanemal põlvkonnal, kuid see-eest on neil küllaldaselt energiat, indu ning püüdlemist teadmiste ja vilumuse omandamiseks.

Oma olemasolu aastate jooksul (1918—1962) on ÜLKNÜ üles kasvatanud 77 miljonit noort; seega on komsomoli koolist läbi käinud iga teine inimene meie maa täiskasvanud elanikkonnast.

Komsomol on kirjutanud eredaid, unustamatuid lehekülgi sotsialismi ajalukku.

Kodusõja-aastad. Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu I kongress 1918. a. oktoobris teatas pidulikult: «Ülemaailmne kontrrevolutsioon, mida valmistatakse ette lõunas, leiab meie poolt väärilise vastulöögi. Kogu oma revolutsioonilise hoo, kogu noorusjõu anname võitluseks selle vastu... Ei ühtegi sammu tagasi!... Elagu nõukogude võim!» Komsomoliorganisatsioonid läksid täies koosseisus vabatahtlikult rindele. S. Kirov ütles, et bolševikud tundsid mõnigi kord «kadedust» kangelaste üle, kelle oli kasvatanud komsomol.

Rahuliku ülesehitustöö aastad. 1924. a. kuulutas komsomoli VI kongress oma manifestis: «Mitte suurte sõnade pärast, mitte soovist kanda

parimat kõikidest nimedest, mitte ainult selleks, et lugupidamisega austada suure juhi mälestust, võtsime vastu selle otsuse. Ei, me võtsime selle otsuse vastu selleks, et kõigi NSV Liidus elavate rahvaste kogu töötav noorsugu koos oma eesrindliku väesalgaga — Kommunistliku Noorsooühinguga — oleks täis ühist tahet ja kindlat otsustavust õppida elama, töötama ja võitlema nii nagu Lenin, viia ellu õpetused, mida jättis meile Lenin.» Kommunistlikud noored ja noored on uute lahingute — töölahingute eesliinil. Partei kutsel ehitasid nad tehaseid ja elektrijaamu, rajasid läbi põuaste steppide ja kõrbete raudteid, püstitasid uusi linnu. Partei kutsel võitlesid nad ennastsalgavalt kolhoosielu eest külades. Partei kutsel vallutasid nad teaduse- ja kultuurikõrgusi.

Suure Isamaasõja aastad. Sajad tuhanded noormehed ja neiud läksid vabatahtlikena rindele. «Lahingusse tahan minna kommunistliku noorena,» kirjutasid noored sõjamehed oma avaldustes. 11 000 sõjamehest, kellele anti Nõukogude Liidu kangelase nimetus, olid 7000 kommunistlikud noored ja komsomoli kasvandikud; 3,5 miljonit kommunistlikku noort autasustati Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega. 60% moodustasid partisanisalkades kommunistlikud noored ja noored. Komsomoli kartmatute ja mehiste poegade ja tütarde nimed said tuntuks kogu maailmas. Nagu legendid elavad rahva seas edasi Viktor Talalihhini ja Juri Smirnovi, Aleksander Matrossovi ja Gafur Mamedovi, Liisa Tšaikina ja Marite Melnikaite, «Noore Kaardiväe» ja «Partisani Sädeme» sangarite kangelasteod.

Sajad tuhanded alaealised läksid otse koolipingist tehastesse tööle ja õppisid kiiresti selgeks tootmistöö. «Töötada enda ja rindele läinud seltsimehe eest» — selline oli kommunistlike noorte deviis.

Noorte ennastsalgavat mehisust hindas rahvas kõrgelt. Komsomoli on autasustatud 3 Lenini ordeniga, Tööpunalipu ordeniga ja Punalipu ordeniga.

Noortele on omane püüd ehitada, loovalt töötada. Noorte töökad käed ehitavad uusi kõrg- ja martäänahjusid, maailma suurimaid elektrijaamu, püstitavad vabrikuid ja tehaseid. Komsomol võttis enda peale seitseaastaku 155 eriti tähtsa objekti ehitamise. Komsomol on partei aktiivseks abiliseks võitluses põllumajanduse järsu tõusu eest. Kõikjal ilmutavad kommunistlikud noored omaalgatust ja initsiatiivi.

Komsomoli kuulub praegu üle 20 miljoni noormehe ja neiu. Suurt mõju avaldab komsomol kogu nõukogude noorsoole. ÜLKNÜ juhib otseselt Vladimir Iljitš Lenini nimelist noorte pioneeride kommunistlikku lasteorganisatsiooni. Partei usaldas komsomolile sirguva põlvkonna kasvatamise.

Komsomol pole parteiline organisatsioon, kuid ta on Kommunistliku Partei abiline ja reserv.

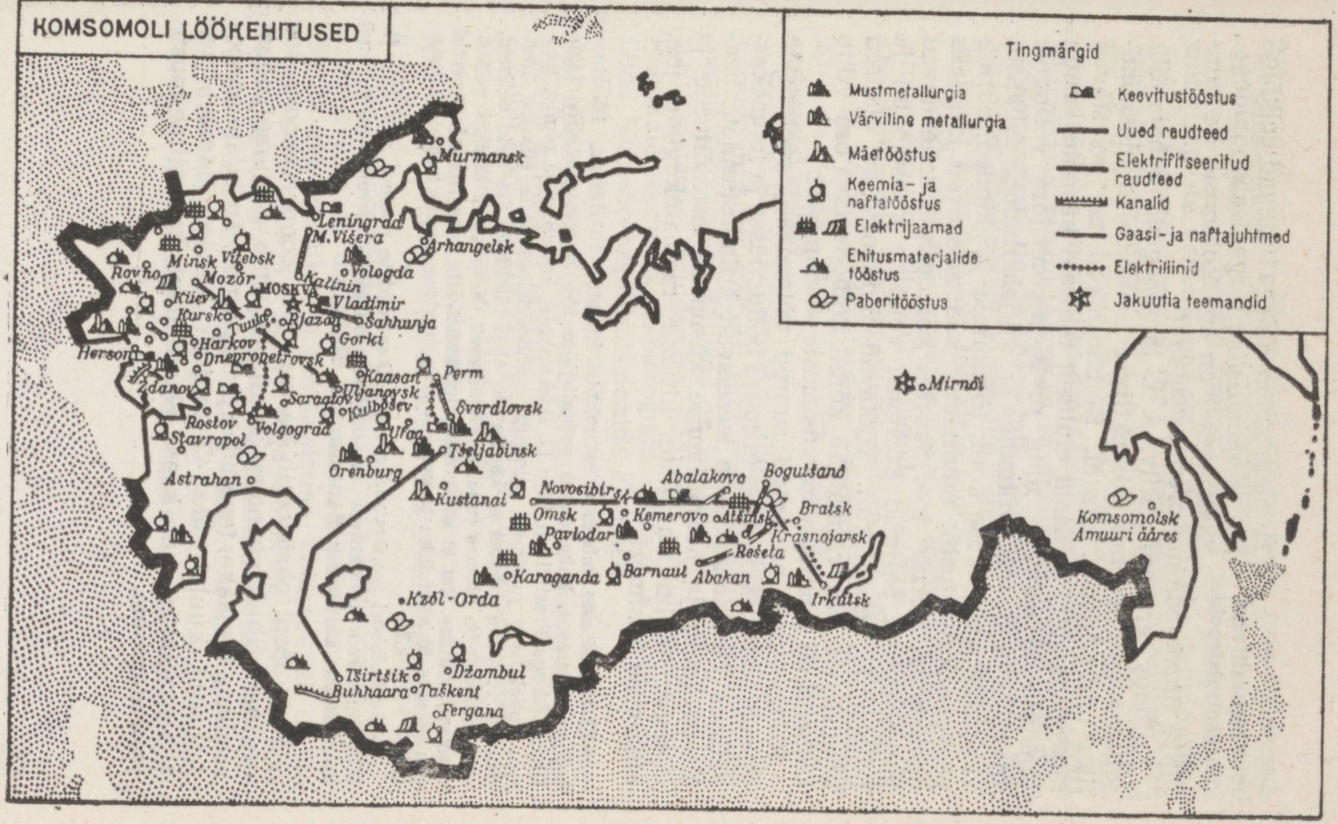
KOMSOMOLI LÖÖKEHITUSED
Tingmärgid
Mustmetallurgia
Värviline metallurgia
Mäetööstus
Keemia- ja naftatööstus
Elektrijaamad
Ehitusmaterjalide tööstus
Paberitööstus
Keevitustööstus
Uued raudteed
Elektrifitseeritud raudteed
Kanalid
Gaasi- ja naftajuhtmed
Elektriliinid
Jakuutia teemandid
Murmansk
Leningrad
M.Višera
Arhangelsk
Minsk
Vitebsk
Rovno
Mozõr
Vologda
Kalinin
MOSKVA
Vladimir
Kiev
Kursk
Tula
Rjazan
Sahhanja
Gorki
Harkov
Dnepropetrovsk
Kazan
Perm
Saratov
Uljanovsk
Kuibõšev
Sverdlovsk
Rostov
Volgograd
Ufa
Stavropol
Tšeljabinsk
Orenburg
Astrahan
Kustanai
Novosibirsk
Abalakovo
Bogutšanõ
Omsk
Kemerovo
Altainsk
Bratsk
Pavlodar
Krasnojarsk
Rešeta
Karaganda
Barnaul
Abakan
Irkutsk
Kzõl-Orda
Tširtšik
Džambul
Buhhaara
Taškent
Fergana
Mirnõi
Komsomolsk Amuuri ääres

Kooperatiivsed organisatsioonid.

Te olete kolhoosidega tuttavad eelkõige kui *majanduslike* organisatsioonidega. Samaaegselt on aga kolhoosid ka talurahva *ühiskondlikud organisatsioonid.*

Kolhoos on kooperatiiv, s. t. talupoegade vabatahtlik seltsimehelik koondis kollektiivse tootmise ja ühiskondliku omavalitsuse alustel. Kolhoosnikud ise otsustavad üldkoosolekutel selliseid eluliselt tähtsaid küsimusi, nagu juhatuse ja esimehe ning revisjonikomisjoni valimine, artelliliikmete vastuvõtmine ja väljaheitmine, rahaliste vahendite kasutamise kord, töönormid ja -hinded, normipäevade kohustuslik miinimum; nad määravad kindlaks õueaiamaa suuruse jne. Suurtes kolhoosides lahendavad kolhoosnikud paljusid küsimusi volinike koosolekuil ja brigaadide koosolekuil. Töötavad üldkoosoleku alalised komisjonid. See võimaldab kõigil kolhoosnikel osa võtta kolhoosielu puudutavate küsimuste arutamisest.

Kolhoosidele on antud suured võimalused tootmistöö planeerimisel ja organiseerimisel põllunduses ja loomakasvatuses. Nad lahendavad iseseisvalt kolhoosiasulate heakorrastamise ja hoonestamise küsimusi, lastesõimede ja -aedade, koolide, haiglate, klubide raamatukogude jne. ehitamise küsimusi.

«Kolhoosisiseste suhete täiustamisel,» kirjutab «Radjanska Ukraina» kolhoosi esimees, kahekordne sotsialistliku töö kangelane, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi liige G. Burkatskaja, «omab väga olulist tähtsust kollektiivse juhtimise printsiip, kolhoosidemokraatia edasine arendamine... Minu arvates ei kasuta me alati täielikult ära neid eeliseid, mis kolhoosil on olemas juba oma olemuselt. Kolhoos ei täidaks majandamise kooli osa, kui ta ei tõmbaks juhtimistöösse kaasa töötajaid endid ega annaks ühiskondliku tootmise kasvu huvides nende loovale initsiatiivile vabu käsi.

Meie kolhoosi igapäevane elu on rikas näidete poolest, mis ikka ja jälle veenavad: kollektiivne majandamine on tõesti suurepärane vahend kolhoosnike kasvatamisel kommunismi vaimus.»

Meie maal eksisteerib ka tarbijate kooperatsioon, kes organiseerib kaubandust maal, turustab põllumajandussaaduste ülejääke, teenindab elanikkonda. Tarbijate kooperatsiooni kuulub üle 43 miljoni liikme. Elamuehituse kooperatsioon aitab kaasa elanikkonna korteritingimuste parandamisele.

Mitmesugused ühingud.

Meie maal on ka palju teisi ühiskondlikke organisatsioone, kes koondavad enda ümber inimesi kas elukutse või mingisuguste eriliste huvide järgi (näiteks jahindusklubid, kalaspordiühingud jne.). Ühed neist organiseerivad rahvahulkade teaduslikku ja kultuurilist tegevust. Sellised on poliitiliste ja teadusalaste teadmiste levitamise ühing, pedagoogide, meditsiini- ja teiste teadusalade töötajate ühingud ja seltsid, arvukad teaduslik-tehnilised ühingud, ratsionaliseerijate ja leiutajate ühingud, kirjanike, ajakirjanike, heliloojate, kunstnike, filmitöötajate, arhitektide ja teiste loominguliste töötajate liidud.

Teised ühingud organiseerivad kehakultuuriliikumist, propageerivad riigikaitsealaseid teadmisi. Sellised on spordiühingute ja -organisatsioonide liit, Armee, Lennuväe ja Mereväe Abistamise Vabatahtlik Ühing, Punase Risti ja Punase Poolkuu Selts, looduskaitse- ja haljastamisalased seltsid.

Suur hulk vabatahtlikke ühinguid organiseerib nõukogude inimeste võitlust rahu eest, arendab sõprust teiste maade rahvastega. Sellised on välismaaga sõpruse ja kultuurisidemete arendamise ühingud, Nõukogude Liidu Rahukaitsekomitee, Nõukogude Naiste Komitee, NSV Liidu Noorsoo-organisatsioonide Komitee.

Kõik need ja teised arvukad vabatahtlikud liidud töötavad ühiskondliku tegevuse printsiipidel. Nende mõjusfäär hõlmab miljonilisi rahvahulki.

Kogu oma spetsiifikale vaatamata taotlevad ühiskondlikud organisatsioonid lõppude lõpuks üht eesmärki — arendada töötajate initsiatiivi ja aktiivsust, abistada parteid ja riiki kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisel.

Kõigi ühiskondlike organisatsioonide ja liitude tegevust organiseerib ja ühendab Kommunistlik Partei. Partei ei käsuta ühiskondlikke organisatsioone, vaid suunab nende tegevust peamiselt vastava organisatsiooni tööst osavõtvate kommunistide kaudu. Ühiskondlikud organisatsioonid püüavad oma tegevusega viia järjekindlalt ellu partei — sotsialistliku ühiskonna tunnustatud juhi ja kõige autoriteetsema ühiskondlik-poliitilise organisatsiooni poliitikat.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Andke nõukogude ühiskonna sotsiaalses struktuuris toimunud põhiliste muudatuste iseloomustus.
2. Kuidas töörahva saadikute nõukogud tagavad tööliste, talurahva ja intelligentsi loova initsiatiivi ja isetegevuse hoogustumise? Tutvuge kohaliku nõukogu, tema täitevkomitee ja osakondade tööga. Organiseerige koolis vestlus prokuröri, rahvakohtuniku ja miilitsaülema tööst.
3. Miks peame eelkõige ausalt ja kohusetruult täitma oma kohustusi ühiskonna ees, mitte aga üksnes tuginema oma õigustele? Miks on vaja kasvatada austust Nõukogude seaduste vastu?
4. Tutvuge kohaliku ametiühingukomitee tööga.

KOMMUNISTLIK PARTEI

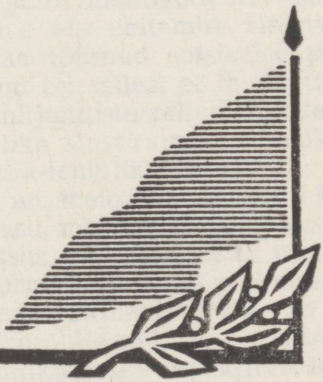

7. PEATÜKK.

PARTEI ON MEIE JUHT.

Suure Lenini poolt loodud kommunistide partei viis meie maa rahvad sotsialismi võidule, nüüd aga juhib ta kommunismi laiahaardelist ehitamist. Kommunistlik Partei avaldab oma revolutsioonilise tegevuse ja revolutsiooniliste ideedega suurt mõju kogu maailma ajaloole, ta on tänapäeva tähtsaim poliitiline jõud.

§ 26. Meie ajastu mõistus, au ja südametunnistus.

NLKP XX kongressi poliitiline kurss.

Just tänu Kommunistlikule Parteile, kes julgelt juhib nõukogude rahvast ajaloolistel uue elu ehitamise sissetallamata radadel, on meie kodumaa tõusnud sotsiaalse progressi tipule. Partei poliitika jõud on selles, et ta lähtub rahva põhihuvidest, väljendab miljoniliste rahvahulkade lootusi ja püüdlusi, et selle poliitika aluseks on teadusliku kommunismi teooria, marksistlik-leninlik õpetus.

Suur tähtsus partei ja kogu meie rahva elus oli Kommunistliku Partei XX kongressil, mis toimus 1956. aasta veebruaris. XX kongressi tähtsus on selles, et ta tegi kokkuvõtte pärast V. I. Lenini surma järgnenud perioodist partei ja riigi arenemises, lahendas aktuaalsed sise- ja rahvusvahelise elu teoreetilised probleemid ja praktilised küsimused, avardas meie edasiliikumise perspektiive. Kongress taastas ja kindlustas partei ja riigi elus kollektiivse juhtimise leninlikud printsiibid, suurendas partei organiseerivat ja kasvatuslikku osa nõukogude ühiskonna elus. Tänu sellele sai võimalikuks partei ja rahva loova aktiivsuse järsk tõus.

XX kongressi otsused kiirendasid ühiskonna arenemist. Korraldati ümber tööstuse ja ehitustegevuse juhtimine, täiustati majandamise sotsialistlikke printsiipe, loodi rahvamajanduse nõukogud. Reorganiseeriti masina-traktorijaamad ja võeti kasutusele muid abinõusid kolhoosikorra tugevdamiseks. Laiendati kohalike võimuorganite ja liiduvabariikide õigusi ning suurendati ametiühingute, Kommunistliku Noorsooühingu ja teiste ühiskondlike organisatsioonide osatähtsust. Korraldati ümber õppetöö koolides ja kõrgemates õppeasutustes. Partei tagas sotsialistliku demokraatia edasise arenemise. Julgelt ja aktiivselt hakati lahendama välispoliitika küsimusi.

NSV Liidu edusammud partei XX kongressile järgnenud perioodil on seletatavad ka sellega, et NLKP ja tema Keskkomitee mõistsid leninlikult julgelt ja avalikult hukka Stalini isiku kultuse ning võtsid tarvitusele otsustavad abinõud isikukultuse tagajärgede likvideerimiseks.

Stalini isiku kultus kujunes kolmekümnendail aastail.

NSV Liit ehitas sotsialismi keerulises olukorras. Võitlus ekspluateerivate klasside ning sise- ja välisvaenlaste vastu nõudis valvsuse suurendamist ning juhtimise tsentraliseerimist. Stalin, kes oli Keskkomitee eesotsas, kasutas tema kätte koondunud võimu selleks, et ülistada enda isikut, ning asus sotsialistliku seaduslikkuse, partei ja riigi elu leninliku põhimõtete jämeda rikkumise teele.

Üha enam hakati inimesi kahtlustama, mis viis välja repressioonideni paljude ausate inimeste suhtes. Massiliste repressioonide põhjendamiseks esitas Stalin 1937. aastal teesi, mille kohaselt klassivõitlus meie maal pidavat üha teravnema vastavalt sellele, kuidas Nõukogude riik edasi areneb. See oli teoreetiliselt paikapidamatu seisukoht, sest koos ekspluateerivate klasside likvideerimise ja sotsialismi võiduga tekkis nõukogude ühiskonna sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus.

Isikukultuse tekkimises etendasid suurt osa ka Stalini iseloomu negatiivsed jooned. Tema jämedat käitumist ja tujukust märkis V. I. Lenin juba 1922. aastal. Nõukogude riigi edusammudest hakkas Stalinil pea ringi käima. Ta ei võtnud enam kuulda kellegi arvamust, hakkas uskuma, et ta on ilmeksimatu.

Stalinil ei olnud usku rahvahulkadesse, ta ei tundnud vajadust nendega suhelda. Ta hoidus eemale töölistest ja talupoegadest, ei käinud tehastes ega kolhoosides. Rahvahulki umbusaldades ei toetunud Stalin mitte parteile, vaid karistusorganeile, juurutas riigiasutustes praktikat, mis on võõras riikliku korralduse leninlikele põhimõtetele.

Stalini elu ajal oli võitlus tema isiku kultuse vastu äärmiselt raske. Mitte seepärast, et kellelgi isiklikult ei oleks jätkunud mehisust. Isikukultuse tingimustes seostati kõik sotsialismi edusammud ja võit Suures Isamaasõjas Stalini nimega. Ükski väljaastumine tema vastu poleks leidnud rahva toetust, vaid oleks tunnistatud Nõukogude-vastaseks. Pealegi ilmnesid paljud faktid selle kohta, et Stalin tegutses ebaõigesti ja rikkus sotsialistlikku seaduslikkust, alles pärast tema surma, pärast seda,

kui olid paljastatud Beria kuriteod ning seati sisse partei kontroll riikliku julgeoleku organite üle.

Isikukultus ei muutnud ega võinudki muuta sotsialistliku korra olemust, tema majanduslikku ja poliitilist alust. Paljumiljonilised töörahvahulgad jäid ikkagi nõukogude ühiskonna arenemise otsustavaks liikumapanevaks jõuks. Partei oli ikka elav, tegutsev organism, suurt tööd tegid kohalikud parteiorganisatsioonid. Muidugi pidurdas isikukultus meie maa arenemist ja tegi kahju tema rahvusvahelisele positsioonile. NSV Liit oleks võinud areneda veelgi kiiremini ja edukamalt. Kuid ka isikukultuse tingimustes tegid nõukogude rahvas ja partei suuri edusamme, liikusid edasi sotsialismi teel.

Partei suur töö isikukultuse likvideerimisel leidis Molotovi, Kaganovitši, Malenkovi jt. fraktsioonilise parteivastase rühma liikmete poolt ägedat vastupanu. Nad tahtsid parteid suunata tagasi Stalini isiku kultuse perioodil valitsenud juhtimismeetodite ja korra juurde. Keskkomitee 1957. aasta juunipleenum paljastas resoluutselt parteivastase rühma ja purustas selle ideeliselt. Kogu partei ja rahvas kiitis üksmeelselt heaks Keskkomitee juunipleenumi otsused.

1959. aasta jaanuaris-veebruaris toimunud erakorralisel XXI kongressil võttis partei vastu Nõukogude Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaani ja formuleeris kommunismi ehitamise põhilised seaduspärasused. Kongress märkis, et meie maa on astunud uude ajajärku — kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodi.

Pärast XX ja XXI kongressi toimunud tohutu edasiliikumise alusel, partei ja tema Keskkomitee suure teoreetilise ning praktilise tegevuse alusel osutus võimalikuks välja töötada ja vastu võtta NLKP uus programm.

Rahva partei. Seoses sotsialismi täieliku ja lõpliku võiduga meie maal, nõukogude ühiskonna sotsiaal-poliitilise ja ideelise ühtsuse tugevnemisega on muutunud ka partei. Töölisklassi ajalooline missioon — üles ehitada kommunism — on muutunud kõigi nõukogude inimeste ülesandeks. Sellepärast on NLKP muutunud töölisklassi parteist kogu rahva parteiks. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei on nõukogude rahva läbiproovitud võitlusavangard, kes ühendab vabatahtlikkuse alusel NSV

Liidu töölisklassi, kolhoositalurahva ja haritlaskonna eesrindliku ja kõige teadlikuma osa.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei tekkis kui Venemaa proletariaadi partei, tema eesrindlik ja organiseeritud väesalk XIX ja XX sajandi vahetusel. Lenini partei on andnud kodumaale selliseid kristalselt puhtaid inimesi, tulihingelisi revolutsionääre ja andekaid organisaatoreid, nagu F. E. Dzeržinski, J. M. Sverdlov, N. V. Krõlenko, S. M. Kirov, G. K. Ordžonikidze, M. V. Frunze, V. V. Kuibõšev, A. S. Bubnov, G. I. Petrovski, S. G. Šaumjan, V. J. Tšubar, V. K. Blücher, A. F. Mjasnikov, P. P. Postõšev, R. S. Zemljatška ja paljud, paljud teised. Partei kangelaslike poegade ja tütarde nimed jäävad igaveseks püsima töölisklassi ürituse, sotsialismi ja kommunismi eest võitlemise ajalukku.

Juba oma organiseerimise ja tegutsemise algusest peale on partei esinenud ajaloo areenil tõelise rahvaparteina. Töölisklassi partei väljendas kõige täielikumalt rahva valdava enamiku elulisi huve. Suur eesmärk, mille endale seadis partei, koondas tema ümber töölisklassi, töötava talurahva ja haritlaskonna, muutis partei meie maa kõigi rahvaste ootuste ja vajaduste väljendajaks.

Kommunistliku Partei rahvalik iseloom kajastub eelkõige tema koosseisus. Parteil on 10 miljonit liiget ja liikmekandidaati. Üle poole neist (52%) on töölised ja kolhoosnikud. Parteisse kuuluvatest teenistujatest on valdav osa insenerilis-tehnilised töötajad, põllumajanduse spetsialistid, õpetajad, arstid ja teised vaimse töö tegijad, kes pärinevad töölistest ja talupoegadest. Üle 70% kommunistidest tegeleb materiaalse tootmisega, töötab otseselt tehastes ja vabrikutes, ehitustel ja transpordis, kolhoosides ja sovhoosides. Partei ridadesse kuulub esindajaid üle 100 meie maal elava rahvuse ja rahva hulgast.

Kommunistlikku Parteisse astuda soovijaid on väga palju. Viimase viie aasta jooksul on partei iga aasta oma ridadesse vastu võtnud keskmiselt pool miljonit inimest. Partei arvuline kasv annab tunnistust sellest, et tal on tohutu autoriteet ja tugevad sidemed laiade rahvahulkadega.

Kuid asi ei ole üksnes partei ridade arvulises kasvus. V. I. Lenin ütles: „Et saada massiparteiks mitte ainult sõnades, peame üha laiemaid ja laiemaid hulki tõmbama kõigist partei asjust osa võtma ...“ Lähtudes sellest nõuandest, viib NLKP enda järel rahvahulki, kusjuures töörahva huvid on ka tema huvid, ta õpib töörahvalt, peab tähtsaimates küsimustes rahvaga nõu.

Juhtide autoriteet. Ajalugu ei tunne ühtki klassi, kes oleks saavutanud edu ilma oma poliitiliste juhtideta, kes oleksid võimelised liikumist organiseerima ja suunama. V. I. Lenin ütles, et töölisklassil, kes peab kogu maailmas rasket ja visa võitlust täieliku vabanemise eest, on vaja autoriteete.

Kommunistlikul Parteil on kogenud, läbiproovitud juhid, suure Lenini ustavad õpilased, kes oskuslikult ja konkreetselt juhivad kommunismi majanduslikku, poliitilist ja kultuurilist ülesehitustööd, teostavad paindlikku välispoliitikat. Tõeliseks autoriteediks rahvale ja parteile on NLKP Keskkomitee leninlik Presiidium, mille koosseisu kuuluvad seltsimehed L. I. Brežnev, N. S. Hruštšov, A. P. Kirilenko, A. N. Kossõgin, F. R. Kozlov, O. V. Kuusinen, A. I. Mikojan, N. V. Podgornõi, D. S. Poljanski, M. A. Suslov, N. M. Švernik, G. I. Voronov. Kommunistliku Partei juhid on välja kasvanud rahva enda hulgast, nad pühendavad talle kogu oma jõu ja energia, kõik oma teadmised.

Leninlikku tüüpi juhiks, kellel on partei ja rahva seas suur usaldus, on N. S. Hruštšov, NLKP Keskkomitee esimene sekretär ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimees.

N. S. Hruštšov sündis 17. aprillil 1894 kaevuri perekonnas endise Kurski kubermangu Kalinovka külas. Juba varasest noorusest peale töötas ta palgalisena: algul maal karjasena, seejärel aga lukksepana Donbassi tehastes ja kaevandustes. Alghariduse sai ta peamiselt iseõppimise teel.

Parteisse astus N. S. Hruštšov 1918. aastal. Ta võttis aktiivselt osa kodusõjast Lõunarindel. Kui meie maa hakkas taastama rahvamajandust ja üles ehitama sotsialismi, pöördus N. S. Hruštšov tagasi Donbassi; ta töötas kaevanduses, seejärel valiti juhtivale parteitööle. 1929. aastal astus ta Tööstusakadeemiasse.

Pärast õpingute lõpetamist suunati N. S. Hruštšov jälle parteitööle: algul Moskvasse, siis Ukrainasse. Suure Isamaasõja aastail oli ta tegevväes, oli mitmete rinnete sõjanõukogu liige, võttis aktiivselt osa Saksa fašistlike vägede purustamise ettevalmistustest Volgal ning Ukraina vabastamisest. Sõjajärgsel perioodil tegutses ta energiliselt rahvamajanduse taastamise ja arendamise alal.

N. S. Hruštšov on alates 1934. aastast partei Keskkomitee liige, 1953. aastal valiti ta Keskkomitee esimeseks sekretäriks ning 1958. aastal määrati NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimeheks.

Initsiatiiv, rikkalikud poliitilised kogemused ja väsimatu töö on talle kindlustanud väljapaistva osa leninliku Keskkomitee kogu tohutus organiseerimistegevuses ja teoreetilises töös, kõigis meie sise- ja välispoliitika valdkondades.

Suurte teenete eest rahva ja riigi ees on Nikita Sergejevitši kolmel korral autasustatud sotsialistliku töö kangelase kõrge nimetusega. Silma-

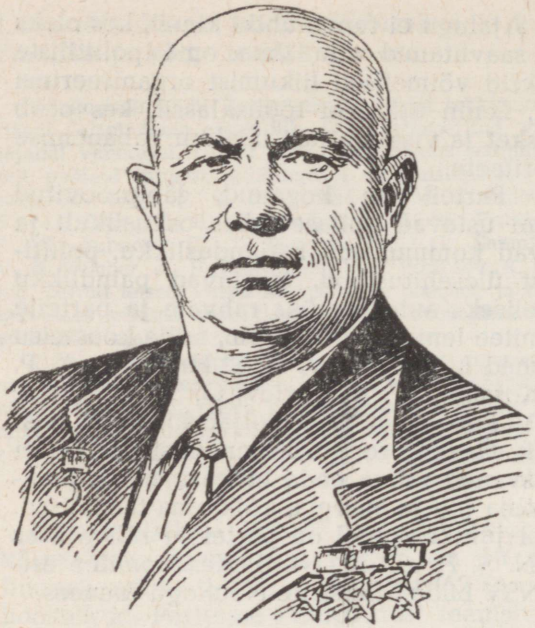

N. S. Hruštšov.

paistva tegevuse eest rahu kindlustamisel on talle antud rahvusvaheline Lenini rahupreemia.

N. S. Hruštšovi, nagu teistegi nõukogude riigijuhtide elutee on meie korra ja Kommunistliku Partei rahvalikkuse ilmekaks tõendiks.

Kõige kogenum ja karastatum.

NLKP on kõige vanem praegu olemasolevatest marksistlik-leninlikest parteidest. Tal on kõige rikkalikumad revolutsioonilise võitluse kogemused proletaarse revolutsiooni võidu ja proletariaadi diktatuuri eest, marksismi-leninismi puhtuse ja partei ühtsuse tugevdamise eest. NLKP juhtimisel rajas meie maa esimesena tee sotsialismile ja on asunud kommunismi laiahaardelisele ehitamisele.

Oma vastastikused suhted teiste vennasparteidega rajab NLKP, nagu teisedki marksistlik-leninlikud parteid, kõigi rahvusvahelise töölisklassi rahvuslike väesalkade võrdõiguslikkuse, iseseisvuse ja sõltumatuse alusele, proletaarse internatsionalismi põhimõtetele.

Kommunistlikus liikumises ei ole „kõrgemalseisvaid" ja

„alluvaid" parteisid. Iga vennaspartei on vastutav oma maa töölisklassi, töörahva ees, kogu töölis- ja kommunistliku liikumise ees selle saatuse, võitude ja ebaõnnestumiste eest. Ühe partei allutamine teisele, nagu sotsialismimaade ebavõrdsuski, ei sobi kokku kommunistliku liikumise olemusega.

Samal ajal on aga NLKP ja nõukogude rahva tegevuse tulemustel maailmaajalooline tähtsus ning nad on eeskujuks, kuidas tuleb täita oma internatsionalistlikku kohust rahvusvahelise kommunistliku liikumise ja maailma rahvaste suhtes.

Kommunistliku ülesehitustöö ülesandeid lahendades arendab ja rikastab Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei marksismi-leninismi. NLKP on inimkonnale andnud kommunistliku ühiskonna ehitamise teaduslikult põhjendatud plaani.

NLKP kongresside ja Keskkomitee pleenumite otsused on alati kommunistlike vennasparteide ja kogu maailma üldsuse tähelepanu keskpunktis.

«Teie istungitel, seltsimehed, teie otsustel, teie tööl on määratu suur tähtsus kõigile kommunistlikele ja töölisparteidele, kõigile sotsialistlikele maadele, kõigile rahvastele, kogu inimkonnale,» ütles Poola Ühinenud Töölispartei Keskkomitee esimene sekretär W. Gomulka NLKP XXII kongressil.

§ 27. NLKP programm ja põhikiri.

Ideeline ja organisatsiooniline reiv.

Oma ajaloolise tee igal etapil on NLKP välja töötanud oma programmi, milles teaduslikest seisukohtadest lähtudes on kindlaks määratud partei peamised eesmärgid ja abinõud nende saavutamiseks. Programm on partei praktilise tegevuse aluseks.

Esimeses programmis, mis võeti vastu 1903. aastal VSDTP II kongressil, kutsus partei töölisklassi, kogu Venemaa töörahvast võitlema tsaarisevalitsuse vastu, seejärel aga kodanliku korra kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. See programm täideti Veebruarirevolutsiooni ning seejärel Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu ja Nõukogude riigi rajamise tulemusena.

1919. aastal kinnitas VK(b)P VIII kongress partei teise programmi, mis oli nagu esimenegi välja töötatud V. I. Lenini otsesel osavõtul ja juhtimisel. Selles programmis oli ette nähtud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine. Ka see on edukalt täidetud.

1961. aasta oktoobris võttis NLKP XXII kongress vastu partei ajaloos kolmanda programmi. Märkides kõigi kolme programmi omavahelist seost, võrdles N. S. Hruštšov neid kolmeastmelise raketiga. Esimene aste — programm — rebis meie maa välja kapitalistlikust maailmast, teine tõstis ta sotsialismini, kolmanda ülesanne aga on viia ta kommunismi orbiidile.

Uus programm üldistas sotsialismi ehitamise praktika ja kavandas kommunismi ehitamise suurejoonelise plaani. Programm näitas kätte sotsialismi maailmasüsteemi arenemise perspektiivid, andis kaasaegse imperialismi põhjaliku analüüsi.

Peamine uues programmis seisneb selles, et see on kommunismi ehitamise konkreetne, teaduslikult põhjendatud plaan. Programm annab selged ja täpsed vastused küsimusele: mis on kommunism ja missugused on selle ehitamise tähtsaimad teed? Ta kajastab kommunismi ehitamise teooria ja praktika ühtsust ning tähistab uut etappi marksistlik-leninliku õpetuse arengus.

Partei kõrgeimaks eesmärgiks, öeldakse programmis, on üles ehitada kommunistlik ühiskond, mille lipukirjaks on: „Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi." Selle põhimõtte elluviimisest on eluliselt huvitatud kogu NSV Liidu töötav rahvas. Uus programm on kogu nõukogude rahva programm.

Programmi täitmine avaldab otsustavat mõju kogu maailma ajaloole, kahe süsteemi rahuliku võistluse tulemusele. Kiireneb inimkonna sajanditepikkuse unistuse elluviimine. NLKP programmi läbivad sotsialistliku internatsionalismi vaim, humanismi, rahvastevahelise rahu ja vendluse ideed. Programmi elluviimisest on huvitatud kogu progressiivne inimkond. Kommunismi ülesehitamises NSV Liidus näeb partei nõukogude rahva üllast *internatsionaalset* ülesannet.

Töötajad nimetavad uut programmi praeguse ajastu kommunistlikuks manifestiks. Ta on võimsaks *ideeliseks relvaks* võitluses kommunismi eest ja kodanliku ideoloogia paljastamisel.

Programmi alusel koostatakse *partei põhikiri,* mis on partei *organisatsiooniliseks relvaks* võitluses kommunismi eest. Põhikiri määrab kindlaks, kes on partei liikmed, samuti kommunistide õigused ja kohustused, partei organisatsioonilise ehituse, siseparteilise demokraatia põhimõtted jne.

Kõrge nimetus. Kuidas ja miks saab inimesest kommunist? Partei ridadesse toovad teda ideelised ajendid, arusaamine ürituse õigsusest, mille eest võitlevad kommunistid.

Kommunistid on selge mõistuse, tugeva tahtejõu ja kuuma südamega inimesed. Nad on alati seal, kus on raskem. Kapitalistide ja mõisnike võimu kukutamiseks ülestõusnud tööliste, töörahvahulkade avangardis sammusid kommunistid. Nad innustasid rahvast kaitsma Oktoobrirevolutsiooni võite. Uue elu ehitamise esimeste aastate väga rasketes tingimustes olid kommunistid seal, kus ehitati kõrgahje, rajati linnu, organiseeriti kolhoose, kus otsustati sotsialismi saatus. Suure Isamaasõja aastail olid just kommunistid need, kes esimestena viskusid koos granaadikimpudega fašistide tankide alla ning põlevatel lennukitel sööstsid vaenlase kolonnidesse; pärast võitu vaenlase üle aga mobiliseerisid kommunistid rahvast rahvamajanduse taastamisele ja arendamisele.

Kirill Orlovski astus parteisse kahekümne kolme aastasena. Kogu tema elu on ilmekaks näiteks partei ja rahva teenimisest. 1918. aastal andis K. Orlovski partisanijuhina saksa okupantidele hävitavaid lööke Bobruiski all. Kahekümnendail aastail võitles ta valgepoolakate vastu. 1936. aastal sõdis ta Hispaanias. 1941. aastal oli K. Orlovski jälle Valgevene metsades. Fašistlike vägede vastu peetud võitluse aastail sooritas ta kümneid julgeid kallaletunge okupantidele. Üks lahingutest lõppes traagiliselt: ta sai raskesti haavata, mistõttu üks käsi tuli amputeerida, teine käsi nõudis keerulist operatsiooni ja kuulmine kadus peaaegu täielikult.

«Minu füüsilised puudused ei luba mul enam olla sõjaväelane,» kirjutas alampolkovnik Orlovski oma parteiorganisatsioonile. «Kuid mind on kasvatanud Kommunistlik Partei ning mul ei ole elus suuremat rõõmu, muud eesmärki, kui töötada kalli kodumaa hüvanguks. Nüüd kerkib minu ette küsimus: kas ma olen teinud kõik, mis suutsin kodumaa, partei jaoks?» 1945. aastal sõitis ta Moskvast fašistide poolt purustatud Valgevene külasse Mõškovitši, kus hakkas juhtima kolhoosi «Rassvet». Ja jälle pingeline töö, õpingud, unetud ööd. Nüüd on «Rassvet» meie maa paremaid kolhoose. See on kommunist K. Orlovski, Nõukogude Liidu kangelase ja sotsialistliku töö kangelase teene.

Või teine näide. Kuueteistkümne-aastasena tuli Ivanovo oblasti kudumisvabrikusse «Ravenstvo» tööle Julia Vetšerova. Kogu tema elu on seotud talle südamelähedaseks muutunud ettevõttega. Siin võeti ta vastu partei liikmeks.

Vabrikus oli üks jaoskondadest pikemat aega mahajäänute seas. Just sellesse jaoskonda paluski noor kuduja end üle tuua. Tuli tundma õppida talle seni tundmatuid tööpinke, tegelda nende reguleerimisega, omandada uued töömeetodid. Möödus kuu ja esimesena ületas ta selles jaoskonnas normi. Temast võtsid eeskuju teised. Peagi oli jaoskond mahajäänute killast välja jõudnud.

Kommunist Vetšerova aga mõtles juba hoopis muule: kuidas oma tsehhis paremini korraldada komplekssed mehhaniseerimist, lühendada seadmete seisuaega? Kestvad otsingud, mõtiskelud, iga liigutuse hoolikas viimistlemine tööpingi juures. Ja jälle kroonis seda edu. 1959. aasta suvel saavutas Julia Vetšerova kudumistelgedel seitseaastaku viimaseks aastaks kavandatud tööviljakuse. Eesrindliku kuduja töö innustas teisi. Üksnes Ivanovo oblastis oli NLKP XXII kongressiks üle 20 000 kuduja üle võtnud Julia Vetšerova kogemused.

Partei liikmeks vastuvõtmine toimub eranditult individuaalses korras. Põhikirjas on öeldud, et „NLKP liikmeks võib olla iga Nõukogude Liidu kodanik, kes tunnistab partei programmi ja põhikirja, võtab aktiivselt osa kommunismi ehitamisest, töötab ühes parteiorganisatsioonis, täidab partei otsuseid ja tasub liikmemaksu". Uusi liikmeid võetakse vastu kandidaatide hulgast, kes on läbi teinud kindlaksmääratud üheaastase kandidaadistaaži. Parteisse võivad astuda isikud, kes on saanud kaheksateistkümneaastaseks. Kuni kahekümne ühe aastasi noori võetakse parteisse vastu Kommunistliku Noorsooühingu kaudu.

Kogu oma olemasolu kestel on Kommunistlik Noorsooühing ette valmistanud ja andnud soovituse Kommunistlikku Parteisse astumiseks ligikaudu seitsmele miljonile inimesele. Iga kommunistliku noore suurimaks unistuseks on saada kommunistiks. ÜLKNÜ põhikirjas on öeldud: «Kommunistlik noor peab suurimaks auks saada Kommunistliku Partei liikmeks.» Kogu oma tegevuse ja õpingutega valmistuvad kommunistlikud noored partei ridadesse astumiseks.

Põhiliseks nõudeks, mille partei praegu esitab oma liikmetele, on *aktiivselt osa võtta kommunismi ehitamisest.* Kommunist peab olema teadliku töössesuhtumise, kõrge ideelisuse ja moraalse puhtuse eeskujuks, peab puudustesse suhtuma leppimatult, peab inimeste vastu olema taktitundeline ja tähelepanelik.

NLKP jõu ja võitmatuse allikaks on *partei ideeline ja organisatsiooniline monoliitsus,* see, et iga kommunist täidab oma kohustusi teadlikult ja vabatahtlikult.

Kommunisti õigused kindlustavad talle võimaluse aktiivselt osa võtta partei elust. NLKP liikmel on õigus valida ja olla valitud partei organitesse. Ta võtab osa partei poliitika ja praktilise tegevuse küsimuste vabast ja asjalikust arutamisest parteikoosolekutel ja partei ajakirjanduses. NLKP liikmel on õigus kritiseerida iga kommunisti, vaatamata sellele, millisel kohal viimane töötab, nõuda, et ta saaks isiklikult osa võtta sellest koosolekust või istungist,

kus arutatakse tema tegevuse või käitumise küsimust. Kommunist võib pöörduda küsimuse ja avaldusega partei iga instantsi poole, kaasa arvatud NLKP Keskkomitee.

Algorganisatsioon. Töökoha järgi ühinevad kommunistid *partei-algorganisatsiooniks.* Algorganisatsioon luuakse seal, kus on vähemalt kolm partei liiget. XXII kongressiks oli Nõukogude Liidu Kommunistlikul Parteil kokku ligikaudu 300 000 algorganisatsiooni. Nemad moodustavadki partei aluse.

Algorganisatsiooni kõrgeimaks organiks on *parteikoosolek.* Parteikoosolek viiakse läbi vähemalt üks kord kuus. Lahtistele parteikoosolekutele kutsutakse ka parteituid. Jooksvaks tööks valivad kommunistid igal aastal aruande- ja valimiskoosolekul *büroo* või *komitee,* mida juhib *sekretär.* Kõiki tähtsamaid jooksvaid küsimusi lahendab sekretär koos teiste parteibüroo liikmetega, s. o. *kollegiaalselt.*

Jälgige büroo liikmete, sekretäri, partei lihtliikmete tegevust. Nende poole pöördutakse nõu ja abi saamiseks kõige erinevamates küsimustes. Kommuniste huvitab kõik: tsehhi ümberehitamine ja olukord vabriku lasteaias, ratsionaliseerimisettepanekud ja raskused inimeste perekonnaelus, miitingu korraldamine ja kellelegi tehtud ülekohus, korteriküsimus ja puhkeaja veetmine. Ning asi ei piirdu sellega, et nad tunnevad nende küsimuste vastu vaid huvi. Parteibüroo või kogu algorganisatsiooni ettepanekul kutsutakse ühe või teise tähtsa küsimuse arutamisest osa võtma administratsioon, ametiühingu- või komsomolikomitee. Võetakse vastu vastav otsus, mille täitmist kontrollib parteibüroo.

Kõige tähtsam algorganisatsiooni tegevuses on töö inimestega, nende poliitiline ja kõlbeline kasvatamine, igakülgse abi osutamine töös ja elus. Juhtivat osa etendab siin kommunisti *isiklik eeskuju* ja *parteiliste ülesannete* eeskujulik täitmine.

Partei organisatsiooniline struktuur. Parteiorganisatsioonide ja nende juhtivate organite ülesehituse aluseks alt kuni üles on *tootmisprintsiip.* Milles on selle printsiibi eelis?

Kommunistide ühendamine nende töökoha järgi võimaldab parteiorganisatsioonidel koondada peatähelepanu majandusküsimustele, allutada sellele kõik teised tööliigid — organisatsioonilise, ideoloogilise, kultuurilise ja kasvatustöö.

Kolhooside ja sovhooside parteiorganisatsioone juhivad otseselt kolhoosi- ja sovhoositootmise valitsuste parteikomiteed. Linnades suunavad parteiorganisatsioonide tööd

partei linna- ja rajoonikomiteed. Väljaspool linna asuvaid tööstusettevõtteid juhivad tsonaalsed (piirkondlikud) tööstusliku tootmise juhtimise parteikomiteed.

Üldreeglina moodustatakse kraides ja oblastites kaks iseseisvat parteiorganisatsiooni. Üks neist ühendab kommuniste, kes töötavad tööstuses, ehituse alal, transpordis, õppeasutustes ja teadusliku uurimise instituutides, tööstuslikku tootmist ja ehitustegevust teenindavates asutustes. Teine ühendab kommuniste, kes töötavad kolhoosides, sovhoosides, samuti ka õppeasutustes ja teadusliku uurimise instituutides, ettevõtetes ja asutustes, mis on seotud põllumajandusliku tootmisega.

Vastavalt sellele on partei krai- või oblastiorganisatsioonis tööstusliku tootmise juhtimise krai- või oblastikomitee ja põllumajandusliku tootmise juhtimise krai- või oblastikomitee. Liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteedes on omakorda keskkomitee tööstusliku tootmise juhtimise büroo ja keskkomitee põllumajandusliku tootmise juhtimise büroo. Ülevabariigilise tähtsusega küsimuste lahendamiseks ja tootmisharubüroode tegevuse koordineerimiseks valitakse liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteedes keskkomitee presiidium.

Partei organisatsioonilise struktuuri ja siseparteilise demokraatia juhtivaks põhimõtteks on *demokraatlik tsentralism.* See tähendab:

a) kõigi partei juhtivate organite valitavust alt kuni üles;

b) partei organite perioodilist aruandmist oma parteiorganisatsioonidele ja kõrgematele organitele;

c) ranget parteidistsipliini ja vähemuse allumist enamusele;

d) kõrgemate organite otsuste tingimatut kohustuslikkust alamatele organitele.

NLKP programm ja põhikiri näevad ette partei elu leninlike normide edasist kindlustamist. Tähtsamateks nendest on *siseparteilise demokraatia* arendamine ja *juhtimise kollektiivsuse* tugevdamine.

Juhtimise kollektiivsus aitab ühte liita paljude inimeste teadmised, kogemused ja ande. Ega V. I. Lenin juhuslikult nimetanud parteid rahvahulkade kollektiivseks juhiks. Tugevdades juhtimise kollektiivsust ja arendades siseparteilist demokraatiat, seadis partei sisse kõigi oma valita-

vate organite koosseisu süstemaatilise uuendamise praktika. Muidugi säilib seejuures juhtimise pidevus.

Parteis on tagatud soodsad tingimused partei poliitika ja praktilise tegevuse küsimuste vabaks ja asjalikuks arutamiseks. Sel eesmärgil on suurendatud parteikoosolekute, konverentside ja kongresside osatähtsust. Igati arendatakse kriitikat ja enesekriitikat kui vigade ja puuduste väljaselgitamise ning kaadri õige kasvatamise vahendit. Pidevalt väheneb palgaline parteiaparaat. Mittekoosseisuliste töötajatena tõmmatakse tööle kaasa tuhandeid kommuniste.

Siseparteiline demokraatia ja juhtimise kollektiivsus on seotud *partei suure organiseerituse ja ühtsusega, range parteidistsipliiniga.*

Kõik see muudab partei *ühiskondlik-poliitilise organisatsiooni kõrgeimaks vormiks.* Organisatsioonilise struktuuri väljatöötamise ja omavalitsuse meetodite täiustamise poolest on NLKP eeskujuks teistele ühiskondlikele organisatsioonidele.

NLKP kongressid kutsutakse kokku vähemalt üks kord nelja aasta tagant. Kongressil on õigus läbi vaadata, muuta ja kinnitada NLKP programmi ja põhikirja, ta kuulab ära ja kinnitab Keskkomitee, Keskrevisjonikomisjoni ja teiste keskorganisatsioonide aruanded, määrab kindlaks partei joone sise- ja välispoliitika küsimustes, valib partei keskorganid.

Kongressidevahelisel ajal juhib kogu NLKP tegevust Keskkomitee. Keskkomitee peab vähemalt ühe plenaaristungi (pleenumi) iga kuue kuu tagant. Keskkomitee valib: Keskkomitee töö juhtimiseks pleenumitevahelisel ajal — Presiidiumi; jooksva töö juhtimiseks — Sekretariaadi. Keskkomitees on NLKP Keskkomitee Tööstuse ja Ehitustegevuse Büroo, NLKP Keskkomitee Põllumajanduse Büroo, NLKP Keskkomitee Keemia- ja Kergetööstuse Büroo ja NLKP Keskkomitee Vene NFSV Büroo. NLKP Keskkomitee juurde on loodud Organisatsiooniliste ja Parteiküsimuste Komisjon, Ideoloogiline Komisjon ja Parteikomisjon. Koos NSV Liidu Ministrite Nõukoguga moodustab NLKP Keskkomitee Partei- ja Riigikontrolli Komitee.

NLKP Keskkomitee on partei ja nõukogude rahva kollektiivne juht, kommunismi ehitamise ideelise, poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise võitlusstaap.

Partei valib Keskkomitee koosseisu kõige paremaid ja kogenumaid kommuniste, kes põhjalikult tunnevad parteitööd ja majanduslikku ülesehitustööd, tööstust, põllumajandust, kultuuri, teadust, sõjaasjandust.

Keskkomitee otsused on kohustuslikud kõigile parteiorganisatsioonidele, igale kommunistile.

NLKP ideeline ja organisatsiooniline monoliitsus omandab erilise tähtsuse kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil. See on seletatav partei juhtiva mõju tugevnemisega meie ühiskonna elu kõigil aladel.

§ 28. Partei osatähtsuse suurenemine kommunismi ehitamisel.

Partei on rahva kõige eesrindlikum ja teadlikum väesalk. Ka kõige keerulisemas olukorras ei kaota ta silmist üldist perspektiivi, näeb selgelt teed kommunismile ja juhib seda teed mööda paljumiljonilisi rahvahulki. Võimaluse ühiskonda teaduslikult juhtida annab parteile *marksistlik-leninlik õpetus.* NLKP tegevuses on revolutsiooniline teooria lahutamatult seotud praktikaga.

Teooria ja praktika ühtsus.

Kõik nõukogude rahva ajaloolised võidud annavad tunnistust marksismi-leninismi edukast rakendamisest ja loovast arendamisest. Kui varem vaadeldi kommunismi ehitamist kui kauge tuleviku üritust, siis nüüd on see muutunud jooksva poliitika küsimuseks, on ühte sulanud praktilise tegevusega.

Asjaolul, et partei käsitleb suuri teoreetilisi probleeme loovalt, on tohutu praktiline tähtsus. Meie praktilised edusammud kommunismi ehitamises loovad aga aluse teooria edukaks arendamiseks.

Praktikale teed rajava teoreetilise töö musternäiteks on NLKP uus programm. Selle tähtsaimad teaduslikud seisukohad sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise seaduspärasustest viib partei rahva teadvusse kindlate praktiliste ülesannete näol: luua kommunismi materiaal-tehniline baas, kujundada kommunistlikud ühiskondlikud suhted, kasvatada uus inimene. Seejärel konkretiseeritakse neid ülesandeid veelgi, nad leiavad kehastuse kogu meie maa, majanduspiirkondade, üksikute ettevõtete jne. perspektiivsetes ja jooksvates rahvamajandusplaanides.

Tänu teooria ja praktika ühtsusele partei tegevuses kujutame täiesti täpselt ette teed kommunismile, teame, millised ülesanded tuleb lahendada täna ja millised homme. See tagab eesmärgi saavutamise kõige lühema ajaga ja kõige väiksemate kulutustega.

Juhtimise peasuunad. NLKP muutumine kogu rahva parteiks suurendas tema suunavat mõju ühiskonna elu kõigil aladel.

Eelkõige kasvavad nõudmised sotsialistliku majanduse juhtimise suhtes, *organisatsioonilise ja majandusliku töö* suhtes. Kahekümne aasta jooksul tuleb mitmekordselt suurendada tööstustoodete ja põllumajandussaaduste tootmise mahtu. Rahvamajanduses juurutatakse uusi automaatliine, elektronarvutusmasinaid, aatomienergiat ning teisi teaduse ja tehnika saavutusi. Tootlike jõudude tormiline arenemine nõuab nende head organiseerimist, läbimõeldud paigutamist, pidevat uuendamist.

Pole raske mõista, kuivõrd sellega seoses kasvab parteilise juhtimise osatähtsus. Iga praktiline samm peab olema teoreetiliselt põhjendatud ja igakülgselt ette valmistatud. Sealjuures tuleb kogu aeg joonduda õige orientiiri järgi, ei tohi silmist lasta peamist.

Viimastel aastatel on partei hakanud otsustavalt tegelema rahvamajanduse konkreetse juhtimise küsimustega. Keskkomitee pleenumitel arutatakse süstemaatiliselt kommunistliku ülesehitustöö aktuaalseid küsimusi.

NLKP Keskkomitee 1962. aasta novembripleenum võttis vastu tähtsad otsused rahvamajanduse parteilise juhtimise ümberkorraldamise kohta.

Varem olid parteiorganisatsioonid üles ehitatud territoriaalsel põhimõttel. Ühel ja samal parteikomiteel (näiteks NLKP oblastikomiteel) tuli tegelda nii tööstuse kui ka põllumajandusega. Selline struktuur ei võimaldanud süstemaatiliselt ja konkreetselt tegelda kõigi rahvamajandusharudega ega õigeaegselt kõrvaldada puudusi, tekitas deklaratiivsust ja kampaanialikkust majanduse juhtimises, segas kaadri õiget paigutamist, inimeste teadmiste ja kogemuste kõige paremat ärakasutamist.

Parteilise juhtimise ümberkorraldamine tagab tööstuse, ehitustegevuse ja põllumajanduse konkreetse ja plaanipärase juhtimise, seob veelgi tihedamalt organisatsioonilise ja ideoloogilise töö kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ja uue inimese kasvatamise ülesannetega.

Pleenum kavandas abinõud teadusliku uurimise ja konstrueerimisorganisatsioonide juhtimise ümberkorraldamiseks. Et likvideerida kooskõlastamatus nende töös, anti need organisatsioonid NSV Liidu Ministrite Nõukogu riiklike tööstusharukomiteede alluvusse.

Suurt tähelepanu pööras pleenum planeerimise edasisele täiustamisele ja majandusliku juhtimise demokraatlike põhimõtete arendamisele.

Keskkomitee õpetab parimate näidete varal parteiorganisatsioone ja kõiki kommuniste õigesti juhtima meie suurt sotsialistlikku majandust. Kommunistide ja partei organite tegevust hinnatakse vabriku ja ehitusettevõtte, kolhoosi ja sovhoosi, teadusliku asutuse, rajooni, oblasti, vabariigi konkreetsete töötulemuste järgi. V. I. Lenin rääkis, et majanduslik tegevus on meie jaoks kõige huvitavam poliitika.

Partei osatähtsuse suurendamist nõuavad ka muutused, mis on toimunud meie maa poliitilises elus. Mida lähemal on kommunism, seda ilmekamalt avaldub rahvahulkade, nende ühiskondlike organisatsioonide loov aktiivsus. Riigiasjade ja tootmise juhtimisse tõmmatakse kaasa üha uusi miljoneid töötajaid. See aga nõuab, et partei kõikjal abistaks ja juhiks.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise periood nõuab rahva hulgas tehtava *ideoloogilise töö* tõhustamist. Praegu on kõige tähtsam, et iga töötaja õpiks hästi tundma NLKP programmi, oskaks suurejoonelist plaani ellu viia.

Parteilise juhtimise meetodid.

Mida kõrgem on rahvahulkade teadlikkus, seda edukamalt täidetakse meie plaanid, seda lähemal on kommunism. Seepärast on parteilise juhtimise tähtsaimaks meetodiks *töötajate loova aktiivsuse ja isetegevuse igakülgne arendamine.*

Selleks püstitab partei selged ja rahvale arusaadavad ülesanded, *veenab* rahvahulki oma poliitika õigsuses ja aitab neil *omandada* parimate töötajate *kogemusi.* NLKP toetab aktiivselt kommunistliku töö liikumist, töötajate ratsionaliseerimis- ja leiutustegevust, tõmbab neid kaasa riigi juhtimisse, plaanide väljatöötamisse.

Partei programmi projekti arutamise ajal viidi meie maal läbi üle 500 000 koosoleku. Neist võttis osa ligi 73 miljonit inimest ning esines sõnavõtuga üle 4,6 miljoni inimese. NLKP Keskkomiteele, partei kohali-

kele organitele, ajalehtede ja ajakirjade toimetustele ning raadiole ja televisioonile saadeti üle 300 000 kirja ja artikli.

Organiseerimistöö edu sõltub paljuski juhtimise kvaliteedist. Partei pühendab suurt tähelepanu *kaadri valikule ja kasvatamisele.* Inimest vastutavale tööle soovitades lähtuvad partei organid tema *tööalastest* ja *poliitilistest* omadustest. Seejuures tagatakse vanade, kogenud ja partei joone eest peetavas võitluses karastunud ning noorte, energiliste organiseerijate, oma tööd hästi tundvate töötajate õige vahekord.

Rahvahulkade tõelised juhid ei irdu elust, nad suhtuvad alati tähelepanelikult rahva vajadustesse. Nad paistavad silma iseseisvusega, loova suhtumisega partei joone elluviimisse, oskusega hästi korraldada tööd ja organiseerida inimesi. Partei võitleb juhtimises esineva tardumuse ja bürokratismi vastu ja mõistab hukka neid töötajaid, kes alati ootavad juhtnööre ülaltpoolt.

Kommunistliku ülesehitustöö juhtimise tähtsaks meetodiks on *täitmise kontroll.* Seda teostatakse parteilis-riikliku ja ühiskondliku kontrolli abil. Kontrollisüsteemi aluseks on võetud Lenini idee selle kohta, et parteiline ja riiklik kontroll peavad olema ühendatud ja sellest peavad osa võtma laiad töörahvahulgad. NLKP Keskkomitee novembripleenum (1962. a.) võttis vastu otsuse luua ühtne kontrollkeskus — NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu Partei- ja Riigikontrolli Komitee koos vastavate organitega kohtadel. Kontrollorganite ülesandeks on abistada parteid ja riiki NLKP programmi täitmisel, süstemaatiliselt kontrollida partei ja valitsuse direktiivide täitmist, täiustada kommunismi ehitamise juhtimist, valvata, et peetaks kinni parteilisest ja riiklikust distsipliinist ning sotsialistlikust seaduslikkusest. Nende organite ülesandeks pole mitte ainult kontrollida ja karistada, vaid ka ennetada kuritarvituste võimalus, kasvatada inimesi.

NLKP juhib kommunistlikku ülesehitustööd *riiklike ja ühiskondlike organisatsioonide* kaudu. Partei ei käsuta neid organisatsioone ega asenda neid. Ta määrab kindlaks iga organisatsiooni põhiülesanded ja koha kommunismi eest peetava võitluse ühisrindes.

NLKP otsesel juhtimisel tegutseb ka Leninlik Kommunistlik Noorsooühing — partei aktiivne abiline ja reserv.

Nende ülesannete najal, mis partei andis komsomolile pärast XX

kongressi, on üles kasvanud terve põlvkond. Kommunistliku Noorsooühingu arvel on miljonid hektarid ülesharitud uudis- ja jäätmaad, kümned ehitatud kõrg- ja martäänahjud, valtsmasinad, keemiatööstuse ettevõtted. Kommunistlikud noored aitasid enne tähtaega anda ekspluatatsiooni tuhandeid kilomeetreid gaasijuhtmeid, raudteid, elektriliine. Üksnes loomakasvatusfarmidesse on viimaseil aastail Kommunistliku Noorsooühingu lähetuskirjadega läinud tööle ligikaudu kolm miljonit noormeest ja neidu.

NLKP XXII kongressi tribüünilt kõlas jälle kõiki noori erutav üleskutse: «Noorsoo ülesandeks on meie maapõuest välja tuua uusi rikkusi, ehitada vabrikuid, sovhoose, tehaseid, linnu. Kuid maapõuerikkused ei asu Moskva ega Leningradi all, nad peituvad taigas, mägedes, kõrbetes. Et neid rikkusi rakendada rahva teenistusse, tuleb nad maapõuest välja tuua.

Moskvalased ja leningradlased, kiievlased ja gorkilased, kõik ammu asustatud piirkondade noored peavad raskusi kartmata asuma suurele sõjakäigule, et võita uusi rikkusi meie rahva jaoks.»

Ja alati on koos kommunistlike noortega olnud nende vanemad seltsimehed — kommunistid. Tehastes ja kaevandustes, kolhoosides, sovhoosides, asutustes, instituutides, koolides toetavad partei-algorganisatsioonid igati Kommunistliku Noorsooühingu tööd. Juhtivatel kohtadel ÜLKNÜ-s võivad olla NLKP liikmed või liikmekandidaadid.

Partei täiustab pidevalt kommunismi ehitava ühiskonna juhtimise meetodeid.

Tutvume nüüd üksikasjalisemalt NLKP programmiga, partei poolt kavandatud plaanidega ja sellega, kuidas nõukogude rahvas partei juhtimisel ehitab kommunismi.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Missugused on partei jõu allikad?
2. Mis põhjusel kasvab partei osatähtsus kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil?
3. Kuidas partei juhib kommunistliku ühiskonna ehitamist?
4. Kuidas partei suunab Kommunistliku Noorsooühingu tegevust?
5. Kes võib olla partei liige?

SOTSIALISMILT KOMMUNISMILE

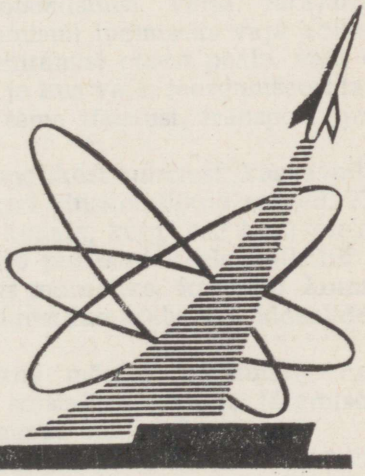

§ 29. Sotsialismi ümberkasvamine kommunismiks.

Kommunismi kõrgemasse faasi ülemineku iseärasused.

Sotsialism on kommunismi esimene faas. Sotsialistliku ülesehitustöö plaane välja töötades kirjutas V. I. Lenin: „... püüdes sotsialismi poole oleme veendunud, et ta areneb kommunismiks..."

Kommunistliku ja sotsialistliku ühiskonna vahel pole kõrget müüri. Kuid üleminek kommunistlikku ühiskonda ei saa toimuda ühekorraga, mingi järsu pöörde teel; see üleminek kujutab endast küllaltki pikaajalist protsessi. Kommunism kasvab sotsialismist välja *järkjärguliselt.* Seepärast ei ole kommunismi loomiseks vaja kõike maha lõhkuda ega alustada ehitamist otsast peale, vaid on tarvis arendada, täiustada, ja kus vaja, reorganiseerida sotsialistliku tootmise alust, tema tööstust, transporti ja põllumajandust.

Sotsialistlikest ühiskondlikest suhetest kasvavad vahetult välja kommunistlikud ühiskondlikud suhted. Ka need ei või tekkida tühjale kohale, kuigi see koht oleks spetsiaalselt nende jaoks ära puhastatud. Sotsialistlik moraal areneb kommunistlikuks moraaliks, kujuneb kommunistliku teadvuse ja kommunistlike kõlbeliste ideaalidega inimene.

Järelikult oleks naiivne mõelda, et kunagi tulevikus läheme õhtul magama sotsialismi ajal ja järgmisel hommikul ärkame juba kommunismi ajal.

Meie suur eelis on selles, et üleminek sotsialismilt kommunismile ei nõua kogu ühiskonnaelu korralduses põhjalikku murrangut. Sotsialism on ju kommunismile viljakaks pinnaseks. Sotsialistliku revolutsiooni võidust alates tekivad ühiskonnas kommunismi võrsed, mis pidevalt kasvavad. Meie ülesanne on arendada kõike kommunistlikku

(seda on aga ühiskonnaelu kõigil aladel) kuni kommunismi täieliku võiduni.

Marx ja Lenin nimetasid sotsialismi „ebaküpseks kommunismiks". Kuidas võib aga saavutada küpsuse? Selleks on vaid üks tee: kasvamine, arenemine.

Kasvades otseselt välja sotsialismist, ületab kommunism selle igas suhtes. *Kvalitatiivsed* muutused toimuvad nii majanduses, ühiskondlikes suhetes kui ka inimeste teadvuses ja psühholoogias. Kuid see kvalitatiivne pööre toimub järkjärguliselt, sotsialistliku majanduse ning ühiskondlike suhete arenemise ja täiustumise teel, rahvahulkade kommunistliku teadlikkuse kasvu teel.

Järkjärgulisus ei tähenda mingil juhul aeglust. Vastupidi, mida lähemale jõuame kommunismile, seda kiiremini hakkame edasi liikuma; kommunismi ehitamise tempo hakkab järjest kiirenema.

Sotsialismi ümberkasvamine kommunismiks on *objektiivne, seaduspärane protsess.* Seepärast on kommunistliku ühiskonna ehitamises vaja rangeimat järjekindlust: ei tohi ette rutata ega ka maha jääda ühtede või teiste vajalikuks muutunud ümberkujunduste ellurakendamisega. Lenin õpetas meid, et poliitikas tuleb olla realist. Osates pilku heita tulevikku, ei tohi me unustada tegelikkust, vaid peame alati arvesse võtma reaalset olukorda.

Sellise realismi eeskuju poliitikas näitab meie partei. Toome näiteks kolhoosnike abimajapidamiste küsimuse. Nende edaspidine saatus on täiesti selge: nad peavad välja surema. Selge on ka mispärast. Esiteks ei võimalda isiklik abimajapidamine kasutada võimsat põllumajanduslikku tehnikat, nõuab suurt tööjõukulu, kuid saaki annab vähe; ühesõnaga töö isiklikus abimajapidamises on ebaproduktiivne, ja mõttetu oleks seda säilitada kommunismi ajal. Teiseks, ja see on peamine, ei oska kuidagi ette kujutada, et kommunistlikus ühiskonnas, kus kõik inimesed hakkavad töötama üksnes ühiskondlikus tootmises, ainult ühiskonna heaks ning nende vajadused rahuldatakse üksnes ühiskondlike vahendite arvel, võiks säilida isiklik abimajapidamine.

Kolhoosnike abimajapidamiste paratamatu kadumise idee õigsust on kinnitanud mitmete kolhooside kogemused, kus kolhoosnikud omal algatusel loobusid neist ja viisid oma loomad kolhoosifarmidesse (sealt saavad nad ka vajalikke produkte). Partei märkis, et need faktid on positiivsed ning annavad tunnistust sellest, et elu ise juhib meid isiklike abimajapidamiste järkjärgulisele likvideerimisele.

Kuid leidus ka selliseid lühinägelikke juhtijaid, kes arvasid, et see on signaal isiklike abimajapidamiste viivitamatuks «likvideerimiseks». Nad hakkasid abimajapidamisi administratiivsete vahenditega likvideerima, kohustasid kolhoosnikke andma isiklikud loomad kolhoosifarmidesse. Seejuures ei arvestatud üldse, et mitte iga artell polnud veel või-

meline rahuldama kolhoosnike kõiki vajadusi nende saaduste osas, mida nad varem said oma abimajapidamisest, ega kindlustama juurdetulnud loomi söödaga.

Partei kutsus niisugused üleliia agarad administreerijad rangelt korrale ja karistas neid ning näitas, kuivõrd kahjulikud on sellised meetodid. Abimajapidamised peavad kaduma, kuid praegu ei ole selleks loodud veel kõik vajalikud tingimused. Vastavalt sellele, kuidas kolhoosid suurendavad oma tootmist ja suudavad rahuldada kõiki kolhoosnike vajadusi, hakkavad viimased ise loobuma vähetootlikust, ebapraktilisest abimajapidamisest. Teiste sõnadega — isiklik abimajapidamine sureb majanduslikult välja. Ja edaspidi hakkab see protsess toimuma üha kiiremini. Püüda seda aga kunstlikult kiirendada, rutata ette — see tähendab ainult kahju teha.

Sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise järkjärgulisus ja pidevus ei tähenda, et see toimuks isevoolu teed. Ei. Kommunismi ehitamine nõuab ühiskonna ees seisvate ülesannete aktiivset, loovat lahendamist. Kommunism ehitatakse üles meie maa töötajate teadliku, sihikindla tegevusega Kommunistliku Partei juhtimisel.

Millised peamised ülesanded tuleb siis rahval lahendada, et saavutada püstitatud eesmärk?

Kolm põhilist ülesannet. Ühiskonna aluseks on materiaalsete hüvede tootmine. Järelikult on kommunismi ülesehitamise kõige peamiseks ülesandeks *kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine.* Peamine, kuid mitte ainus. On selge, et kommunismi võiduks on vaja *kujundada kommunistlikud ühiskondlikud suhted.* See on kommunistliku ühiskonna ehitamise teine ülesanne. Et aga kommunistliku ümberkujundamise lõppeesmärgiks on isiksuse igakülgne arendamine, siis on kolmandaks ülesandeks *uue inimese kasvatamine.*

Juba esialgsel vaatlemisel ilmneb kommunismi ehitamise põhiliste ülesannete lahutamatu vastastikune seos. Ehitades uusi tehaseid ja vabrikuid, suurendades ühiskondlikku rikkust, valmistame ette tingimusi üleminekuks töö ja jaotamise kommunistlikule printsiibile, s. o. täiustame ühiskondlikke suhteid. Ühiskondlike suhete arenemine toob endaga kaasa inimeste teadvuse muutumise, kasvatab uusi moraaliomadusi. Kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamine ja uue inimese kasvatamine avaldavad omakorda väga suurt mõju tootlike jõudude arenemisele.

Toome ilmeka näite. Kommunistlike ühiskondlike suhete kujundamise üheks põhisuunaks on rahvamajanduse juhtimise täiustamine. Liigsete

sõnadetagi on selge, kui palju edukam on materiaal-tehnilise baasi loomine, kui ühiskond suudab õigeaegselt ja täpselt arvesse võtta kasvava tootmise vajadusi, leida kõige efektiivsemad vormid rahvamajanduse juhtimiseks.

Kommunismi võimsaid tootlikke jõude ei kingi meile kellegi muinasjutuline «tahe», nad luuakse miljonite nõukogude inimeste pingelise töö viljana kommunistide partei juhtimisel. Niisiis sõltub ürituse edu väga suurel määral sellest, kuivõrd kohusetundlikult igaüks meist töötab oma kohal, kuivõrd on kommunismiehitajatele juba omane kommunistlik töössesuhtumine.

Kommunismi ehitamise kolme põhilise ülesande vastastikune seos, nende ühtsus on nii suur, et neid nimetatakse *kolmainsaks ülesandeks.*

Vastuolud ja kasvuraskused.

Kellele ei oleks selge, et uue ühiskonna rajamine on erakordselt keerukas ülesanne: on ju uue tekkimine alati seotud vastuolude ületamisega, vanade juurdunud ja harjumuslike eluvormide murdmisega, mis kunagi etendasid progressiivset osa, kuid hiljem hakkasid arenemist pidurdama.

Sotsialismi vastuolud erinevad kapitalismi vastuoludest. Sotsialismi vastuolud on kasvu vastuolud, mis on seotud sotsialistliku majanduse kiire tõusu ning rahva materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste kasvuga, need on vastuolud uue ja vana vahel, eesrindliku ja mahajäänu vahel.

Kapitalistlikus ühiskonnas muutub tootlike jõudude ja tootmissuhete vaheline vastuolu paratamatult konfliktiks, mida ei saa lahendada kapitalismi raames ja mis viib välja kapitalismi hukkumiseni. See, et sotsialistlikus ühiskonnas valitseb ühiskondlik omandus, teeb võimatuks konflikti tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. Ühiskondlik omandus loob tootlike jõudude kasvuks soodsad tingimused. Milles on siis sotsialistliku tootmisviisi vastuolude olemus? Selles, et vastavalt tootlike jõudude arenemisele vananevad tootmissuhete ühed või teised lülid. Ühtede lülide asendamine teistega ei muuda sotsialistlike suhete olemust, vaid arendab, rikastab neid. Ühiskond lahendab need vastuolud edukalt ning tõuseb seega kõrgemale arenemisastmele.

Masina-traktorijaamad etendasid omal ajal positiivset osa, nad aitasid talupoegadel asuda kollektiviseerimise teele, olid riigi tugipunktideks maal. Kuid hiljem nad enam ei soodustanud põllumajandusliku tootmise tõusu, sest nad takistasid tugevnenud kolhoose käsutamast masinaid oma äranägemise järgi: maal oleks nagu olnud kaks peremeest, kes alati ei tegutsenud kooskõlastatult. Partei avastas selle vastuolu

õigeaegselt ning likvideeris selle edukalt: võeti vastu seadus masina-traktorijaamade likvideerimise kohta, kusjuures põllumajandusmasinad müüdi kolhoosidele.

Partei lahendab vastuolud õigeaegselt, sest ta tunneb sotsialismi majandusseadusi. See kiirendab ühiskonna progressi, tagab töö maksimaalse kokkuhoiu.

Vastuolude ületamine on seotud raskustega, võitlusega konservatiivsuse, tardumuse, mahajäämuse vastu.

Meie ühiskonnas esineb ka teistsuguseid vastuolusid.

Näiteks tuleb meil suuri summasid kulutada riigi kaitsevõime tugevdamiseks. See koormab teatud määral rahvamajanduse eelarvet. Kuid me oleme sunnitud kulutama vahendeid armee varustamiseks kaasaegse relvastusega. Kuni säilib oht, et meile võivad kallale tungida imperialistlikud riigid, tuleb püssirohi kuiv hoida.

On olemas ajutise iseloomuga raskusi: näiteks ei jätku küllaldaselt toiduaineid. Viimastel aastatel on meie põllumajandus saavutanud tunduvat edu. Kuid samaaegselt kasvab kiiresti meie maa elanikkond. Seoses töötajate tulude kasvuga suureneb ka liha, või ja muude saaduste tarbimine. Partei rakendab kõik abinõud selleks, et lühima aja jooksul likvideerida põllumajandusliku tootmise mahajäämus elanikkonna ja tööstuse vajaduste kasvust. Ning kahtlemata lahendatakse see ülesanne edukalt kolhoositalurahva, sovhoositöötajate ja kogu meie rahva jõupingutuste tulemusena.

Raskusi ületades teevad rahvas ja partei uusi, silmanähtavaid edusamme kommunismi ehitamises.

8. PEATÜKK.

KOMMUNISMI VUNDAMENT.

Kommunismi ehitamine, nagu me juba ütlesime, tähendab eelkõige tema materiaal-tehnilise baasi loomist.

Sõna „baas" (alus) näitab, et ilma seda loomata ei maksa mõeldagi kommunismi ehitamisele, nagu ei saa mõelda hoone rajamisele ilma vundamendita. Selle vundamendi tähtsus saab veelgi selgemaks, kui me hoolega mõtleme, milline sisu peitub mõistes „materiaal-tehniline baas".

Ühiskonna *materiaal-tehnilise baasi* all mõeldakse tootmise sellist arenemistaset, mille alusel antud ühiskonnakord kindlustub ning igakülgselt areneb.

On selge, et kommunismi materiaal-tehniline baas, mille ülesandeks on tagada materiaalsete ja kultuuriliste hüvede küllus, peab ületama kõike, mis kunagi varem on olnud. Ta eeldab maa täielikku elektrifitseerimist, tootmise kompleksset mehhaniseerimist ja automatiseerimist, keemia ulatuslikku kasutamist rahvamajanduses, uute materjalide loomist, teaduse orgaanilist ühendamist tootmisega, kõigi olemasolevate ressursside ratsionaalset kasutamist, töötajate kõrget kultuurilist ja tehnilist taset, tööviljakuse enneolematut kasvu.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine on partei ja rahva majanduslik peaülesanne. Selle lahendamine võimaldab meie maal asuda ühe elaniku kohta valmistatava toodangu hulga poolest esikohale maailmas;

tagada maailma kõrgeim tööviljakus, muuta töö rõõmu, naudingu ja loomingu allikaks;

tagada kogu elanikkonnale kõige kõrgem elatustase maailmas ja luua tingimused selleks, et edaspidi üle minna jaotamisele vajaduste järgi;

kujundada sotsialistlikud tootmissuhted ümber kommunistlikeks tootmissuheteks, luua klassideta ühiskond, likvideerida olulised erinevused linna ja maa vahel, edaspidi aga ka vaimse ja füüsilise töö vahel;

kogu aeg hoida meie maa kaitsevõimet sellisel tasemel, mis võimaldab puruks lüüa iga agressori, kes julgeks tõsta käe NSV Liidu vastu, kogu sotsialistliku maailma vastu.

§ 30. Uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam.

Viis uut tööstusriiki.

Milline tööstusliku tootmise tase on vajalik kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomiseks?

Sellele küsimusele annab vastuse tööstuse ja põllumajanduse arendamise sügavalt ning igakülgselt põhjendatud plaan, mis on esitatud partei uues programmis. Tööstustoodangu maht suureneb lähema 10 aasta jooksul (aastail 1961—1970) umbes kahe ja poole kordseks ja 20 aasta jooksul (aastail 1961—1980) vähemalt kuuekordseks. See on võrdne veel viie sellise tööstusriigi loomisega, nagu seda on praegu Nõukogude Liit. 20 aasta pärast hakatakse meie maal välja laskma kaks korda rohkem tööstustoodangut, kui seda valmistatakse praegu kogu mittesotsialistlikus maailmas.

Millest lähtudes määrati kindlaks tööstustoodangu kasvu tempo lähemaks kahekümneks aastaks?

Arvesse on võetud planeeritava sotsialistliku rahvamajanduse süsteemi võimalused ja eelised, mida elu on juba tõestanud. 16 sõjajärgse aasta kestel (aastail 1945—1960) on meie tööstus iga aasta suurendanud toodangut 10,6% võrra, eelseisva kahekümne aasta jooksul moodustab aga tööstustoodangu aasta keskmine juurdekasv 9—10%. Järelikult on juurdekasvu tempo kavandatud ligikaudu niisama suurena, kui see oli möödunud viieteistkümne aasta jooksul. Ühtlasi on tööstustoodangu kasvu võimalused meil järsult suurenenud. Ühiskondliku tootmise kasv tähendab natsionaalse tulu tohutut suurenemist. Ning iga protsent natsionaalsest tulust, mis läheb akumulatsiooniks, muutub üha „kaalukamaks"; järelikult suurenevad tööstusse ja teistesse rahvamajandusharudesse suunatavad kapitaalmahutused. Samaaegselt leiab nõukogude rahvas kommunismi materiaal-tehnilise baasi ehitamise käigus uusi reserve, mis tagavad veelgi kiirema edasi-

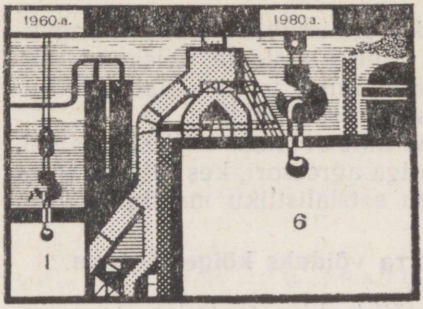

Tööstussaaduste tootmise kasv.

liikumise. Tõuseb kapitaalkulutuste kasutamise efektiivsus, suureneb toodangu hulk kapitaalmahutuste iga rubla kohta. Uued võimalused avab teaduse võimas arenemine. Selle kõige põhjal olemegi veendunud, et kahekümneks aastaks koostatud rahvamajandusplaanid on täiesti reaalsed.

Tootmise sellise kasvutempo puhul jõuab Nõukogude Liit umbes 1970. aastaks toodangu hulgalt iga elaniku kohta ette kõige võimsamast kapitalismimaast — Ameerika Ühendriikidest.

Mil viisil siis saavutatakse perspektiivplaanis ettenähtud tootmise tohutu kasv kõigis tööstus- ja põllumajandusharudes? Kõige lihtsamaks teeks näib olevat tootmise laiendamine: tahad, et oleks palju igasugust toodangut, siis ehita rohkem kõikvõimalikke tehaseid, vabrikuid ja kaevandusi, laienda külvipinda, suurenda loomade arvu jne.

Kui me aga läheksime seda teed, s. t. hakkaksime tootmist arendama ainult laiuti, siis tuleks kommunismi ehitada väga kaua. Üksnes selleks, et kahekordistada tööstusettevõtete arvu, kulub isegi praeguse väga kiire ehitustempo puhul aastakümneid. Kuid tootmise kahekordistamine ei loo veel küllust.

Pealegi ei ole küsimus ainult tähtaegades. Kerkib teine, veelgi keerukam küsimus: kust võtta uued kümned miljonid töökäed sellise hulga ettevõtete teenindamiseks? Niisiis ei ole tehaste ja vabrikute arvu lihtne suurendamine kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomiseks küllaldane.

Kas on olemas teine tee külluse loomiseks? Jah on.

Meenutame, mis võimaldas kapitalismil kui feodalismiga

võrreldes progressiivsemal ühiskondlikul formatsioonil kindlustuda. Ajalugu ja poliitiline ökonoomia vastavad sellele küsimusele nii: eelkõige see, et kapitalism saavutas ühiskondliku töö suurema viljakuse.

Sotsialism, veel enam aga kommunism, võimaldades ratsionaalselt kasutada kõiki ühiskonna käsutuses olevaid materiaalseid ja tööjõuressursse, avab kapitalistlikule ühiskonnale kättesaamatud võimalused tööviljakuse kasvuks. Need võimalused tuleb täielikult realiseerida. „Ühiskondliku töö viljakuse tõstmine ongi meie progressi mõõdupuu ja inimeste elatustaseme tõstmise ülitähtis allikas. Igasugune muu küsimuse käsitlus on tühipaljas maniilovlus." *(N. S. Hruštšov.)*

Tööviljakuse kasv aastail 1960—1980.

Eelseisva kahe aastakümne jooksul kasvab töötajate arv rahvamajanduses ligikaudu 40% võrra, rahvamajanduse kogutoodang (ühiskondlik produkt) peab aga kahekümneaastase perioodi kestel suurenema ligikaudu viiekordseks. Niisama palju kasvab ka NSV Liidu natsionaalne tulu. Seega tuleb üle üheksa kümnendiku kogu natsionaalse tulu juurdekasvust saavutada tööviljakuse tõstmise arvel ning kõigest üks kümnendik töötajate arvu suurenemise teel.

Kui tööviljakus jääks tänase päeva tasemele, siis oleks kahekümne aasta plaanis kavandatud tööstustoodangu mahu saavutamiseks vaja suurendada üksnes tööstustööliste arv 150 miljoni inimeseni (1960. aasta lõpuks oli tööstustöölisi 18,6 miljonit).

Kui rahvamajanduses töötavate inimeste arvu kasvul on oma piir (see sõltub otseselt kogu töövõimelise elanikkonna arvust), siis tööviljakus võib sotsialismi ja veel enam kommunismi tingimustes kasvada piiritult. *Tööviljakuse kasv on ühiskondliku tootmise arenemise põhiline allikas.*

Kahekümne aasta kestel peab tööviljakus Nõukogude tööstuses kasvama 4—4,5-kordseks. Veelgi suurem tööviljakuse kasv on kavandatud põllumajanduses — 5—6-kordne. See on tähtis tingimus põllumajanduse muutmisel kommunistliku ühiskonna hästi organiseeritud majandusharuks.

Kõikjal ja alati peame meeles pidama Lenini tarku sõnu: „Tööviljakus on lõpuks uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine." Tööviljakuse kasv on meie edu-

sammude peamiseks näitajaks kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel.

§ 31. Energia küllus.

Meie maa täielik elektrifitseerimine.

Kujutagem endale ette tööpäeva 1980. aastal. Kõlas tööpäeva algust kuulutav vile ning tööle hakkasid sajad tuhanded tööpingid, mida inimkäsi vaid juhib. Vahetpidamatult kihutavad pikad rongid, mis veavad kaupu ja inimesi üle kogu meie maa. Metallurgiatehastes jooksevad tulipunased terastoorikud läbi kümnete valtside, mis vormivad neist raudteerööpaid, talasid, terasplaate. Ja kõigeks selleks on vaja energiat. Üks sammuv ekskavaator, mis koorib pinnast Kurski magnetiidilademetelt või kaevandab sütt Altai kivisöekarjäärides, tarvitab niisama palju energiat nagu mõni suur linn.

Energia! Inimeste poolt erinevatel viisidel toodetud ja endale allutatud energia kihutab kõikjale mööda ülipikki elektriliine, teeb ära lugematu hulga töid, võtab kõigest osa nii seal, kus on vaja toorest jõudu, kui ka seal, kus tuleb täita kõige peenemaid ülesandeid.

Kommunismiajastu tehnikas kasutatakse täielikult ära elektrienergia tohutud eelised, mis seisnevad selles, et teda on kerge muundada teisteks energialiikideks (mehhaaniliseks, soojus- ja keemiliseks energiaks), et ta on lõpmatult jaguv (mis võimaldab teda kasutada kõige erinevamates masinates ja kõige täpsemates aparaatides), et teda võib üle kanda suurte kauguste taha (mis soodustab tootmise paremat paigutamist). Kõik see teeb just elektrienergia tänapäeva tehnilise progressi aluseks.

Suurt nõudmist elektrienergia järele, mida tingib NLKP programmis kavandatud majanduse tormiline arenemine ja tööviljakuse kasv, võib rahuldada vaid meie *maa täieliku elektrifitseerimisega.*

Elektrienergia tootmine kasvab sõna otseses mõttes iga päevaga ning 1980. aastaks tõuseb see täiesti fantastilise suuruseni — kolm triljonit kilovatt-tundi. Milline tohutu jõud rakendatakse nõukogude inimese teenistusse!

Üks kilovatt-tund elektrienergiat võib tõsta tonniraskuse eseme 367 m kõrgusele või valtsida 50 kg metalli või kududa 10 m sitsi või valmistada ja pakkida 42 kg suhkrut või õmmelda 2 paari jalatseid või küpsetada 86 kg leiba või lüpsta 50 lehma.

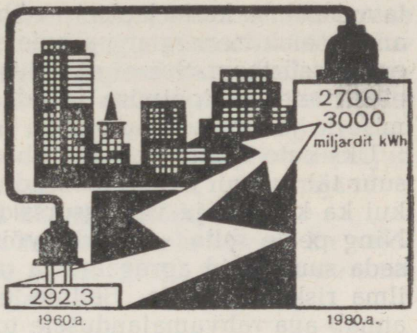

Elektrienergia tootmise kasv.

Elektrienergia küllus, mida me püüame saavutada, ei tähenda mitte üksnes meie mehhaaniliste abiliste arvu kasvu. Elekter on erakordselt paindlik tootmisriist. Ta tungib rahvamajandusse mitmesuguseid teid kaudu. Uued keemiatööstuse harud, eriti aga kergete metallide (alumiiniumi, magneesiumi, titaani) sulatamine, tehiskiu ja väetiste tootmine — kõik need on eriti energiamahukad tootmisharud. Muide, ega nad siis asjata arene eelseisva kahekümne aasta jooksul eriti tormiliselt idarajoonides, suurte Siberi jõgede läheduses, mis on eriti perspektiivsed odava hüdroenergia allikad.

Selleks et vajalikul määral suurendada töö varustatust elektrienergiaga, tuleb meil ellu viia uute elektrijaamade ehitamise tohutu programm. 20 aasta jooksul tuleb ehitada umbes 200 rajoonidevahelist soojuselektrijaama (energiasüsteemide baasjaamad), 260 suurt soojus-elektritsentraali (mis tagavad kõrvuti elektrienergiaga varustamisega ka tervete piirkondade termofitseerimise) ja umbes 180 võimsat hüdroelektrijaama. Esimese aastakümne lõpuks tuleb igal aastal käiku anda 20—25 ja teise aastakümne lõpuks 45—50 miljonit kilovatti uusi võimsusi. Elektrijaamade koguvõimsust suurendatakse meie maal 73,7 miljonilt kilovatilt (1961. aasta tase) 190—220 miljoni kilovatini 1970. aastal ja 540—600 miljoni kilovatini 1980. aastal.

Ühtne energiasüsteem.

Vastastikuseks kindlustamiseks ootamatute avariide puhul ja selleks, et tasandada koormuse ebaühtlust eri hooaegadel ja ööpäeva jooksul, ühendatakse suured elektrijaamad omapärastesse „ringidesse". Ühendatud elektrijaamad töö-

tavad „ühise katla jaoks" — ühise elektrivõrgu jaoks, mis annab elektrienergiat paljudele tarbijatele. Nii kujuneb energiasüsteem. See ei ole lihtsalt mitu elektrijaama, vaid elektrienergia tootmise ja edasiandmise, s. t. transportimise ja jaotamise kombinaat.

Üksikute elektrijaamade ühendamisel süsteemideks on suur tähtsus nii nende töökindluse ja efektiivsuse tõstmise kui ka kütuse- ja veeressursside õige kasutamise poolest. Ning peale selle — mida võimsam on energiasüsteem, seda suuremaid agregaate ja terveid jaamu võib sellesse ilma riskita lülitada. Selline energiabaasi suurendamine annab aga rahvamajandusele tohutu täiendava võidu. Kui praegu varustatakse soojuselektrijaamad agregaatidega, mille võimsus on 100 000—300 000 kW, siis lähemas tulevikus tõuseb energiablokkide (katel ja turbiin) võimsus 500 000, 800 000 kW-ni. Uutes hüdroelektrijaamades, mille võimsus on 4—6 miljonit kW, paigaldatakse samuti suured hüdroagregaadid võimsusega kuni 1 miljon kW.

Maa täielik elektrifitseerimine nõuab energiasüsteemide edasiarendamist, mitte enam üksikute jaamade, vaid tervete süsteemide ühendamist paralleelseks tööks.

Energiasüsteemide ühteliitmine lõpeb *NSV Liidu ühtse energiasüsteemi* loomisega. Selle nimetuse all astub ellu oma mõõdetelt ja keerukuselt täiesti fantastiline unikaalne kompleks. Ühtne energiasüsteem teeb NSV Liidu energiamajanduse äärmiselt ökonoomseks ja annab kõige suuremad võimalused manööverdamiseks.

Selle ülesande elluviimiseks tuleb 20 aasta jooksul ehitada mitusada tuhat kilomeetrit magistraalliine, sealhulgas 40 000 km vahelduvvoolu ülekandeliine pingega 500 kV ja enam, ligikaudu 30 000 km vahelduvvoolu ülekandeliine pingega 330 kV ning samuti üle 10 000 km alalisvoolu kõrgepingeliine. Kõige võimsamad elektriülekande magistraalliinid on tulevikus järgmised: Kesk-Siber—Uraal, Kasahstan—Uraal.

Tuleb rajada ka rida liine, mis ühendavad meie energiasüsteemi sotsialistlike naabermaade energiasüsteemidega.

Peale magistraalliinide tuleb 20 aasta jooksul ehitada mitu miljonit kilomeetrit nn. jaotusvõrke pingega kuni 35 kV. Peaaegu pool nendest tuleb rajada maarajoonides. Elektrienergia juhtimine kõikidesse tarbimiskohtadesse põllumajanduses on kõige töömahukam ülesanne. Näiteks tuleb üksnes ühe keskvööndis asuva keskmise kolhoosi elektrifitseerimiseks ehitada ligikaudu 30 km jaotusvõrku.

Kütuse bilanss. Elektrifitseerimise tormiline arenemine ei tähenda sugugi, et kaoks või väheneks vajadus kütuse ja teiste energiaallikate järele. Vastupidi, see vajadus kasvab: paljud elektrijaamad hakkavad ju kütusena kasutama sütt, naftat, gaasi. Tahke ja vedelkütuse suurimateks tarbijateks on olnud ja jäävad paljud raske- ja kergetööstuse harud, transport, põllumajandus. Ühesõnaga, kütust on vaja kõigil ja kõikjal.

Vastavalt tootmise mahu suurenemisele kasvab ka vajadus erinevate kütuseliikide järele. Kuid nende kasutamises toimuvad olulised muudatused.

Söekaevandamise kasv.

Aastail 1960—1980 peab naftatoodang suurenema 148 miljonilt tonnilt 690—710 miljoni tonnini, gaasitoodang 47 miljardilt kuupmeetrilt 680—720 miljardi kuupmeetrini, söetoodang 513 miljonilt tonnilt 1180—1200 miljoni tonnini aastas. Nende tootmisharude osa moodustab praegu ligikaudu ühe viiendiku tööstuse põhifondidest, neis töötab kümnendik meie maa töölistest, siia suunab riik üle 17% kapitaalmahutuste üldsummast; kütuse transportimine moodustab kolmandiku meie maa veostekäibest. Sellest kõigest saab selgeks, kui tähtis on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel täiustada ja arendada vajalikus suunas neid tööstusharusid.

Partei on võtnud suuna kütuse bilansi struktuuri ümberkorraldamisele: järsult suureneb selliste ökonoomsete kütuseliikide osatähtsus, nagu seda on gaas ja nafta.

Kütuse bilansi struktuuri muutmine toob endaga kaasa tõeliselt revolutsioonilised muudatused tööstuses ja transpordis. Näiteks mustmetallurgias võimaldab loodusliku gaasi kasutamine muuta intensiivsemaks kõrgahjuprotsessi ja rohkem kui 10% võrra vähendada koksi kulu. Loodus-

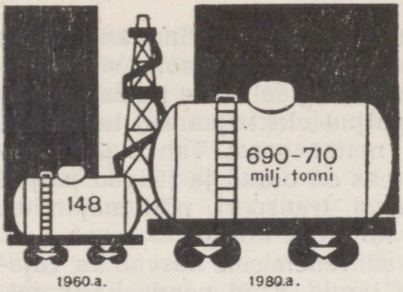

Naftatootmise kasv.

lik gaas aitab täiendavalt lühendada aega tooraine ettevalmistamiseks (klinkri põletamine) tsementitööstuses. Transpordis loovutavad väikese efektiivsusega auruvedurid ja aurulaevad oma koha mootorveduritele ja mootorlaevadele, mis töötavad vedelkütusel. Naftasaadused toidavad sovhooside ja kolhooside võimsaid masinaid. Partei programmis ettenähtud kütuse bilansi ümberkorraldamisel on suur sotsiaalne tähtsus: uutes tööstuspiirkondades, kus ettevõtted on viidud gaasi- ja vedelkütusele, läheb kergemaks tööliste töö, muutub puhtamaks linnade ja töölisasulate õhk.

Kas kõige ökonoomsemate kütuseliikide tagavarad on küllaldased?

Täiesti: loodusliku gaasi ja naftavarude poolest on NSV Liit esimeste seas maailmas.

Uute maardlate avastamine muudab kütusetööstuse ettevõtete geograafilist paiknemist. Arvatavasti luuakse uus võimas nafta- ja gaasitootmise piirkond meie maa idaosas, eelkõige Lääne-Siberis ja Uraalis avastatud Šaimi, Ust-Balõki ja Megioni naftamaardlates, samuti ka Berjozovo

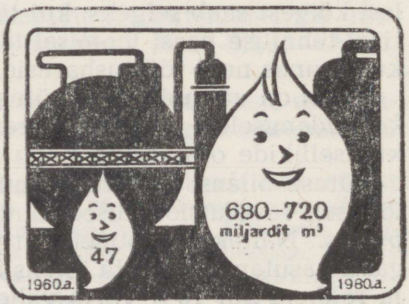

Gaasitootmise kasv.

loodusliku gaasi maardlates. Väga suur tähtsus on nafta avastamisel Irkutski oblastis. Võimsad nafta- ja gaasimaardlad on avastatud Kasahhi NSV-s Mangõšlaki poolsaarel. Heakvaliteedilist naftat on leitud Põhja-Kaukaasia mesosoilistes kihtides; Groznõi linna naftatööstusel seisab ees „teistkordne sünd". Ikka edukamalt toodetakse „merenaftat". Nähtavasti saab Kaspia meri selle ammendamatuks allikaks.

Nõukogude Liit on juba ette jõudnud kõigist Euroopa riikidest ja tõusnud teisele kohale maailmas (Ameerika Ühendriikide järel) gaasi tootmise ja transportimise poolest. Põhiline osa looduslikust gaasist saadakse praegu Ukrainast ja Põhja-Kaukaasiast; sealsed maardlad jäävad veel kauaks meie maa keskpiirkondade gaasiga varustamise peamiseks allikaks. Kuid astuvad rivvi ka uued täiendused: mitmed NSV Liidu Euroopa-osa piirkonnad ja Uraali tööstus hakkavad lähemas tulevikus saama looduslikku gaasi Kesk-Aasiast. Gaasijuhtme esimest „niidikest" Gazli—Uraal, mille pikkus on kaks tuhat kilomeetrit, ehitatakse täie hooga.

Nafta- ja gaasitootmise arendamine ei vii söe kaevandamise vähendamisele. Kahekümne aasta jooksul arendatakse söetööstust peamiselt idarajoonides (nende osa üleliidulises söetoodangus kasvab 45%-lt 1960. aastal 66%-ni 1980. aastal). Üle poole söest (55%) hakatakse 20 aasta pärast kaevandama karjääridest (s. t. pealt lahtistest maapõuevara kaevandamise kohtadest). Ligikaudu 20% kogu maa all kaevandatavast söest toodetakse „uhtmise" teel — hüdromeetodil.

Uued energiaallikad. Teaduse ja tehnika arenemine loob perspektiivi mitmete uute energiaallikate ulatuslikuks kasutamiseks kommunistlikus majanduses.

Laiaulatuslikuks muutub aatomienergia kasutamine. 1954. aastast alates tegutseb maailma esimene tuumakütusel töötav elektrijaam. Ehitatakse võimsaid aatomielektrijaamu Novo-Voronežis ja Belojarskis. Aatomielektrijaamade ehitamine parandab tunduvalt meie maa kütuse bilanssi. Aatomielektrijaamu hakatakse esmajärjekorras ehitama nendes piirkondades, mis asuvad kütuse leiukohtadest kaugel.

Tuleb õppida kasutama päikese rikkalikku energiat. Suured võimalused avanevad muuhulgas päikeseelektrijaamade ees, mis on varustatud räni-pooljuhtidega. Pooljuhtpatarei pinna iga ruutmeeter annab 100-va-

tise võimsuse praktiliselt kogu aja jooksul, mil paistab päike. Sellised patareid töötavad Nõukogude kosmoselaevades ja Maa tehiskaaslastel. On juba loodud kerged kantavad ränipatareide näidiseksemplarid, projekteeritakse päikeseelektrijaama võimsusega 5 kW ning on esitatud idee luua selline seadeldis võimsusega 10 000 kW.

Uut moodi hakatakse kasutama ka niisugust inimeste ammust abimeest, nagu seda on tuul. Kuid selleks on vaja võitu saada tuule muutlikkusest. Tuuleenergiat võib akumuleerida, lagundades vee elektrolüütilisel teel hapnikuks ja vesinikuks. Tuulemootorid võivad koguda tohutu hulga niisugust ebatavalist kütust, mida võib kasutada diiselmootorite kütteks ja teisteks vajadusteks. Erilist tähtsust omistatakse tuulejaamade süsteemi loomisele, mis annaks võimaluse täiesti kindlalt saada energiat pika aja vältel. Esimest sellist süsteemi katsetati edukalt Tselinnõi krais.

Nõukogude energeetika seisab Maa sügavuses peituva soojuse ulatusliku kasutamise lävel. Maa looduslikku soojust auru või kuuma vee näol kasutatakse Kamtšatkas, Kuriili saartel, Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Teadlased arvavad, et tulevikus, kui omandatakse sügavpuurimine, võib peaaegu igas piirkonnas saada auru ja kuuma vett. Linnu ja külasid, tööstusettevõtteid ja kasvuhooneid hakatakse siis kütma maasisese soojusega. Rajatakse nn. geotermilised elektrijaamad. Nende tarvis töötatakse välja uued printsiibid soojuse otseseks muundamiseks elektrienergiaks.

Praktilisi piirjooni hakkab omandama ka probleem, mis on seotud jaamade ehitamisega, kus elektrienergiaks muudetakse mere tõusude jõud — Kuu ja Päikese külgetõmbe poolt tekitatud gigantsete lainete jõud. See laine käib kaks korda ööpäevas ümber maakera ning mõnedes kohtades on ta kõrgus 10—15 ja isegi 20 m. Ta ohjeldatakse spetsiaalsete tammide ja hüdroturbiinide abil. Esimene sellisel põhimõttel töötav jaam ehitatakse NSV Liidus Koola poolsaarele Barentsi mere lahes, kus tõus on eriti suur. On välja arvutatud, et üksnes Ohhoota ja Valge mere rannikul võivad sellised jaamad anda aastas 200 miljardit kWh elektrienergiat — see on kaks kolmandikku energiast, mida tootsid kõik Nõukogude Liidu elektrijaamad 1960. aastal.

§ 32. Materjalid.

Piiramatu valiku ajastu. Kui energia on tänapäeva tööstuse eksisteerimise esimeseks tingimuseks, siis teiseks selliseks tingimuseks on materjalid, millest toodetakse masinaid ja ehitusi ning arvukaid tarbeesemeid.

Materjale luues ei tundnud loodus muret selle üle, kuivõrd mugavad ja kasutamiskõlblikud nad on inimeste vajaduste rahuldamiseks. Looduses valmiskujul leiduvad materjalid ei rahulda kaugeltki alati tänapäeva tehnika vajadusi. Veel hiljuti pidid uusi masinaid loovad konstruktorid ning elumaju ja tööstushooneid projekteerivad

arhitektid arvestama seda lähtematerjalide valikut, mis oli leidnud oma koha tehnikas viimaste aastakümnete jooksul. Nüüd, õppinud seletama ja ette nägema keeruliste molekulide omadusi, on füüsika ja keemia võimelised „projekteerima" kindlaksmääratud omadustega uusi aineid. See tähendab, et konstruktor vabaneb järk-järgult nendest kitsastest raamidest, mida talle varem kirjutas ette materjaliteadlane. Konstruktor võib vabalt valida materjali, mis kõige paremini vastab tema tehnilistele kavatsustele ja mis veelgi tähtsam — kergendab detaili töötlemist. Kui vajalikke aineid pole looduses olemas, siis võib konstruktor nimetada materjali vajalikud omadused, ja vastavad materjalid luuakse. Nii tulid tehnikasse kuumuskindlad terased ja pooljuhid, purunematu klaas ja mittepõlev riie, kõikidele hapetele vastupidavad nõud ja hammasrattad, mis ei tekita sädemeid, poldid, mida pole vaja elektrivoolu eest isoleerida, ning vaigud, millega võib kokku liimida sildu.

Iga tänapäeva tehnika uus saavutus, olgu see siis kosmoselaeva lend, keerulise tootmisprotsessi täielik automatiseerimine või „tarkade" arvutusmasinate konstrueerimine, oleks mõeldamatu, kui poleks loodud uusi materjale, millel on teatud kindlad, ettemääratud ja sealjuures kõige erinevamad omadused. Ühtede seadmete puhul on tarvis saavutada erakordne kõvadus, mis säiliks ka kõrgetel temperatuuridel, teiste puhul on vaja võimet järgneda elektromagnetilise välja kiirele muutumisele, kolmandate puhul aga saavutada vastupidavus ka kõige agressiivsemate keemiliste keskkondade suhtes.

Kõneldes vajadusest põhjalikult muuta materjalide ja tehnika võimaluste vastastikust suhet, ütles akadeemik A. Blagonravov: „Me võime edasi liikuda veelgi kiiremini,

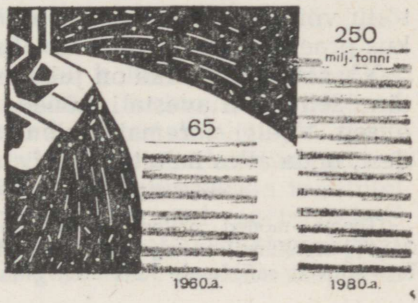

Terasesulatamise kasv.

kui hakkame konstruktoritele andma mitte neid materjale, mida on õnnestunud saada, vaid neid, mida nad nõuavad. Kui me suudame selle tingimuse täita, siis saabub aeg, mida võiks nimetada „piiramatu valiku ajastuks“.“

Praegu võime julgesti öelda: teadlaste poolt ennustatud materjalide „piiramatu valiku ajastu“ on alanud.

Tuleviku metallid. Tänu rauamaagi tohututele varudele, mis võimaldavad arendada odava metalli tootmist, ning võimalusele parandada tema konstruktsioonilisi omadusi, jääb metallile veel kauaks tähtis koht masinaehituses, aparaatide, instrumentide ja teiste esemete tootmisel kõigis rahvamajandusharudes.

1965. aastaks ületab NSV Liidu metallifondi aastane juurdekasv kogu metallifondi, mis oli meie maal kogunenud 1932. aasta alguseks. Kahe aastakümne jooksul saavutab mustmetallurgia taseme, mis võimaldab sulatada ligikaudu 250 miljonit tonni terast aastas. Sellise terasetootmise mahu juures moodustab NSV Liidu metallifond 1,8 miljardit tonni. Ega siis asjata nimetata NLKP programmis metalli koos kütusega „tänapäeva tööstuse alusmüüriks“. Kuid nagu näeme allpool, asendatakse metalli üha suuremal määral teiste, palju ökonoomsemate materjalidega, eeskätt raudbetooni ja plastmassidega. „Oli aeg, kui riigi võimsuse üle otsustati toodetava metallikoguse järgi,“ ütles seltsimees N. S. Hruštšov NLKP Keskkomitee novembripleenumil. „Oma aja kohta oli see kriteerium õige. Ent nüüd, kui on loodud teised, metalliga konkureerivad materjalid, ei piisa enam sellest kriteeriumist.“

Läheneb aeg, mil rauda tehniliselt puhtal kujul (vääristamata, ehk nagu öeldakse tehnikas, legeerimata kujul) hakatakse kasutama harva, üksnes erijuhtudel. Kogu metalli hakatakse suuremal või vähemal määral legeerima, mille tulemusena tunduvalt suureneb tema tugevus. Selle tõttu võib läbi saada poole tonni legeeritud terasega seal, kus praegu on vaja tonn tavalist valtsmetalli.

XX sajandi tehnika on juba saavutanud kolossaalset edu tänu sellele, et avastati mõnede haruldaste metallide omadused. Veelgi paremaid tulemusi võib loota neist metallidest, mida alles hakatakse tööstuses kasutama.

Toome mõned näited. Berülliumpronks (vase sulam, milles on 3—4% berülliumi) on tugev ja vetruv; ta on asendamatu detailide jaoks, mis alluvad sagedasele koormuse muutumisele. Lähemal ajal ei saa

enam ükski tehnikaharu läbi ilma fotoelementideta, täpselt samuti nagu ei ole mõeldav, et tööstus võiks praegu normaalselt töötada ilma elektrilisi mõõteriistu kasutamata; sellega seoses muutuvad igapäevasteks haruldased elemendid germaanium, tseesium, tallium jt. Neid hakatakse kasutama arvukates automaatjuhtimise aparaatides.

Haruldaste elementide kasutamine tehnikas on väga paljutõotav, kuid neid pole kerge toota. Paljud haruldased elemendid esinevad maakoores väga hajutatult, neid on veel vähe tundma õpitud. Nende eraldamine maakidest on seotud suurte raskustega; näiteks on tonni vase sulatamiseks vaja 50—100 tonni maaki, tonni galliumi saamiseks aga 50 000 tonni maaki.

Kuid need takistused on ületatavad. Tehnika ajalugu tuletab meile meelde, et veel hiljuti oli niisama raske saada alumiiniumi ja magneesiumi. Kui aga ilmnes, et ilma nende metallideta ei saa areneda lennundus, hakati alumiiniumi ja magneesiumi tootma järjest suuremas koguses. Samuti oli lugu ka titaaniga. Titaani väärtuslikud füüsikalised ja mehhaanilised omadused, tema suur vastupidavus korrosioonile ja ühtlasi tohutud looduslikud varud tekitasid suure huvi selle uue metalli vastu (iga suure lennuki võib ainuüksi titaani sulami arvel teha mitme tonni võrra kergemaks; titaanist mootorvedur oleks terasest mootorvedurist kaks korda kergem).

Praegu käib kapitalistlike maade vahel terav võitlus haruldaste metallide tooraineallikate pärast. Ajalugu tunneb «kautšuki» ja «nafta» sõdasid. Mõningaid viimaseil aastakümneil imperialistlike riikide poolt Ladina-Ameerika maades organiseeritud riigipööretest võiks nimetada «inglistina», «vase», «nioobiumi» ja «vanaadiumi» pööreteks.

Nõukogude Liit on ainuke riik kogu maailmas, kelle maavarade hulgas leidub kõiki haruldasi metalle. Nende varud on suured. Haruldaste metallide kasutamise pidev laiendamine on ette nähtud uue tehnika juurutamise plaanides eelseisval kahel aastakümnel.

Progressiivsed materjalid.

Ikka tähtsama koha uusimas tehnikas ja igapäevases tarbimises võidavad endale uued materjalide liigid, mida valmistatakse nn. kõrgmolekulaarsete ühendite alusel. Oma ehituse eripärasuste tõttu on polümeeride tohututel molekulidel ja teistel kõrgmolekulaarsetel ainetel täiesti isesugused omadused. Koos erinevate täidismaterjalidega ja armatuuriga (näiteks klaasiga) või ka omaette võib neid

kasutada suure vastupidavusega konstruktsioonimaterjalina, kiududena ja kautšukitena.

Polümeeride alusel valmistatud plastmassidel on suur „tehnoloogilisus", s. t. neist on kerge valmistada esemeid. Selles avaldub nende peamine iseärasus, mis kajastub ka nende materjalide nimetuses: „suur plastilisus". Sellise plastilisuse omandavad nad suhteliselt madala kuumendamise puhul. Suure elastsuse olekus võtavad nad kergesti mistahes kuju, siis aga, jahtudes, tarduvad kõvaks. Peale pressimise võib plastmassidest valmistada esemeid selliste progressiivsete viiside abil, nagu vaakuumvormimine, suurte esemete vormimine tsentrifugaaljõu abil, torude pidevvormimine, esemete vormimine tõmbe meetodil.

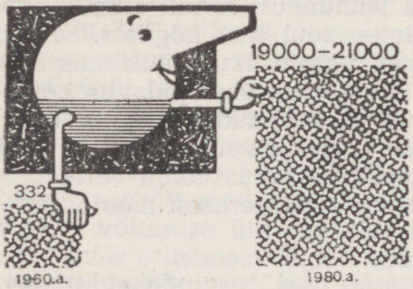

Sünteetiliste vaikude ja plastmasside tootmise kasv (tuh. tonnides).

Oma ekspluatatsiooniomaduste poolest võivad plastmassid real juhtudel täielikult asendada metalli, tihti aga on nad metallist isegi paremad. Ses mõttes on neile õigusega antud nimetus „asendamatud asendajad".

Plastmassidest võib valmistada mööblit ja ehitusmaterjale, masinate korpusi, hammasrattaid, autode keresid. Tulevikus võib peaaegu kõik tööpinkide, masinate, lennukite metallosad asendada kergete ja vastupidavate kõrgmolekulaarsetest ühenditest valmistatud osadega.

Polümeerid hakkavad sarnanema metallidega mitte ainult töötlemisviisi poolest. Juba praegu on teada, et neid võib karastada, lõõmutada. Tulevikus suudavad teadlased arvatavasti teostada ka sellist „vääristamist", mida metallurgias nimetatakse legeerimiseks. Niiviisi kasvab polümeeride pere. Et aga polümeeride „sisemise ehituse" variante on lõpmata palju, siis pole järelikult ka piiri selle perekonna kasvul.

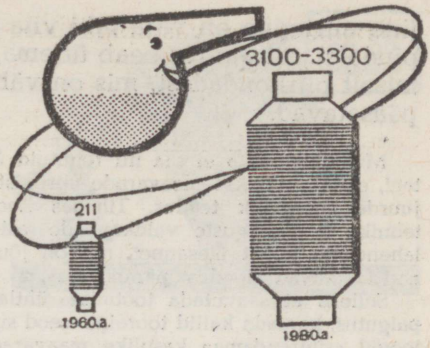

Kunst- ja sünteetilise kiu tootmise kasv (tuh. tonnides).

20 aasta jooksul suurendatakse sünteetiliste vaikude ja plastmasside tootmine ligikaudu 60-kordseks. Kunstkiu ja sünteetilise kiu valmistamine suureneb ligikaudu 15-kordseks. Kõik see nõuab kõige erilaadsemate looduslike toorainete tootmise märgatavat suurendamist.

Maapõue rikkused. Pärast seda, kui Jakuutias avastati maailma suurim „teemandiprovints", pole Nõukogude Liidus enam sellist tooraine liiki, mille puudus võiks pidurdada tööstuse arendamist ühes või teises rahvamajandusharus. NSV Liit muutus täiel määral selliseks ainulaadseks riigiks maailmas, kes oma vajadused võib täielikult rahuldada oma mineraaltooraine varude arvel. Seejuures pole jutt üksnes tooraineallikate *mitmekesisusest:* Nõukogude Liit on maailma rikkaim riik ka kõigi tähtsamate mineraaltooraine liikide uuritud varude *hulga poolest.*

See ei ole väike eelis rahulikus majanduslikus võistluses. Tõepoolest, fosforiite, asbesti, vilgukivi, teemante ja palju teisi vajalikke maavarusid leidub Lääne-Euroopas väga vähe ja seal tuntakse nende järele suurt puudust. Isegi Ameerika Ühendriigid, kellel on kapitalistlikus maailmas kõige võimsam ja mitmekesisem mineraaltooraine baas, sõltuvad peaaegu täielikult kromiitide sisseveost, nad ostavad niklit, vilgukivi, berülliumi, boksiite alumiiniumi tootmiseks, koobaltit, antimoni, elavhõbedat jm.

Mitmesuguste mineraaltooraine liikide uuritud varusid tuleb 1980. aastaks suurendada 1960. aasta tasemega võrreldes keskmiselt 5-kordseks, mõningate maavarade osas aga 10-kordseks.

Palju üksikasjalisemalt kui varem tuleb tundma õppida meie maapõue. Maakoore kihtide paiknemise üksikasja-

line uurimine on vaja läbi viia peaaegu poolel meie maa pindalal. Siinjuures peab ütlema, et see pool koosneb peamiselt piirkondadest, mis on vähe uuritud ja raskesti ligipääsetavad.

Muidugi mõista ei saa nii tohutuid ülesandeid lahendada lihtsalt sel teel, et laiendatakse maavarade uurimist. Siin, nagu kõikjal, astub tüüri juurde eesrindlik teadus. Tihedas koostöös füüsikute, keemikute ja tehnika mitmesuguste valdkondade esindajatega hakkavad geoloogid lahendama julget ülesannet, mis on jõukohane ainult meie ajastule — nad hakkavad «loodust parandama».

Selleks et saavutada tootmise ühtlasem, majanduslikult kasulikum paigutus, kaotada kallid tooraine veod suurte kauguste taha, peavad geoloogid «suurendama» kasulike maavarade varusid mitte «üldiselt», üle terve maa, vaid eelkõige seal, kus nad on kõige vajalikumad.

Kas see on võimalik, kas see ei meenuta vana vene muinasjuttu, milles kangelasele anti ülesanne: «Mine kes teab kuhu, too kes teab mida»? Muidugi on mõttetu otsida seda, mida ei ole olemas. Otsingud võivad olla edukad vaid siis, kui on olemas vajalikud geoloogilised eeldused. Kuid üle kogu meie maa osutub maapõu palju rikkamaks, kui me seda arvasime geoloogilise luure vananenud viisidele tuginedes.

Peale selle teevad teaduse ja tehnika edusammud kasutu kasulikuks: see, mis eile kui kasutu ära visati, muutub täna väga väärtuslikuks tooraineks. Selline on näiteks tsingitehaste vanade jäätmehunnikute saatus. Praegu töötatakse neid uuesti läbi, et leida haruldasi elemente, mis tavaliselt esinevad koos tsingiga ja mis on lõpmatult väärtuslikumad kui tsink ise.

Avada hea juurdepääs maapõue rikkustele, võtta sealt kõik, mis meil on vaja ja niipalju kui meil on vaja — see on üks kommunismi materiaal-tehnilise baasi ehitamise grandioosseid ülesandeid.

§ 33. Tehnilise progressi peasuund.

Raske- ja kergetööstus.

Nagu me juba teame, on sotsialistliku ülesehitustöö kõikidel etappidel etendanud laiendatud taastootmises juhtivat osa rasketööstus. Ta moodustab ka kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise aluse.

Eelseisva 20 aasta jooksul kasvab tootmisvahendite tootmine 6,8—7-kordseks. Tarbeesemete tootmine kasvab sama aja jooksul 5—5,2-kordseks. Niisiis kuulub otsustav osa endiselt I alajaotusele. Kuid tööjõu, materiaalsete ja rahaliste ressursside jaotuses endas, rahvamajanduse struktuuris, nagu räägivad majandusteadlased, toimuvad olulised muutused. Just rasketööstuse alusel on võimalik

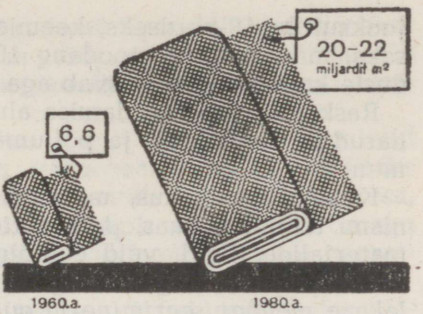

Kangaskaupade tootmise kasv.

kiirendada ka kergetööstuse arendamise tempot. Ühiskondliku tootmise I ja II alajaotuse, s. o. raske- ja kergetööstuse arendamise tempo muutub ühtlasemaks.

Aastail 1929—1940 ületas tootmisvahendite tootmise aasta keskmine juurdekasv tarbeesemete tootmise juurdekasvu ligikaudu 70% võrra. Aastail 1961—1980 kahaneb vahe nende kahe alajaotuse tootmise juurdekasvus 20%-ni. Vahe väheneb, kuid tempo ei aeglustu! Tempo jääb nii I kui ka II alajaotuses väga suureks. Kapitalistlikule majandusele jäävad nad endiselt kättesaamatuks.

See ei tähenda ka seda, et me nüüd hülgame rasketööstuse kiirema arendamise. Me toetume ju oma edasiliikumises pidevale tehnilisele progressile ja ühiskondliku töö viljakuse tõusule, selleks tuleb aga tagada I alajaotuse eelisarendamine.

Kahe aastakümne jooksul (aastail 1961—1980) ületab elektrienergia tootmise, keemiatööstuse ja masinaehituse arendamise tempo tööstuse aasta keskmise kogutoodangu juurdekasvu. Nii kasvab elektrienergia tootmine 20 aasta

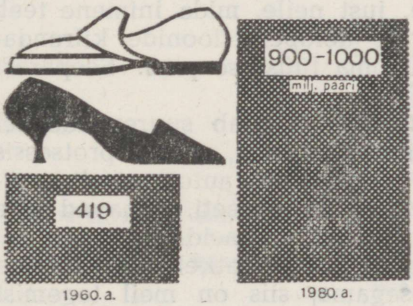

Jalatsite tootmise kasv.

jooksul 9—10-kordseks, keemiatööstuse toodang 17-kordseks, masinaehituse toodang 10—11-kordseks, tööstussaaduste kogutoodang kasvab aga kõigest 6-kordseks.

Rasketööstuse arendamise alusel leiavad kõigis tööstusharudes, transpordis ja põllumajanduses aset põhjalikud muudatused.

Kvalitatiivselt uus, mida endaga toob kaasa kommunismi tehniline baas, pole mitte üksnes uued energia- ja materjalide liigid, vaid eelkõige töö täielik varustamine uusimate masinatega — kogu ühiskondliku tootmise *kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine.*

Komplekssel mehhaniseerimisel automatiseerimisele.

Lähema aastakümne jooksul lahendatakse komplekssе mehhaniseerimise ülesanne tööstuses, põllumajanduses, ehitustegevuses, transpordis, kommunaalmajanduses.

Kahe aastakümne jooksul teostatakse massilises ulatuses tootmise komplekssет automatiseerimist, kusjuures üha rohkem minnakse üle automaattsehhide ja -ettevõtete loomisele, mis tagavad suure tehnilise ja majandusliku efektiivsuse.

Näiteid ühtede või teiste tootmisprotsesside automatiseerimisest on praegu küllaldaselt ning kindlasti on igaüks teist nende kohta midagi lugenud ja küllap ka ekskursioonide ajal isiklikult tutvunud. Seepärast peatume siinkohal vaid mõningatel automaatika üldistel põhimõtetel, mis on rakendatavad nii üksikute masinate ja mehhanismide puhul kui ka tervetes tsehhides, tehastes ja isegi tervetes rahvamajandusharudes.

Masinate tootlikkuse tõstmiseks on tähtis mitte ainult kiirendada materjalide töötlemise protsessi ennast (näiteks metallide lõikamist), vaid ka lühendada aega, mis kulub abioperatsioonidele, just neile, mida inimene teeb käsitsi. Käsitsi sooritatavate abioperatsioonide kiirendamine saavutab väga ruttu oma füüsilise piiri. Seepärast nad automatiseeritakse.

Masinate automatiseerimise astet saab suurendada sel teel, et rakendatakse uusi mehhanisme, mis tööprotsessis automaatselt reguleerivad tööorganeid, automaatselt kontrollivad toodete kvaliteeti ja kvantiteeti, annavad ette töödeldavat materjali, koristavad jäätmeid jne.

Kui automaatne töötsükkel kuskil katkeb ning tööline peab tööprotsessi vahele segama, siis on meil tegemist

poolautomaadiga. Kõige sagedamini puudub „toitemehhanism": tooriku kinnitamine tööpingile ja valmistoote eemaldamine jääb poolautomaadi puhul töölise ülesandeks.

Automaat võimaldab mitte ainult kiirendada üksikuid operatsioone, vaid neid ka *üheaegselt* teostada. Näiteks automaadi üks lõiketera alles teritab tooriku üht otsa, teine lõpetab teise otsa lõikamist, kolmas lõiketera on aga juba alustanud koonilise pinna töötlemist — mitu operatsiooni sooritatakse üheaegselt.

Kui me püüaksime endale ette kujutada mitteautomaatset masinat, mis samuti nagu automaatki sooritaks üheaegselt mitut operatsiooni, siis selleks, et juhtida niisugust ettekujutatavat mitteautomaatset masinat, peaks inimesel olema sada kätt ja sada silma, mis tegutseksid rangelt kooskõlastatult. Automaadi tööd juhivad aga mehhaanilised „käed" ja elektron-„silmad".

Kui tühikäik on seostatud tööoperatsioonidega, siis on meil juba tegemist katkematu tööprotsessiga masinatega.

Katkematu tööprotsessiga masina tüüpiliseks näiteks võiks olla rotatsioonmasin trükikojas, milles töödeldav objekt — paber — liigub pidevalt ja trükkimisprotsess toimub samuti pidevalt. Sellised trükimasinad tõrjuvad praegusel ajal kiiresti välja katkeva tööprotsessiga masinaid — kiirpresse, sest esimeste tootlikkus on võrratult suurem.

Katkematu tööprotsessiga masinaid võib kasutada sõna otseses mõttes kõigis tööstusharudes. Metallitööstuses kasutatakse samuti automaate, mille tööorganid on paigutatud ringikujuliselt. Detailide töötlemine toimub masina enda pideval pöörlemisel. Pöörleva masina iga sektsioon, jõudes ühe ja sellesama toitemehhanismini, saab tooriku,

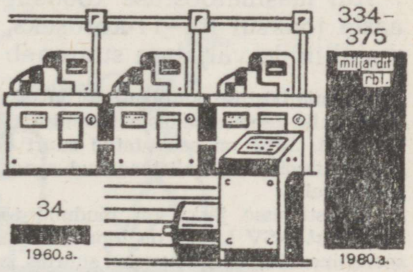

Masinaehitus- ja metallitöötlemistööstuse toodangu väljalaske kasv.

mille pärast töötlemist — ühe pöörde jooksul — lükkab välja ühte ja samasse kohta. Sel põhimõttel töötavad nn. rootorautomaatliinid.

Mitmete automaatselt sooritatavate operatsioonide kontsentreerimise teel võib luua mitmepositsioonilise automaadi — kombaini või automaatliini, mida mööda töödeldav materjal töötlemisprotsessis pidevalt edasi liigub.

Paluge, et traktorist näitaks teile traktorimootori plokikaant. Vaadake, kui keeruline on see detail, kui palju on selles süvendeid ja auke. Varem valmistasid plokikaant 160 töölist (töötades kahes vahetuses) 80 tööpingil. Praegu on juba paljudes tehastes automaatliinid, kus selle töö teevad ära kõigest 4 töölist 14 tööpingil-agregaadil. Neid nimetatakse nii seepärast, et iga tööpink asendab tervet agregaati, s. t. mitut tööpinki. Toorik, millest peab saama plokikaas, asetatakse esimesele tööpingile, siis annavad keerulised mehhanismid detaili edasi pingilt pingile, detaili puuritakse, lõigatakse ja lihvitakse seni, kuni viimaselt, neljateistkümnendalt tööpingilt tuleb maha valmis plokikaas.

Automatiseerimise kõrgeimaks astmeks on automaattehase loomine, kus kooskõlastatult tegutseb masinate automaatsüsteem.

Katkematult ja tohutu kiirusega toimuvate protsesside juhtimine on võimatu ilma kaasaegsete automatiseerimisvahendite ja arvutustehnikata, ilma programmjuhtimissüsteemide loomiseta, ilma isereguleerimise ja iseseadistuseta, mis valivad välja optimaalse tööreŽiimi. Just need vahendid avavad uued perspektiivid.

Masinat võib sundida mitte ainult kinni pidama ettenähtud režiimist, vaid ka kindlaks määrama, milline režiim on kasulikum. Masin ise säilitab õhu tarvitamise sellisel tasemel, mis tagab aurukatla kõige ökonoomsema töö, määrab kõige paremad tingimused keemilise protsessi kulgemiseks, efektiivse režiimi naftapuuraukude puurimiseks jne.

Kui masinatööstuse toodangu kogumaht suureneb 20 aasta jooksul 10—11-kordseks, siis automaat- ja poolautomaatliinide väljalase suureneb enam kui 60-kordseks.

Keemiatööstuse automatiseerimiseks loob eriti soodsad eeldused see, et enamik keemiasaaduste tootmise tehnoloogilisi protsesse kulgeb katkematult. Juba on saavutatud suurt edu sünteetilise piirituse, kautšuki, lämmastikväetiste, kaltsineeritud sooda, väävelhappe tootmise automatiseerimisel.

Otsustavasse järku on jõudnud tööd *energiatööstuse automatiseerimise alal.* NSV Liidus on lõpule viidud agregaatide juhtimise automatiseerimine kõigis tegutsevates suurtes ja keskmistes hüdroelektrijaamades.

Kõik uued käikuantavad hüdroelektrijaamad varustatakse automaatjuhtimisega, üksikutel juhtudel aga, kui seda nõuavad töötingimused, ka kaugjuhtimisega. Suurtes hüdroelektrijaamades koosneb teenindav vahetus 4—6 inimesest, keskmistes aga 2—3 inimesest. Paljudes kuni 20 000 kW võimsusega hüdroelektrijaamades ei ole alalist valvepersonali.

Transport muutub kogu meie maal üha suuremal määral ühtseks konveieriks.

Kõigi transpordiliikide kooskõlastatud ja efektiivne töö tagatakse mitte üksnes põhivahendite täiustamise (raudteede elektrifitseerimise, autode ja laevade liikumiskiiruse ning kandejõu suurendamise) teel, vaid ka abitööde parandamisega. Sellega seoses on suur tähtsus iga liiki laadimis- ja lossimistööde täielikul mehhaniseerimisel.

Ka *ehitustegevus* muutub üha rohkem ehituste ja hoonete mehhaniseeritud monteerimiseks tehastes valmistatavatest plokkidest ja detailidest. Ehitusplatsid hakkavad sarnanema tehaste monteerimistsehhidega. Tööstushooned ja elumajad monteeritakse osadest kokku samuti nagu masinadki.

Neil ja meil. Kõik te olete ajalehtedest lugenud, et ka arenenud kapitalistlikes maades kasutatakse küllaltki palju automaate ja automaatliine. Missugune on automaatika saatus ja missugused on automatiseerimise tulemused vastandlike ühiskondlike süsteemide tingimustes?

Tänapäeva automaattehnika hoiab kokku tööjõudu — see on tema peamine, kuid mitte ainus väärtus. Ta võimaldab, nagu nägime, rakendada tootmisprotsesside juhtimise isereguleerivaid süsteeme, mis annab võimaluse kõige paremini ära kasutada kõik ülejäänud tootmisprotsessi elemendid: tooraine, materjalid, sisseseade. See on seda tähtsam, et paljudes tööstusharudes moodustavad suurema osa tootmiskuludest materiaalsed kulutused.

Just viimane asjaolu on kõige sagedamini meeltmööda kapitalistlikele ettevõtjatele. Kuid automatiseerimise majanduslikud eelised ei avaldu sotsialistlikus ja kapitalistli-

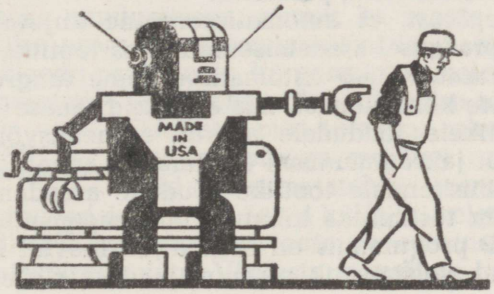

kus ühiskonnas kaugeltki võrdselt, *automatiseerimise sotsiaalsed tagajärjed on aga otse vastupidised.*

Kapitalismi tingimustes tugevdab automatiseerimine töötajate ekspluateerimist, muudab halvemaks nende elutingimused, tekitab tööpuudust, suurendab tootmise anarhiat, teravdab kogu kapitalistliku ühiskonna vastuolusid.

Kõige teravamaks probleemiks, millega automatiseerimine kapitalistlikus ühiskonnas kokku põrkab, on tööjõu *rakendatuse probleem.* Kapitalistlikus majanduses suurendab automatiseerimine paratamatult töötute armeed.

Teiseks probleemiks, mis tekib kodanlikes maades seoses automatiseerimisega, on *turu probleem.* Paljud firmad kardavad automatiseerida tehaseid ja suurendada tootmist, sest saadusi ei ole võimalik realiseerida. Nii ei saavutanud raadioaparaatide automatiseeritud tehas Inglismaal 12 aasta jooksul üldse projekteeritud võimsust realiseerimisraskuste tõttu.

Muidugi pole tööpuuduse ega ka turu probleem kapitalismi jaoks midagi uut. Kumbki neist ei tekkinud üksnes automatiseerimise tagajärjel. Kuid automatiseerimine teeb nad äärmiselt teravaks ja keeruliseks. Mõlemad probleemid on lahutamatult seotud töörahvahulkade elatustasemelangusega.

Läänes nimetatakse automatiseerimist sageli „deemonlikuks jõuks". Inglise füüsik George Thomson on oma raamatus „Ettenähtav tulevik" isegi välja arvutanud, et ühe põlvkonna võrra hiljem on kaugjuhtimisega automaatmasinad alatiseks võtnud töö miljonitelt inimestelt.

Kuid kas automatiseerimine on tõepoolest süüdi kõigis neis hädades ja viletsustes, mis saavad osaks kapitalistlike maade töölisklassile? Muidugi mitte. Peamiseks põhjuseks, miks automatiseerimine esineb kapitalimaades pahena, on *tootmise anarhia, tema plaanitus.*

Just sellepärast, et automatiseerimine kujutab endast ühiskonna praegusel arenemisetapil tema tootlike jõudude kõrgeimat taset, nõuab automatiseerimine tungivalt uute tootmissuhete kehtestamist, mis annaksid tänase ja homse päeva tootlikele jõududele avarad arenemisvõimalused.

Sotsialismi ja kommunismi tingimustes annab automatiseerimine ühiskonnale tootlike jõudude arendamiseks ja rahva heaolu tõstmiseks tohutud, ennenägematud võimalused. NLKP programmis on öeldud: „Erinevalt kapitalismist ühendab sotsialistlik plaanimajanduse süsteem kiire

tehnilise progressi kogu töövõimelise elanikkonna täieliku rakendatusega. Automatiseerimine ja kompleksne mehhaniseerimine on materiaalseks aluseks sotsialistliku töö järkjärgulisele ümberkasvamisele kommunistlikuks tööks."

Loomulikult annab ka Nõukogude ettevõtetes suure tootlikkusega automaatseadmete kasutamine tööjõu kokkuhoidu. Tootmise üksikutes lõikudes, üksikutes tsehhides ja isegi ettevõtetes vabaneb seoses uute automaatliinide, komplekssе automatiseerimisega küllaltki suurel hulgal töötajaid.

Üksnes seitsme aasta plaanis ettenähtud ühiskondliku tootmise ulatuse laiendamine nõuab rahvamajanduses rakendatud tööliste ja teenistujate arvu tunduvat suurendamist. Meie maa idarajoonides leiab oma jõule rakenduse ligikaudu 6 miljonit inimest. Seega ei ähvarda tööpuudus töölisi, kes vabanevad vanade seadmete asendamisel uutega, ega ladudesse seismajäämine seda täiendavat hulka toodangut, mis saadakse ühiskondliku tootmise pideva laiendamise tulemusena.

Muidugi, nende tööliste töökorraldus, kes vabanevad vanade seadmete asendamisel uutega, automaatsetega, pole lihtne asi. Siin on võimalikud erinevad lahendused. Ühel juhul, kui automatiseeritavat ettevõtet samaaegselt laiendatakse, leiavad vabanenud töölised tööd samas ettevõttes. Teistel juhtudel tuleb töölised ja teenistujad üle viia linna või rajooni teistesse ettevõtetesse või siis ühest majanduspiirkonnast teise.

§ 34. Kuidas hakatakse organiseerima kommunistlikku majandust.

Koos tootmise ulatuse kasvu ja majanduslike sidemete keerukamaks muutumisega, samuti ka seoses teaduse ja tehnika kiire progressiga kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil peab uuele, kõrgemale astmele tõusma ka kogu planeerimis- ja majandusliku juhtimise töö.

Tootmise kontsentreerimine.

Täielikku pilti tuleviku rahvamajandusest me praegu muidugi anda ei saa. Kuid rahvamajanduse arenemise peajooned ilmnevad juba tänapäeval küllaltki selgesti.

Üks selliseid peajooni on *tootmise* edasine suurendamine, *kontsentreerimine.* Väikeste ettevõtete baasil ei ole

võimalik saavutada kõrget tööviljakust, ei saa organiseerida toodete või saaduste massilist väljalaset. Suurtootmine aga annab selleks avarad võimalused. Siin on kasulikum kasutada komplitseeritud masinaid, eriti aga rakendada kompleksset mehhaniseerimist ja automatiseerimist. Suurtes ettevõtetes võib täielikult ära kasutada kõik tänapäeva tehnika eelised.

Kommunismiajastu majandus kui kõige paremini organiseeritud ja tehnikaga varustatud majandus baseerub põhiliselt suurtööstusel. Just sellepärast peavad Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus kõrvalekaldumatult kinni suure võimsusega ettevõtete ehitamise kursist. Sellise arvestusega on koostatud seitsme aasta plaan. Kui varem rajati meil soojuselektrijaamu võimsusega 200 000—600 000 kW, siis praegu ehitatakse elektrijaamu, mille võimsus on 1—2,4 miljonit kW. Suurte jaamade elektrienergia on 12—15 korda odavam väikeste jaamade omast.

Suurettevõtete arv on NSV Liidus suurem kui ükskõik millisel teisel maal. Kuid võimalused tootmise edasiseks kontsentreerimiseks ei ole meil kaugeltki ammendatud. On veel palju väikseid, mahajäänud ettevõtteid. Praegusel ajal ühendatakse ja suurendatakse väikseid sõsarettevõtteid. Meie maal on selleks olemas kõige paremad tingimused. On ju kõik ettevõtted riigi, rahva omandus.

Koos meie edasiliikumisega kommunismi poole kaovad järk-järgult väiksed, tehniliselt mahajäänud ettevõtted ja majandid, loovutades koha suurtele, tehniliselt eesrindlikele ettevõtetele.

Spetsialiseerimine. Teiseks kaasaegse tootmise organiseerimise tähtsaks põhimõtteks on *spetsialiseerimine*. Spetsialiseerimise mõte on selles, et ettevõtete vahel peab valitsema range tööjaotus, et ettevõtted või nende tsehhid, mis valmistavad erinevat toodangut, lülituksid ümber ühetaoliste toodete väljalaskmisele. See võimaldab paremini kasutada masinaid, toorainet, rakendada suure tootlikkusega seadmeid, eriti automaate, parandada tootmise tehnoloogiat, tõsta toodangu kvaliteeti ning tunduvalt alandada selle omahinda.

Spetsialiseeritud ettevõtete näiteks on auto- ja traktoritehased, mis lasevad välja ühesugust valmistoodangut. Luuakse ka ettevõtteid, mis lasevad välja masinate üksikuid detaile: auto- ja lennukimootoreid, kuullaagreid, autokumme jne. Spetsialiseerimist teostatakse ka üksikute

tootmisoperatsioonide eraldamise põhimõttel — valutehased, sepiste ja pressimistoodete tehased jt.

Sellest, millist majanduslikku efekti annab spetsialiseerimine, kõnelevad kujukalt järgmised näited. Mõni aasta tagasi valmistasid teraviljakombaine kaheksa masinaehitusettevõtet. Nüüd on nende tootmine koondatud tehasesse «Rostselmaš» (koopereerunud Taganrogi kombainitehasega) ja Krasnojarski tehasesse. Praegu tegeleb teraviljakombainide tootmisega peaaegu 2 korda vähem töölisi kui varem, välja lastakse aga mitte 60 000, vaid 80 000 masinat. Veel hiljuti valmistas Harkovi traktoritehas nii traktoreid kui ka diiselmootoreid nende jaoks. Nüüd valmistab mootoreid samas linnas asuv tehas «Serp i Molot». Sellise spetsialiseerimise ja koopereerimise tulemusel on traktorite tootmine Harkovis kasvanud kolmandiku võrra.

Moskva Oblasti Rahvamajanduse Nõukogu, spetsialiseerides metalltoodete, sepiste ja pressimistoodete valmistamist ning keevitustöid, on nelja viimase aasta kestel likvideerinud 44 väikest, mitterentaablit tsehhi ja jaoskonda. Seejuures vabanes ligikaudu 11 000 m^2 tootmispinda ja teistesse tsehhidesse läks üle kolm tuhat töölist. Mis sai aga toorikute valmistamisest masinatööstuse jaoks? Tervikuna suurenes nende tootmine 32% võrra.

Spetsialiseeritakse ka põllumajandust. Näiteks spetsialiseeruvad meie maa loodepiirkonnad, Balti vabariigid, paljud Valgevene piirkonnad, Ukraina Polesje peamiselt piima, peekoni ja tehniliste kultuuride tootmisele.

Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia vabariikides on kõige paremad tingimused puuvilja, viinamarja, tsitrusviljade, tee ja puuvilla kasvatamiseks. Neid kultuure hakatakse siin veelgi laialdasemalt kasvatama.

Mustmulla-keskrajooni oblastites, Ukrainas ja Põhja-Kaukaasias hakatakse üha kiiremas tempos arendama teraviljamajandust, loomakasvatust, siin laiendatakse tunduvalt maisi ja suhkrupeedi külvipinda.

Moskva, Leningradi, Kiievi, Gorki, Sverdlovski ja teiste suurte tööstuskeskuste ümbrusse luuakse uusi majandeid köögivilja kasvatamiseks ja piimasaaduste tootmiseks.

Koopereerimine ja kombineerimine.

Spetsialiseerimise kasvuga, eriti just tööstuses, suureneb majandusharude ja üksikute ettevõtete vastastikune sõltuvus. Näiteks sõltub tööpingitehase tegevus suuresti detailide toorikuid valmistavatest valutehastest, mootoritehastest, tööriistade tehastest. Traktoritehas ei saa läbi elektriseadmeteta, mida laseb välja spetsialiseeritud ettevõte. Et tagada tootmise normaalne töö, organiseeritakse ettevõtete ja majandusharude vahel tihedad tootmissidemed. Selliste sidemete loomist nimetatakse *tootmise koopereerimiseks.*

Tähtsat osa hakkab kommunistliku ühiskonna majanduses etendama *tootmise kombineerimine*. Selle eelised on tohutud. Nad koosnevad paljudest komponentidest. Nendeks on tehnoloogilise protsessi mittetootlike vaheastmete kõrvaldamine ja tooraine kompleksne kasutamine, seadmete ratsionaalsem kasutamine ja transpordikulude vähendamine. Uut tüüpi ettevõtte näiteks on Volhovi alumiiniumikombinaat, kus esmakordselt maailmas rakendatakse nefeliini kompleksset ümbertöötamist: nefeliinis leiduvast savimullast sulatatakse välja alumiinium; seejärel eraldatakse leelised kui väärtuslik materjal klaasesemete tootmiseks ja jääkidest valmistatakse kvaliteetset tsementi.

Loomulikult toimub kombineerimine eri rahvamajandusharudes erinevates vormides ja suundades. Näiteks kombineeritakse metsatööstuses puidu töötlemise erinevaid viise (esmast töötlemist järgnevaga). Mõistlikum ja otstarbekam on suurte kauguste taha raudteel transportida mitte palke, vaid laudu. Kasulikum on kohapeal keemiliselt ümber töötada puidujäätmed, eraldades neist äädikhappe, tärpentini ja teised väärtuslikud saadused, valmistada saepuruplaate jne. Metallurgiat on kasulik kombineerida keemiaga. Kui puhuda kõrgahju hapniku ja loodusliku gaasi segu, siis muutub kõrgahjugaasi koostis (saame väärtusliku keemilise tooraine); kõrgahjugaasist võib iga tonni malmi kohta saada umbes 300 kilogrammi odavat sünteetilist ammoniaaki. Kui viia uuele puhumissüsteemile üle vaid pooled meie maal tegutsevatest kõrgahjudest, siis võimaldab see suurendada malmi sulatamist 15 miljoni tonni võrra ning niisama palju hoida kokku koksi.

Kombineeritud tehnoloogia rakendamine viib real juhtudel välja tervete tööstusharude täielikule ümberkorraldamisele: paljud spetsialiseeritud tootmisharud aja jooksul kaovad ja antud saadust hakatakse tootma teises tööstusharus, kus seda on palju kasulikum valmistada. Näiteks kavatsetakse tulevikus kontsentreerida ligikaudu kaks kolmandikku sooda ja peaaegu pool väävelhappe tootmisest värvilisse metallurgiasse, s. t. saada neid kõrvalproduktina värviliste metallide tootmisel. Sellistel komplekssse tehnoloogia saadustel on veel üks tähtis eelis: enamikul juhtudel kõrvaldavad nad atmosfääri ja veekogude saastamise. Ühe tootmisharu nn. jäätmed kujutavad endast väärtuslikku toorainet teise tööstusharu jaoks. Kui jäätmeid tekib palju, siis on see kindel tundemärk, et tehnoloogiline protsess on teaduse seisukohalt ebatäiuslik.

Ulatuslik mehhaniseerimine koos uute materjaliliikide kasutamisega on muutunud kombineerimise objektiivseks eelduseks ehitustööstuses. Meie maal tekib üha rohkem

elamuehituskombinaate, mille toodanguks on ekspluatatsiooni andmiseks valmis maja. Ehitustööde kombineerimise majanduslik efektiivsus on äärmiselt suur: ehituse maapealse osa rajamine lüheneb 7—8 kuult 4—5 kuuni; organisatsioonilised kulud 1000 m² kohta vähenevad kahekordselt.

Erakordselt soodsad on tingimused kombineeritud ettevõtete rajamiseks toiduainete tööstuses ja põllumajanduses. See on ka arusaadav: oma koostiselt on põllumajanduslik tooraine kompleksne. Ta saabub ettevõtetesse hooajaliselt ja iga tooraineliigi töötlemise jaoks võib kombinaat kasutada ühetüübilisi seadmeid. Sel alusel tugevnevad tootmissidemed kolhooside ja sovhooside ning kohalike tööstusettevõtete vahel. Nagu märgitakse NLKP programmis, tekivad järk-järgult agraar-industriaalkoondised.

Kurss itta. Tootmise paiknemine allub meil teaduslikult põhjendatud üldriikliku plaani põhilistele suundadele. See tagab kogu rahvamajanduse seisukohalt kõige otstarbekama piirkondade spetsialiseerimise. Mida paremini ning ratsionaalsemalt aga paikneb tööstus, põllumajandus ja transport, mida täielikumalt kasutatakse kogu maa territooriumi, mida efektiivsemalt kasutatakse eri piirkondade looduslikke ja tööjõuressursse, seda suuremad on ühiskonna võimalused oma kasvavate materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamiseks. Tootlike jõudude õige paigutamise põhiidee, mis tuleneb töö plaanipärasest jaotamisest vastavalt iga piirkonna looduslikele, majanduslikele ja ajaloolistele erinevustele, väljendub lühidalt *ühiskondliku töö* maksimaalses *kokkuhoius*.

Kõige suuremat tähelepanu pööratakse Siberile.

Siber on tõepoolest „riik riigis" nii oma looduslike ressursside rikkuse kui ka oma ääretute avaruste poolest. Millegi üle ei või kaevata ka Ukraina ja Põhja-Kaukaasia, Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia, Kesk- ja Looderajoon, Volgamaa ja Uraal. Me loetlesime riigi kõige suuremaid majanduspiirkondi, igaühes neist on väga rikkalikke looduslikke ressursse. Kõiki neid piirkondi arendatakse, kuid Siber läheb selles osas neist kaugele ette.

Siberi, Kasahstani ja Kaug-Ida ammendamatute rikkuste kasutuselevõtmist on juba alustatud. Selle hämmastava piirkonna kolossaalsed võimalused ei ole aga veel täielikult kindlaks tehtud. Avastada nad ja kasutada neid kommunismi ehitamiseks — see on ülesanne, mis tuleb

täita meie põlvkonnal, eriti noorsool. Kommunistliku Partei üleskutset järgides sõidavad Siberisse ja Kasahstani miljonid nõukogude inimesed. Nad lülituvad suurde ja huvitavasse töösse, mis on tulvil raskusi ja romantikat, nõuab kõrget ideelisust, suurt energiat ja palju teadmisi.

Paljus muutub tootmise paiknemine ka NSV Liidu Euroopa-osas. Siin luuakse samuti uued tööstus- ja majanduspiirkonnad, mis saavad kommunismiajastu majanduse tähtsateks lülideks.

Kommunismi materiaal-tehniline baas ei moodusta lihtsalt tuhandete ja tuhandete hästi mehhaniseeritud ja automatiseeritud tehaste ja vabrikute summat, vaid kujutab endast ühtset, hästi organiseeritud majandust, mis hõlmab paljusid omavahel tihedalt seotud tööstus- ja põllumajanduspiirkondi.

§ 35. Põllumajanduse teaduslik organiseerimine.

Uus otsustav samm. Kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine eeldab, et tormiliselt areneks nii tööstus kui ka põllumajandus. Materiaalse tootmise põhiliste valdkondade — tööstuse ja põllumajanduse arendamise plaanid on vastastikku seotud, nad tuginevad teineteise saavutustele.

Selleks et täielikult rahuldada meie maa vajadusi põllumajandussaaduste osas, peab nende tootmine suurenema 10 aasta jooksul ligikaudu 2,5-kordseks ja 20 aasta jooksul — 3,5-kordseks.

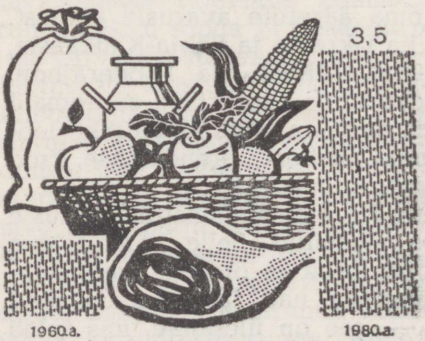

Põllumajandussaaduste tootmise kasv.

Lähema aastakümne jooksul peab meie maa ette jõudma Ameerika Ühendriikidest põllumajandussaaduste tootmises iga elaniku kohta. Ajavahemikul 1961—1970 peab põllumajandussaaduste tootmise kasvu tempo suurenema. Põllumajandussaaduste tootmine peab kasvama kiiremini, kui kasvab nõudmine nende järele.

„Me oleme täitnud leninliku kooperatsiooniplaani esimese osa," ütles N. S. Hruštšov, „viinud talurahva kolhooside teele, loonud laialdase sovhooside võrgu, tugevdanud kolhoose ja sovhoose. Nüüd tuleb meil astuda uus otsustav samm — tagada kõigi kolhooside ja sovhooside õitseng, tõsta tootmine nendes tasemele, mis on kommunismi vääriline."

Mida on selleks vaja teha?

Põllumajandussaaduste tootmise suurendamist võib saavutada kahel teel: külvipindade laiendamisega sama agrotehnika alusel (ekstensiivne arenemistee) ja haritava pinna ühikult üha suurema hulga toodangu saamisega (intensiivne arendamine). NLKP programmis öeldakse: „Põllumajanduse taseme tõstmisel ja meie maa kasvavate vajaduste rahuldamisel põllumajandussaaduste osas on peateeks põllumajanduse igakülgne mehhaniseerimine ja järjekindel *intensiivistamine*..."

Sotsialistliku majanduse tingimustes toimub uute maamassiivide kasutuselevõtmine tehnika pideva arendamise baasil. See võimaldas Nõukogude Liidul viimaste aastate jooksul üles harida 41,8 miljonit ha uudis- ja jäätmaid. Praegu saadakse nendelt maadelt üle 40% kogu meie riigis varutavast teraviljast. Kuid nad võivad anda tunduvalt rohkem. Nüüd on ülesanne selles, et tõsta põllumajanduse intensiivsuse taset uudismaadel, muuta nad arenenud loomakasvatusega piirkonnaks.

Põllumajanduses on peamiseks tootmisvahendiks maa. Seepärast määrab põllumajanduse intensiivsuse eelkõige see, kuidas kasutatakse seda põhilist looduslikku tegurit. Iga masin kulub, maa aga mitte. Kui põldu hästi harida, väetada ja vastavas järjekorras külvata erinevaid kultuure, või nagu ütlevad agronoomid, rakendada õiget külvikorda, siis hakkab mulla viljakus kogu aeg suurenema.

Veel hiljuti oli paljudes kolhoosides ja sovhoosides valitsevaks süsteemiks heinaväljasüsteem. Selle süsteemi pooldajad ülehindasid mitmeaastaste heintaimede tähtsust, väitsid, et need olevat põhiliseks ja universaalseks vahendiks mulla viljakuse tõstmisel ja peamine looma-

sööt. Heinaväljasüsteemi ebakriitiline juurutamine viis välja selleni, et paljudes majandites oli heina all 35—40% kogu põllumaast. Enamikul juhtudel andsid nad väikest saaki — 10—12 ts heina hektarilt. Sealjuures aga niisuguseid suure efektiivsusega kultuure, nagu maisi, suhkrupeeti, hernest ja söödauba, kasvatati suhteliselt vähe. Tulemuseks oli see, et maaviljeluse heinaväljasüsteemi puhul kasutati maad ebaproduktiivselt. Eriti suurt kahju hakkas heinaväljasüsteem tooma põllumajandusliku tootmise intensiivistamise tingimustes. Meie maa ja vennalike sotsialistlike maade eesrindlike majandite kogemused on näidanud, et üleminek heinaväljasüsteemilt rühvelkultuuridega külvikorrale, maisi, suhkrupeedi, herne ja söödaoa kasvatamisele võimaldab maad kasutada väga intensiivselt, avab lausa piiramatud võimalused loomakasvatuse arendamiseks. Seoses põllumajandusliku kultuuri tõusuga võib rühvelkultuuridega külvikord tagada saaduste külluse ja pidevalt tõsta mulla viljakust. Seega on põllumajandusliku tootmise järjekindel intensiivistamine võimalik vaid maaviljeluse progressiivse süsteemi alusel.

Põllumajanduse mehhaniseerimine. Meie maa põldudel töötab traktorite, kombainide ja teiste põllumajanduslike masinate võimas armee. Kuid me ei või sellega rahulduda. Lähema 10—20 aasta jooksul saavad kolhoosid ja sovhoosid uusi masinate süsteeme, millel on head tehnilis-majanduslikud näitajad ja mis vastavad iga tsooni tingimustele. Ulatuslikumalt hakatakse kasutama automatiseerimisvahendeid.

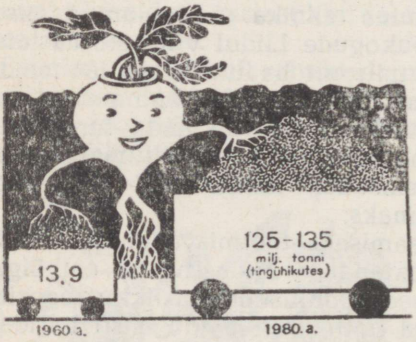

Mineraalväetiste tootmise kasv.

Uusima tehnika tähtsusest annab ettekujutuse näiteks see, et teraviljakasvatuse jaoks juba väljatöötatud tüüpmasinate juurutamine võimaldab vähendada tööjõukulu hektari teravilja kohta 18,4-kordselt. Suhkrupeedi kasvatamise kompleksne mehhaniseerimine võimaldab kolmekordselt alandada tööjõukulu hektari kohta, kartuli puhul — 5,4-kordselt ja lina puhul — 6-kordselt.

Üldse suureneb generaalplaani järgi põllumajandusliku töö varustatus masinatega 3—4-kordseks. Loomulikult eeldab intensiivne põllumajandus mitte ainult põllumajanduslike masinate arvu suurendamist pinnaühiku kohta, vaid ka seda, et põllumajanduslikud masinad töötaksid suure produktiivsusega, et neid hästi hooldataks.

Põllumajandusliku tootmise pideva intensiivistamise tähtsaks eelduseks on põllumajanduse igakülgne *elektrifitseerimine.*

Generaalplaanis on ette nähtud põllumajandusliku tootmise massiline elektrifitseerimine, kusjuures seda ei tehta väikeste ja seetõttu ebaökonoomsete elektrijaamade arvu suurendamise teel, vaid kolhooside ja sovhooside lülitamisega põhilistesse tööstuslikesse energiasüsteemidesse. Kõigi põllumajanduslike protsesside elektrifitseerimine — alates kündmisest ja lõpetades lehmalüpsmisega — suurendab tunduvalt põllumajandusliku töö viljakust.

Aastatepikkused kogemused väetiste ning keemiliste vahendite kasutamisel taimede ja loomade kaitseks, nende majandusliku efektiivsuse väljaselgitamine näitab, et *kemiseerimine* on üks võimsamaid vahendeid põllumajanduse intensiivistamiseks. Väljapaistev nõukogude agrokeemik akadeemik D. Prjanišnikov kirjutas, et keemia rakendamine loob „uued kontinendid", s. t. annab täiendavalt nii suure hulga põllumajandussaadusi, mis on võrreldav tervete suurriikide toodanguga.

Mineraalväetiste tootmine suureneb 10 aasta jooksul 9—10-kordseks.

Keemikud, füsioloogid ja biokeemikud on taimede kasvu ja viljakandvust reguleerivate uute keemiliste vahendite loomisel ja kasvatamisel teinud viimastel aastatel suuri edusamme. Selliste vahendite hulka kuuluvad ka keemilised preparaadid, mis väikestes kogustes stimuleerivad taimede kasvu, suurtes kogustes aga takistavad arenemist ja hävitavad taime. Ikka ulatuslikumalt hakatakse põllumajanduses kasutama herbitsiide — vahendeid, mis valivalt hävitavad umbrohtu viljapõldudelt —, puu- ja köögiviljade kasvu stimulaatoreid, vahendeid, mis soodustavad puude ja põõsaste kiiret juurdumist, vigastatud kohtade paranemist tüvedel ja okstel või hoiavad ära viljade mahalangemist; preparaate, mis pidurdavad pungade puhkemist ja puude õitsemist külmal kevadel, kartulite idanemist ladudes hoidmisel või kõrvaldavad noored vegetatiivsed kasvud viljapuudel, puuvillapõõsastel ja teistel kultuuridel (keemiline pintseerimine). Puuvilla koristamist masinatega kergendavad defoliandid — vahendid selleks, et taim heidaks endalt lehed, ja dessikandid — vahendid, mis soodustavad kartulite, tomatite, soja ja teiste taimede varte, lehtede ja pealsete kuivamist. Puuvilla koristamine üksnes

masinatega (defoliantide kasutamisel) vabastab tohutu hulga inimesi Kesk-Aasia vabariikides ja teistes lõunarajoonides hooajalisest ülekoormusest raske füüsilise tööga.

Keemia tungib ka loomakasvatusse. See toimub põhiliselt kolmes suunas: söödapreparaadid, konserveerivad vahendid ja eluprotsesse reguleerivad ained.

Keemiliste stimulaatorite majanduslik efektiivsus on väga suur. Näiteks karbamiidi andmine mäletsejatele loomadele suurendab piima väljalüpsi, samuti mõjub ta loomade kaalu juurdekasvule; lammastelt saadakse peale kaalu juurdekasvu ka rohkem villa. Lisasöödale kulutatud ühe rubla eest saab kuni 14 rubla eest rohkem loomaliha ja täiendavalt 8 rubla 50 kopika eest piima.

Paljusid loomade haigusi kutsuvad esile verd imevad putukad (parmud, kiinid, sääsed, kärbsed jt.), haigused kanduvad edasi nakatatud veeallikate ja sööda kaudu. Mõningaid haigusi kutsuvad esile mürgised taimed. Peamine osa nende haiguste ennetamises ja ravimises kuulub keemilistele vahenditele.

Üleminek ekstensiivselt maaviljeluse meetodilt rühvelkultuuridega külvikorrale ja teistele suure tootlikkusega süsteemidele koos maisi, söödaoa, herne, soja, söödapeedi ja teiste kultuuride külvipinna laiendamisega on muutnud loomakasvatuse nõudmisi sööda rikastamise ja säilitamise keemiliste vahendite suhtes. Muutub ka loomade söötmise süsteem. Haljassööda (ristik, timut ja teised heintaimed) keemilisel konserveerimisel vähenevad tunduvalt säilitamiskaod. Selle tulemusel suureneb toitainete tegelik hulk peaaegu kahekordseks. Keemia on avastanud ka võimalused söötade rikastamiseks mineraalainetega, eriti fosfaatide ja mikroelementidega.

Garanteeritud saagid.

Seniajani sõltub põllumajandus suuresti ilmastikutingimustest. Kuidas aga saaks teha nii, et põllumajandus ei sõltuks ilmastiku tujudest, kuigi inimesed ei ole ju veel õppinud ilmastikku muutma?

Põua all kannatavates piirkondades on pidevalt hea saagi kindlustamise teeks põldude niisutamine ja üleujutamine (irrigatsioon). See võimaldab kasutada viljarikkaid maid lõunarajoonides, kus on palju päikest, kuid ei jätku niiskust. Irrigatsiooni abil võetakse kasutusele miljoneid hektareid maad Kesk-Aasias, Venemaa Föderatsiooni ja Ukraina lõunaosas, Taga-Kaukaasia vabariikides. See võimaldab alati vajalikul hulgal saada selliseid väärtuslikke põllumajandussaadusi, nagu puuvilla, riisi ja maisi, ning samuti suurendada liha, piima, või ja villa tootmist. Niisutatavatelt maadelt võib täiendavalt saada 1—1½ miljardit puuda teravilja, s. o. peaaegu kolmandik sellest, mis on vaja meie maa vajaduste rahuldamiseks.

Kahekümne aasta jooksul tuleb kunstlikult niisutatavate maade pindala suurendada 28 miljoni hektarini (praegu niisutatakse meie maal 9 miljonit hektarit põllumajanduslikke kõlvikuid). Niisutatavatel maadel võib pidevalt saada suuri garanteeritud saake olenemata ilmastikust. Põua all kannatavate piirkondade niisutamiseks hakatakse 20 aasta jooksul kasutama mõnede põhjapoolsete jõgede vett.

On kavas järk-järgult kasutusele võtta NSV Liidu Euroopa-osa mittemustmullavööndi soostunud maa-alad; neid on ligikaudu 20 miljonit hektarit.

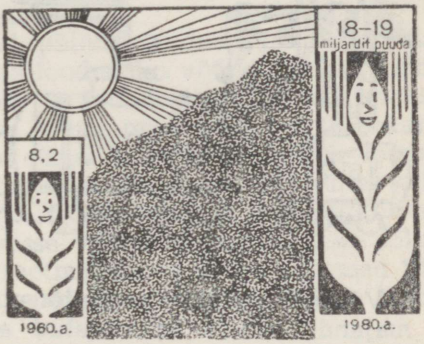

Teravilja tootmise kasv.

Progressiivsed meetodid loomakasvatuses.

Suured ülesanded tuleb lahendada ka loomakasvatuses: siin on samuti vaja saavutada garanteeritud väljalüps, liha garanteeritud juurdekasv. Sellele eesmärgile jõudmise kõige kindlamaks vahendiks on progressiivsete töömeetodite, uue, täiuslikuma tehnika juurutamine.

Kuni viimase ajani kasutati loomapidamises vananenud meetodeid. Iga sea jaoks ehitati omaette sulg söötmiskünaga, iga lehm seoti kinni «isikliku» ketiga, tema jaoks tehti individuaalne automaatjootja jne. Rajati kallid loomakasvatushooned, kuid siiski talitas üks lüpsja kõige rohkem 12—13 lehma, üks seatalitaja söötis samaaegselt kõigest 80—90 siga. Nüüd on välja töötatud veiste vabapidamise süsteem, mida paljudes majandites edukalt rakendatakse. Vabapidamine seisab selles, et laudast koristatakse ära kõik söötmiskünad ja kinnisidumise kohad, loomad pääsevad vabalt juurde söödale ja joogikohtadele, allapanu ei vahetata ning lehmi lüpstakse spetsiaalsetes ruumides — lüpsiplatsidel. See võimaldab paigutada samasse ruumi tunduvalt rohkem loomi, kui seda võis teha endise pidamismeetodi puhul, ja järelikult vähenevad

kulutused ehitustööde ja sisseseade osas. Varem talitas 100 lehmast koosnevat karja 13—16 inimest, vabapidamine võimaldab aga 3 inimesel toime tulla karjaga, milles on 120—150 lehma.

Kui ainuüksi Vene NFSV kolhoosides ja sovhoosides viia kõik veised üle vabapidamisele, siis vabaneks sellega teistele põllumajanduslikele töödele peaaegu pool miljonit inimest. Selline pidamisviis sobib hästi kokku küllaldase söötmisega täisväärtuslike söötadega ja lehmade lüpsmise uute meetoditega: kalasabakujulisel lüpsiplatsil, lüpsikarussellil jne.

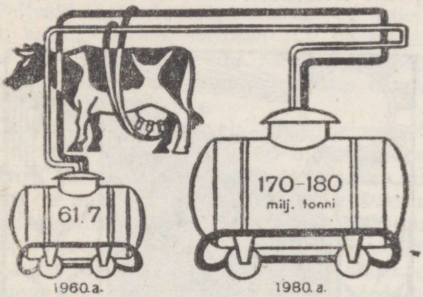

Piimatoodangu kasv.

Võitlus loomakasvatuse tõusu eest on võitlus kõigi põllumajandusharude kiirendatud arendamise eest ja põllumajandussaaduste külluse kiireima loomise eest. Loomakasvatus on otseselt seotud teraviljakasvatusega. Kui me õpime kasvatama söödakultuure ja saavutame loomakasvatuse tõusu, siis on meil rohkem loomi, rohkem liha ja piima. Kui aga on rohkem väetisi, eriti sõnnikut, suureneb teraviljade saak, kasvab teraviljatoodang. Nad on omavahel vastastikku seotud.

Iga Nõukogude Liidu tsooni jaoks on kindlaks määratud liha ja piima tootmise teatud normid 100 ha põllumajandusliku maa kohta. Keskmiselt üle NSV Liidu tuleb 100 ha põllumajandusliku maa kohta toota:

Aastad	Liha (tapakaalus, tsentnerit)	Piima kogu põllumajandusliku maa 100 ha kohta (tsentnerit)
1964	65	197
1965	69	208
1970	103	265
1980	117—124	327—347

Sellised on meie eesmärgid loomakasvatuse alal.

Juhtimise täiustamine.

Partei seadis esiplaanile sovhooside ja kolhooside tegevuse juhtimise küsimuse. Vastavalt NLKP Keskkomitee märtsipleenumi (1962. a.) otsustele on meie maa põllumajanduse juhtimine ümber korraldatud. Oblastites, kraides ja vabariikides on loodud territoriaalsed tootmisvalitsused põllumajandusliku tootmise juhtimiseks. Nende peamiseks organiseerimisalaseks ülesandeks on õpetada inimesi parimate tööeeskujude ja -näidete varal, juurutada tootmisse teaduse saavutusi, kolhooside ja sovhooside novaatorite eesrindlikke töövõtteid, järjekindlalt ellu viia põhimõtet, et kolhoosnikud, sovhoositöölised ja spetsialistid oleksid materiaalselt huvitatud põllumajandussaaduste tootmise suurendamisest.

Ülesandeks on seatud põllumajanduse juhtimise alal lahti saada šabloonist. Iga loodusliku vööndi jaoks (nende piirides aga iga kolhoosi ja sovhoosi jaoks) määratakse kindlaks põllumajanduse arendamise kõige otstarbekam, teaduslikult põhjendatud süsteem. Nendelt, kellele loodus on rohkem andnud, nõutakse ka rohkem. Kõigi suhtes kehtivaks üldreegliks on aga: igas tsoonis ja igas piirkonnas toota riigi tellimust arvesse võttes peamiselt neid põllumajandussaadusi, mille tootmiseks on kõige paremad tingimused ja mis võimaldavad kõige rohkem kokku hoida kulusid.

Üksikute majandite spetsialiseerimise süvendamine ei tähenda seejuures teiste tootmisharude koondamist. Näiteks kasvas spetsialiseeritud teraviljasovhoosides 1956. aastast alates loomakasvatussaaduste tootmise osatähtsus kahekordseks (18%-lt 36%-ni). Kuid ka need täiendavad ja abistavad tootmisharud peavad olema organiseeritud suurtootmisena.

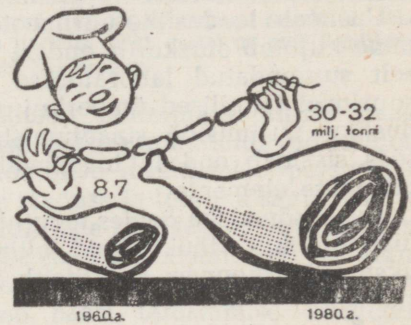

Lihatoodangu kasv.

Ebaratsionaalne oleks näiteks organiseerida igas majandis väikseid linnukasvatusfarme — kasulikum on luua üks suur linnukasvatusfarm mitme majandi peale. Eriti just sellepärast on oluline tähtsus kolhoosidevaheliste ettevõtete arendamisel. Sellised ettevõtted organiseeritakse põllumajandussaaduste esmaseks töötlemiseks, säilitamiseks ja transportimiseks, ehitusmaterjalide ja -konstruktsioonide tootmiseks jne.

Praegu on kõige tähtsam jõuda selleni, et teaduse saavutused ja eesrindlike majandite kogemused leiaksid rakendamist kõigis meie maa sovhoosides ja kolhoosides.

§ 36. Teadus kui võimas tootlik jõud.

Teadus ja tootmine. Algul tungis teadus tootmisse koos keerulise masinalise tehnikaga: mehhaanikaseadused aitasid masinaid konstrueerida; füüsika ja keemia võimaldasid täiustada kogemuslikul teel kujunenud tehnoloogiat.

Nüüd on olukord täielikult muutunud. Loodusnähtuste seletamiselt on teadus üle läinud looduses toimuvate protsesside ja keemiliste reaktsioonide kunstlikule reprodutseerimisele, paljuski on aga teadus loodusest kaugemale jõudnud. Näiteks ei tunne loodus teaduse poolt avastatud viise valgusenergia kontsentreerimiseks peenteks kiirtevihkudeks; looduslikes tingimustes ei leidu ka paljusid aineid, mida on loodud sünteetilisel teel ja mis on tööstusele vajalike omadustega.

Teadus loob endale võimsa tootmisbaasi. Meenutagem selliseid uusimaid teaduslikke „aparaate" nagu elementaarosakeste tohutud kiirendajad, mille magneti diameeter on mitusada meetrit ja teenindav personal peaaegu tuhat inimest, suuri aerodünaamilisi torusid, elektronmikroskoope ja elektronarvutusmasinaid. Kõik nad on keerukad insenerilis-tehnilised ehitused.

Uusimate teaduslike uurimuste tulemustel põhinev tootmine kujutab omakorda endast üha sagedamini kolossaalselt suurendatud laboratoorse uurimise protsessi. Kõik suurimad tehnilised ümberkujundused algavad nüüd teadusliku uurimistöö staadiumist. Leiutustegevus tootmistöös sisaldab endas tänapäeval tingimata ka teaduslike otsingute elemente.

Teiste sõnadega öeldes muutub teadus järk-järgult vahetuks tootlikuks jõuks. Kuid selline perspektiiv on võimalik üksnes ühiskonnas, kes liigub kommunismi poole. Miks siis?

Seepärast, et teaduse tehnoloogilise rakendamise sfääri laiendamine on küll tähtis. kuid mitte otsustav eeldus teaduse muutumisel otseseks tootlikuks jõuks. Teadus võib täiel määral saada tootlikuks jõuks vaid siis, kui ühiskondlik tootmine areneb harmooniliselt, kui teaduse tehnoloogiline rakendamine pole mitte ainult tootmisvahendite progressi teenistuses, vaid samal ajal soodustab ka inimese enda, ühiskonna põhilise tootliku jõu arenemist. Sõltub ju teaduse uusimate saavutuste praktikas rakendamise aste otseselt sellest, kuivõrd tootmine ise ja ühiskondlikud tingimused, milles seda ellu viiakse, on selleks ette valmistatud.

Kuid selline teaduse ühtesulamine ühiskonna põhilise tootliku jõuga — inimesega, teaduse looja, kandja ja elluviijaga — on võimalik ainult ühiskonnas, kus tootmise arenemine ei toimu stiihiliselt. Esmakordselt ajaloos on kommunismil olemas täielikult kõik vajalikud eeldused selliseks ühtesulamiseks. Ja mida lähemal on meie ühiskond kommunismile, seda selgemini avaldub teaduslike teadmistega relvastatud inimese võim tootmisvahendite üle.

Kahekümne aasta jooksul laiendatakse pidevalt kõrgemate õppeasutuste võrku (sealhulgas ka selliste õppeasutuste võrku, kus õppetöö toimub tootmistööd katkestamata) ning täiustatakse haridussüsteemi, mis peab olema kohandatud selleks, et kõik töötajad saaksid võimaluse järjekindlalt tõsta oma kvalifikatsiooni, vajaduse korral aga kiiresti ümber õppida.

Kogu kutsehariduse süsteem korraldatakse selliselt, et see soodustaks iga töötaja üldteadusliku silmaringi avardumist ning annaks talle teadusliku (eelkõige füüsika- ja matemaatika-alase) ettevalmistuse, mis võimaldaks kergesti orienteeruda uues tehnikas.

Lähema 10 aasta jooksul kehtestatakse üldine keskkoolikohustus kõigile koolieelistele lastele ja 8-klassiline koolikohustus sellele osale noorsoost, kes töötab rahvamajanduses ning kellel ei ole vastavat haridust. Keskharidust arendades pöörab partei erilist tähelepanu sellele, et teha veelgi kättesaadavamaks kõrgem haridus. 1980. aastal on meil 8 miljonit üliõpilast, see on 3 korda rohkem kui praegu.

Esikohale maailma teaduses.

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi ehitamise programmis leiduvad kaalutlused tootmise arendamise perspektiivide kohta tuginevad neile teaduse ja tehnika saavutustele, mis on juba kas viidud praktilise realiseerimise staadiumi või millel on kõik eeldused selleks, et lähemas tulevikus on neid võimalik praktikasse juurutada. Me ei kõnele ju nendest materiaal-tehnilise baasi täiustamise kaugetest

etappidest, mis saabuvad pärast kommunismi ülesehitamist. Jutt on materiaal-tehnilisest baasist, mis on põhiliselt vajalik ja piisav kommunismile üleminekuks lähema kahe aastakümne jooksul. Need teaduse ja tehnika võimalused, mis on juba tehniliselt lahendatud ja ette valmistatud rakendamiseks ning juurutamiseks, ei ole enam „tühi koor", vaid „terve muna". Nende praktiline kasutamine sõltub meist endist, meie agarusest ja asjalikkusest.

Vaadeldes kommunismi materiaal-tehnilise baasi üksikute koostisosade arendamise perspektiive, puudutasime teatud määral ka ülesandeid, mis nendega seoses teaduse ees seisavad. See on ka täiesti loomulik: lahendada nii lühikese ajaga — kahe aastakümnega — selline grandioosne ülesanne, nagu seda on kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine, eeldab, et kasutataks täielikult kõiki tänapäeva teaduse ja tehnika võimalusi. Tuletame meelde neid teaduse ja tootmise viljaka koostöö põhisuundi.

Võimsa energiamajanduse loomine koos ülikõrge pingega elektrivoolu hargnenud ülekandesüsteemidega leiab kinnitust laial rindel toimuvas teaduslikus uurimistöös, mille eesmärgiks on nii energia muundamise kõigi tsüklite kasuteguri suurendamine tema pikal teekonnal tarbijani, tervete energiasüsteemide töökindluse tagamise ülesannete lahendamine, mis on eriti raske nende paralleelse töö korral, kadude vähendamine elektrienergia transportimisel kui ka tuumasisese energia ökonoomse kasutamise probleemi lahendamine.

Teadus seisab looduslike materjalide saamise ja kasutamise uute meetodite hälli juures: selgitab geoloogiliste struktuuride iseloomu ja nende tekkimisprotsessi mehhanismi ning juurutab geoloogilise luure uusi meetodeid, loob võimsaid vahendeid maakoore sügavustesse tungimiseks. Teaduse saavutuste põhjal tekib maavarade puurimise, kaevandamise, ümberpaigutamise, rikastamise ja ümbertöötamise võimas ja efektiivne tehnika. Sellega luuakse võimalus kasulikult tarvitada tootmises toorainet, mida varem peeti „vaeseks" ja seepärast mittetasuvaks.

Leides kindla struktuuriga kehade tekkimisprotsesside juhtimisviisid, lahendab teadus ülesannet, kuidas saada ette kindlaksmääratud omadustega materjale. Laieneb ka lähtematerjalide „valik" üha erinevamate materjalide keemiliseks sünteesimiseks. Teaduse poolt rajatav keemi-

lise sünteesi tööstus on väga kompaktne, nõuab vähe tööjõudu ning on hästi kohandatud automatiseerimiseks. Üleminek aine seesmise struktuuri keemilisele ja füüsikalisele mõjutamisele, valmistoodete kujundamise katkematutele protsessidele surve all valamise teel, tahkete kehade mehhaanilise töötlemise viiside asendamine elektrokeemiliste viisidega — kõik need on teadusliku ja tehnilise revolutsiooni elemendid. See revolutsioon peab toimuma kogu töötlevas tööstuses.

Teadus loob uusimaid automatiseerimisvahendeid, kaasa arvatud ka iseseadistuvad automaatsüsteemid, suurendades sellega füüsilise ja vaimse töö viljakust ning aidates kaotada piiri nende vahel. Automatiseerimise progress tugineb elektroonika ja raadiotehnika edusammudele. Elektroonika ja raadiotehnika vahendid loovad kõigile inimestele kergemad võimalused omandada igasuguseid teadmisi teaduse, tehnika ja kultuuri valdkonnas, aitavad inimesel saada igasugust vajalikku informatsiooni (nii suulises kui ka kirjalikus vormis). Kahtlemata tekivad tulevikus elektronarvutuskeskused, mis on omavahel seotud võimsate elektriside liinidega. Need keskused hakkavad inimeste poolt antud ülesande kohaselt sooritama „tehnilise mõtlemise" operatsioone, võtavad enda peale raamatukogude, informatsiooni-, arvutus- ja isegi projekteerimisorganisatsioonide funktsioonid. Ulatuslikult arenevad kõigis tööstusharudes elektrontehnoloogia ja -metallurgia.

Järk-järgult muutub teadus ka põllumajandusliku tootmise orgaaniliseks osaks. Koostöös füüsika ja keemiaga tunnetab bioloogia üha sügavamalt elutalitluse protsesse, mis toimuvad loomade ja taimede organismides; need uued teadmised muudavad sageli oluliselt põllumajandusliku tootmise tehnoloogiat, avavad uued võimalused selle intensiivistamiseks.

Mis puutub nendesse teaduse ja tehnika võimalustesse, mis on juba teaduslikult välja selgitatud, kuid ei ole leidnud veel tehnilist lahendamist, siis kujutavad nad endast kommunismi ehitamise kahekümne aasta plaani potentsiaalseid strateegilisi reserve. Tungides teaduse uutesse valdkondadesse ja arendades edasi nende rakendamist, võtame kasutusele ka need reservid. Püstitades ülesande arendada otsingute suundi kogu ulatuslikul teaduslikul rindel, kutsub partei meid sellega üles saavutama esikoht maailma teaduses. Jutt on ju sellest, et kiiremini rajada

varem tundmata teed teaduse „säravate kõrguste" poole, millest nii poeetiliselt kirjutas K. Marx.

NSV Liidule kuulub juba praegu juhtiv koht paljudes tähtsates teadusharudes. Eriti veenva kinnituse leiab see aatomienergia rahuotstarbelise kasutamise ulatuslikus arendamises ja meie kosmonautika suurepärastes edusammudes.

Kosmose uurimine võimaldab tulevikus saada palju selgema ettekujutuse atmosfääri kõige erinevamatest nähtustest, rajada tee ilmastiku juhtimisele, luua kindel raadio- ja televisiooniside, lahendada paljud teised tähtsad praktilised ülesanded.

Me ootame, et nõukogude teadlased-füüsikud, kes tagasid meie maale prioriteedi aatomienergeetikas, õpiksid kasutama uut energialiiki — termotuumaenergiat.

Teadus on juba üsna lähedal sellele, et praktiliselt välja töötada printsipiaalselt uued meetodid, kuidas masinate abita muundada soojust elektrienergiaks (magnethüdrodünaamilised generaatorid ja termogeneraatorid pooljuhtide baasil).

Elusorganismides toimuvate erakordselt ökonoomsete ja efektiivsete protsesside füüsikalis-keemilise olemuse ja mehhanismi avastamine (valgu sünteesimine, atmosfääri lämmastiku «sidumine», musklite töö jms.) võimaldab materiaalse tootmise teenistusse rakendada paljusid hämmastavaid looduse saladusi ja ühtlasi saada võimsad vahendid inimorganismi uuendamiseks ja raskete haiguste lõplikuks võitmiseks.

Seoses teaduslike uurimistööde ja otsingute rinde tohutu laienemisega loodusteaduse naaberharudes (keemia ja füüsika, keemia ja bioloogia jne. „kokkupuutealadel") on tekkinud täiesti uued probleemid kõigi meie maal toimuvate teaduslike otsingute organiseerimise ja koordineerimise alal üleriigilises mastaabis.

Teaduse tootmises rakendamise erilised tingimused sotsialistlikus ja kommunistlikus ühiskonnas ei avaldu lihtsalt selles, et muutub kogu loodusteaduste kompleksi iseloom ja ulatus selle kasutamisel tootlike jõudude arendamiseks. Sotsialistlikud tootmissuhted avavad esmakordselt kõigi teaduste, sealhulgas ka ühiskonnateaduste teadliku rakendamise ajastu ühiskonna tootlike jõudude arendamiseks.

Kommunismi ehitamine toob endaga kaasa palju küsimusi, millele ei leia valmis vastust. Need vastused võib anda üksnes siis, kui õpitakse tundma ja üldistatakse teoreetiliselt kommunismi ehitamise praktikat, uuritakse sotsialismi majandusliku, poliitilise ja kultuurilise arenemise ning sotsialismi kommunismiks ümberkasvamise

seaduspärasusi, töötatakse läbi kommunistliku kasvatuse probleemid.

*

Seega vaatlesime selle materiaalse, ainelise aluse arenemise peateid, mille põhjal kujunevad uued, kommunistlikud suhted inimeste vahel. Tulevase kommunistliku ühiskonna materiaal-tehniline baas ületab kaugelt selle tootlike jõudude taseme, mille oli saavutanud kapitalism, kogub endasse teaduse ja tehnika progressi kõige suuremad saavutused ning annab meie maale kõige kaasaegsema- ja võimsama tehnika.

Kõik see — nii energia ookeanid, materjalide loetlematud rikkused kui ka tarkade masinate armeed — ei teki iseendast. Igaüks teist peab selleks andma oma panuse. Siin arenebki tõeliselt sotsialistlik võistlus — kelle panus on kaalukam, tõhusam, rikkalikum.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Milline tähtsus kommunismi ülesehitamiseks on tööviljakuse kasvul? Kuidas ja mille arvel kasvab lähema aasta jooksul tööviljakus selles ettevõttes, kus te käite tootmispraktikal, ja mille arvel hakkab tööviljakus seal kasvama järgneval perioodil?
2. Kuidas on omavahel seotud kommunismi materiaal-tehnilise baasi arendamise põhisuunad?
3. Mida annab teadus tootmisele, mida te olete juba tundma õppinud, ja mida ta võiks tootmisele anda tulevikus?
4. Kuidas juurutatakse uut tehnikat ettevõtetes, kus te käite tootmispraktikal?
5. Kuidas te kujutate ette kommunistliku majanduse organiseerimist 20 aasta pärast? Milline koht hakkab selles kuuluma teie vabariigile?

9. PEATUKK.

KOMMUNISTLIKE ÜHISKONDLIKE SUHETE KUJUNDAMINE.

Sotsialismi ülesehitamise tulemusena on igaveseks hävitatud klassiühiskonna kõige suurem pahe — inimese rõhumine inimese poolt. Kõik inimesed töötavad ühiskondlikus majanduses, saavad tasu vastavalt tehtud tööle, võtavad võrdõiguslikult osa riigiasjadest.

Kuid klassilised ja teised klassidega seotud sotsiaalsed erinevused (erinevused linna ja maa vahel, füüsilise ja vaimse töö tegijate vahel) ei ole veel lõplikult likvideeritud. Kuni need erinevused säilivad, pole võimalik saavutada täielikku võrdsust inimeste töö- ja elutingimustes. Just seepärast on nende erinevuste likvideerimine, klassideta ühiskonna loomine üks kommunistliku ülesehitustöö tähtsamaid ülesandeid.

§ 37. Klassideta ühiskonna poole.

Kommunistlik omandus kui klassideta ühiskonna alus.

Klassierinevuste säilimise peamiseks põhjuseks on see, et tööliste tegevus on seotud üldrahvaliku omandusega, kolhoosnike tegevus aga kolhoosliku omandusega. Need erinevused kaovad siis, kui sotsialistliku omanduse kahe vormi asemele tuleb *tootmisvahendite ühtne kommunistlik omandus.*

Kuidas siis kulgeb see tähtis ühiskondlik protsess?

Kommunismi materiaal-tehnilise baasi ehitamise käigus *areneb üldrahvalik omandus.* Kasvab tema maht: iga aasta antakse ekspluatatsiooni tuhandeid uusi tehaseid ja vabrikuid, koolihooneid ja elumaju, kinosid ja klubisid, poli-

kliinikuid ja staadione; uueneb tööstusettevõtete sisseseade ja kasvab nende tootmisvõimsus. Sellega seoses, nagu juba kõneldi eelmises peatükis, leiab aset tootmise kontsentreerimine, ettevõtete spetsialiseerimine ja koopereerimine, paraneb tootlike jõudude paigutus, täiustub rahvamajanduse juhtimine.

Sotsialistlik üldrahvalik omandus areneb vahetult kommunistlikuks omanduseks. Keerukam on lugu kolhoosliku omandusega: ta peab lähenema üldrahvalikule omandusele, sulama sellega ühte. Kuidas võiks seda ülesannet lahendada?

Kõige lihtsam näib olevat selline lahendus: „Muudame kõik kolhoosid sovhoosideks ja asi ongi korras." Kuid selline ümberkujundamine ei lahenda asja, ei taga automaatselt kogu põllumajandusliku tootmise tõusu. Meil on üha suuremal hulgal vaja leiba, liha, piima ja teisi saadusi. Et seda saavutada, selleks tuleb juurutada uut tehnikat, ulatuslikult rakendada teaduse saavutusi maaviljeluses ja loomakasvatuses, parandada töö organiseerimist, s. t. tuleb saavutada *põllumajanduse tootlike jõudude järsk tõus.* Selles ongi küsimuse lahenduse võti, sest kolhoositootmise tõus tagab kolhoosliku omanduse arenemise kuni selle ühtesulamiseni üldrahvaliku omandusega.

Kas omanduse kolhooslik vorm on suuteline tagama sellist tootlike jõudude arengut, sellist tõusu? Kahtlemata on. Sellest räägib juba seegi fakt, et kuigi on veel mahajäänud kolhoose, leidub meie maal küllalt kolhoose, kelle töötulemused pole sugugi halvemad sovhooside omadest, vahel aga isegi paremad. Järelikult pole tootmise kolhooslik vorm veel kaugeltki ammendatud, selles peituvad tohutud reservid, mida on tarvis lõpuni kasutada. Seega on meil põllumajanduses vaja arendada nii tootmise sovhooslikku kui ka kolhooslikku vormi.

Sotsialistliku omanduse kahe vormi lähendamine.

Vaatleme nüüd, kuidas kolhoositootmise tõus, kolhooside muutmine tõelisteks põllumajandussaaduste vabrikuteks viib välja kooperatiivse omanduse ühiskonnastamise taseme tõusule, tema ühtesulamisele üldrahvaliku omandusega.

Seoses kolhoositootmise suurenemisega kasvab pidevalt ka *jagamatute fondide osatähtsus* kolhooside ühiskondlikus varas, võrreldes osamaksudega (viimased moodustavad kolhooside vahenditest vähem kui 3% ning nende osatäht-

sus väheneb). Mida suurem on aga jagamatute fondide osatähtsus, seda lähemal on kolhooslik omandus oma majanduslikult sisult üldrahvalikule omandusele.

Võimsates traktorites ja kombainides ning tänapäeva põllumajandusliku tootmise kõige erinevamates ja täiuslikemates masinates on kehastunud kogu nõukogude rahva — nii kolhoositalurahva enda kui ka töölisklassi ja haritlaskonna töö.

Vastavalt kolhooside ühiskondliku majapidamise arenemisele *täiustuvad kolhoosisisesed tootmissuhted.* Kolhoosid rahuldavad üha täielikumalt oma liikmete vajadusi nii vilja kui ka teiste põllumajandussaaduste osas, ning selle alusel sureb järk-järgult välja kolhoosnike abimajapidamine. Seatakse sisse palgaline puhkus, pensionide maksmine ja teised soodustused, nagu see on riiklikes ettevõtetes.

Viimastel aastatel *arenevad* edukalt *kolhoosidevahelised tootmisalased sidemed,* mitmesugused koostöövormid kolhooside vahel. Ühele kolhoosile pole sageli jõukohane ehitada isegi väikest elektrijaama, tehast põllumajandusliku tooraine esmaseks töötlemiseks või mõnda muud tootmishoonet, kolhoosnike puhkekodu jne. Seepärast ühendavad mitu lähestikku asuvat kolhoosi oma vahendid ning ehitavad ühisel jõul. Tihti ehitavad kolhoosid selliselt koos riiklike ettevõtetega. On ju selge, et seda tüüpi ettevõtted ja muud ehitused ei saa enam kuuluda üksnes kooperatiivse omanduse hulka: nad erinevad vähe üldrahvaliku omanduse objektidest. Sel viisil toimub *kolhooside tootmisvahendite* otsene *ühendamine riiklike tootmisvahenditega.*

Sotsialistliku omanduse üheks peamiseks eeliseks on teatavasti see, et ta võimaldab tootmist planeerida. Nüüd püütakse ka selles osas saada üle erinevusest sotsialistliku omanduse kahe vormi vahel: kolhoosides rakendatakse edukalt (arvesse võttes kolhooside kui artelli tüüpi ettevõtete iseärasusi) kõige täiuslikumaid *planeerimisviise ja -meetodeid,* mis on välja töötatud tööstuses.

Kuni 1955. aastani kehtis üleliia tsentraliseeritud ja paindumatu planeerimissüsteem, mille kohaselt kolhoosidele anti külviplaanid, mis nägid rangelt ette, milliseid kultuure ja kui suurel pinnal külvata, mis liiki koduloomi ja kui suurel hulgal tuli pidada. See planeerimissüsteem muudeti ära. Nüüd algab põllumajandusliku tootmise planeerimine otseselt kolhoosides. Kolhoosid on vabastatud üleliigsest hooldusest

ning töötavad iseseisvalt välja oma tootmisplaane vastavalt majandi arendamise looduslikele ja majanduslikele tingimustele ning riiklikele ülesannetele põllumajandussaaduste kokkuostu alal.

Täiustub töö *organiseerimine maal ja põllumajandusliku tootmise juhtimine.* NLKP Keskkomitee märtsipleenumi otsuste alusel loodud tootmisvalitsused lähendavad põllumajanduse juhtimist tööstuse juhtimisele.

Jagamatute fondide kasv, sidemete arenemine kolhooside endi ning kolhooside ja riigi vahel, samuti ka tootmissuhete muude külgede täiustamine annab tunnistust sellest, et kolhooslik omandus läheneb üldrahvalikule omandusele. Kuid kas see tähendab, et sotsialistliku omanduse mõlemad vormid arenevad omaette: üks läheb ees, teine aga püüab talle järele jõuda? Muidugi mitte. Kõige suurem osa kolhoositootmise kasvus (järelikult ka kolhoosliku omanduse ühiskonnastamise taseme tõusus) kuulub põllumajandusliku töö elektrifitseerimisele, komplekssele mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele. Seda ülesannet aga täidab tööstus, mis varustab kolhoose võimsate masinatega ning töötab ümber põllumajandussaadusi.

Omanduse kahe vormi arenemine on vastastikku kõige tihedamalt seotud, juhtiv koht selles arenemises kuulub üldrahvalikule omandusele ning see viib välja omanduse kahe vormi ühtesulamisele. Kui see protsess jõuab lõpule, siis kaob ka põhiline erinevus klasside vahel. Milles see väljendub?

Kõik ühiskonna liikmed hakkavad töötama üldrahvalikes tööstus- ja põllumajandusettevõtetes.

Kõigil on siis ligikaudu[1] ühesugused töötingimused.

Kõik hakkavad saama tasu oma töö eest üldrahvalike vahendite arvel, võrdselt kasutama hüvesid, mida jaotatakse ühiskondlike fondide kaudu.

§ 38. Linn ja maa.

Maa arenemise teed. Kommunistliku omanduse kujunemisega on seotud *linna ja maa vaheliste sotsiaalsete erinevuste likvideerimise* protsess, millel on tohutu tähtsus klassideta ühiskonna loomisel.

[1] «Ligikaudu» ei ole siinkohal öeldud juhuslikult. Asi on selles, et veel määramata aja jooksul säilib põllumajandusliku tootmise spetsiifikaga seotud erinevus töötingimustes. Kuid sellel erinevusel pole enam sotsiaalset iseloomu.

Kuid tuleb silmas pidada, et linna ja maa vahelisi sotsiaalseid erinevusi ei tohi täielikult samastada klassierinevustega: see poleks õige juba seepärast, et maal elavad ja töötavad meil mitte ainult kolhoosnikud, vaid ka sovhoositöölised ja suurel hulgal haritlasi. Teiselt poolt ei peitu ikka veel säilivate erinevuste põhjused üksnes kunagises klassiantagonismis, vaid ka ühiskonna ajaloolise arenemise tingimustes. Linnad, kuhu koondus tööstus, on juba ammu muutunud kõrgema töökultuuri ja elukorralduse kandjateks, ekspluateerivad klassid aga püüdsid seda küla mahajäämust säilitada igaveseks ning muutsid selle sotsiaalseks vastandlikkuseks.

Sotsialistlike suhete võit kõigis ühiskondliku tootmise harudes, nagu juba eespool öeldi, kaotas selle vastandlikkuse. Maa lakkas olemast linnale üksnes toorainebaasiks, vaid muutus üheks sotsialismi ühiskondliku süsteemi võrdõiguslikuks lüliks.

Linn mitte üksnes lakkas võimutsemast küla üle, vaid osutab viimasele igakülgset abi. Külaelu kõige vastutavamatel ajaloolistel momentidel saatis tööliisklass kümneid tuhandeid oma paremaid poegi maale, et aidata töötaval talurahval organiseerida kolhoose ning teha lõpp viletsusele ja mahajäämusele. Linn on maale andnud esmaklassilise tehnika, tagades sellega põllumajandusliku töö viljakuse järsu tõusu.

Eriti palju on maa jaoks ära tehtud viimastel aastatel. Täielikult on taastatud kolhoosiküla töötajate isikliku materiaalse huvi põhimõte, mida minevikus rikuti; on kustutatud kolhooside võlad masina-traktorijaamade poolt tehtud tööde eest; riik on eraldanud kümneid miljardeid rublasid kapitaalmahutusteks põllumajandusse ning krediidiks ühiskondlike ettevõtete, elumajade, kultuuri- ja elukondlike asutuste rajamiseks maal jne.

Koos majandusliku arenemisega on küla ilmet muutnud kultuurirevolutsioon. Maal töötavad praegu sajad tuhanded kvalifitseeritud kõrgema ja keskharidusega spetsialistid — agronoomid, zootehnikud, arstid, insenerid, pedagoogid. Miljonid maaelanikud on omandanud mitmesuguseid mehhanisaatorite kutsealasid. Raske on endale ette kujutada tänapäeva külaelu ilma koolita, haiglata, kultuurimajata, raamatukoguta, kinota ja raadiota, ilma kunstilise isetegevuse kollektiivideta ja spordiorganisatsioonideta.

Kuid linna ja maa vahel säilivad veel olulised erinevused. Tervikuna jääb küla siiski linnast tublisti maha korteritingimuste ja igapäevaste mugavuste poolest; ta jääb linnast maha ka kultuurilise arenemise taseme poolest.

Sisuliselt avalduvadki selles kunagise sotsiaalse ebavõrdsuse jäänused, mis lõplikult kaovad kommunismi ehitamise käigus.

Partei programmis on kavandatud terve abinõude süsteem, mille ülesandeks on jagu saada küla mahajäämusest. Praktiliselt uueneb külades 20 aasta jooksul kogu elamufond: ehitatakse uued majad, osa elumaju aga ehitatakse ümber. Maa-asulates luuakse kõik mugavused, mis vastavad tänapäeva elukondliku teenindamise nõuetele (veevärk, kanalisatsioon, elekter, gaas, keskküte jne). Ühtlasi areneb edasi rahvahariduse süsteem ja kultuuriasutuste võrk.

Maaelanikud saavad võimaluse kasutada kõiki materiaalseid ja vaimseid hüvesid võrdselt linnaelanikega. Kujutage endale ette inimest, kes elab maakohas ja võib kasutada iga liiki mugavusi ja teenuseid. Võib ta tunda, et talle on linnaelanikuga võrreldes ülekohut tehtud? Üldse mitte. Pigem juba vastupidi, sest muude võrdsete tingimuste puhul on maaelul linnaeluga võrreldes omad eelised: puhas õhk, vaikus ning lihtsalt esteetiline nauding igapäevasest kokkupuutest loodusega.

Sel puhul kerkib siin üles hoopis vastupidine probleem — muuta elu linnas tervislikumaks. Kommunismi ajal see probleem lahendatakse. Juba praegu tehakse meie maal suurt tööd linnade haljastamiseks, Moskva ja teiste suurte tööstuskeskuste ümber luuakse esimesi satelliitlinnu, mis ühendavad endas linna- ja maaelu parimad jooned. Teiste sõnadega, nii kuidas küla saavutab linna taseme elu-olu ja kultuuri poolest, nii saavutab linn küla taseme elutingimuste tervislikkuse poolest, looduslähedu se poolest.

Kõik see viib välja selleni, et mõiste „küla" tema praeguses tähenduses kaob. Ratsionaalselt planeeritud, ülerahvastatusest vabastatud, tahmast ja suitsust puhastatud linnad sulavad ühte heakorrastatud asulate lõpmatu reaga.

Lisagem sellele suurepärased sidevahendid, tänu millele kaob täielikult «mahajäetuse» tunne. TU-104 toimetab nüüd leningradlasi Moskvasse 50 minutiga — niisama palju kulub moskvalasel aega äärelinnast kesklinna jõudmiseks. Nende asemele tulevad helikiirust ületavad reisilennukid, siis aga rakettlennukid. Ühesõnaga, ühe või teise keskuse külastamine teenistusülesannete või isikliku vajaduse pärast muutub niisama lihtsaks, nagu seda on praegu külaskäik sugulaste juurde naaberkülla.

Praegusest palju võimsam raadio- ja televisiooniaparatuur, värsked lehed, telefoniside (ilma igasuguse eelneva ettetellimiseta ja tüütava ootamiseta) — kõik see võimaldab inimestel, olenemata nende elukohast, momentaanselt saada kõige värskemat informatsiooni, olla kursis kõigi sündmustega.

Põllumajandusliku töö muutmine industriaalse töö eriliigiks.

Lõpuks — ja see on kõige tähtsam — tänu põllumajandusliku tootmise mehhaniseerimisele (seejärel ka automatiseerimisele), teaduse rakendamisele maaviljeluses ja loomakasvatuses muutub *põllumajanduslik töö industriaalse töö eriliigiks.*

Üksnes nii võib lõplikult lahendada küla mahajäämuse linnast. Kui põllumajanduslik töö oma spetsiifiliste tingimuste tõttu ei alluks mehhaniseerimisele ega automatiseerimisele, siis oleks kõik katsed likvideerida sotsiaalsed erinevused linna ja maa vahel paratamatult määratud läbikukkumisele. Otsustage ise. Kas saab tõsiselt rääkida inimeste ühesugusest kultuurilisest arenemisest linnas ja maal, kui põllumajanduses on ülekaalus käsitsitöö? Muidugi mitte. Te võite anda kõigile lüpsjatele kõrgema hariduse, kuid sel abinõul oleks kunstlik iseloom, sest varsti poleks neil omandatud teadmisi võimalik rakendada ning neid loova töö käigus rikastada.

Hoopis teisiti on asi siis, kui põllumajanduslik töö seatakse tänapäeva tehnika alusele. Karussell-lüpsiagregaadid ja teised tehnilised seadeldised nõuavad töötajatelt juba palju kõrgemat erialast ja üldist kultuuritaset. Loomade produktiivsuse tõstmise teaduslike meetodite rakendamine on mõeldamatu, kui ei tunta mõningaid bioloogia, veterinaaria jt. teaduste aluseid. Avanevad ammendamatud võimalused selleks, et otsida majandamise kõige ratsionaalsemaid viise, eksperimenteerida, luua.

Kolhoosid ja sovhoosid muutuvad tõelisteks vabrikuteks, mis toodavad teravilja, liha, piima ja teisi saadusi. Töö vabrikus aga ongi industriaalne töö, mis nõuab mitte ainult kõrgemat kultuuritaset, vaid ka töötajate kollektivistliku teadvuse kõrgemat taset.

Tuleb silmas pidada seda, et ka siin on omad raskused. Põllumajandusliku töö spetsiifika teeb tema automatiseerimise keerulisemaks, sest tootmisprotsess maaviljeluses ja loomakasvatuses on katkev. Sellest võtavad osa mitte ainult inimene ja masinad, vaid ka loodus, mis kehtestab oma tähtajad taimede valmimiseks, loomade kasvuks jne. Kuid see ei takista sugugi mitmete tööprotsesside automatiseerimist juba praegu (näiteks automaattraktor, mille leiutas põllumajanduse mehha-

nisaator F. Loginov), kaugemas tulevikus aga muutub võimalikuks ka enamiku põllumajanduslike tööde kompleksne automatiseerimine.

Põllumajandusliku töö muutmine industriaalse töö eriliigiks loob tingimused selleks, et põllumajandustöötajad, nagu tööstuses töötajadki, ühendaksid oma tegevuses vaimse ja füüsilise töö.

§ 39. Vaimne ja füüsiline töö.

Vastandlikkuselt ühtsusele.

Juba sotsialistid-utopistid unistasid niisugusest ajast, mil õnnestub teha lõpp ühele suurimale klassiühiskonnas valitsevale ebaõiglusele — töötajate jagunemisele vaimse ja füüsilise töö tegijateks.

Sotsialism tegi lõpu vastandlikkusele selles valdkonnas. Vaimne töö ei ole meil enam eesõigus, mida antakse põlvest põlve edasi; kõigil on vaba pääs teadmiste juurde. Nõukogude haritlaskond on kasvanud töölisklassi ja kolhoositalurahva hulgast, tal on ühised huvid ja ühine saatus ühiskonna põhiklassidega. Teisest küljest — tänu kultuurirevolutsioonile võtsid teaduse, tehnika ja kunsti omaks laiad rahvahulgad. Üle kahe miljoni leiutaja ja ratsionaliseerija, sajad tuhanded kunstilise isetegevuse viljelejad, miljonid töölised ja talupojad, kes pühendavad oma vaba aja õppimisele ja loomingule — need on intelligentsed inimesed selle sõna kõige paremas tähenduses.

Kuid kõik see ei lükka siiski ümber fakti, et ühiskonnas on säilinud inimeste jagunemine vaimse ja füüsilise töö tegijateks. Kas võib lõplikult kaotada seda jagunemist ja kuidas seda teha? Üks lahendusi, mille esitasid juba sotsialistid-utopistid, on selles, et sisse seada vaimse ja füüsilise töö vaheldumine.

Sellist vaheldumist võib kohata juba praegu paljude inimeste tegevuses. Näiteks tööline täidab oma tööülesanded ja hakkab õppima või välja töötama tehnilist täiustust; matemaatik, kes on terve päev tegelnud teoreetiliste arvutustega, harib vabal ajal aeda. Nagu näeme, toimub nendel juhtudel tegevuse vahetumine tööst vabal ajal, inimese põhiline kutseala jääb aga ikka samaks ning selles on endiselt ülekaalus vaimne või füüsiline töö.

Töö vaheldumine areneb veelgi seoses tööaja lühendamisega. See on kasulik nii inimesele kui ka ühiskonnale.

Kuid tänapäeva tootmine ja teadus nõuavad inimestelt spetsialiseerumist. Millise töö me ka võtaksime (olgu see seadistaja, agronoomi, õpetaja töö), ikkagi on selleks vaja teadmisi, kogemusi, kvalifikatsiooni. Meisterlikkuse saavutamiseks peab inimene end pühendama põhiliselt mingile ühele kutsealale, vastasel korral võib vaevalt loota, et ta suudab tootmises, teaduses või kunstis midagi tõsist saavutada. Ühesõnaga, kõik kõneleb selle poolt, et põhjalik spetsialiseerumine on paratamatu, et inimesed peavad täielikult omandama teatud eriala.

Kuidas seda probleemi siis lahendada?

Nähtavasti tuleb füüsilise töö sisu muutmiseks leida sellised teed, mis lähendaksid füüsilist tööd vaimsele. Teiste sõnadega, on vaja, et tootmistöö ise nõuaks töötajalt suurt vaimset kultuuri, avaks võimalused loominguks.

Just selle poole viibki meid kommunismi materiaal-tehnilise baasi ehitamine. Kõigepealt kaob täielikult raske käsitsitöö — kõikjal tulevad inimestele appi masinad; üksnes viimase kahe-kolme aastakümne jooksul on igaveseks minevikku kadunud mitusada elukutset, mis nõudsid inimeselt tohutut jõupingutust, tegid palju kahju ta tervisele ja lühendasid eluiga.

Mida keerukamaks muutuvad masinad, seda rohkem on nõutav, et neid masinaid juhtival töölisel oleks teadmisi eri teaduste alustes, et ta põhjalikult tunneks tootmise tehnoloogiat. Ta ei või enam piirduda kord selgeks õpitud liigutuste mehhaanilise kordamisega, vaid peab pidevalt appi võtma oma teadmised, neid rakendama oma töös. Tekivad tingimused *vaimse ja füüsilise töö orgaaniliseks ühendamiseks inimeste tootmisalases tegevuses.*

Neid objektiivseid tingimusi täiendatakse rahva hariduse sellise korraldamisega, mis soodustab ühiskonna iga liikme mitmekülgset arenemist. Igaüks õpib põhjalikult tundma valitud eriala, tunneb kaasaegse teaduse aluseid, omandab vilumuse otseseks tootvaks tööks. Lähemal aastakümnel kehtestatakse NSV Liidus 11-klassiline üldine ja polütehniline keskkoolikohustus. Kogu üldhariduse süsteemi aluseks on põhimõte siduda õppimine tootva tööga.

Automaatika ja töö. Kui raske käsitsitöö likvideeritakse lähemas tulevikus, siis vaimse ja füüsilise töö orgaaniline ühendamine on palju keerukam ülesanne: seda saab lahendada vaid automatiseeritud kommunistliku tootmise tingimustes.

Automatiseerimise koidikul tekkis legend «nupuparadiisist». Leidus neid, kes arvasid, et töötajate jaoks saabub «õnnis aeg», kus nad võivad «lihtsalt nupule vajutades» käima panna võimsaid masinaid ja sundida kuulekaid roboteid täitma kõikvõimalikke käske.

Kuid «lihtne nupule vajutamine» ei ole sugugi nii lihtne ülesanne, nagu see esimesel pilgul võib paista. «Juhtimine nuppude abil» kergendab töölise tööd; seda kasutavad nii automaatse valtsmasina operaator, tõstekraanade masinistid kui ka insenerid, kes juhivad elektrijaamade tööd. Kuid sisuliselt muutub seejuures lihtsamaks ainult käskluse edasiandmine. Peamine aga, s. t. otsuse tegemine, mis eelneb käsklusele, nõuab suuri teadmisi ja kogemusi, silmapilkset orienteerumist, ühesõnaga kõigi jõudude pingutamist.

Kuid ka see pingutus päästab inimese vaid ajutiselt. Tänapäeva tehnika muudab tootmisprotsessid palju kiiremaks. Sellises olukorras pole inimene võimeline jälgima protsessi kulgemist. Kui aga protsessi normaalne kulgemine on häiritud, siis ei jõua inimene küllalt kiiresti orienteeruda ja viga parandada või avariid ära hoida. Ja võimas inimene, kes on loonud kõik need suurepärased masinad ja aparaadid ühes nuppudega, mida «on vaja vaid korraks puudutada», hakkab takistama tema enda poolt loodud tehnika tootmistegevust.

Siin tulevad inimesele appi elektronarvutusmasinad, mis võivad sekundi jooksul teha tuhandeid operatsioone. Nendel masinatel on peale kiiruse veel üks tähtis omadus: nad «peavad meeles» protsessi üksikud staadiumid, võrdlevad nende tulemusi ja valivad neist välja kõige paremad. Nii võib masinat sundida kindlaks määrama kõige kasulikumat töörežiimi ja seda oma «käsklustega» pidevalt säilitama. Neid elektri teel antud käsklusi «kuulavad» silmapilkselt reageerivad täidesaatvad elektronseadmed. Lühidalt öeldes võivad kiire toimega arvutusmasinad «juhtida» tootmisprotsessi ilma inimese vahelesegamiseta.

Loomulikult tekib küsimus: mis jääb siis inimese osaks automatiseeritud tootmises?

Me vastame veendunult: kõige tähtsam ja huvitavam.

Inimese osaks jääb mitte üksnes automaatseadmete konstrueerimine ja valmistamine, mis iseenesest on äärmiselt huvitav tegevus, vaid ka automaatseadmetele ülesannete väljatöötamine. Võib ju ka kõige „targem" masin „mõelda" vaid rangelt määratud piires ja alles pärast seda, kui ta on „käima pandud" vastava, sageli äärmiselt keeruka programmi abil, mille masinale peab andma ikka seesama inimene.

Nagu näete, pole homse päeva tootmistöö liiga raske ega ka üksluine. Inimene usaldab masinale automaatselt sooritatavad monotoonsed operatsioonid, ise aga hakkab tegelema mehhanismide kontrollimise ja reguleerimisega. See on juba inseneriliis-tehnilise tegevuse erikuju.

Järelikult *sureb* kommunismi ülesehitamisega täielikult *välja vana tööjaotus,* mis sundis suurele enamikule ini-

mestest peale raske ja vaimunüristava töö. Iga elukutse omandab loomingulise iseloomu, nõuab äärmise spetsialiseerituse ühendamist avara teadusliku ja tehnilise silmaringiga. „Pea ja käte" töö harmooniline ühendamine muudab iga töö naudingu ja rõõmu allikaks. Muidugi ei tähenda see kaugeltki seda, et töö muutub lõbusaks ajaviiteks. Töö nõuab inimeselt alati vaimse ja füüsilise jõu pingutamist, palju energiat.

Täpsemalt öeldes ei hakka tulevikus inimesed üldsegi mõtlema selle üle, mis nende töös on esikohal — kas vaimne või füüsiline töö, nii nagu praegu näiteks kirurg ei mõtle selle üle, kui ta üheaegselt töötab nii käte kui ka peaga.

Samaaegselt oleks see aga lihtsustamine, kui me kujutaksime ette, et kõigi inimeste tegevuses hakatakse vaimset ja füüsilist tööd «doseerima» täpselt ühesuguselt. Erinevad elukutsed nõuavad alati vaimsete ja füüsiliste jõupingutuste erinevat vahekorda. Võtame näiteks geoloogi. Tema lihastele langev koormus on suurem kui mõne füüsilise töö tegija koormus.

Niisiis, aja jooksul kaob inimeste jaotamine vaimse ja füüsilise töö tegijateks; kaob haritlaskond kui eri kiht.

*

Tootmisvahendite ühtse kommunistliku omanduse kujunemine, sotsiaalsete erinevuste kõrvaldamine linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö orgaaniline ühendamine inimeste tootmistegevuses — kõik need on objektiivsed ühiskondlikud protsessid, mis viivad välja klassipiiride lõplikule kustumisele.

§ 40. Teel kommunistliku töö ja jaotamise poole.

Kommunismi põhiprintsiibile ülemineku kaks tingimust.

Töö järgi tasumise printsiip kujutab endast üht sotsialismi suurimat saavutust; ta eitab kapitalismi tingimustes eksisteerivat karjuvat ebavõrdsust materiaalsete ja vaimsete hüvede jaotamises.

Kuid töö järgi tasumine ei tähenda veel täielikku võrdsust elutingimustes. Inimesed, kes teevad kvalifitseerituimat tööd, teenivad rohkem ja loomulikult elavad paremini kui inimesed, kelle töö ei nõua nii suurt kvalifikatsiooni. Ühesugune pole ka perekonna koosseis, mis samuti toob endaga kaasa erinevuse elatustasemes. Need sotsiaalse

ebavõrdsuse jäänused kaovad siis, kui ühiskond võib täielikult ellu viia töö ja jaotamise kommunistliku printsiibi: „Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi." Millised tingimused on selleks vajalikud?

Terve mõistus ütleb: eelkõige on vaja tagada *materiaalsete ja vaimsete hüvede küllus,* saavutada tootlike jõudude selline arenemine ja ühiskondliku töö niivõrd kõrge viljakus, mis võimaldavad ühiskonnal täielikult rahuldada kõigi oma liikmete vajadused.

Sealjuures suurenevad inimeste vajadused kogu aeg, tähendab, ühiskondliku rikkuse kasv peab olema veelgi kiirem.

Suhteliselt lihtne on asi kõige igapäevasemate eluliste vajadustega — söögi, riietuse, jalanõude ja korteriga. Teadlased on välja arvutanud, kui palju kaloreid on inimorganismile vaja normaalseks elutalitluseks, kui palju peab toidus olema valke, rasvaineid, süsivesikuid, vitamiine; kui palju kingi, kleite, ülikondi ja muid rõivastusesemeid on otstarbekas omada isiklikus garderoobis; kui suurt elamispinda on vaja terveks ja kultuurseks eluks. Selliseid näitajaid nimetatakse ratsionaalseteks normideks. Teades elanikkonna arvu ja võttes arvesse selle juurdekasvu, võime kindlaks määrata tähtajad, mil võib täielikult rahuldada ühe või teise vajaduse.

Muidugi, inimeste vajadused muutuvad: areneb inimeste esteetiline maitse, mood sünnitab riietuse, jalanõude ja mööbli uusi näidiseid. Kuid need muudatused ei ole niivõrd olulised, ning taganud igapäevaste vajaduste rahuldamise vastavalt ratsionaalsetele normidele, suudab hästi korraldatud tootmine vastu tulla erinevatele soovidele ning rahuldada ka kõige nõudlikumat maitset.

Kasvav tootmine, teadus ja tehnika tekitavad uusi vajadusi, mis muutuvad meile samasugusteks igapäevasteks tarvidusteks nagu näiteks vajadus hästi riietuda. Mõned sajandid tagasi sai enamik inimesi läbi ilma raamatuteta, meile aga on vaimutoit peaaegu niisama vajalik nagu söökki. Kolmkümmend aastat tagasi polnud vajadust omada televiisorit, nüüd on väikest ekraani kodus vaja igaühel ning meie raadiotehniline tööstus saab ülesande rahuldada see tähtis vajadus lähemate aastate jooksul. Videotelefon on alles arenemisjärgus, kuid kahtlemata tahab 10—20 aasta pärast igaüks tarvitada seda kasulikku ja mugavat aparaati. Praegu me lihtsalt ei oska endale ette kujutada, missugused uued vajadused sünnitab kommunismiajastu tormiliselt arenev tehnika ja teadus.

Materiaalsete ja vaimsete hüvede küllus on esimene, kuid mitte ainus tingimus üleminekuks kommunistlikule printsiibile: asi on ju selles, et see pole üksnes jaotusprintsiip, vaid ka tööprintsiip. Ja kuidas see küllus tekikski, kes suudaks rahuldada inimeste pidevalt kasvavaid vajadusi, kui mitte need inimesed ise, nende ennastsalgav töö ühiskonna heaks. Seepärast on kommunistliku printsiibi kehtestamisel teiseks tähtsaks tingimuseks kõigi ühis-

konnaliikmete valmisolek töötada kõiki oma võimeid rakendades, anda ühiskonnale kõik oma teadmised ja oskused, kogu oma anne ja energia. Kommunismi ehitamise käigus muutub töö ise inimorganismi *esimeseks eluvajaduseks,* mis on niisama loomulik ja paratamatu nagu vajadus hingata.

„Kommunistlik töö..." kirjutas V. I. Lenin, „on tasuta töö ühiskonna kasuks, töö, mida tehakse mitte teatud kohustuse täitmiseks, mitte õiguse saamiseks teatud seadustele, mitte varem kindlaksmääratud ja seaduslikult kinnitatud normide järgi, vaid vabatahtlik töö, töö väljaspool normi, töö, mida tehakse tasule lootmata, ilma tingimuseta tasu saada, töö harjumusest töötada üldsuse kasuks... töö kui terve organismi vajadus."

Te näete, et kommunistliku töö ja jaotamise printsiibi mõlemad osad on vastastikku lahutamatult seotud: ilma võimetekohase tööta ei saa olla ka vajadustekohast rahuldamist. Järelikult on vaja üheaegselt lahendada kaks ülesannet: luua eluhüvede küllus ja kasvatada ühiskonna liikmetes kommunistlikku töössesuhtumist. Nende ülesannete lahendamise võtmeks on materiaalse huvi printsiibi järjekindel elluviimine.

Ilma selleta, et töötajad oleksid materiaalselt huvitatud oma töö tulemustest, pole võimalik pidevalt tõsta tööviljakust ja suurendada ühiskonna rikkust. Ilma selleta ei saa juhtida miljoneid inimesi kommunismi poole, saavutada seda, et võimetekohane töö muutuks harjumuseks, kõigi inimeste eluvajaduseks. Seepärast näidatakse partei programmis, et kommunismi ehitamine peab tuginema materiaalse huvi printsiibile, et eelseisva 20 aasta kestel jääb töö järgi tasumine töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamise põhiliseks allikaks.

Seda, et inimene töötab kohusetruult, kavatsedes osta mingi vajaliku eseme, et ta kulutab teenitud raha enda kasuks ja hüveks, võib ainult heaks kiita. Kuid juhtub ka nii, et mida rohkem inimene teenib, seda suurem on tema omandamiskirg. Suurte rahade kokkuajamine muutub tema elu eesmärgiks, ta töötab mitte enam niivõrd enda heaks, kuivõrd selleks, et koguda rohkem raha. Andnud aga järele soovile kergesti teenida, satub selline inimene tihti ebaausale teele, kuritegevuse teele.

Me ei ole askeedid ega eita ka inimeste õigustatud soovi elada paremini, jõukamalt. Kuid me ei tohi lubada ei endale ega ka oma seltsimeestele langeda „kuldvasika"

mõju alla. Seepärast tuleb materiaalsed tööstiimulid alati ühendada moraalsete tööstiimulitega. Meie ühiskonnas on omandanud tohutu jõu moraalsed tööstiimulid ja eelkõige teadmine, et inimesed töötavad mitte ekspluateerijate heaks, vaid enda, kogu ühiskonna heaks. Partei kasvatab nõukogude inimestes nende töö ühiskondliku tähtsuse sügavat mõistmist, teadlikku töössesuhtumist. Me ei tööta omakasupüüdest, vaid selle nimel, et võidaks kommunismi suur üritus. Ning meie töö tasub end sajakordselt, tagades ühiskonna rikkuse vääramatu kasvu.

Jaotamine ühiskondlike fondide kaudu.

Sotsialistliku ühiskonna poolt loodud rikkusi jaotatakse ühiskonna liikmete vahel üha enam kommunistlikul teel. Jutt on ühiskondlikest fondidest.

Juba nõukogude võimu esimestel aastatel, kui tekkisid esimesed internaatkoolid, lastesõimed ja teised taolised asutused, nimetas Lenin neid kommunismi võrseteks ning õpetas, et nendesse võrsetesse tuleb suhtuda hoolikalt, neid tuleb kindlustada. Nüüd on meil terve selliste asutuste süsteem. Haridus ja arstiabi, sanatooriumid ja pioneerilaagrid, pensionid vanaduse ja töövõime kaotamise korral — kõike seda finantseerib riik ühiskondlike fondide arvel.

Miks me nimetame jaotamist ühiskondlike fondide kaudu vajaduste rahuldamise kommunistlikuks teeks? Seepärast, et seda tehakse põhiliselt sõltumata ühe või teise inimese poolt tehtud töö kvantiteedist ja kvaliteedist.

Muidugi oleks väär täielikult samastada ühiskondlike fondide kaudu jaotamist vajaduste järgi jaotamise kommunistliku printsiibiga ning selle põhjal väita, et meil on see printsiip (kas või osaliseltki) juba kehtestatud. Esiteks ei ole ühiskondlikud fondid praegu veel nii suured, et täielikult rahuldada kõiki vajadusi, milleks need fondid on määratud. Teiseks võetakse nende fondide jaotamisel mõnedel puhkudel arvesse töö järgi jaotamise tulemusi.

Näiteks sõltub pensioni suurus töötasust. Õiglus nõuab, et kehtestataks kõigile ühesugune pension: lõpuks on ju kõik kaua ja ausalt töötanud inimesed (olgu siis suurel või väikesel ametikohal) väärt seda, et ühiskond suhtuks nendesse ühesuguse tähelepanuga ja toetaks neid ühtviisi. Praegu ei ole veel võimalik sellist korda sisse seada, kuid me liigume selle poole. Viimastel aastatel on suurendatud pensionide määra, eriti just madalapalgaliste töötajate osas, on likvideeritud liialdused pensioni suuruses kõrgepalgalistele. Ametiühingu poolt tasutud puhkekodutuusikute määramisel, kohtade jaotamisel internaat-

koolides ning stipendiumide jaotamisel kõrgemates õppeasutustes eelistatakse materiaalselt vähemkindlustatud inimesi ja nende lapsi. See aitab kaasa sellele, et väheneksid erinevused rohkem ja vähem kvalifitseeritud tööga tegelevate inimeste elatustaseme vahel.

Edaspidi hakkab ühiskondlike fondide kaudu jaotamine ikka vähemal määral sõltuma inimeste töötulemustest. Sedamööda, kuidas kasvavad need fondid, võib ühiskond üha täielikumalt rahuldada inimeste ühtesid või teisi vajadusi ning ta hakkab üha rohkem lähenema kommunistlikule jaotamisprintsiibile.

Jaotamine ühiskondlike fondide kaudu soodustab *inimeste vajaduste rahuldamise ühiskondlike vormide* levimist. See võimaldab saavutada ühiskondliku töö tohutut kokkuhoidu, annab suurt kasu nii ühiskonnale kui ka igale inimesele. Võtame näiteks ühiskondliku toitlustamise. Partei programmis on ette nähtud, et hinnad sööklates, restoranides, kohvikutes ja teistes ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes alanevad kiiremini kui toiduainete hinnad kaubandusvõrgus. Samal ajal parandatakse toitude kvaliteeti. Edaspidi kavatsetakse üle minna tasuta (s. t. ühiskondlike fondide arvel toimuvale) toitlustamisele tootmisettevõtetes ja asutustes.

Üha rohkem inimesi eelistab süüa ühiskondlikes sööklates: see võimaldab ju kokku hoida palju aega! Eriti võidavad sellega naised, kelle õlgadel lasub praegu suurem osa tänamatust kodusest tööst. Teiselt poolt tekib võimalus ja isegi vajadus mehhaniseerida ja automatiseerida toidu valmistamist ühiskondliku toitlustamise kombinaatides.

Eelseisva kahe aastakümne jooksul kasvavad ühiskondlikud fondid kiiremini kui individuaalne töötasu. 1980. aastaks moodustavad nad ligikaudu *poole elanikkonna reaaltuludest.*

Kuidas aga kasvab nõukogude inimeste heaolu kommunismi ehitamise 20 aasta programmi täitmise tulemusel? Seda näitavad järgmised arvud:

reaaltulu iga elaniku kohta kasvab rohkem kui 3,5-kordseks;

eeloleva 10 aasta jooksul toimub üleminek 6-tunnilisele tööpäevale või 35-tunnilisele töönädalale, kusjuures nädalas on kaks puhkepäeva, teisel aastakümnel algab üleminek veelgi lühemale töönädalale;

puhkus pikeneb kuni kolme nädalani, seejärel aga kuu

ajani, järk-järgult laieneb tasulise puhkuse andmine ka kolhoosnikele;

esimese aastakümne jooksul tehakse meie maal lõpp korteripuudusele, teise aastakümne lõpul on igal perekonnal, kaasa arvatud noorpaarid, korralik korter;

teisel aastakümnel kaotatakse tasu kommunaaltranspordi ja kommunaalteenuste kasutamise eest, rahuldatakse tasuta mitmed teised töötajate tähtsad vajadused.

Partei poolt kavandatud elanikkonna ainelise heaolu tõstmise ülesannete täitmise tulemusel teeb Nõukogude Liit suure sammu edasi teel vajaduste järgi jaotamise kommunistliku printsiibi praktilisele elluviimisele.

Vastus meie kritiseerijatele.

Vaevalt oli formuleeritud kommunismi põhiprintsiip, kui kommunistliku õpetuse vaenlased teatasid, et seda printsiipi pole võimalik ellu viia. Sedasama väidavad ka tänapäeva kodanlikud ideoloogid. „Laiskus peitub inimloomuse sügavuses," ütlevad nad, „ning inimene teeb tööd vaid siis, kui teda jälitab nälg või teda on vallanud kasuiha. Niipea kui ühiskond võtab enda peale kõikide vajaduste rahuldamise, ei liiguta enam keegi sõrmegi ..."

Milline umbusaldus inimese vastu kõlab nendes laimavates süüdistustes! Ei, inimene pole oma loomult laisk ega passiivne vaatleja, vaid töötaja; tuntud väljendust veidi muutes võib öelda, et inimene on sündinud tööks nagu lind lendamiseks.

Geniaalne Balzac oli kogu oma elu suures rahapuuduses... Kuid kellel tuleks pähe hakata tõendama, et «Inimlik komöödia» ilmus tänu... kasuahnusele, rikastumisihale. Kirjanik põles loomiskires, mis kujutab endast inimvaimu kõrgeimat avaldumisvormi. Samasugune kirg on juhtinud paljusid erineva elukutsega inimesi — aednikku, kes ei säästa jõudu ilusa lille kasvatamiseks, inseneri, kes pühendab kogu oma aja originaalse konstruktsiooni väljatöötamiseks.

Meie maal ja meie ajal töötab suur osa inimesi juba kõiki oma võimeid täielikult rakendades ning nad ei oskagi teisiti töötada. Miljonid inimesed, kes võtavad osa kommunistliku töö liikumisest, lükkavad kõige paremini ümber meid kritiseerivate tegelaste väljamõeldised.

Kuidas aga siiski toimida laiskadega? Väga lihtsalt: neid ei leidugi meil siis enam. Laiskust sünnitavad ju jõudeolek ja vastav kasvatus. Uues ühiskonnas teeb inimene juba lapsepõlves läbi töökasvatuse kooli, õpib nägema loovas töös elu suurimat eesmärki ja mõtet. Kui

aga isegi niisugustes tingimustes üksikud inimesed on hooletud ja töötavad kuidagi lohakalt, siis suudab ühiskond nendele mõju avaldada. Juba praegu me võitleme edukalt üksikute inimeste vastu, kes peavad priileivasöömist ausast tööst paremaks. Miks siis arvata, et tulevikus, kus võimetekohane töö muutub kõigi või peaaegu kõigi inimeste eluvajaduseks, suudaks üks laiskvorst avaldada halba mõju näiteks 10 000 töötajale? Muidugi suudavad tuhanded töötajad sundida üht logardit töötama südametunnistuse järgi.

Teine kodanlike ideoloogide argument seisab järgnevas. Ühed neist räägivad, et kuna ühiskond rahuldab inimeste kõik vajadused, siis võtab neis võimust rikastumise „instinkt", igaüks püüab haarata endale rohkem ja seetõttu tassitakse ühiskondlik rikkus laiali. Teised aga, vastupidi, kujutavad asja jälle nii, et kommunistlik ühiskond hakkab reglementeerima inimeste vajadusi, hakkab igaühele andma ühesuuruse portsjoni ühtesid ja neidsamu saadusi, riietab kõik standardsetesse rõivastesse jne. Mõelnud välja sellise sünge pildi, kukuvad laimajad ise selle peale nutma ja avaldavad kaastunnet „õnnetutele kommunismiajastu inimestele", kes pidavat lahti ütlema isiklikust maitsest, hülgama kõik elurõõmud ja muutuma standardseteks mannekeenideks.

Siin näeme jällegi seda, kuidas kodanlus püüab kommunismiajastu inimese üle otsustada iseenda järgi. Kodanliku moraali vaimus kasvatatud inimesed hüüaksid kommunismi sattudes muidugi: „Võta, mis võtta annab!" Kuid selles ongi asi, et ahnitsejad kommunismi ei pääse. Nagu juba öeldud, seatakse kommunistlik jaotusprintsiip täielikult sisse siis, kui ühiskonnas on võidule pääsenud kommunistlik moraal, kui kõigi inimeste kommunistlik teadlikkus on saavutanud küllalt kõrge taseme. Kommunismiajastu inimeste teadvuse üks olulisemaid jooni seisab aga selles, et neil ei teki liialdatud, ebanormaalseid vajadusi, et nende vajadused on alati mõistlikud.

Kommunistliku ühiskonna teadlikule inimesele ei tule kunagi pähe võigas mõte nõuda endale näiteks 100 toaga villat, kui talle piisab täielikult kolmetoalisest korterist. Tal ei tule kunagi mõtet katta oma elamu seinad suurepäraste maalikunsti teostega, mille koht on muuseumis või mõnes muus avalikus kohas, kus neid võib nautida igaüks. Tal ei teki iialgi ideed toppida kapp täis riideid

ja kelder täis toiduaineid, kui kõik vajaliku võib ta saada ühiskondlikust laost ja ühiskondlikest varudest.

Selliste mõistlike vajaduste piires võib igaüks rahuldada oma isikliku maitse ja oma kalduvused: sisustada korteri, valida ja tellida riietusesemed, korraldada oma kodu nii nagu see meeldib. Valitud toitude armastajad, kui neil pole kahju oma ajast, võivad rahuldada oma gastronoomilisi soove kodus (keegi ei sunni ju sööma ühiskondlikus söögiklas!), moehaiged[1] aga hoolitseda oma riietuse eest.

Niisiis, katsed kommunismi põhiprintsiipi ümber lükata ei pea paika. Kritiseerijatele anname vastuse mitte ainult sõnades, vaid ka tegudes, valmistades ette reaalseid tingimusi kommunistliku töö ja kommunistliku jaotamise võiduks.

§ 41. Riikluse arenemine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks.

Üldrahvalik riik.

Sotsialistliku ülesehitustöö leninliku plaani viisime ellu tänu proletariaadi diktatuurile. Taganud sotsialismi täieliku ja lõpliku võidu ning ühiskonna ülemineku kommunismi laiahaardelisele ehitamisele, täitis proletariaadi diktatuur oma ajaloolise ülesande ning sisemise arenemise ülesannete seisukohalt lakkas olemast paratamatu meie maal. Nõukogude riik on proletariaadi diktatuuri tööriistast muutunud kogu rahva poliitiliseks organisatsiooniks, *üldrahvalikuks riigiks.*

See ei tähenda sugugi, nagu poleks töölisklass enam ühiskonna arenemise juhtiv jõud. Kuni säilivad klassid, jääb töölisklass kui kõige eesrindlikum ja teadlikum klass kommunismi ehitamise eesmiseks väesalgaks, selle juhtivaks jõuks. Kuid töölisklassi poolt teostatav juhtimine ei avaldu enam poliitilise valitsemise vormis, sest ühiskonnas on kindlustunud kogu rahva sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus.

[1] Praegu kasutatakse meil seda väljendit tavaliselt negatiivses mõttes: nii nimetatakse mehi ja naisi, kel peale moodide midagi pähe ei mahu, kes püüavad silma paista oma riietuse ülima originaalsuse ja veidrusega. Kuid soov ilusasti riietuda on iseenesest täiesti seaduspärane, eriti noores eas. Peamine on, et see ei varjaks inimeste eest kogu maailma, et inimene ei muutuks riiete orjaks. Niisugustel tingimustel pole soovis ilusasti riietuda midagi hukkamõistetavat, see väärib isegi kiitust. Ei ole kahtlust, et külluse ühiskonnas riietuskultuur ja üldse olustikuline kultuur arenevad edasi.

Kui riigi eksisteerimise peamine põhjus — klassiantagonism — on kadunud, milleks siis üldse veel riiki säilitada?

Põhjuseks on see, et kuni ei ole võimalik üle minna töö ja jaotamise kommunistlikule printsiibile, säilib vajadus kontrollida töömõõtu ja tarbimismäära. Tänapäeva tingimustes võib seda kontrollida ainult riik.

Riik on vajalik ka selleks, et juhtida ühtse plaani alusel meie haruderohket majandust, tagada töödistsipliini ja avalikku korda. Meil tuleb võidelda priileivasööjate, logardite, petiste, huligaanide ja teiste ühiselu reeglite rikkujate vastu. Selleks võitluseks kasutatakse nii seaduse kui ka ühiskondliku mõjustamise jõudu.

Riik on vajalik ka selleks, et täita mitmeid tähtsaid ülesandeid, mis tulenevad meie internatsionaalsetest kohustustest kogu maailma proletariaadi ees: organiseerida koos teiste sotsialismimaadega sotsialistlikku maailmamajanduse süsteemi, osutada abi rahvusliku sõltumatuse eest võitlevatele rahvastele, kindla rahu tagamise huvides taotleda kapitalistlike maadega rahulikku kooseksisteerimist.

Rahvusvahelise pinevuse olukorras on sotsialistlik ühiskond sunnitud tugevdama sõjaväge, kes kaitseb rahva rahumeelset tööd, tugevdama riikliku julgeoleku organeid, kes likvideerivad imperialistide poolt Nõukogudemaa vastu suunatud salasepitsused.

Üldrahvalik riik ei ole tardunud poliitiline organisatsioon, vaid uus tähtis etapp sotsialistliku riikluse arenemisel ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks. Kõige tähtsam, mis seda etappi iseloomustab, on *sotsialistliku demokratismi* igakülgne arendamine ja täiustamine.

On olemas kaks moodust töötajate kaasatõmbamiseks riigi juhtimisest osavõtuks: *esinduslik* ja *otsene demokraatia.* Partei programm näeb ette mõlema mooduse ulatuslikku kasutamist, nende ühist rakendamist.

Inimene võib riigi juhtimisest võtta osa isiklikult või oma esindajate kaudu. Näiteks valivad kõik kodanikud nõukogudesse kõige autoriteetsemaid inimesi, kes on ära teeninud üldise lugupidamise isikliku tööga, organiseerimisvõimega ja tähelepaneliku suhtumisega inimestesse. Deputaadid on rahva esindajad ning tema nimel ja ülesandel lahendavad nad suuri ja väikseid riigiasju.

Peale selle võtavad riigi juhtimisest otseselt osa miljonid kodanikud, näiteks ettevõtete, kolhooside ja asutuste kollektiivide üldkoosolekutel, kus arutatakse kõige tähtsamaid tootmistöö küsimusi ja võetakse vastu ühiseid otsuseid.

Lahutamatult on otsene ja esinduslik demokraatia seotud ühiskondlikes organisatsioonides. Neid juhivad parteibürood, ametiühingu- ja komsomolikomiteed ning teised valitavad organid. Kõige tähtsamaid küsimusi aga arutatakse üldkoosolekutel, kus otsused võetakse vastu hääletamise teel.

Täpselt samasugune olukord valitseb ka rahva ühiskondlikes organites: majavalitsuste juurde loodud alatistes komisjonides, koolide lastevanematekomiteedes, seltsimehelikes kohtutes, igasugustes nõukogudes ja komisjonides, mida meil on sadu tuhandeid. Kõik nad tegutsevad parteiorganisatsioonide juhtimisel tihedas koostöös esinduslike võimuorganitega — töörahva saadikute nõukogudega.

Nõukogude riigi muutumine üldrahvalikuks riigiks toob endaga kaasa rea konkreetseid abinõusid kogu riigimehhanismi ja selle tegevusmeetodite demokratiseerimiseks. Nii on kehtestatud kord, et töörahva saadikute nõukogude deputaatide koosseis peab kõigi valimiste puhul uuenema vähemalt ühe kolmandiku võrra. Ühed ja needsamad inimesed ei saa olla valitaval ametikohal järjest üle kahe tähtaja. Sellega tagatakse ametiisikute vahetatavus, likvideeritakse võimu kuritarvitamise võimalus. Aja jooksul laieneb valitavuse ja vahetatavuse põhimõte kõigile riigiaparaadi töötajatele.

Üldrahvaliku riigi praktikas hakatakse üha ulatuslikumalt rakendama sellist rahva tahte väljendamise vahetut vormi nagu üldrahvalik arutelu: kõik tähtsad seaduste projektid antakse rahvale arutada ning võetakse vastu üldise hääletamise (referendumi) teel.

Teel ühiskonna omavalitsuse poole.

Kuna meie riigi majanduslikus, ühiskondlikus ja poliitilises elus ning riigi rahvusvahelises olukorras on toimunud tähtsad muudatused, siis on tekkinud vajadus võtta vastu uus NSV Liidu Konstitutsioon. NLKP XXII kongressi otsuse ja NSV Liidu Ülemnõukogu kuuenda koosseisu esimese istungjärgu otsuse alusel loodud komisjon, mille esimeheks on N. S. Hruštšov, on asunud välja töötama uut NSV Liidu Konstitutsiooni.

Me läheneme nüüd sellele, et hakkame lahendama partei poolt, V. I. Lenini poolt püstitatud ülesannet: tõmmata kõik inimesed kaasa riigi juhtimisse. Sedamööda, kuidas seda ülesannet lahendatakse, kaotab riigi juhtimine ise järk-järgult oma poliitilise iseloomu, lakkab olemast inimeste erilise kihi — riigiaparaadi töötajate tegevus. Nüüd on juba mõned funktsioonid, mida enne täitsid riigiorganid, antud üle ühiskondlike organisatsioonide kompetentsi.

Ühiskonna kommunistlik omavalitsus kujuneb tulevikus ja ka praegu juba nii riigi kui ka ühiskondlike organisatsioonide arenemise alusel, sel alusel, et tugevnevad riigi ja ühiskondlike organisatsioonide sidemed rahvahulkadega.

Kuidas siis võiks endale praegu ette kujutada kommunistlikku omavalitsust või kas kommunistlikus ühiskonnas on üldse mingit võimu?

Niisugust avalikku võimu, mis väljendub üksnes juhtimisega tegelevate inimeste erilise kihi olemasolus, kommunismi ajal ei ole. Kuid sõltumata ühiskonna organisatsioonilisest vormist jääb alati püsima ühelt poolt teatud autoriteet, teiselt poolt aga teatud allumine. Sellises keerukas ja täiuslikus majanduslikus organismis, nagu seda on kommunistlik tootmine, ei saa lihtsalt läbi ilma aruka tsentraliseerimiseta, ilma juhtimiseta.

Tähendab ka kommunismi ajal eksisteerib võim, kuid see on võim, millel pole poliitilist iseloomu. Teatavates piirides võib esineda ka üksikjuhtimist, kuid tingimusel, et kollektiiv kontrollib juhtijat.

Riigi kui „sunniaparaadi" väljasuremine ja õiguse kui riigi jõule tuginevate käitumisnormide kogusumma väljasuremine ei tähenda sugugi, et kommunistlikus ühiskonnas poleks üldse mingeid käitumisnorme. Kehtivad kommunistliku ühiselu ühtsed üldtunnustatud normid, millest kinnipidamine muutub inimestele vajaduseks ja harjumuseks.

„...kas saab kujutleda organiseeritud inimühiskonda," ütles N. S. Hruštšov, „ilma kõigile tema liikmetele kohustuslike ühiselu normide ja reegliteta! Kui igaüks hakkaks oma subjektiivseid arusaamisi, isiklikke maitseid ja harjumusi peale sundima kui kõigile kohustuslikke, siis muutuks inimeste elu niisuguses ühiskonnas lihtsalt talumatuks ja sarnaneks paabeli segadusega."

Ilmselt võib ka kommunistlikus ühiskonnas ette tulla üksikuid ekstsesse, mis meenutavad praegusi seaduserikkumisi. Ei ole näiteks võimatud hooletusest tingitud tõsised eksimused, eksimused igapäevases elus jne. Ümbruskonna kiire reageerimine, inimese sisemine vajadus kõikjal ja alati kinni pidada avalikust korrast, veendumus, et tema tegevust viivitamatult toetab kogu kollektiiv, — kõik see on küllaldane selleks, et maha suruda üksikuid ekstsesse.

Kõik need funktsioonid, mida praegu teostavad riigiorganid (majanduse ja kultuuri juhtimine, sirguva põlvkonna kasvatamine ja õpetamine, töö ja tarbimise organiseerimine), ei kao kommunismi ajal, vaid muutuvad vastavalt ühiskonna arenemisele. Kommunistlikus ühiskonnas toimub juhtimine teatud ühiskondliku mehhanismi abil, ühiskonna omavalitsuse mitteriikliku süsteemi abil. Ja kuigi sellel mehhanismil ei ole poliitilist iseloomu, on ta võimsam igast riigist tänu oma tohutule moraalsele autoriteedile.

Riigi väljasuremise tingimused.

Riik on paratamatult tekkinud teatud ajaloolistes tingimustes. Samuti paratamatult peab ta tulevikus ühiskonnaelu areenilt kaduma.

Riigi väljasuremine ei ole ühekordne akt, ei ole plahvatus, vaid pikaajaline ja järkjärguline protsess. „Riigi täielikuks väljasuremiseks," ütles V. I. Lenin, „on vajalik täielik kommunism."

Riigi väljasuremise tingimused, selle eeldused luuakse kommunismi ehitamise käigus. Eelkõige on nendeks majanduslikud eeldused, mille hulka kuulub tootlike jõudude sellise kõrge arenemistaseme saavutamine, mis võimaldab täielikult ja pidevalt rahuldada inimeste kasvavaid materiaalseid ja vaimseid vajadusi. Seetõttu kaob vajadus töömõõdu ja tarbimismäära kontrollimiseks.

Riigi väljasuremiseks on vajalikud ka sotsiaalsed eeldused. On tähtis, et oleks kaotatud kõik klassideks jagunemise ja klassierinevuste jäljed, erinevused linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Alles pärast seda kaob inimeste ühiskonnasiseste suhete poliitiline iseloom.

Lõpuks on riigi väljasuremiseks vajalikud ka ideoloogilised eeldused: kõigi ühiskonnaliikmete teadlikkuse ja kultuuri kõrge tase, kapitalismi igandite likvideerimine inimeste teadvuses ja igapäevases elus, kommunistliku moraali täielik võit.

Sellised on riigi väljasuremise põhilised sisemised eeldused. Vajalikud on aga ka teatud välistingimused, mille puudumisel riik ei saa välja surra. Nendeks on sotsialismi täielik ja lõplik võit rahvusvahelisel areenil, imperialistlike riikide igasuguse sõjalise kallaletungi ohu välistamine.

Riigi väljasuremine on keeruline ühiskondlik protsess. On täiesti selge, et ka ühiskonna kommunistliku omavalit-

suse väljakujunenud süsteem ei saavuta korrapealt vajalikku organisatsioonilist täiuslikkust. Seepärast on igati alust väita, et Kommunistlik Partei säilib mõni aeg ka pärast riigi väljasuremist. Taganud ühiskonna omavalitsuse kõigi lülide pideva ja laabuva töö, täidab partei sellega oma ajaloolise missiooni ja sulab ühte kogu ühiskonnaga.

§ 42. Rahvuste õitseng ja lähenemine.

Kaks tendentsi rahvussuhete arenemises.

Sotsialism on liitnud meie maa arvukad rahvused ja rahvad üheks suureks pereks. Nagu iga terve ja sõbralik perekond, areneb ta edukalt: puhkevad õitsele vennalike rahvaste majandus ja kultuur, tugevnevad „sugulussidemed", internatsionaalsed sidemed nende vahel.

Sotsialismi ajal toimivad üheaegselt kaks tendentsi: rahvuste arenemine ja nende lähenemine üksteisele. Mõlemad tendentsid on progressiivsed ja vastastikku lahutamatult seotud.

Tõepoolest, just tänu rahvaste sõprusele, üksteise vastastikusele abistamisele on Vene impeeriumi endised mahajäänud rahvuslikud ääremaad suutnud tõusta riigi keskpiirkondade arenemistasemele ja on saavutatud leninliku rahvuspoliitika peamine eesmärk — rahvuste tegelik võrdsus. Nüüd on kõigis NSV Liidu koosseisu kuuluvates rahvusvabariikides hästi arenenud tööstus ja mehhaniseeritud põllumajandus, kõigis rahvamajandusharudes ja kultuuri alal töötavad kvalifitseeritud spetsialistid.

Partei XXII kongressil rääkisid endiste Venemaa ääremaade kommunistlike organisatsioonide saadikud sellest, kui kiiresti lähevad Nõukogude vabariigid mööda paljudest maailma riikidest, mis veel hiljuti kiitlesid oma tsivilisatsiooniga. Turkmeenia delegaat rääkis kongressil, et õpilaste suhtelise arvu poolest ja meditsiinilise teenindamise taseme poolest on tema vabariik ette jõudnud mitte ainult Lähis- ja Kesk-Ida maadest, vaid ka sellistest kapitalistlikest maadest nagu Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa ja Itaalia. Delegaat Kirgiisiast ütles, et tema poolt esindatavas vabariigis on rohkem üliõpilasi kui Prantsusmaal, Belgias ja Itaalias, et Kirgiisia, kus minevikus ei olnud üldse tööstust, valmistab kaasaegseid tööstusseadmeid 25 välisriigile. Tatarimaa esindaja teatas, et tööviljakuse tase nafta tootmisel on Tatari ANSV-s üle poolteise korra kõrgem kui Ameerika Ühendriikides.

Vaatamata sellele et NSV Liidu koosseisu kuuluvad rahvusvabariigid ise osutavad abi teistele rahvastele ja

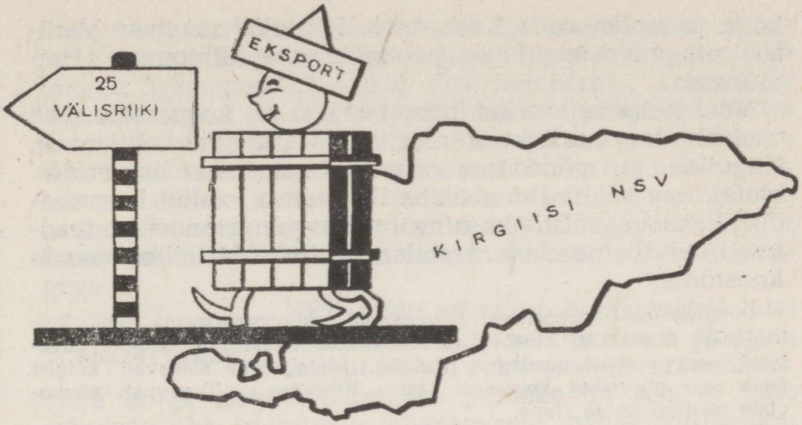

riikidele, rõhutatakse NLKP programmis, et partei „... teostab endiselt poliitikat, mis tagab kõigi rahvuste ja rahvusgruppide tegeliku võrdsuse nende huvide täieliku arvestamisega, pöörates erilist tähelepanu nendele meie maa piirkondadele, mida on vaja kiiremini arendada".

Teiselt poolt kutsub just rahvuste arenemine esile vajaduse, et nende vahel oleks üha tihedam koostöö. Nii kaasneb tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise tõusuga, rahvusvabariikide rahvamajanduse spetsialiseerimisega tingimata ka koopereerimise laienemine nende vahel. Praegu ei saa rajada ühtki suurehitust nii, et sellest ei võtaks osa paljude Nõukogude vabariikide tehased ja vabrikud. Selliseid tohutuid üritusi aga, nagu uudismaade ülesharimine, uute tööstusbaaside rajamine maa idarajoonides, sai ellu viia ainult kõigi nõukogude rahvaste ühiste jõupingutustega.

Meie partei initsiatiivil on viimastel aastatel tunduvalt laiendatud liiduvabariikide õigusi, nende juhtimise alla on antud enamik vabariigi territooriumil asuvaid tööstusettevõtteid. Selle tulemusel tekkis vajadus põhjalikumalt koordineerida rahvaste jõupingutusi liiduvabariikide majandusliku ülesehitustöö alal. Rahvasaadikute ettepanekul loodigi spetsiaalne NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjon. NLKP Keskkomitee 1962. aasta novembripleenum pidas vajalikuks luua Kesk-Aasia vabariikide jaoks ühtne Kesk-Aasia Rahvamajanduse Nõu-

kogu ja moodustada Kesk-Aasia Puuvillakasvatuse Valitsus ning Niisutustööde ja Sovhooside Ehitamise Peavalitsus.

Veel kolm-neli aastakümmet tagasi oli kogu meie maa teaduslik tegevus kontsentreerunud Moskvasse, Leningradi, Kiievisse ja mõnedesse teistesse suurtesse linnadesse. Nüüd, kus kõigis rahvusvabariikides on loodud baas teaduslikuks uurimistööks ning on kasvanud andekad teadlased, ei ole teaduse arendamine mõeldav ilma nende koostööta.

Pulkovo observatooriumi astronoomid «koopereeruvad» oma kolleegidega Birakanist. Moskva matemaatikud arendavad tihedaid sidemeid oma «relvavendadega» Tbilisist. Metallurgid sõidavad kõigist meie maa nurkadest kogemusi saama Kiievisse... Tugevneb nõukogude teaduse ühtne rinne.

Lugedes raamatuid, vaadates kinofilme, kuulates muusikat, mille on loonud ükskõik millise meie rahvuse kultuuritegelased, rikastame oma vaimset maailma, õpime tundma elu uusi külgi, avastame uusi esteetilise naudingu allikaid. See aga kutsub esile soovi põhjalikumalt tutvuda vennasrahvaste rahvusliku kultuuriga, aitab meil paremini mõista ja hinnata nende kultuuri.

Seega toob iga rahvuse edasine arenemine suurt kasu kogu meie ühiskonnale, tekitab sügava vastastikuse lugupidamise, tugevdab rahvaste sõprust. *Rahvuste õitseng, mis saavutatakse nende lähenemise kaudu, ja rahvuste lähenemine, mis saavutatakse nende õitsengu kaudu, — selline on rahvussuhete arenemise dialektika NSV Liidus.*

Siinkohal ei tohi silmist lasta üht väga tähtsat asjaolu. Kui me räägime rahvuste õitsengust, siis mõistame selle all rahvuskultuuri paremaid, progressiivsemaid jooni, selliseid terveid rahvuslikke tavasid ja traditsioone, mis tõepoolest teenivad kõigi rahvuste kultuuri rikastamise ülesannet. Kuid igal rahvusel on veel vana elukorra igandeid, annavad end tunda kahjulikud traditsioonid. Muidugi oleks absurdne kõnelda selliste traditsioonide levitamisest nagu näiteks mõrsjaluna maksmine või patriarhaalsete tavade täitmine. Vastupidi, selliste traditsioonide vastu tuleb halastamatult võidelda; nendest tavadest jagusaamine on eelkõige nende rahvuste auasjaks, kelle juures nad esinevad.

Eriti visad ja kahjulikud on natsionalistlike vaadete igandid. Ei ole midagi vastikumat ja meie ühiskonna vai-

mule vastukäivamat kui rahvuslik kõrkus, üleolev suhtumine teistest rahvustest inimestesse. Meie seadus karistab rangelt igasuguseid katseid diskrimineerida, kitsendada inimeste õigusi rahvuslikel või rassilistel põhjustel. Partei kasvatab nõukogude inimesi internatsionalismi, rahvaste võrdõiguslikkuse ja sõpruse vaimus. Ning iga nõukogude inimese pühaks kohuseks on jääda kõikides oma mõtetes ja tegudes ustavaks nendele ideedele. Ei saa olla teadlik kommunismiehitaja, kui ei olda internatsionalist täie hingega.

Vaimse palge ühised jooned.

NSV Liidu astumine kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi tähistab ka uut etappi rahvussuhete arenemises. Selle kõige iseloomulikumaks jooneks on see, et tänu rahvuste üha suuremale lähenemisele, nende vastastikusele rikastumisele *arenevad inimeste vaimse palge ühised jooned,* mida sünnitab uus ühiskonnakord ja mis kehastavad NSV Liidu rahvaste parimaid traditsioone.

Paljud teist on kindlasti rännanud ringi mööda meie maad. Ja kus te ka viibiksite — Kesk-Aasias või Balti vabariikides, Taga-Kaukaasias või Moldaavias —, kõikjal hakkavad silma meie nõukogude elu erilised tundemärgid. Võib leida küllaltki palju omapärast inimeste välimuses, nende riietumismaneeris, nende kõneviisis ja isegi žestides. Kuid samal ajal on neile kõigile omased ühised jooned, mille alusel peaaegu eksimatult võib ära tunda nõukogude inimese. Teisiti see ei saakski olla, sest ideede ühtsus, ühiskondliku elu ühesugused tingimused peavad kajastuma inimeste kogu vaimses palges.

Rahvuslik iseloom on erakordselt püsiv, ta kujuneb rahvuse elu kõigi külgede mõjul. Arvatavasti ei vaidle keegi vastu sellele, et eri rahvusesse või sugulasrahvuste rühma kuuluvatel inimestel tungivad reljeefselt esile jooned, mis on seotud nende temperamendi erinevustega. Kuid see ei sega sugugi *nõukogude inimese* uute, ühiste joonte kujunemist. Need on asjalikkus ja hoog, suuremeelsus ja heldus, otsekohesus ja printsipiaalsus ning paljud teised omadused, mille levimine on uue, kommunistliku moraali kindlustumise tulemuseks.

Kommunismi ehitamise käigus areneb edukalt kõigi nõukogude rahvaste jaoks ühine kultuur, mis on kommunismi üldinimliku kultuuri prototüübiks. Kuigi nõukogude kirjanike, heliloojate ja kunstnike loomingus avaldub stiili ja vormi tohutu mitmekesisus, loovad nad ühe kunstimeetodi — sotsialistliku realismi meetodi alusel.

Iseloomulikuks näiteks selles suhtes on ka tänapäeva arhitektuur. Igast rahvusest arhitektid kasutavad loomulikult rahvusliku ehituskunsti poolt väljatöötatud parimaid jooni. Ühtlasi püüavad nad luua hooneid, mis vastaksid meie ajastu esteetilistele ideaalidele; nad otsivad kõige lihtsamat ja väljendusrikkamat vormi, kannavad hoolt hoonete ökonoomsuse ja mugavuse eest. Neidsamu nõudeid esitavad arhitektidele ka uued materjalid: betoon, plastmassid, klaas. Selle tulemusena tekib uus arhitektuuristiil, kus avalduvad parimad rahvuslikud traditsioonid. See ei ole erinevate stiilide ja maneeride eklektiline ühendamine (mis iseenesest juba on maitsetu), vaid just arhitektuuri üldinimliku ja rahvusliku stiili süntees.

Järjekindlalt internatsionalistlikult positsioonilt lahendatakse meil sellist tähtsat rahvussuhete küsimust, nagu seda on *rahvuskeelte arenemise* küsimus.

Meil on igal rahvusel kõik võimalused arendada oma keelt, rikastada seda kui rahvusliku kultuuri võimsat relva. Ühtlasi eksisteerib aga vennalike rahvaste peres tungiv vajadus rahvustevahelise suhtlemisvahendi järele. Selliseks vahendiks on saanud vene keel. Keegi ei ole seda dekreetidega kindlaks määranud. Rahvad on vene keele võtnud rahvustevaheliseks suhtlemisvahendiks vabatahtlikult. Ja see on täiesti loomulik, sest vene keelt kõneleb kõige suurem rahvus NSV Liidus (peaaegu pool kogu meie maa elanikkonnast on venelased), sest vene keelel on erakordselt rikkalik sõnavara, võimalused väljendada kõige peenemaid mõttevarjundeid. Vene keeles eksisteerib ülirikas kirjandus, nii originaalne kui ka tõlkekirjandus. Missugusesse nõukogude rahvusesse me ka ei kuuluks, ikka armastame vene keelt, sest see on Lenini ja Tšernõševski, Tolstoi ja Tšehhovi, Puškini ja Gogoli, Gorki ja Majakovski keel.

On selge, et ka edaspidi õpivad nõukogude inimesed meelsasti vene keelt, kasutavad seda rahvustevaheliseks suhtlemiseks. Kuid see progressiivne tendents ei välista mingil määral teiste rahvuskeelte arenemist ja rikastamist. Märkides positiivset tähtsust, mida omab vene keele õppimine kõrvuti antud rahvuse keelega, rõhutab Kommunistliku Partei programm eriti seda, et ei tohi lubada mitte mingisuguseid „privileege, kitsendusi või sundimist ühe või teise keele kasutamisel".

Kui kommunism võidab kogu maailma ulatuses, siis kaovad rahvuslikud erinevused lõplikult ja kindlustub üks ühine keel, üks ühine kultuur, mis kogub endasse kogu rahvuskultuuride rikkuse. Kuid see on erakordselt pika-

ajaline protsess ning praegu ei ole võimalik ka kõige umbkaudsemalt ette öelda, millal see toimub.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Missugused on tootmisvahendite ühtse, kommunistliku omanduse loomise põhiteed?
2. Milles avalduvad uued vastastikused suhted linna ja maa vahel?
3. Kuidas saavutab ühiskond vaimse ja füüsilise töö orgaanilise ühendamise? Jutustage, kuidas teie tegevuses liituvad vaimne ja füüsiline töö.
4. Kuidas te kujutate endale ette kommunistlikku tööd? Missugune on teie isiklik panus kommunismi ehitamisse?
5. Näidake oma perekonna ja sugulaste varal, mida annavad ühiskondlikud tarbimisfondid.
6. Milles väljendub üldrahvaliku riigi ümberkasvamine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks?
7. Näidake teile teadaolevate faktide najal, milles väljendub rahvuste lähenemine, kuidas toimub rahvuskultuuride vastastikune rikastamine.

10. PEATÜKK.

UUE INIMESE KASVATAMINE.

§ 43. Kommunismiajastu inimene sünnib tänapäeval.

Vaidlus inimese üle. Kommunism toob inimestele materiaalsete ja vaimsete hüvede külluse, loob tingimused õnneks. Ja kõige selle nimel esitab kommunism inimestele tõsiseid nõudeid. Eluhüved peame saavutama omaenese tööga. Võrdsust ei saa kehtestada enne, kui inimene hakkab suhtuma teisesse inimesesse kui sõbrasse ja vennasse. Vabaks selle sõna täielikus mõttes ei saa teha seda, kes on religioossete eelarvamuste kütkes. Õnnelikuks ei või saada see, kes on „vaimust vaene", kellele on võõras tunnetamisrõõm, kes on kurt ja pime kunsti ilu suhtes.

Teiste sõnadega, kommunismi ehitades peab ühiskond oma liikmeid sellele ette valmistama, kasvatama neis õilsaid omadusi, aitama neil vabaneda kõigest, mis rüvetab inimväärikust. Ja küsimus on siin keerukam kui mõningates utoopilistes romaanides, milles teadmata kust ilmuvad „valmis" kommunismiajastu inimesed ja teadmata kuhu kaovad kõik, kes selle nõuetele ei vasta. Kommunismi tuleb ehitada selle „inimmaterjaliga", mille on meile jätnud ajalugu, kuid see materjal on ebaühtlane — selles on palju head, kuid on ka küllalt palju halba.

Kõige keerukam on see, et inimesed ei ole maskikomöödia tegelased, kellest igaüks on alatiseks õnnistatud ühe erilise iseloomujoonega: see on kurjategija, see on hea inimene, see on pahede hunnik, see aga on vooruste kehastus ise. Sageli esinevad hea ja halb inimese vaimses maailmas kõige kummalisemal kombel kõrvuti. Ja uusi

inimesi ei saa kasvatada teisiti, kui ümber kujundades nende psüühika, suhtumise töösse, ühiskonda, perekonda, see tähendab teostades sõna otseses mõttes *revolutsiooni nende teadvuses.*

Kas niisugune ülesanne on üldse lahendatav?

„Ei!" väidavad kodanlikud sotsioloogid ja moralistid. „Inimene," ütlevad nad, „on oma loomult alatu olend. Kaks tuhat aastat on teda õpetatud: ära tapa, ära varasta, ära peta, aga maailmas voolab endist viisi veri, lokkab riisumine, vend reedab venda. Inimesi võib muidugi osaliselt kohandada ühiseluks, kasvatada neis väliste viisakuskommete täitmist, kuid kunagi ei õnnestu inimesest looma välja juurida, teda pahedest vabastada."

„Vale!" ütleme meie. „Inimest saab ümber kasvatada." Marksismi rajajad on teaduslikult tõestanud, et inimeste ühiskondlik olemine määrab nende teadvuse, ja seda tõde kinnitab kogu inimkonna ajalugu. Kahe-kolme aastatuhande jooksul ei ole inimeste välimus peaaegu üldse muutunud. Kui muistne roomlane satuks meie keskele, siis tänapäevaselt rõivastatuna ei paistaks ta rahvahulgast millegagi silma. Kuid meie kaasaegse inimese vaimne maailm on mõõtmatult rikkam mitte ainult antiikaja, vaid ka möödunud sajandi inimeste vaimsest maailmast.

Mis aga puutub pahedesse, siis surevad need tingimata välja, pärast seda kui on kõrvaldatud neid pahesid sünnitanud ühiskondliku elu tingimused. Eraomandus ja ühe inimese ekspluateerimine teise inimese poolt ongi peamised neist tingimustest. Eraomandus jaotab ühiskonna käputäieks rikasteks, kes kasutavad priiskavalt kõiki eluhüvesid, ja tööinimesteks, kes varastatakse materiaalselt ja vaimselt paljaks, kel puudub võimalus oma loovaid võimeid arendada ja rakendada. Kapitalistlikus maailmas valitseb paratamatult kodanlik individualism, mis vastandab inimesed üksteisele ja kinnitab kodanliku hundimoraali seadusi: „igaüks enda eest", „kas sina röövid teist või tema sind", „rikkale ja tugevale on kõik lubatud", „inimene on inimesele hunt".

Ajakirjanikud, kes saatsid üht meie delegatsiooni Ameerika Ühendriikides, jutustasid iseloomulikust keskustelust, mis toimus ameerika farmeriga. Vestluse ajal märkisid nad, et farmer saab sel aastal hea saagi. «Jah, kuid minu naabrid ka,» vastas farmer siira pahameelega, «see aga tähendab, et hinnad langevad ja ma kaotan iga hektari pealt sada dollarit.»

Umbes samuti mõtles arst, kes unistas sellest, et tema kaaskodanikud sagedamini haigestuksid; arhitekt, kes tundis heameelt tulekahjust, mis annab talle tööd; jurist, kes hõõrus käsi, kuuldes toimunud kuritegudest.

„Kõikide sõda kõikide vastu" (nõnda iseloomustas ekspluataatorlikku ühiskonda inglise filosoof Hobbes) ei sünnita mitte ainult kapitalistliku maailma ühiskondliku elu objektiivsed tingimused. Seda soodustab ka kogu kodanlik ideoloogia, ülistades „tugeva isiksuse" kultust. Niisugune „tugev isiksus" oskab oma võistlejail kõrist kinni haarata, julmuse ja pettusega võimu ja rikkuseni trügida. Kõige varjamatumalt ja küünilisemalt on see väljendatud fašistlikes teooriates, mis peegeldavad reaktsioonilise imperialistliku kodanluse vaateid. Fašismi ideoloogiline eelkäija, saksa filosoof Nietzsche kuulutas „üliinimese", „blondi bestia" ajastu saabumist; see pidavat uputama maailma verre ja orjastama kogu inimkonna.

Rikutud kodanliku moraali vastandiks on proletariaadi revolutsiooniline moraal, mis hoolikalt säilitab kõik paremad kõlbelised omadused, mis inimkond on oma ajaloo jooksul kujundanud. Ja mitte ainult ei säilita, vaid ka kaitseb neid võitluses kodanliku ideoloogia vastu. Juba ainuüksi see asjaolu paljastab veenvalt laimu, mida kodanlikud ideoloogid inimloomuse kohta levitavad. Ei, inimlikes pahedes pole süüdi mitte inimloomus, vaid kapitalistlik kord, mis moonutab inimese tõelist loomust.

Teadvuses toimuv revolutsioon on muidugi kõigist revolutsioonidest kõige keerukam. Kuid ta võidab tingimata ühiskonnas, kus inimeste elutingimused ise objektiivselt aitavad kaasa nende psühholoogia muutumisele, uue, kommunistliku moraali võidulepääsemisele.

Vaidlus inimese ja tema saatuse üle on ammu üle kandunud teooriast praktikasse. 1917. aastal lõhenenud maailma kapitalistlikul poolel sisendatakse tööinimesele visalt, et ta on kääbus. Kirikujutlustajad, televisioonisaadete diktorid, filosoofiliste traktaatide autorid püüavad teda üksteise võidu veenda, et kogu elu maa peal on nagu hallituskiht juustukeral ja et tema ise on tolmukübemeke loodusjõudude palge ees, „kõrgemate olendite" tahte kuulekas täitja.

Vastukaaluks sellele on maakera teisel ideelisel poolusel võidule pääsenud kõrgem, kommunistlik suhtumine inimloomusesse. Inimene ei ole loodusjõudude ori, vaid oma

õnne sepp ja looduse kuningas; mitte liivaterake ühiskondlike tormide keerises, vaid ajaloo looja. Ta on suuteline vabanema kõigest, mis temas veel alandab inimväärikust, ja ta teeb seda ise, oma kätega, ehitades enda jaoks uut maailma.

Kommunistlik kasvatus.

Uue inimese kasvatamise keeruka protsessi aluseks on objektiivsed tegurid, tootmisvahendite ühiskondlik omandus, sotsialistlik demokraatia, sotsialismi ajal lõplikult väljakujunenud kogu rahva sotsiaal-poliitiline ja ideeline ühtsus.

Kogu meie elukord kujutab endast uue inimese kasvatamise kooli. Sotsialistlik ühiskond ei säästa summasid, et tagada igaühele võimalus saada haridus, omandada eriala, arendada oma andeid ja neid rakendada. Ühiskond tunneb kõige selle pärast muret mitte üksnes seetõttu, et tema deviisiks on loosung „kõik inimese heaks". Mida haritumad inimesed on ja mida avaram on nende silmaring, seda enam suudavad nad ka ühiskonnale anda.

Lapsepõlvest peale astuvad nõukogude inimesed maailma, kus kõik on allutatud seltsimehelikkuse seadustele, kus ei ole ekspluateerijaid ega ekspluateeritavaid, kus iga töövõimeline inimene on kohustatud töötama. Kollektiivse töö suur jõud vajutab oma pitseri kogu meie mõttelaadile, kasvatab meis parimaid moraalseid omadusi.

See asjaolu, et sotsialismi majanduslik ja poliitiline kord aitab kaasa igakülgselt arenenud inimese kujunemisele, ei tähenda veel sugugi, et revolutsioon teadvuses toimuks iseendast, stiihiliselt. Ühiskond ei saa loota üksnes objektiivsetele teguritele ja oodata, kuni need on teinud oma töö. Ta püüab kiirustada teadvuse ümberkujundamise protsessi kõigi ideoloogilise mõjutamise vahenditega. Kool, kirjandus ja kunst, trükisõna, raadio, televisioon ja muud inimeste mõistust ja tundmusi mõjutavad vahendid propageerivad väsimatult töökangelaslikkust, kollektivismi ja humanismi ideid, kasvatavad kommunismiajastu inimest väärivaid iseloomujooni. Praegu, kus me oleme vahetult asunud üles ehitama kommunistlikku ühiskonda, on *töötajate kommunistlik kasvatamine saanud partei- ja kõigi ühiskondlike organisatsioonide kesksekseks ülesandeks.*

Objektiivsete tegurite ühendamine ideoloogilise mõjutamisega on kindlaks tagatiseks sellele, et ühiskond suudab lahendada uue inimese kasvatamise grandioosse ülesande.

Kuid selle ülesande lahendamise aeg sõltub suurel määral ka inimeste endi suhtumisest. Ei ole ju kerge õpetada kirjaoskust sellele, kes ei soovi kirjaoskajaks saada, raske on sisendada häid omadusi sellele, kes keeldub oma puudusi tunnistamast. Ühesõnaga, miski ei kiirenda ega kergenda kasvatusprotsessi nõnda nagu inimeste endi siiras soov saada puhtamaks ja paremaks, see tähendab nende *enesekasvatus.*

Võitlus kommunismi eest õhutab inimesi lakkamatult rikastama oma teadmisi ja töövilumusi, sünnitab kõlbelise täiustamise vajaduse. On täiesti arusaadav, et kommunismiehitajad, kellele saab osaks esimestena elada kommunismiajastul, on eluliselt huvitatud, et ennast ja oma seltsimehi selleks ette valmistada.

Kommunistlik kasvatus on seega meie ühisüritus. Ent kuidas saada vastust küsimustele: missugune peab inimene olema, kelle järgi joonduma? Võib-olla tuleb otsida kommunismiajastu inimese ideaali meie kirjanike teaduslik-fantastilistest romaanidest?

Neis romaanides leidub küllalt tegelasi, kes on kaunid selle sõna täies mõttes, kuid, tõtt öelda, pole vaja jäljendada ainult kirjanduslikke kangelasi, kui on olemas elavaidki kangelasi. Teadvuse kommunistlikud jooned tulevad ilmsiks eesrindlike nõukogude inimeste mõtetes ja tegudes, nende suhtumises töösse, oskuses anduda täielikult meie suurele üritusele, nende printsipiaalsuses, aususes ja teistes kõrgetes moraalsetes omadustes. Nad on parimad eeskujud jäljendamiseks.

Missuguseid jooni võib nimetada kommunistlikeks, mis peab moodustama uue, kommunistliku teadvuse olemuse? See on eelkõige teaduslik maailmavaade.

§ 44. Teaduslik maailmavaade.

Tee vaimsele vabadusele.

Kujutleme inimest, kel puudub maailmavaade. Kuidas suudab ta orienteeruda ümbritsevas tegelikkuses ja määrata oma kohta elus? Niisugusel inimesel ei ole ideaale, selgeid eesmärke ega veendumusi. Elumeri loobib teda sinna-tänna, tema aga ei suuda isegi aru saada toimuvate sündmuste mõttest. Ta on olukordade ori.

Siit selgub, kuivõrd rumalad on nende kodanlike filosoofide vaated, kelle arvates isiksuse vaimne vabadus

eeldab, et ta on vaba igasugusest ideoloogiast, igasugusest maailmavaatest.

Kui tungida sügavamale inimese vaimsesse maailma, siis võime hõlpsasti veenduda, et tegelikult ei olegi olemas niisuguseid inimesi, kel poleks üldse maailmavaadet. Igal inimesel on mingisugused kujutlused maailmast, elu mõttest. Kuid need kujutlused ei ole kaugeltki mitte alati teaduslikud. Ja siis on inimene väärkujutluste, näiteks religioossete või väikekodanlike kujutluste kütkes. Niisugust inimest ei saa kuidagi pidada vaimselt vabaks.

Teaduslik maailmavaade on uks vaimse vabaduse maailma, sest ta annab inimesele käitumise valikul tõelise vabaduse. Igaühe elus esineb väga keerukaid situatsioone, kus tuleb iseseisvalt teha tähtsaid otsuseid. Kui ei omata ideelist karastust, kui ei ole õpitud toimuvaid sündmusi õigesti hindama, siis võib kergesti eksida, astuda ebaõige ja võib-olla koguni parandamatu sammu. Kommunistlik teadlikkus aitab meil õiget otsust teha.

Igaühel meist on tulnud üsna sageli olla ägedate vaidluste tunnistajaks ja osaliseks inimeste käitumise, nende vaadete, sise- ja välispoliitilise elu sündmuste ümber. Avaldatakse mitmesuguseid seisukohti. Kuidas määrata kindlaks, millised neist on õiged ja millised ekslikud? Kuidas veenda teisi, et nad eksivad, ja tõestada oma õigsust? Ei tohi unustada, et sageli tuleb kokku puutuda mahajäänud vaadete ja meeleoludega, meile võõra kodanliku ideoloogia avaldustega. On tarvis osata vaenulikke ideid ära tunda ja neile vastulööki anda. See ongi üks inimese ideelise küpsuse näitajaid. Ideeline küpsus on mõeldamatu ilma teadusliku maailmavaate omandamiseta, mis võimaldab mõista maailma arenemise käiku ja perspektiive, aitab orienteeruda sise- ja välispoliitilistes sündmustes, võimaldab teadlikult ehitada kommunistlikku ühiskonda. Seepärast rõhutabki NLKP programm, et kõigi meie ühiskonna töötajate teadusliku maailmavaate kujundamine omandab esmajärgulise tähtsuse.

Kuidas siis saab omandada kommunistliku maailmavaate? Selleks on eelkõige vaja teadmisi. Need moodustavad selle ehitusmaterjali, millest kujuneb teaduslik maailmavaade. Ent faktid, teadmised ei ole palju väärt, kui nad lagunevad laiali nagu üksikud tellised. Teadmisi on vaja mõtestada, süsteemi viia. Seda aitab teha marksismi-leninismi aluste, meie partei programmi ja teiste partei-

dokumentide tundmaõppimine, ja mis peaasi — omandatud teadmiste kõrvutamine eluga, nende rakendamine praktilises tegevuses. Ainult siis muutuvad teadmised kindlaiks kommunistlikeks veendumusteks.

Revolutsioonieelses koolis armastati kõnekäändu kordamise kasulikkusest. Me ütleme seda teisiti: „Rakendamine on tarkuse ema." Mõelda, „mõttes pahupidi pöörata", püüda kas või ülesandes, mõttes, unistuses, seejärel aga ka praktikas rakendada seda, mille kallal töötad, mida õpid — selle poole tulebki püüda.

V. I. Lenin juhtis Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil peetud kõnes tähelepanu sellele, et ilma tööta, ilma võitluseta ei ole brošüüridest ja teostest omandatud raamatulikel teadmistel kommunismist mitte mingit väärtust. Ainult koos tööliste ja talupoegadega töötades võib saada tõeliseks kommunistiks. Teadusliku maailmavaate juurutamise ja uue inimese kujundamise seadis Vladimir Iljitš otsesesse sõltuvusse uut ühiskonda loovate inimeste tööst. Arendades seda mõtet edasi, märgib NLKP programm, et iga inimese käitumises peavad kommunistlikud ideed orgaaniliselt ühinema kommunistlike tegudega.

Inimene ja ühiskond. Kommunistlik maailmavaade, ideelisus on aluseks oma ühiskondliku kohuse mõistmisele, patriootilisele ja internatsionalistlikule teadvusele.

Ühiskondlik kohus on inimese moraalne vastutus oma rahva ees, valmisolek teha kõik rahva heaks. „Kohus," ütles kartmatu revolutsioonirüütel F. E. Dzeržinski, „see ei ole sundus, vaid vajadus, tarvidus, sügav veendumus, elu mõte."

Ühiskondlik kohus ei lange alati kokku isiklike plaanide ja kavatsustega; mõnikord tekib nende vahel vastuolu. Ja siin avaldubki inimese kommunistliku teadlikkuse määr, tema maailmavaade, tema ideelisus. Oskus allutada soovid kohusele on poliitilise ja moraalse küpsuse tunnuseks. Nõnda toimisid sajad tuhanded nõukogude inimesed, kui nad loobusid mugavast elust linnas ning läksid vastu raskustele ja puudustele, et anda kodumaale uudismaade vilja, panna rahva teenistusse karmide polaarpiirkondade rikkused.

Ühiskondliku kohuse selge mõistmisega on lahutamatult seotud niisugused ideelised omadused, nagu *sotsialistlik patriotism ja internatsionalism.*

Patriotism on sügav sotsiaalne tunne, mis on välja kujunenud üksikute isamaade sajandite- ja aastatuhandetepikkuse olemasolu vältel. Selles väljendub armastus maa vastu, kus me oleme sündinud ja üles kasvanud, armastus tema ajaloo ja rahva vastu, kelle lahutamatu osakesena me end tunneme.

Sotsialistlik patriotism on seotud piiritu ustavusega eesrindlikule ühiskonnakorrale ja kommunismiüritusele, suure uhkustundega nõukogude rahva üle, kes rajab kogu inimkonnale teed helgesse tulevikku.

Patriotism kuulub inimloomuse parimate avalduste hulka, ta õhutab inimesi aktiivselt tegutsema oma rahva nimel. Luuletajad ja kirjanikud on korduvalt kirjeldanud, kuidas inimene surmale silma vaadates tuletab meelde kodumaad, kodumaja, leinapaju või -kaske. Nõukogude inimestele ei kehastu kodumaa mitte ainult südamele armsates kodumaa looduse piltides. Me leiame kodumaa mõiste jooni mälestustes pioneerikoondustest ja komsomolieast, ta kehastub meie jaoks selles kordumatus seltsimehelikkuse atmosfääris, mis iseloomustab iga nõukogude kollektiivi elu. Kodumaa ja sotsialistlik kord on nõukogude inimese teadvuses ühte sulanud.

Sotsialistlik patriotism ei ole pime tunne. Kommunistidele on täiesti võõras niinimetatud „hurraapatriotism" — kõige meil olemasoleva ohjeldamatu ülistamine. „Hurraapatrioot" on valmis kiitma isegi seda, mis kuulub meie puuduste hulka. Kõigesse võõramaisesse suhtub ta põlgusega.

Tõeline kodumaa-armastus on armastus avasilmi.

Me oleme õigusega uhked oma suurepäraste saavutuste üle, kuid me paljastame julgelt puudusi ja teeme kõik mis suudame, et neid kõrvaldada. Me ei pea endale häbistavaks teiste rahvaste paremaid saavutusi üle võtta ja ühtteist kapitalistidelt õppida (näiteks põllumajandusliku tootmise tehnoloogiat).

Sotsialistliku patriotismi iseloomulikuks jooneks on tema orgaaniline seos internatsionalismiga, mis tähendab teiste rahvaste, nende rahvusliku kultuuri ja rahvuslike traditsioonide austamist. Nõukogude inimestele on võõras rahvuslik egoism. Võideldes kommunismi võidu eest, täidavad nad oma internatsionaalset kohust tööliskassi ja kõigi maade töörahva ees. Nõukogude rahva internatsionalism väljendub selles materiaalses, poliitilises ja moraal-

ses toetuses, mida ta annab kõigile vabaduse ja rahvusliku sõltumatuse eest võitlevaile rahvastele. Sotsialistliku ühiskonna inimene on alati valmis ulatama abistava vennakäe mis tahes rahvuse esindajale.

Sotsialistliku patriotismi ja internatsionalismi ühtsus avaldub ilmekalt tänapäeval, mil sotsialism on saanud maailmasüsteemiks. Oktoobrirevolutsioonist sündinud sotsialistlik patriotism on väljunud isoleeritud kitsa isamaa raamidest. Tänapäeval tähendab sotsialistlik patriotism ustavust mitte ainult oma kodumaale, vaid kõigi sotsialistlike maade sõprusliidule.

Tulevases kommunistlikus ühiskonnas saavad kõik maailma rahvad üheks sõbralikuks pereks ja siis sulavad patriotism ja internatsionalism täielikult ühte suureks armastuseks kogu inimkonna ja tema hälli — planeet Maa vastu.

§ 45. Uus inimene karastub töös.

Töö kool.

Töö poeesia... Kas võib olla inimese elus midagi ülevamat ja kaunimat? Millist ebatavalist jõuküllust ja rõõmu tunned, kui oled hästi töötanud ja midagi kasulikku teinud. Päikegi nagu paistaks eredamalt ja maailm nagu naerataks ümberringi, ja hing on nii kerge, täis häid ja õilsaid tundeid.

Luuletaja V. Brjussov kirjutas:

Nii määratut rõõmu sa tööst saad
treipingi ees, põllul ja toas.
Tee tööd, kuni higile lööd sa,
tee tööd mitte kaalutlust mööda —
on kodumaa õnn ainult — teos.

Töö on inimesele rõõmu, vaimse innustuse allikaks. Tasub vaid meenutada Colas Breugnoni — lõbusa töömehe elurõõmsat ja värvikat kuju, keda on ülistanud Romain Rolland. Töö elujaatavasse jõusse armunud Maksim Gorki unistuseks oli luua bõliinade töövägilase Vaska Buslajevi kuju, kes „eluaeg käiks ja linnu ehitaks".

Töö kujundab inimeses niisuguseid omadusi, nagu iseseisvus, algatusvõime, taiplikkus, asjalikkus, iseloomukindlus.

Selle kohta, milline tähendus on inimese jaoks tööl, kirjutas vene pedagoog K. Ušinski järgmist: «Isikliku tööta ei saa inimene minna

edasi, ei saa jääda paigale, vaid peab minema tagasi. Inimese keha, süda ja mõistus nõuavad tööd ning see nõue on nii tungiv, et kui inimesel millegipärast ei ole elus oma isiklikku tööd, siis kaotab ta õige tee ja tema ees avaneb kaks teist, võrdselt hukatuslikku teed: eluga vaigistamatu rahulolematuse, sünge apaatia ja põhjatu igavuse tee või vabatahtliku, märkamatu enesehävitamise tee, mida mööda inimene kiiresti laskub lapselikkude kapriiside või loomalike naudinguteni. Nii ühel kui ka teisel teel vallutab surm inimese elusalt, sest töö — isiklik vaba töö — ongi elu.»

Igas inimeses peitub ehitaja tark jõud ja... sellele on vaja anda voli areneda ja õitsele puhkeda, selleks et ta rikastaks maailma veelgi suuremate imedega.

M. Gorki.

Tõeliselt vabaks võib töö muutuda vabas ühiskonnas. Ekspluateerimine surmab töörõõmu. Kapitalistliku töostuse ebainimlikus masinavärgis muutub inimene masina ripatsiks. Tema töö vilja omastavad kapitalistid. Töö muutub töölisele raskeks koormaks, mida ta on sunnitud kandma, et teenida elatusvahendeid. Kuid ka niisugune töö pole kaugeltki kõigile kättesaadav. Miljoneil terveil ja füüsiliselt tugevail inimestel puudub elementaarne inimõigus — õigus töötada. Ja ometi paistavad isegi kapitalismi ajal tööinimesed silma kõrgete moraalsete omaduste poolest. Iseloomustades tööliste moraalseid omadusi, kirjutas K. Marx, et „... nende tööst karmiks muutunud nägudelt särab meile vastu inimlik õilsus".

Sotsialism vabastab töö ekspluateerimise ahelaist. Otse silmanähtavalt muutub vaba töö loominguks. Sellele aitab suurel määral kaasa tehnika progress. Võtkem näiteks terasesulataja töö metallurgiatehases. Tänapäeva tehnika

juures nõuab see töö tööliselt suuri teadmisi. Või treiali töö automaatpinkidel. Kui varem öeldi hea meistri kohta, et tal on „kuldsed käed", siis praegu sellest enam ei piisa, on vaja ka „kuldset pead".

Kuid see ei tähenda, et tuleks oodata, kuni tehnika täielikult muudab töö iseloomu, teeb selle kõikjal loominguks. Mis tahes tööd võib ju teha huvitavaks ja loovaks, kui suhtuda sellesse teadlikult. See aga tähendab, et töösse tuleb rakendada kõik oma võimed, teha tööd nii hästi kui võimalik. Alati võib aju pingutada, välja mõtelda mõne täienduse ja tõsta sellega tööviljakust. Kõige „tavalisemgi" elukutse võib sellise suhtumise puhul muutuda loovaks.

Teadlikult töötav töömees oskab leida uusi reserve ja võimalusi tootmise laiendamiseks ja arendamiseks. Loomingulised otsingud sünnitavad tootmisprotsessis uut, täiustavad tootmist.

Nüüd aga vaatame, kuidas loov töö mõjutab inimest. Püüd tuua töösse elavat mõtet, leida uusi viise tootmisülesannete lahendamiseks annab tõuke tööinimeses peituvate võimete ja kalduvuste arenemisele, otsekui tõstab nende annete taset. Teadlik suhtumine töösse, tööind võimaldavad ka kõige tavalisemate kutsealade töötajail avaldada ja arendada oma andeid.

Looming toob töösse rõõmu ja naudingut, annab inimesele sügava rahuldustunde oma tegevusest, rikastab tema sisemaailma. Niisugune töö muutub inimese esimeseks eluvajaduseks.

Kollektiivses töös kujunevad uued inimestevahelised suhted: tugevnevad sõprus, vastastikune abistamine, seltsimehelik koostöö. Lakkamatult rikastub töö moraalne sisu, kujuneb välja harjumus kooskõlastada oma toiminguid kollektiivi nõudmiste ja arvamustega. Teadmine, et sinu töö on teistele vajalik, aitab inimesel võita raskusi, mitmekordistab tema jõudu. Jälgige inimesi, kes töötavad loovalt. Nende elu on alati huvitav, täis uue otsinguid, iga päev avab nende ees avaraid perspektiive. Need inimesed on tõeliselt õnnelikud. Nad elavad juba homses päevas.

„Ma arvan," ütles Žitomiri oblasti „Esimese Mai" kolhoosi lülivanem, sotsialistliku töö kangelane N. Zaglada, „et kui töö valmistab inimesele rõõmu, kui ta töötades ei tunne väsimust, siis niisugune inimene on kommunismile väga ligidal, ta ei vanane nii ruttu ja tema hing on alati noor."

Töö on nõukogude inimestele auasi, nende elu peamine sisu. Seepärast reageerisidki kolhoosnikud, töölised ja haritlased elavalt N. Zaglada artiklile „Pidage kalliks põllumehe au!". N. Zaglada kirjutab kirglikult, et meie ajal ei tohi elada ilma tööta, ilma südametunnistuseta. Ta mõistab vihaselt hukka neid inimesi, kelle süda ei valuta oma töö pärast.

Ent need, kes seisavad tööst eemal, kes ei ole mõistnud töö õilistavat mõju — logardid ja muidusööjad —, kui kitsas ja tühine on nende vaimne maailm, kui väiklased on nende huvid ja soovid. Niisugustest inimestest kõneleme kui südametunnistuseta ülalpeetavaist.

Muidusöömine on ekspluataatorliku ühiskonna igand, mis on seotud sellele ühiskonnale omase suhtumisega töösse kui raskesse ja koormavasse kohustusse. Parimal juhul vaatab muidusööja tööle kui ainult oma isiklike vajaduste rahuldamise vahendile. Niisugune inimene on moraalses mõttes invaliid, tal puudub peamine rõõm elus, ta varastab mitte ainult ühiskonda, vaid ka iseennast.

Muidusöömine esineb vahel varjatud, maskeeritud kujul. Inimene ehitas suvila, piiras krundi kõrge taraga, rajas suure aia. Mõned ütlevad: «Tubli peremees. Töötab varahommikust hilisööni.» Kuid missuguse eesmärgiga? Selleks et müüa puuvilja spekulatiivse hinnaga ja täita oma kaugast. Kui nimetada teda muidusööjaks, siis ta solvub: «Mis muidusööja mina olen? Rühin koidust ehani tööd teha.» Ei, ta on tõeline väikekodanlane-muidusööja, kellel pole asja teistega, kui aga ainult tema saaks rohkem teenida. Ja vähe on tal rõõmu oma «tööst», mida ta teeb eemal ühiskonnast, kollektiivist. Ja kas pole muidusööja ka see kolhoosnik, kes suure armastusega harib oma aiamaad, kellel on aga ükspuha, mis saab kolhoosipõllust?

Põlvkonna kangelastegu.

Me tunneme uhkust Vassili Tšapajevi ja Sergei Lazo, Nikolai Ostrovski ja Arkadi Gaidari, Oleg Koševoi ja Zoja Kosmodemjanskaja põlvkonna kangelastegude üle. Heas mõttes neid kadestades arvavad mõned noormehed ja neiud, et kõik võitlusheroismist täidetud aastad on juba minevikku läinud. Kuid elus jätkub alati paika kangelastegudele. Tuleb ainult õigesti mõista oma aja ülesandeid ja julgesti nende lahendamisele asuda.

Meie argipäev on rikas sangaritegudest: noored geoloogid ohverdasid oma elu, et päästa nende poolt avastatud maagileiukohtade kaart; eluga riskides tegid sapöörid kahjutuks sakslaste sõjamoonalao, mis ähvardas kogu

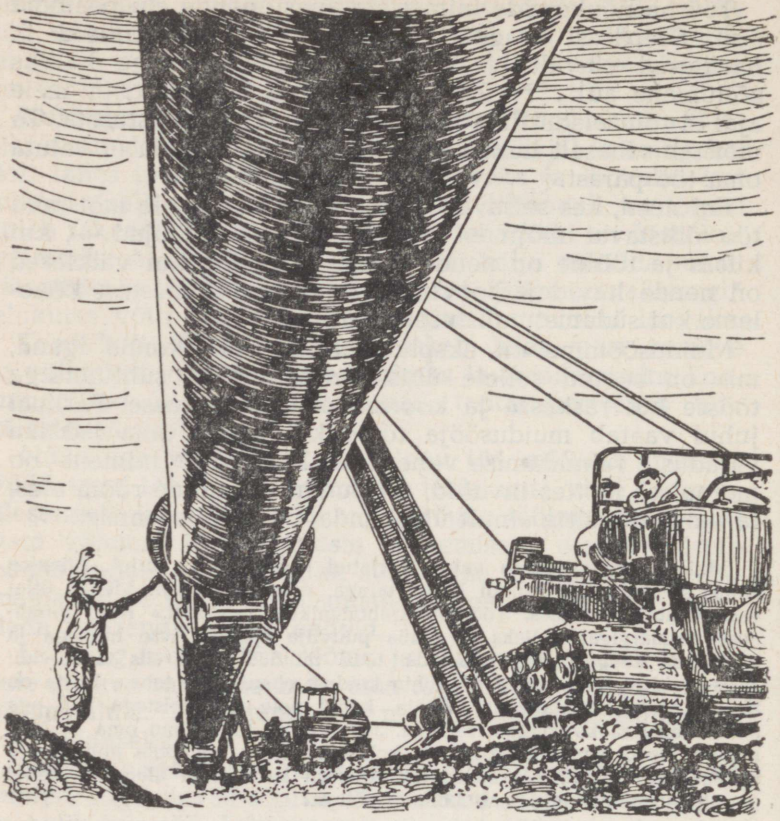

Komsomoli löökehitus — Gazli—Uraali gaasijuhe.

linna julgeolekut; oma elu kaalule pannes haakis vedurijuht rongi küljest lahti põlevad vagunid... Iga päev kuuleme varem tundmatute inimeste üha uutest õilsatest tegudest.

Kangelastegusid on alati olnud, kuid sotsialism on enneolematult laiendanud kangelaslikkuse valdkonda. Ta on lükanud uksed pärani kangelastegudele inimelu peamisel alal — töös. „Ei ole maailmas suuremat kangelaslikkust kui kangelaslikkus töös, loomingus," ütles M. Gorki.

Kui olete mõistnud oma töö sügavat mõtet, aru saanud tema ühiskondlikust tähtsusest, tundnud end võitlejana, siis tekib ka seesmine valmisolek kangelasteoks. Siis võib näha kangelaslikkust ka kõige igapäevasemas elukutses. Siis jätkub mehisust alati ja kõikjal võidelda tõe eest, mõõta oma elu mitte pisinaudingutega, vaid rõõmuga kodumaale toodud kasu üle, ootamata seejuures, et teid otsekohe kangelaseks kuulutataks. Kommunistlik suhtumine töösse ongi tõeline revolutsiooniline romantika.

Kommunismi eest peetava võitluse eesliinil on üles kasvanud palju tuhandeid kangelasi. Nende hulgas on maisikasvataja Jevgenia Dolinjuk, kaevur Nikolai Mamai, lukksepp Viktor Jermilov, traktorist Aleksander Gitalov, freesija Konstantin Masli, mehhanisaator Tursunoi Ahhunova ja teised.

Meie päevade kangelaslikkus — see on võitlus materiaalsete hüvede tootmise suurendamise, väljalastava toodangu suurema hulga ja parema kvaliteedi eest, tööviljakuse ja loova töö eest.

Võib-olla unistas ka Tanja Perešivko kosmoselendudest. Aga kui kolhoosis vajati seafarmi inimesi, asus seitsmeteistkümneaastane tütarlaps kõhklemata sellele tööle. Oli väga raske. Tuli tõusta pool viis hommikul, valmistada sigadele sööta, soojendada vett, kõrvaldada rikkeid rippteel, õigeaegselt koristada sõnnik, hoolitseda haigete loomade eest. Töötades ei unustanud Tatjana õppimist, ta omandas traktoristi kutse.

Koos teadmiste ja meisterlikkuse kasvamisega tekkis sügav huvi oma töö vastu ja eneseusaldus. Arvestused näitasid, et kui minna üle sigade sulgudeta pidamisele ja mehhaniseerida farm, siis võib kaks kuni neli korda rohkem sigu üles kasvatada. Visadus aitas kavatsetut ellu viia. Kolme aasta jooksul suurendas noor siberlanna oma tööviljakust niivõrd, et 500 sea asemel nuumati ja müüdi riigile 5200 siga. Sotsialistliku töö kangelase Tatjana Perešivko algatusele on järgnenud paljud seatalitajad.

Ainult ennastsalgavas töös saab lahendada kõik kommunistliku ülesehitustöö küsimused. Ja mida tugevam on inimese tung niisuguse töö järele, seda rikkamaks ja kaunimaks muutub ta ise. Inimesi, kes on kasvatanud endas teadliku suhtumise töösse, nimetatakse tuleviku luurajateks. Sooritades kangelastegusid, omandavad nad töös ka uue inimese hindamatuid moraalseid omadusi. Seepärast ongi teadliku töössesuhtumise kujundamine *kommunistlikus kasvatuses peamine.*

§ 46. Kollektivism ja humanism.

Üks kõigi ja kõik ühe eest.

Meie maailm on kollektivismi maailm. Juba lapsepõlvest peale elame kollektiivis, võtame tänuga vastu tema abi, anname temale oma teadmisi ja kogemusi. Inimene tunneb ennast hoopis kindlamana, kui ta on kollektiivi täieõiguslik ja austatud liige. Lahkhelid kollektiiviga mõjuvad inimestele raskesti.

Sageli nimetame kollektivistiks seltsivat inimest. Ja see ongi õige, kui mõista seltsivuse all mitte ainult lihtsat lahkust ja heatahtlikkust seltsimeeste suhtes, vaid sügavat huvi kollektiivi küsimuste vastu, isikliku vastutuse tunnet kollektiivi edusammude ja nurjaminekute eest. Õppida elama kollektiivis tähendab tunda end selle osakesena, alati ja kõiges säilitada ustavust kollektivismi tähtsaimale reeglile: üks kõigi ja kõik ühe eest. Selle reegli silmaspidamine võimaldab orgaaniliselt ühendada isiklikke ja ühiskondlikke huvisid.

Nõukogude inimese isiklikud huvid erinevad põhjalikult eraomanduslikest püüetest, mida sünnitab kapitalism. Sotsialismi ajal mõistetakse isiklike huvide all töötajate individuaalseid materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Need kujunevad sotsialistliku ühiskonna mõjul ja neid rahuldatakse sõltuvalt tootmise edusammudest. Tähendab, peamine isiklik huvi langeb ühte ühiskondliku huviga — uue ühiskonna ülesehitamisega.

Esineb muidugi ka seda, et isiklike ja ühiskondlike huvide vahel tekib vastuolusid. Näiteks kollektiivi otsus pühapäevaku korraldamise kohta nõuab selleks päevaks tehtud isiklike plaanide muutmist. Vajadus esineda kellegi aadressil kriitikaga põrkab kokku kahtlusega: kas ta ei saa minu peale pahaseks?

Kas on vaja öelda, et me peame alati ja kõiges lähtuma eelkõige kollektiivi huvidest? Tegelikult nõuab seda lihtne distsipliinitunne. Muidugi on olemas ka kõrgem distsipliini vorm, mis seisab inimese loovas aktiivsuses, tema püüdes teha kõik selleks, et kollektiiv võiks edukalt lahendada oma ülesandeid.

Loov distsipliin kaunistab kollektiivi ja tema liikmeid, selles väljendub mitte enam lihtsalt isiklike huvide allutamine ühiskondlikele huvidele, vaid nende *orgaaniline ühendamine.*

Ilmekaks näiteks selle kohta, kuidas inimene sügavalt mõistab isiklikku vastutust kollektiivi huvide eest, on Valentina Gaganova õilis samm. Minnes üle mahajäänud brigaadi, loobus ta stabiilsest kõrgest palgast, lahkus neist, kellega «koos töötada oli hõlpus nagu laulu laulda», nagu ta ise ütles. Uued sõbratarid, kes olid kaotanud usu oma jõusse, võtsid Gaganova vastu umbusaldusega, kuid vilunud ketraja aitas nad jalule tõusta ja esimeste ritta jõuda. Niiviisi, ise seda aimamatagi, avas Valentina Gaganova uue lehekülje meie kollektivismi ajaloos.

Suur tahe ei ole mitte ainult oskus midagi soovida ja saavutada, vaid oskus vajaduse puhul end sundida ja millestki loobuda. Tahe ei ole lihtsalt soov ja selle rahuldamine, vaid on nii soov ja peatumine kui ka soov ja loobumine...

A. Makarenko.

Kollektiiv annab inimesele palju ja tal on õigus temalt ka palju nõuda. Need, kes rikuvad kollektivismi põhimõtteid, veavad alt või koguni häbistavad seltsimehi, pälvivad karmi hukkamõistu. Mitte kinni mätsida vigu, mitte leppida puudustega, vaid neid printsipiaalselt ja avalikult paljastada — see on samuti tähtis reegel, milleta ei saa olla tervet kollektiivi.

Kriitikat, isegi õiglast kriitikat, ei ole kerge taluda. Kuid pole midagi vastikumat kui inimene, kes jonnakalt püsib oma eksiarvamuste juures. Osata tähelepanelikult kuulda võtta seltsimeeste märkusi, maha suruda väära enesearmastust, püüda parandada vigu — need on äärmiselt väärtuslikud ja vajalikud omadused igaühele, kes tahab, et temast lugu peetaks. Enesekriitiline käitumine kõneleb mitte ainult inimese aususest, vaid ka tema lihtsusest ja tagasihoidlikkusest.

«Ärge mõtelge kunagi, et te teate juba kõik,» kirjutas I. Pavlov noorte poole pöördudes. «Ja kui kõrgelt teid ka ei hinnataks, olgu teil

alati mehisust endale öelda: ma olen võhik. Ärge laske upsakusel endas ülevõimu võtta. Tema pärast panete te visalt vastu seal, kus on vaja nõustuda, tema pärast te ütlete ära kasulikust nõuandest ja sõbralikust abist, tema pärast kaotate objektiivsuse mõõdu.»

Töö kollektiivis on saanud uue inimese kasvatamise võimsaks vahendiks. Ei ole juhuslik, et kommunistlikule tööle lähevad nõukogude inimesed üle tavaliselt kollektiividena: lülidena, brigaadidena, osakondadena, tsehhidena, tervete käitistena.

Kollektiivides on üles kasvanud meie tootmismeistrid, väljapaistvad riigitegelased, teadlased, näitlejad, kirjanikud ja muud nimekad spetsialistid. Elu on kummutanud kodanlike ideoloogide väited selle kohta, et kollektivism standardiseerib isiksuse ja hävitab inimese individuaalse palge. Mida tihedam on inimeste side kollektiiviga, seda rikkam ja kaunim on nende vaimne maailm ja moraalne pale, seda täielikumalt ja eredamalt avaldub nende individuaalsus.

Inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend.

Olla kollektivist tähendab ühtlasi armastada inimesi, soovida neile head. Moraalsete omadustena on kollektivism ja humanism kaksikvennad. „Inimene peab armastama inimesi," ütles M. I. Kalinin. „Kui ta armastab inimesi, siis on tal parem elada, elu on lõbusam, sest mitte keegi ei ela nii halvasti maailmas kui misantroop — „inimestevihkaja"."

Ajalugu tunneb hulga näiteid õilsuse ja inimlikkuse kohta inimestevahelistes suhetes. Kuid humanism tegelikult kõrvaldati inimese ja ametliku ühiskonna vahelistest suhetest. Meil aga on põhimõte „inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend" muutunud kogu ühiskonna moraalipõhimõtteks. Sotsialistlik humanism avaldub ilmekalt riigi hoolitsuses isiksuse hüvangu ja igakülgse arenemise eest, inimese hoolitsuses kodumaa õitsengu eest, oma seltsimeeste eest.

Me oleme nõukogude inimeste sügava inimlikkuse tunnistajaiks. Näiteks loovutas keegi oma korterisaamise järjekorra seltsimehele; tütarlaps — kommunistlik noor — haaras oma elu ohtu pannes lapse rongi rataste alt; rahvamalevlane võttis vastu hoobi, mis oli määratud teisele.

«Sügav kummardus» — sellise pealkirja all ilmus ajalehes «Izvestija» ühe ema kiri, kus jutustati headest inimestest, kes võtsid osa tema poja saatusest.

Kaheksanda klassi õpilasel Volodja Trufanovil Tšukotka linnakesest Pevekist külmusid ära varbad, tal tekkis veremürgitus. Kuus aastat võitlesid nooruki elu päästmiseks paljud inimesed. Nende hulgas olid arstid, kes ei arvestanud oma tööaega; doonorid, kes loobusid tasust; lendurid, kes toimetasid Volodja Moskvasse, hoolimata sellest et ei olnud lennuilma; kaubabaasi töötajad, kes saatsid haigele vajalikke toiduaineid; õpilased ja õpetajad, kes iga päev külastasid oma kaaslast ning õpilast.

Ei haigusaastad ega invaliidsus murdnud Volodja usku oma jõusse, sest tema teel olid kõikjal sõbrad. Ta lõpetas keskkooli, asus tööle ja õpib nüüd mittestatsionaarselt instituudis.

Humaansed teod on tähtsad mitte üksnes konkreetsete tulemuste seisukohalt. Neil, kes on tundnud seltsimeeste tähelepanu ja hoolitsust, on tugevnenud usk inimestesse, meie kollektivistliku korra õigsusse. Ja igaüks neist omakorda püüab aidata teisi. Nii kutsuvad humaansed teod esile omamoodi „ahelreaktsiooni".

Inimese suhtes osutatud tähelepanu ja hoolitsuse määra ei saa mingil moel kindlaks teha. Tuleb lihtsalt alati meeles pidada inimväärikust, olla viisakas, tähelepanelik ja abivalmis. Siis ütlevad südametunnistus ja takt, kuidas tuleb ühel või teisel juhul toimida.

Sotsialistlik humanism nõuab inimeselt rüütellikkust selle sõna parimas mõttes. See tähendab, et kui sinu juuresolekul solvatakse nõrgemat, siis oled sa kohustatud teda kaitsma; sinu kohus on ümbritseda armastuse ja hoolega oma vanemaid; sa pead austama vanemaid inimesi neilt saadud eluhüvede, teadmiste ja kogemuste eest; sinu kohus on aidata nooremail kasvada tugevateks ja ausateks inimesteks. Kõik need on meie ühiselu elementaarsed nõuded. Kuid ka neisse võib kätkeda sügava sisu, täites oma kohust mitte kohustuse pärast, vaid armastuse ja kogu südamega.

Armastada inimesi — see tähendab ühtlasi olla nende vastu nõudlik, aidata neil vabaneda puudustest, kõigest, mis neid alandab. Kas on mõeldav tõeline sõprus ilma otsekohesuseta? Ei, vastastikusele „pattude andeksandmisele", „ütlemata jätmisele" rajatud vahekordades on valskus ja silmakirjalikkus mõõdapääsmatud.

Meie sotsialistlikul humanismil ei ole midagi ühist selle üldise „kristliku armastusega", mida silmakirjalikult jutlustab kodanlik moraal. Just armastus inimeste vastu sunnib meid kogu hingejõuga vihkama neid, kes julmalt ekspluateerivad tööinimesi, rõhuvad rahvaid, ähvardavad

inimkonda sõjakoledustega. Me heidame kõrvale kõlbmatu „kurjale mittevastupanemise" teooria ja oleme valmis võitlema kurja vastu selle ainukese relvaga, mida kurjus tunnustab — jõu relvaga.

§ 47. Sõda mineviku igandítele!

Meie ühiskonnal on tugev tervis ja talle on võõrad kapitalismile omased haigused. NSV Liidus ei ole sotsiaalset pinda individualismile, ahnitsemisele, muidusöömisele ja teistele kodanliku moraali avaldustele. Kuid nende haiguste jäljed on veel säilinud mineviku igandite kujul, mis tekitavad kommunistlikule ülesehitustööle suurt kahju.

Kõige kurjemad.

Umbes kolm neljandikku NSV Liidu elanikkonnast on sündinud ja üles kasvanud nõukogude võimu ajal. Kust siis võivad keskealistel ja noortel inimestel, kes pole kapitalismi ajal elanud, pärit olla mineviku igandid?

Me teame, et inimeste teadvus jääb oma arenemises ühiskondlikust olemisest mõningal määral maha. Sellepärast säilivad mineviku igandid veel kaua aega pärast seda, kui kaovad neid sünnitanud majanduslikud tingimused. „Mineviku sünnimärgid", mis on saanud harjumuste, traditsioonide jõu, otsekui klammerduvad uue maailma külge, kanduvad ühelt inimeselt teisele üle ja püüavad kõigest väest uues ühiskonnas kanda kinnitada. Lisaks sellele ei tohi unustada, et vanu kujutlusi, ideid ja tavasid toetab kodanlik mõju väljastpoolt.

Ühiskonnavastased nähtused on seotud ka sellega, et meil esineb veel elukondliku iseloomuga raskusi.

Võtkem näiteks niisugune muidusöömise erikuju nagu spekuleerimine; seda võib esineda ainult senikaua, kuni meil ei jätku ühtesid või teisi kaupu. Mida lähemale me jõuame küllusele, seda vähem on spekuleerimisvõimalusi. See ei tähenda muidugi, et me peame leppima spekulantidega — parasiitidega, kes elavad võõra töö arvel.

Vana maailma teiseks vastikuks sünnitiseks on väikekodanlikkus. Selle olemuseks on ideetus, ükskõiksus kõige vastu peale oma „mina".

Kirjanik Bruno Jassenski on oma romaani «Ükskõiksete vandenõu» epigraafiks valinud sõnad: «Ära karda vaenlasi — halvemal juhul võivad nad su tappa; ära karda sõpru — halvemal juhul võivad nad sind

reeta; karda ükskõikseid — nad ei tapa ega reeda, kuid ainult nende vaikival nõusolekul eksisteerib maailmas reetmine ja tapmine.»

Väikekodanlane suhtub ükskõikselt kollektiivi ja ühiskonna huvidesse. Töös huvitab teda ainult võimalus saada eluhüvesid, seepärast lubab ta igasugust ebamajanduslikkust, kui ta ei kanna selle eest otsest vastutust. Väikekodanlane ei liiguta sõrmegi selleks, et astuda välja ebaõigluse vastu või omakasupüüdmatult aidata teist inimest.

Väikekodanlane on mitmepalgeline. Olgu toodud siinkohal näide, millest kirjutati ajalehtedes. Kuulus nõukogude skulptor pärandas surres kõik oma teosed riigile tasuta. Kuid ta ei jõudnud oma tahet ametlikult vormistada ja seda kasutades hakkasid tema järeltulijad oma isa kunstipärandit tükkhaaval müütama... Või teine juhtum: teise linna kolides tahtis abielupaar naabreile oma viljapuid kolmekordse hinnaga ära müüa; kui see korda ei läinud, raiusid nad puud maha. Raske on leida sõnu, et väljendada kogu vastikust, mida tekitavad need väiklased hingekesed.

Kui väikekodanlikkus — lõppude lõpuks on see eraomandusliku instinkti väljendus — esineb niisugusel avalikul kujul, on tema vastu kergem võidelda. Kahjuks tungivad väikekodanlikud jooned vahel ka üldiselt mitte halbade inimeste teadvusse. Kas igaüks teist võib kätt südamele pannes öelda, et tema südametunnistus on puhas, et ta ei ole kunagi toiminud ebaõiglaselt oma mugavuse või lihtsalt meelerahu pärast. Kui sa tööl korralagedust nähes vaikid, on see väikekodanlikkus. Sa nägid, kuidas huligaan solvas naist, kuid läksid sellest vaikides mööda — ka see on väikekodanlikkus. Märkasid, et masinad kolhoosis lahtise taeva all roostetavad, sallid seda — see on väikekodanlikkus. Just väikekodanlik ükskõiksus on suurel määral süüdi selles, et niisugused vana maailma igandid, nagu bürokratism, altkäemaks, karjerism ja tallalakkumine on visad kaduma. Nad võivad säilida ainult seal, kus neid sallitakse, kus nende vastu ei võidelda.

Määratut kahju tekitab ühiskonnale alkoholi kuritarvitamine. Joomine on huligaansuse ja varguse üks peamisi põhjusi. Statistika näitab, et enamik kuritegusid pannakse toime joobnud inimeste poolt. Joomise seaduspäraseks tagajärjeks on rasked ja pikaajalised haigused, kvalifikatsiooni kaotus, ühiskondlik hukkamõist. Joodik toob oma käitumisega lahkhelid perekonda, ei lase inimestel rahulikult töötada ja puhata.

Mineviku iganditest jagusaamine.

Kommunism ja mineviku igandid on kokkusobimatud, vana maailma „sünnimärkidele" lõppu teha võib aga ainult kogu rahva ühiste jõupingutustega.

Vladimir Iljitš Lenin kirjutas: „Ainult tööliste ja talupoegade *massi* vabatahtlik ning kohusetruu koostöö, mida tehakse revolutsioonilise vaimustusega *rikaste, sulide, päevavaraste, huligaanide* arvele võtmise ja kontrolli alal, suudab võita need neetud kapitalistliku ühiskonna jäänused, need inimsoo jätised, need lootusetult roiskunud ja raiskuläinud ühiskonnaliikmed, selle taudikolde, katkupesa, mädapaise, mille kapitalism on jätnud pärandiks sotsialismile."

Kommunistliku ülesehitustöö edusammud loovad vajalikud tingimused mineviku iganditest jagusaamiseks. Samal ajal on vaja teha visa kasvatustööd iga inimesega: kollektiivide ülesandeks on aidata neil, kes kannavad endas mineviku igandite koormat, sellest koormast vabaneda. Siin on kord vaja sõbralikku nõuannet, kord hoiatust või teravat seltsimehelikku kriitikat. Jultunud muidusööjate, kurjategijate, huligaanide, usumäratsejate-sektantide ja teiste ühiskonnale ohtlike elementide suhtes rakendatakse nüüd ja tulevikuski karme karistusvahendeid.

Ideelises võitluses kapitalismi igandite vastu kuulub juhtiv koht ühiskondlikele organisatsioonidele. Nende käsutuses on niisugused võimsad amoraalsete tegude vältimise ja inimese parandamise vahendid, nagu ühiskondlik arvamus ja veenmine.

Veenmine ühendab endas kommunistlike moraalinormide selgitamise ja suure nõudlikkuse inimese suhtes. Veenmise jõud on pidevuses ja süstemaatilisuses, selles, et tema aluseks on inimeste usaldamine. Tihti on veenmine ja usaldus tugevamad kui administratiivse mõjutamise vahendid.

Parim veenmisvahend on positiivne eeskuju isiklikus ja ühiskondlikus elus. Kui inimene elab ja töötab kommunistliku moraali põhimõtete järgi, siis ei suhtu ta amoraalseisse tegudesse ükskõikselt, vaid astub välja au ja südametunnistuse kaotanud inimeste ning huligaanide vastu, pärib aru inimeselt, kes elab üle oma sissetulekute, paljastab ebaseaduslikkust ning bürokraadi ja karjeristi omavoli.

Amoraalse käitumisega inimene on enamasti argpüks.

Ta kardab avalikkust ja paljastamist, toimides Molière'i Tartuffe'i põhimõtte järgi: „Kes patustab vaikselt, see ei tee pattu." Seal, kus ausad inimesed ilmutavad printsipiaalsust, tegutsevad julgesti ja järjekindlalt, taganeb vale alati.

Üheksanda klassi õpilased sattusid tööpraktikale kauplusse, kus ostjaid kaalumisel peteti. Õpilased hakkasid müüjaid häbistama. Kuid selgus, et ostjate petmine oli siin muutunud süsteemiks. Et end õpilaste kallaletungide vastu kaitsta, hakkas kaupluse juhataja tütarlapsi süüdistama, et need ei taha töötada. Koolis ja rajooni haridusosakonnas ei osutatud neile kohe abi. Kuid õpilased ei loovutanud positsioone ja saavutasid selle, et kauplusse saadeti juurdlusbrigaad. Korralagedus paljastati ja süüdlased said karistuse.

Ühesõnaga, mineviku igandite lõplik väljajuurimine sõltub otseselt sellest, kui sallimatud me oleme pahede suhtes.

Võitlus religioossete eelarvamuste vastu.

Kõige tugevamini inimese teadvusse juurdunud mineviku igandite hulka kuulub religioosne ebausk. Kirik, mitmesugused sektid (kelledest igaüks kuulutab õigeks ainult oma „õpetuse") teevad aktiivset tööd, püüdes võita religiooni poolele uusi inimesi. Oma propaganda jaoks kasutavad kirikutegelased ära loodusõnnetusi, inimese häda ja õnnetusi, ükskõikset suhtumist temasse. Võltsi osavõtlikkuse ja kaastundega meelitavad nad usklike hulka meeleheitest murtud inimesi, pöörates erilist tähelepanu noorsoole.

Religioosne maailmavaade pole mitte ainult ebateaduslik, vaid ka reaktsiooniline. Jutlustades oma moraali, kisub religioon töötajad eemale aktiivsest võitlusest kommunismi eest, takistab uue inimese kujunemist. Nagu sajandeid tagasi, nii põlvitab usklik nüüdki omaenese rumaluse ees ja halab alandlikult: „Issand, heida armu oma sulastele! Issand, anna andeks!" Pimedusejüngrite deviisiks on saanud Calvini sõnad: „Uskliku rumalus on parem kui targutleja julgus."

Religioon seab usu teadmistest kõrgemale. Sellega aheldatakse inimese loovad jõud, sisendatakse temasse tuima alistumist „saatusele", inimeste energia suunatakse palvetele, kiriklike kombetalituste täitmisele ja paastumisele. On usulahke, mis keelavad oma liikmetele õppimise, ühiskondlikesse organisatsioonidesse astumise, kino ja teatrite külastamise, raamatute ja ajalehtede lugemise jne. Mõningais sektides juurutatakse metsikuid ja ebainimlikke kom-

beid, mis muudavad inimesed füüsiliselt ja moraalselt sandiks ning toovad sageli kaasa kas enneaegse surma või vaimuhaiguse.

Üks esimesi seadusandlikke akte pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu oli dekreet kiriku lahutamise kohta riigist ja kooli lahutamise kohta kirikust. Kuid meie ühiskond ei ole sellega piirdunud. Ideoloogilise töö üheks tähtsamaks lõiguks on saanud *teaduslik-ateistlik propaganda.*

Võitlus religiooni vastu aga ei ole mitte võitlus usklike vastu. Hoolimatus ja religioossete tunnete solvamine tekitavad usklikes viha ja põhjustavad fanatismi. Usklikud on suures enamikus ausad inimesed ja neid tuleb aidata ebausust vabaneda.

Religioon, mis V. I. Lenini sõnade järgi on „kõlbmatu ühiskonnakorra kõlbmatu produkt", tuleb nõukogude inimese elust kõrvaldada. Meie rahval on ainult üks usk — usk oma töösse, oma loovasse jõusse ja inimmõistuse piirituisse võimalustesse.

§ 48. Kommunistlik moraal ja isiklik elu.

Isiklik elu ei ole eraasi.

Moraalisuhete sfäär on väga lai: ta hõlmab tööalase ja ühiskondliku tegevuse kõrval ka isiklikku ja perekonnaelu.

Isiklik elu on see sotsiaalne keskkond, milles inimene elab siis, kui ta ei ole seotud tootmis- ja ühiskondliku tegevusega, on nii-ütelda jäetud iseenda hooleks. Kerkib küsimus, kas ei ole siis isiklik elu lihtsalt iga inimese eraasi. Ei, isiklik elu on tugevate niitidega seotud ühiskondliku eluga, moodustab nagu selle osa. Igaühele on selge, et isiklikus elus kujunevad paljud inimese iseloomujooned, igapäevase elu heakorrast sõltub inimese meeleolu ja töövõime. Kõik see avaldab üsna suurel määral mõju tema moraalsele palgele, suhtumisele töösse ja kollektiivisse.

V. Majakovski kirjutas õigesti:

Maad kahurimürskega künda —
pole ainuke sõja vorm.
Ei!
Pliidi, pottide korteri
rünnak
mitte vähem
ei ohusta
meid.

Kes ei pidanud
sellele
vastu,
magab patjades —
rahulik meel,
kommunistliku
maailma vastsust
niipea
ei taju
see veel.

Igapäevase elu määrab ühiskonnakorra iseloom. Sotsialism hävitas vana elulaadi alused: kõrtside ja mülgaste, peeruvalguse ja kiriku, kaardimängu ja harimatuse asemele on astunud klubid, teatrid, kultuuriülikoolid, heakorrastatud elamud, raamatud, elekter ja televisioon.

Kuid oleks vale mõtelda, et kommunistlik elulaad kujuneb automaatselt, sedamööda kuidas luuakse vastavad materiaalsed tingimused. Tema võit sõltub inimestest enestest, nende kultuuritaseme tõusust, kommunistliku moraali põhimõtete omaksvõtmisest nende poolt.

Vähe on sellest, et ehitame uusi ilusaid maju ja kvartaleid, tuleb õppida neis ka ilusasti, uut moodi elama. Selleks on aga vaja armastusega heakorrastada ja haljastada iga tänav, iga õu; saavutada, et sööklad, kauplused, elutarbelise teenindamise ateljeed ja töökojad tõeliselt rahuldaksid elanikkonna vajadusi, selleks tuleb vabatahtlikult täita sotsialistliku ühiselu reegleid.

Meie maal areneb üha laiemalt liikumine kommunistliku elulaadi eest. Avaliku korra kindlustamiseks organiseerivad töötajad rahvamalevaid. Majavalitsuste juures loodud initsiatiivgrupid organiseerivad majaelanike võitlust elamute hoidmise ning hoovide ja tänavate heakorrastuse eest. „Heade teenete bürood", mida kõikjal luuakse, osutavad abi üksikutele perekondadele laste eest hoolitsemisel ja majapidamises.

Korraldades oma igapäevast elu, õpime õigesti kasutama üha pikenevat vaba aega. Tunduv osa sellest kulub lugemisele ja oma teadmiste täiendamisele, ühiskondlikule tööle, kunstile ja spordile. Kuid paljud ei rahuldu enam pealtvaataja, lugeja või kuulaja osaga. Nad õpivad ise pintslit käsitsema, proovivad oma jõudu kirjanduses, esinevad laval, võtavad osa spordivõistlustest.

Kõik see annab tunnistust sellest, et uus, kommunistlik element tungib üha võimsamalt meie igapäevasesse ellu.

Perekond ja abielu. Määratu suurt osa inimese elus etendab perekond, ühiskonna algrakuke, mille aluseks on sugulussuhted. Perekond on tihedasti seotud majandusliku ja sotsiaalse korraga. Ta nagu kordab miniatuuris kehtiva korra põhijooni.

Sotsialism vabastab perekonna eraomanduslike suhete köidikuist. Rahalised kaalutlused loovutavad koha loomulikele inimtunnetele. Abielu majanduslikel kaalutlustel peetakse meie ühiskonnas ebanormaalseks, amoraalseks nähtuseks. Sotsialistlik revolutsioon vabastas naise, andis talle mehega võrdsed õigused.

Meie rahvamajanduses töötab ligi 50 miljonit naist: 15 miljonit naist on ametis tööstuses, ehitustel ja transpordis, 20 miljonit põllumajanduses, 7 miljonit teaduse alal. Kolm neljandikku meie maa arstidest on naised. Ligi 3000 naiskolhoosnikule on antud sotsialistliku töö kangelase aunimetus ja 24 naist on autasustatud kahe kuldmedaliga «Sirp ja Vasar».

Õlg õla kõrval mehega võtab naine aktiivselt osa kommunistlikust ülesehitustööst. Tema ees on pärani lahti ühiskondlike huvide maailm. Selle tulemusena on kadunud alus, millele mineviku abielus tugines naise vaimne ja majanduslik sõltuvus mehest. Seda suurema tähtsuse on omandanud perekonna moraalsed ja ideelised alused: armastus, sõprus, abikaasade vastastikune austamine, nende vaadete, huvide ja kalduvuste ühtsus. Nõukogude inimene otsib ja leiab perekonnas mitte omakasu, vaid kõlblate vajaduste rahuldamist armastuses ja sõpruses lähedaste inimeste vastu.

Armastusel on inimese elus tähtis koht. Ta kehastab endas suurt rõõmu, võimsat energialätet ning sügavaid moraalseid kohustusi.

V. I. Lenin mõistis kõige otsustavamal kombel hukka kodanliku „vabaarmastuse" loosungi, mis õigustab seksuaalset lodevust. Armastus on suur ja õilis tunne, mis nõuab jäägitult kogu inimest. Ärge söandage seda peenrahaks vahetada.

Sellest on hästi kõnelnud kirjanik Liidia Obuhhova: «Kui Lermontov ütleb, et ta «armastas kogu hingejõu pingega», siis tuleb luuletaja sõnade üle tõsiselt järele mõtelda. Mitte mööduvat erutust, mitte nooruslikku kiindumust, mis on suunatud kord ühele, kord teisele — ehkki see toob endaga hulgaliselt kaasa sügavaid ning puhtaid elamusi — ei saa veel armastuseks pidada. Armastus — see on just nimelt «kogu hingejõu pinge», olukord, kus inimesel moraalselt ja füüsiliselt on või-

matu elada ilma teise inimeseta. Kuid niisugune tunne ei tule korrapealt ja nõuab kontrollimist. Ärge kartke, et liigne rangus kustutab selle; mida kallimalt me omandame teise inimese (nende jõupingutuste mõttes, mida me tema pärast teeme), seda lahutamatumalt põimub ta kogu meie olemusega. Kuid ärge uskuge ka seda, nagu õigustaks kirg igasuguseid arutuid samme: need tulevad sisemisest talitsematusest või koguni teesklusest.»

Keegi ei saa anda valmis retsepti, kuidas tuleb armastada. See tunne on sügavalt individuaalne, alati uus ja värske, avaldub alati erinevalt. Võib soovida ainult üht: igasugustes olukordades — nii kõige kibedamates kui ka kõige õnnelikumates — säilitada tunnete terviklus ja inimväärikus. Ja mitte rüvetada ennast väiklaste, alatute tegudega. Neid plekke on pärast raske maha pesta.

Võidakse ütelda: armastusest võtavad osa ju kaks inimest, mis on ühiskonnal sellega asja? Muidugi oleks jäme ja lihtsalt ebasünnis segada end armunute intiimelu kõigisse külgedesse, kontrollida kõiki nende samme. Ja seda keegi ei nõuagi. Kuid armastus ei ole mitte ainult „isiklik asi". „Armastusest võtavad osa kaks," ütles V. I. Lenin, „ja tekib kolmas, uus elu. Siin peitub ühiskondlik huvi, tekib kohustus kollektiivi suhtes." Armastuse loogiliseks jätkuks, tema edasiarendamiseks ja süvendamiseks on perekond ja laste kasvatamine.

Abiellumine on väga vastutusrikas samm, mis nõuab inimeselt vaimset küpsust ja paneb talle tõsiseid kohustusi ühiskonna ees. Vahel abielluvad noored inimesed liiga varakult, ilma et nad oleksid veel mõistnud neid kohustusi või et neil oleks võimalusi neid täita. On ju tõsi, et perekonna ülalpidamiseks on vaja ainelisi vahendeid ja teatud tingimusi. Vanemate arvel elamine on omal kombel ülalpeetavana elamine, see ei sobi nõukogude inimesele. Perekond toob abikaasadele ka majanduslikke muresid: tuleb osta toiduaineid, valmistada toitu, pesta toidunõusid. Ja kõik see nõuab palju aega. Noored, kes on abiellunud, ilma et oleksid kõike seda arvestanud, ja kes pole veel omandanud eriala ega õpinguid lõpetanud, lähevad kas lahku, suutmata taluda raskusi, või toovad õigustamatu ohvri: jätavad õpingud sinnapaika, lähevad niisugusele tööle, mis neid ei huvita jne. Sellepärast ei tulegi abiellumisega kiirustada, isegi mitte siis, kui sinu kõrval on tõeline sõber ja sinu tunded on juba kontrollitud. Tuleb oodata seni, kuni seisad kindlalt oma jalgel ja võid ütelda: «Jah, ma suudan täita kõik kohustused, mis perekonnaelu mulle peale paneb.»

Vahel avaldatakse mõtet, et kommunismi ajal võtab ühiskond laste kasvatamise täielikult enda peale ja perekond vabaneb sellest ülesandest. Tõsi küll, laste ühiskondlik kasvatamine omandab meil üha suurema tähtsuse ja

muutub tulevikus laste kasvatamise peamiseks vormiks. Kuid see ei tähenda, et perekond ei võta sellest tähtsast asjast enam osa. Keegi ei saa ju ära kaotada vanemate ja laste vastastikust armastust, nende vajadust omavahelise suhtlemise järele. Igaüks teab, kui suurt osa etendab lapse elus ema hool. Oleks lihtsalt rumal loobuda vanemate võimsast moraalsest mõjust lapse teadvuse ja moraalsete omaduste kujunemisele.

NLKP programm näeb ette terve ürituste kompleksi nõukogude inimeste igapäevase elu parandamiseks. Nende ürituste elluviimine kindlustab nõukogude perekonda, mis puhastab end vana moraali igandeist ja saab veel suuremal määral inimõnne koldeks.

§ 49. Inimeses peab kõik olema kaunis.

Inimese igakülgne ja harmooniline arenemine eeldab vaimse rikkuse, moraalse puhtuse ja kehalise täiuslikkuse ühendamist.

Vaimne rikkus. Kommunistliku ühiskonna inimese vaimse rikkuse aluse moodustavad teaduslik maailmavaade ja kõrge ideelisus. Meie ideelisus ei ole mitte pime usk, mida nõuab religioon, mitte fanatism, mis eeldab mõtlematut käsutäitmist. Uus inimene, kes tugineb looduse ja ühiskonna arenemise seaduste selgele mõistmisele ja rakendab neid oma praktilises tegevuses, on teadlikult veendunud kommunismi täielikus võidus.

Teine joon, mis iseloomustab vaimset rikkust, on teadmiste mitmekülgsus. Ei tohi muidugi arvata, et iga ühiskonnaliige on suuteline omandama teadust kogu tema ulatuses ja tundma kõiki teaduse, tehnika ja kunsti saavutusi. Jutt ei ole sellest. Polütehniline haridus annab uuele inimesele põhjalikud teadmised teaduste ja tootmise alustest, aitab tal kiiresti leida oma kutsumuse, saada heaks spetsialistiks mis tahes alal.

Vaimne rikkus on mõeldamatu ka ilma ilukirjanduse ja kunsti tundmiseta, ilma oskuseta leida ja mõista ilusat, „luua ilu". Kõik see moodustab *esteetilise kasvatuse* olemuse.

Veel võib kahjuks kohata arvamust, et ainult teaduse ja tehnikaga tegelemine kujutab endast teatud väärtust, kirjandus ja kunst aga on lihtsalt «ilutsemine». See on ebaõige seisukoht. On teada, et meie kosmosekangelaste tee tähtede juurde ei kulgenud mitte ainult keerukate

mehhanismide, laboratooriumide ja matemaatiliste arvutuste kaudu, vaid ka lemmikpoeemide, -romaanide ja -filmide kaudu. Enneolematus kõrguses, kosmoselaeval määratu kiirusega lennates imetlesid nõukogude inimesed Maa ilu, meenutasid ridu lemmikluuletustest, armsaks saanud lauluviise.

Kuid miks ei vaimusta suurepärased kunstiteosed võrdsel määral kõiki inimesi? Ühed vaatavad kunstniku pilti erutusvärinaga ega suuda oma elamusi varjata. Teised lähevad mööda, teosele vaevalt pilku heites. Küsimus ei ole mitte ainult selles, et igaüks jõuab ilu mõistmisele oma teed mööda. Ka ilu mõistmine ise nõuab vaeva. Selleks et kunsti nautida, peab olema kunstiliselt haritud inimene, tundma kas või tähtsamaidki kirjandus- ja kunstiteoseid, arendama oma vastuvõtlikkust ja fantaasiat.

Esteetiline kasvatus mitte ainult rikastab meie vaimset maailma, vaid ka õilistab meid. Mida sügavamalt inimene tungib ilu maailma, mida tugevamini ta tunneb selle maailma mõju, seda puhtamaks ja paremaks muutub ta ise, seda loomulikumaks saab tema vajadus allutada oma vaated ja teod kommunismi õilsatele moraaliideaalidele.

Moraalne puhtus. NSV Liidu astumine kommunismile ülemineku perioodi tähistas suuri muutusi nõukogude inimeste moraalses teadvuses. See võimaldas meie parteil esmakordselt teaduslikult formuleerida uue inimese moraalse palge jooni. Need on võetud NLKP programmi *kommunismiehitaja moraalikoodeksina:*

ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks: kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma;

igaühe hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest;

suur ühiskondlik kohusetunne, sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes;

kollektiivsustunne ja üksteise seltsimehelik abistamine: üks kõigi ja kõik ühe eest;

humaansed suhted inimeste vahel ja üksteisest lugupidamine: inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend;

ausus ja siirus, kõlbeline puhtus, lihtsus ja tagasihoidlikkus isiklikus ja ühiskondlikus elus;

üksteisest lugupidamine perekonnas, hoolitsus laste kasvatamise eest;

sallimatus ebaõigluse, muidusöömise, ebaaususe, karjerismi ja ahnitsemise suhtes;

kõigi NSV Liidu rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse;

leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.

Neis kõlbelistes printsiipides väljenduvad mitte ainult revolutsioonilise proletaarse moraali nõuded, vaid ka üldinimlikud kõlblusreeglid, mis rahvahulgad on aastatuhandete jooksul välja töötanud võitluses sotsiaalse rõhumise ja kõlbeliste pahede vastu.

Ja seepärast on arusaadav, miks moraalikoodeks on saanud nõukogude inimestele nagu moraalikompassiks. Ta vastab täpselt küsimusele: missugune peab inimene olema? Tema jõud on just selles, et siin kirjapandud moraalinormid ei ole ainult harras tulevikusoov, vaid et need on juba täna vajalikud igale kommunismiehitajale ja kehastuvad eesrindlikes inimestes, meie aja kangelastes. Moraalikoodeks aitab kollektiivil ja igal üksikisikul kindlaks määrata ühe või teise teo, oma käitumisjoone õigsust. Nõukogude inimene väärib meie aega, ta mitte et võtab lihtsalt omaks kommunistliku ideoloogia ja kõlbelised printsiibid, mõistab kodumaa ülesandeid ja püüdlusi, vaid ta kujundab ise aktiivselt ühiskonna vaimset elu, võitleb tema ideaalide ja printsiipide eest, arendab ja juurutab endas ning oma seltsimeestes kõrgeid vaimseid omadusi.

Elada kommunistlikult tähendab vastutada kõige eest, mis meid ümbritseb.

„... tuleb aeg, millal inimesed hakkavad üksteist imetlema, kui igaüks on nagu täht teiste ees! ... Siis elatakse tões ja vabaduses ilu pärast ja parimaiks peetakse neid, kes oma südamega maailma avaramalt hõlmavad, kes maailma sügavamalt armastavad, kõige paremad on kõige vabamad — neis on kõige enam ilu!" nagu ütles M. Gorki oma jutustuses „Ema".

Kehaline täiuslikkus. Inimese vaimne ja moraalne täiustumine on lahutamatult seotud tema harmoonilise kehalise arenemisega. Vladimir Iljitš rõhutas vajadust ühendada õpingud ja uurimistöö mitmesuguste spordialadega, täiendada vaimsete huvide mitmekülgsust

võimlemisega, ujumisega, ekskursioonidega, kehaliste harjutustega.

Me tahaksime, et uue inimese rikkale sisemaailmale ja tema õilsatele tegudele vastaks ka tema väline ilme. Kui rikas vaimselt ja puhas moraalselt inimese elu ka on, ilma täieliku kehalise arenguta jääks ta paljudest rõõmudest ilma. See muidugi ei tähenda, et kommunismi ajal oleksid kõik inimesed muinasjutuliselt kaunid. Kuid kõik on terved, karastatud ja mehised.

Tervise säilitamise ja tugevdamise võimsaks vahendiks on kehaline töö, samuti kehakultuur ja sport.

Kui inimene nooruses ja keskeas ei pööra tähelepanu füüsilisele karastamisele ning elamis- ja toitlustamisrežiimile, siis on selle tagajärjeks tavaliselt enneaegne vananemine. Juba neljakümnendais aastais on inimene rasvunud, ta kaebab hingelduse, väsimuse ja peavalude üle. Ja vastupidi, need inimesed, kes tegelevad süstemaatiliselt spordiga ja peavad kinni õigest elamisrežiimist, elavad sagedamini kõrge vanuseni ja paistavad silma suure töövõime, energia, elurõõmu ja aktiivsuse poolest.

Kehakultuuri harrastamine ja tervise tugevdamine valmistavad neid ühtlasi ette tööks ja kui tarvis, ka kodumaa kaitsmiseks. Kehaliselt arenenud inimene omandab vajaliku kutseala kiiremini ja paremini. Tema töö kvaliteet ja tööviljakus on kõrgemad kui inimesel, kes hoidub kehakultuurist ja spordist eemale.

Milline ka on inimese tegevus automatiseeritud tootmise süsteemis, on see lõppude lõpuks kõik seotud liikumisega. Ja kui kaugele automatiseerimine ka jõuab, peavad automaate juhtivail töötajail olema kõrged füüsilised ja tööalased omadused, eelkõige aga kõrged informatsioonitaju piirid, nad ei tohi kiiresti väsida, peavad suutma õigesti, kiiresti, rahulikult ja segadusse sattumata lahendada juhtimisega seotud ülesandeid. Ühtlasi peab automaatikat juhtiv inimene oskama säilitada erksust ka siis, kui talle saabub vähe signaale ja need on monotoonsed. Ta peab olema alati valmis kiireks ja operatiivseks vaheleastumiseks. Nagu näeme, ei seisa asi mitte ainult teadmistes. Keerukaid automaatseadmeid juhtivatele töötajatele vajalike omaduste arendamisel ei etenda kehaline kasvatus ja sport sugugi mitte kõige viimast osa.

Küberneetikateadlased väidavad, et füüsiline töö ei esitanud inimese kehalisele arengule nii mitmekesiseid ja keerukaid nõudeid, nagu esitab kaasaegne, oma olemuselt vaimne töö kõrgesti automatiseeritud keerukate seadmete juhtimisel.

Spordiga tegelemine aitab inimesel omandada paljusid elus vajalikke omadusi, nagu julgus, vastupidavus, otsustavus, enesevalitsus ja leidlikkus. Koos spordi harrasta-

misega kujunevad ka esteetilised maitsed, omandatakse kaunis rüht, liigutuste graatsilisus, paindlikkus, osavus ja täpsus. Suusaretkedel ja turismimatkadel kogetakse sügavamini seltsimehelikkuse tunnet, kollektiivi tähtsust. Pärast tublit puhkust värskes õhus on kergem töötada ja elada. Mõistlikus ühenduses teiste harrastustega on sport inimese kehalise ja vaimse arenemise tähtis tegur.

*

Kommunism on sajandeid olnud rõhutute ja vaevatute unistus. Nüüd saab ta tõelisuseks. Ja inimestel ei tarvitse enam otsida Inimest, nõnda nagu tegi seda põleva laternaga päise päeva ajal kõndides vana Diogenes. Uus inimene on sündinud, ta küpseb ja mehistub. Temale, kommunismiehitajale, saab osaks esimesena elada suurepärases tulevikuühiskonnas.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Miks omistab partei esmajärgulise tähtsuse sellele, et kõigil meie ühiskonna liikmeil kujuneks välja teaduslik maailmavaade?
2. Missugune on enesekasvatuse osatähtsus uue inimese kujunemises?
3. Missugune osa on kollektiivil uue inimese kasvatamisel?
4. Keda me nimetame meie aja kangelaseks ja mispärast?
5. Milles seisab mineviku igandite kahjulikkus ja kuidas nad meie ühiskonnast välja kihutatakse?
6. Missugune peab olema tõeline sõber?
7. Millisena te kujutlete endale kommunistliku ühiskonna inimest?

XX SAJAND-
KOMMUNISMI VÕIDU SAJAND

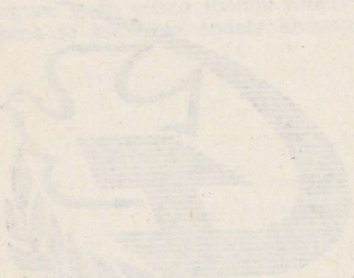

11. PEATÜKK.

SOTSIALISMI MAAILMASÜSTEEM.

Meie maa on suur: ta võtab enda alla ühe kuuendiku meie planeedi maismaast ja siin elab peaaegu neljateistkümnendik kogu maakera elanikkonnast. Kuid üks maa on ikkagi ainult üks maa. Peaaegu kolm aastakümmet lohutas maailma kodanlus end lootusega, et sotsialism jääb Nõukogude Liidu piiridesse. Kodanlikud ideoloogid kirjutasid täis terved mäed paberit, tõestades, et leninism olevat rahvuslik nähtus, mis arenes ainult Venemaa pinnal ja ei kõlba teiste maade ega rahvaste jaoks.

Sotsialistliku revolutsiooni võit reas Euroopa ja Aasia maades pärast Teist maailmasõda näitas nende lootuste alusetust. See võit oli Oktoobrirevolutsiooni järel suurim sündmus käesoleval sajandil. Ulatudes kaugele üle ühe maa raamide, muutus sotsialism *maailmasüsteemiks,* mis tugevneb ja areneb edukalt. Ja selle arenemise kogemused tõestavad kõige paremini, et Lenini õpetus on internatsionaalne, et ta on rakendatav kõigis maades, et ta näitab sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise õiget teed kõigile rahvastele.

§ 50. Sotsialistlik sõprusliit.

Vormid on erinevad, seaduspärasused on ühised.

Konkreetsete tingimuste (majandusliku arengu tase, klassijõudude vahekord, ajaloolised traditsioonid jne.) mitmekesisus põhjustab paratamatult eri maade kapitalismilt sotsialismile ülemineku vormide rikkuse. Nendesamade vormide ja meetodite pimesi kordamine ilma ühe või teise maa iseärasuste arvestamiseta võib tuua sotsialismiüritu-

sele määratu suurt kahju. Seepärast töötab iga kommunistlik partei välja oma poliitika, määrab kindlaks sotsialistlike ümberkujunduste tempo ja valib selle vahendid, arvestades seejuures oma maa iseärasusi. Täielikult on kinnitust leidnud V. I. Lenini prognoos, et ajalugu sünnitab sotsialismile ülemineku kõige mitmekesisemate majanduslike ja poliitiliste vormide külluse.

Selle näiteks võib olla tootmisvahendite ühiskondlikuks omandiks muutumise viiside erinevus. Nõukogude Venemaal kuulutati tehased ja vabrikud riiklikuks omandiks, ilma et nende endistele omanikele oleks antud mingit hüvitust. Teisiti see ei saanudki olla, sest kodanlus ja mõisnikud ei tahtnud milleski järele anda ega nõustunud mingisuguste kompromissidega, nad lootsid oma varad ja võimu jõuga tagasi saada. Hiinas oli olukord teistsugune: suurkodanluse kõrval, kes oli end müünud imperialistidele (niinimetatud kompradoorid), oli siin olemas ka rahvuslik kodanlus, kes võttis osa võitlusest sõltumatuse eest. Kõik kompradooride poolt kokkuriisutud varad eksproprieeris rahvavõim otsekohe. Kuid ettevõtted, mille omanikud ei astunud revolutsiooni vastu välja, muudeti esialgu segaettevõteteks (see tähendab riiklik-eraomanduslikeks), hiljem aga osteti riigi poolt täielikult välja. Tuleb märkida, et tootmisvahendite väljaostmise võimalust nägid ette juba marksismi-leninismi rajajad. Nad ütlesid, et mõnikord on proletariaadil kasulik end kodanluse käest vabaks osta, selleks et halvata kodanluse aktiivseid väljaastumisi sotsialismi vastu.

Kõigest sellest ei tohi aga siiski teha järeldust, nagu tekiks sotsialism igal maal omal, kordumatul viisil. Esiteks kasutatakse paljusid praktikas läbiproovitud sotsialistliku ülesehitustöö mooduseid edukalt kõigis või paljudes sotsialismi teele asunud maades, kusjuures võetakse arvesse nende maade rahvuslikke iseärasusi.

Teiseks, ja see on peamine, on olemas kapitalismilt sotsialismile ülemineku üldised seaduspärasused. Proletariaat võib tootmisvahendid välja osta, võib võtta need enda kätte ilma väljaostuta, võib eksproprieerida kodanluse ühekorraga või järk-järgult. Kuid kõigil juhtudel tuleb tootmisvahendid muuta ühiskondlikuks omandiks — vastupidisel juhul pole sotsialismist juttugi. See ei ole enam valiku küsimus, vaid ühiskonna arenemise seaduspärasus, mida on tõestanud kõigi sotsialistlike maade kogemused.

Sotsialismile ei jõua ilma selleta, kui töölisklass ja tema marksistlik-leninlik partei sealjuures ühiskonda ei juhi, ilma proletaarse revolutsioonita ja proletariaadi diktatuuri kehtestamiseta ühes või teises vormis, ilma töölisklassi liiduta talurahva põhihulkadega ning töörahva teiste kih-

tidega. Majanduslikul alal on põhiliste tootmisvahendite ühiskondliku omanduse kehtestamise kõrval vajalik põllumajanduse järkjärguline sotsialistlik ümberkorraldamine, kogu rahvamajanduse plaanipärane arendamine, mille eesmärgiks on sotsialismi ja kommunismi ülesehitamine ning töörahva elatustaseme tõstmine. On vaja teostada sotsialistlik revolutsioon ka ideoloogia ja kultuuri valdkonnas, luua arvukas intelligents, kes on ustav töölisklassile, töötavale rahvale ja sotsialismiüritusele; likvideerida rahvuslik rõhumine ja kehtestada rahvaste vahel võrdõiguslikkuse ja vennaliku sõpruse suhted. Lõpuks on vaja kaitsta sotsialismi saavutusi välis- ja sisevaenlaste kallaletungide eest, kindlustada — vastavalt proletaarse internatsionalismi põhimõttele — antud maa töölisklassi solidaarsust teiste maade töölisklassiga.

Niisugused on peamised seaduspärasused, mis on kohustuslikud kõigile sotsialismi teele asuvatele maadele. Need seaduspärasused on formuleeritud Moskvas 1957. aastal toimunud kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamise deklaratsioonis.

Ühtsuses on jõud. Iga sotsialistlik maa on sotsialismi maailmasüsteemi üks lüli. Mida vastupidavamad on lülid, seda tugevam on ahel; mida rikkamad ja tugevamad on sotsialistlikud maad, seda võimsam on kogu süsteem.

Ahela tugevus oleneb lülidevaheliste ühenduste tugevusest. Samuti oleneb ka sotsialismi maailmasüsteemi jõud sotsialistlike riikide vaheliste vennalike sidemete tugevusest. Astunud tihedasse liitu, võtnud üksteisel käest kinni, ühendanud oma jõupingutused, on nende jõud kümnekordistunud.

Juba sotsialistliku revolutsiooni võit ise, mis toimus pärast Teist maailmasõda reas maades, sai võimalikuks selle tõttu, et Nõukogude Liit aheldas rahvusvahelise reaktsiooni jõud ega lasknud neil teostada interventsiooni, tõmbas kriipsu peale imperialistide plaanidele lämmatada rahvademokraatlikud riigid majandusliku blokaadiga ja aitas neil luua oma tööstuse.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel sõlmiti NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade vahel majanduslikud kokkulepped ning liidu- ja vastastikuse abistamise lepingud agressiooni puhuks. Kui imperialistlikud suurriigid sõlmisid Pariisi kokkulepped, mis taotlesid Lääne-Saksa militarismi

taassündi ja Saksa Föderatiivse Vabariigi kaasatõmbamist Atlandi pakti, lõid sotsialistlikud riigid 1955. aasta mais oma kaitseiseloomuga liidu — Varssavi Lepingu Organisatsiooni, kelle käsutuses on ühise ülemjuhatuse alla ühendatud relvastatud jõud. Sotsialismimaade ühtsus tagab nende julgeoleku ja järelikult ka *võimaluse sotsialismi üles ehitada.*

Sotsialistlikud riigid esinevad ühtse rindena kõigis tähtsamais maailmapoliitika küsimustes, kaitsevad ühiselt rahu, taotlevad üldist desarmeerimist, abistavad rõhutud rahvaid nende võitluses rahvusliku ja sotsiaalse vabanemise eest. Sotsialistlike maade välispoliitika õilsad eesmärgid kõnelevad ise enda eest, iga riigi hääl on aga rahvusvahelisel areenil mitu korda tugevam, kui ta kõlab vennalike maade häälte ühises kooris.

Sotsialism on töölisklassi ja kõigi maade töörahva ühine üritus. Tema eesmärgiks on saavutada võrdsus ja sotsiaalne õiglus kõigile töötajaile, sõltumata nende rahvusest. Rahvusvaheline töölisliikumine on alati arenenud proletaarse internatsionalismi põhimõtete alusel. Kui sotsialistlik revolutsioon võidab mitmel maal, ühinevad ka nende maade rahvad töölisklassi juhtimisel võitluseks ühise eesmärgi eest. Võitnud proletariaadi klassisolidaarsus leiab väljenduse *sotsialistlikus internatsionalismis* — iga üksiku maa huvide ühendamises maailma sotsialistliku süsteemi arendamise ja kindlustamise ühiste huvidega.

Püüdes sotsialistlikke maid lahutada, nende ühtsust õõnestada, kasutavad meie vaenlased kodanliku natsionalismi mürgist relva. Natsionalistlikud eelarvamused, endised rahvusliku vaenu jäänused ei kao automaatselt koos sotsialistliku revolutsiooni võiduga. Neile rajavadki oma lootused rahvusvaheline reaktsioon ja sotsialistlikes maades leiduvate sisemiste reaktsiooniliste jõudude jäänused.

Just natsionalistlik ideoloogia on toitepinnaks marksismi-leninismi revisionistlikele ja dogmaatilistele moonutustele. Revisionism, mis väidab, et sotsialismi võib ja peab üles ehitama üksinda, lahus ülemaailmsest kommunistlikust liikumisest, kujutab endast suurt ohtu. Revisionismist vähem ohtlik pole ka dogmatism, pahempoolne sektantlik oportunism, mida toidab natsionalism ja mis omakorda toidab natsionalismi. Pahempoolne sektantlik haigus, nagu ütles N. S. Hruštšov, «... muutub ohtlikuks, kuna ta on suunatud kommunistliku liikumise liini vastu niisugustes eluliselt tähtsates küsimustes, nagu sõja ja rahu küsimused, mis puudutavad kogu inimkonna saatust».

Natsionalism toob kahju sotsialistliku sõprusliidu ühistele huvidele, eriti selle maa huvidele, kus ta avaldub, kuna ta pidurdab koostöö arendamist, ei võimalda sotsialistliku maailmasüsteemi kõiki eeliseid täiel määral ära kasutada. Seepärast ongi kommunistlike parteide üks tähtsamaid ülesandeid järjekindel võitlus natsionalistlike vaadete vastu.

Sotsialistliku maailmasüsteemi eelised avalduvad eriti ilmekalt sotsialismimaade majanduslikus koostöös.

§ 51. Sotsialistliku majanduse maailmasüsteem.

Vennalik vastastikune abi.

Iga sotsialistliku maa rahvas on huvitatud sellest, et kõigis teistes sotsialismimaades kasvaksid tööstus ja põllumajandus, tõuseks elanikkonna elatustase. Meie, nõukogude inimesed, tunneme tõsist rõõmu, kui loeme teadaannet selle kohta, et Hiinas on astunud rivisse uus masinaehitustehas, Poolas on tööle hakanud uus kõrgahi, Rumeenias on suurenenud naftatoodang, Bulgaarias on kogutud rikkalik viljasaak... Iga meie sõprade edusamm on ka meie edusamm, on panus ühisesse üritusse.

Sotsialistlike maade edusammud aga sõltuvad suurel määral nende vastastikusest majanduslikust abist, mis esineb mitmekesistes vormides: mõlemale poolele kasulik kaubavahetus, krediidid (laenud), abi tööstusettevõtete ehitamisel, teadusliku ja tehnilise informatsiooni vahetamine.

On loomulik, et niisugust abi annavad teistele esijoones majanduslikult kõige arenenumad maad. Eriti suurt osa etendab selles suhtes meie riik oma võimsa tööstusega, eesrindliku teaduse ja tehnikaga.

Nõukogude Liidu abiga on vennalikes sotsialistlikes riikides ehitatud hulk tööstusettevõtteid. NSV Liit on neile andnud suuri laene, abistab neid spetsialistide ettevalmistamisel, on loovutanud neile mitu tuhat projekti, joonist ja muud tehnilist dokumenti, mis võimaldavad kiiresti tootmist ümber korraldada.

Sotsialistliku sõprusliidu arenenumad maad ei otsi mingisugust erilist tulu abist, mida nad vennalikele riikidele annavad. Nad ei esine ka filantroopidena. Sotsialistlike maade keskel ei ole jagunemist „heategijaiks" ja „ülal-

peetavaiks". Iga maa rahvas mobiliseerib uue ühiskonna ülesehitamiseks eeskätt oma sisemised ressursid. Kuid saavutanud edu, ei hakka ta seda varjama, vaid püüab oma kogemusi ja saavutusi teiste sotsialismileeri maadega jagada. Nõnda kujunevad sotsialistlikus sõprusliidus välja mitmekülgsed vastastikuse seltsimeheliku abistamise suhted.

Tšehhoslovakkia aitab vennalikel maadel arendada tööpingitööstust, Saksa Demokraatlik Vabariik jagab oma rikkalikke kogemusi esmaklassiliste optiliste riistade valmistamise alal, Poola — oma saavutusi mäemasinate valmistamisel jne. Sotsialistlikud maad vahetavad oma toodangut, sealhulgas ka rahvatarbekaupu. Nõukogude inimesed ostavad meelsasti Tšehhoslovakkia jalatseid ja Poola mööblit, Hiina trikotaaži ja Ungari siidi. Aga rahvademokraatiamaades on suur nõudmine meie kellade, fotoaparaatide ja muude kaupade järele.

Sotsialistlikud maad kasutavad üha täielikumalt ära majandusliku koostöö võimalusi. See sotsialistlik maa, kellel on suuremad kivisöe- või naftavarud või kes on omandanud suuremaid kogemusi tööpinkide tootmisel, arendab neid tööstusharusid niisuguse arvestusega, et ta suudaks rahuldada mitte ainult oma, vaid ka teiste vennalike maade vajadusi. Viimased aga omakorda varustavad teda oma toodanguga. Niisugusel moodusel on palju eeliseid: langeb ära vajadus igas riigis ehitada ettevõtteid, et varustada end kõige vajalikuga; tekib võimalus arendada just neid tööstus- ja põllumajandusharusid, mille jaoks on olemas parimad looduslikud tingimused ja mille arendamisel on omandatud suuri kogemusi. Milline ühiskondlike vahendite kokkuhoid, millised perspektiivid majanduse kiireks arendamiseks!

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus.

Ajalooliselt on maailma maade vahel välja kujunenud territoriaalne rahvusvaheline tööjaotus. See tähendab, et maad spetsialiseeruvad teatud kindlate toodanguliikide tootmisele, müüvad neid maailmaturul ja ostavad sealt vastu neil endil puuduvaid toodanguliike. Ei ole raske mõista, et rahvusvaheline tööjaotus on iseendast progressiivne nähtus, sest selle tulemuseks on tööviljakuse tõus.

Kuid kapitalismi tingimustes omandab rahvusvaheline tööjaotus ebaloomulikud vormid. Kodanlus muudab selle

kasumiallikaks, nõrgaltarenenud maade ekspluateerimise vahendiks.

Asumaades ja nõrgaltarenenud riikides püüdsid imperialistid spetsialiseerida rahvamajandust ühe-kahe toodanguliigi tootmiseks. Selle tagajärjel sattusid need maad täielikku sõltuvusse imperialistlikest riikidest, muutusid nende tooraineripatsiks. Sellega avanes võimalus nende maade halastamatuks riisumiseks. Kui näiteks väike Venetsueela, kus toodetakse aastas 300 miljonit tonni naftat, ei saa seda naftat müüa, siis ähvardab teda laostumine ja nälg. Seda naftat aga veavad välja ameerika imperialistid, kes hindavad venetsueellaste tööd oma äranägemise järgi ja selle tõttu jääb maa, kes võiks olla muinasjutuliselt rikas, puruvaeseks.

Teisiti on lugu sotsialismi ajal. Rahvusvaheline tööjaotus vabaneb siin kapitalismi poolt loodud ebaloomulikest kaasnähtustest; ta laieneb ja süveneb. Sotsialism likvideerib ühtede maade ekspluateerimise teiste maade poolt, toob rahvusvahelisse tööjaotusse võrdõiguslikkuse, kõrvaldab antagonistlikud vastuolud maade vahel ja loob tingimused kõigi maade rahvamajanduse harmooniliseks arenemiseks sotsialistliku maailmasüsteemi raamides. Kõik see lubab teha järelduse, et sotsialistliku majanduse maailmasüsteemis kujuneb välja *uut tüüpi rahvusvaheline tööjaotus,* mis aitab kaasa kõigi selle süsteemi maade majanduse üldisele tõusule.

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus kujunes võrdlemisi hiljuti ega ole veel täielikult välja arenenud. Ja see on ka arusaadav: sotsialismileer ei eksisteeri ju veel kaht aastakümmetki, aga selleks et korraldada spetsialiseerimist ja koopereerimist maade vahel, on vaja aega. Saavutatud

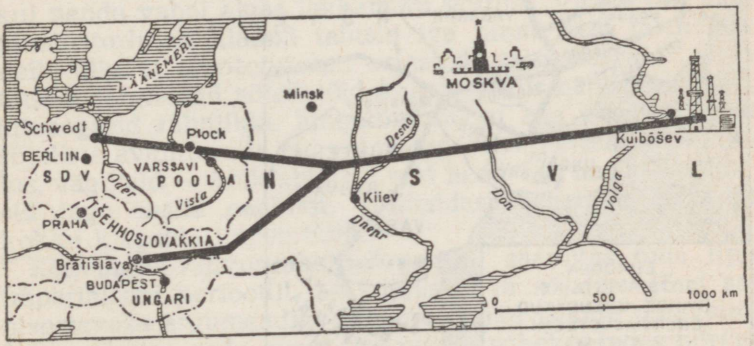

Naftajuhtme „Sõprus" skeem.

on juba palju, kuid veelgi suurejoonelisemad on sotsialistliku tööjaotuse edaspidised arenemisperspektiivid.

Sotsialismimaade majandusliku koostöö keerukate probleemide teadusliku lahendamise eesmärgil loodi ühine organ — Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu.

1962. aasta juunikuus toimus Moskvas Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu istung, millest võtsid osa nõukogu liikmesriikide kommunistlike parteide ja valitsuste juhid. Teinud kokkuvõtte majandusliku koostöö kogemustest, tulid nad järeldusele, et nüüd on juba olemas vajalikud eeldused sotsialistlike maade majandusliku koostöö perspektiivplaani koostamiseks. Käesoleval ajal hakkavad üksikute maade rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanide kooskõlastamise käigus juba kuju võtma rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse kontuurid kuni 1980. aastani. Kõik see tähendab, et rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus on astunud uude arenemisetappi.

Selle etapi üks tähelepanuväärsemaid jooni on võimsate majanduslike komplekside loomine mitme maa ühisel jõul. Näiteks lõpeb 1963. aastal gigantse naftajuhtme «Sõprus» ehitamine, mille pikkus on ligi 5000 kilomeetrit.

Naftajuhe ühendab Volgamaa ja Ukraina Tšehhoslovakkiaga, Poolaga, Saksa Demokraatliku Vabariigiga ja Ungariga. Pikkuselt ületab see tunduvalt maailma suuremad naftajuhtmed — «Suure Tolli» Ameerikas ja «Transaraabia» juhtme (nende üldpikkus on vähem kui 4000 kilomeetrit).

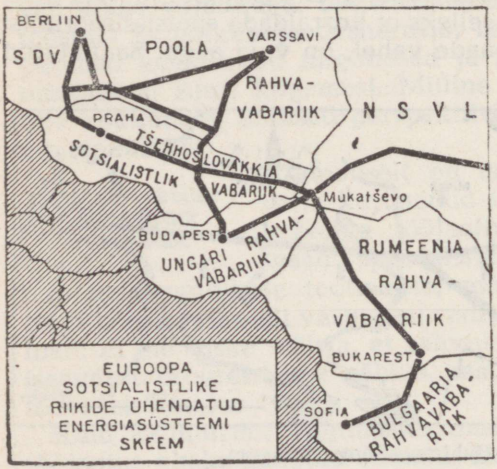

Millist majanduslikku kasu sellest saadakse, seda näitavad arvud. Kui ei oleks naftajuhet, läheks Nõukogude nafta toimetamiseks rahvademokraatiamaadesse 1965. aastal vaja 600 000 25-tonnist tsisterni.

Loomisel on Euroopa sotsialistlike maade ühtne energiasüsteem. Üha selgemalt tuleb ilmsiks V. I. Lenini poolt avastatud «... tendents luua ühtne, terviklik maailmamajandus, mida üldise plaani kohaselt reguleerib kõigi rahvuste proletariaat...».

Sotsialistliku majanduse maailmasüsteemi arenemine ei tähenda hoopiski, et sotsialistlikud riigid isoleerivad end teistest maadest, nii-öelda sulguvad oma ringi. Vastupidi, nad taotlevad vastastikku kasulikku majanduslikku koostööd, kaubanduslike sidemete loomist kõigi riikidega. Võrdõiguslik majanduslik koostöö ei ole üksnes kõigile kasulik, vaid tal on ka suur poliitiline tähtsus, sest ta aitab kaasa rahvusvahelise pinevuse nõrgenemisele ning sõbralike suhete tugevnemisele ja rahu kindlustamisele rahvaste vahel.

Seepärast pooldabki meie riik koos teiste sotsialistlike riikidega kõigi tõkete kõrvaldamist, mis takistavad maailmakaubanduse edasiarenemist. Nõukogude valitsus paneb ette luua rahvusvaheline kaubandusorganisatsioon, mis hõlmaks maailma kõiki piirkondi ja maid, kindlustaks kaubandussuhete arenemise täieliku võrdõiguslikkuse ja vastastikuse kasu alusel.

§ 52. Maailma arenemise otsustav jõud.

Uut tüüpi rahvusvahelised suhted.

Heidame nüüd mõttes pilgu kogu rahvusvaheliste suhete ajaloole. Vaevalt olid maailmas tekkinud esimesed riigid, kui nende vahel algas lakkamatu võitlus. Valitsevad ekspluataatorlikud klassid tahtsid iga hinna eest laiendada neile alluvat territooriumi, orjastada teisi rahvaid. Üksteisele järgnevad sõjad tõid kaasa loendamatuid hädasid, lühiaegseid rahulikke hingetõmbeaegu aga kasutati uute sõjaliste avantüüride ettevalmistamiseks. Pettus, salakavalus, vägivald — kõik abinõud olid head, kui nad võimaldasid jagu saada naabrist, võimaldasid alistada riike ja kokku klopsida impeeriumi.

Röövimine rahvusvahelisel areenil saavutas oma tipu imperialismi perioodil. Majanduslik ja sõjaline jõud sai otsustavaks argumendiks imperialistlike riikide omavahelistes suhetes, seda enam aga nende vahekordades nõrge-

mate maadega. Rahvusvahelised lepingud muutusid imperialistlike poliitikute jaoks tähtsusetuiks paberilipakaiks. Kätt piiblile pannes vandusid need variserid, et neil on naabri suhtes ausad kavatsused, kuid sepitsesid samal ajal igasuguseid intriige tema vastu. „Kapitalistliku süsteemi piirides," ütles Marx, „on ühe riigi võit teise riigi lüüasaamine."

Aga kuidas on lugu kapitalistlike riikide liitudega, sest kodanlikud ideoloogid kiitlevad ju sellega, et niisuguste liitude aluseks olevat osavõtvate maade täielik «üksmeel»? Tõepoolest, imperialistlikud riigid astuvad liitlassuhetesse, kui nende huvid milleski ühte langevad.

Imperialistlikud liidud luuakse agressiivsetel eesmärkidel. Kuid niisugused liidud ei saa olla püsivad, sest iga liitlane püüab kindlustada eelkõige oma egoistlikke huvisid, saavutada ülekaalu teiste liitlaste üle ja sundida neid oma pilli järgi tantsima.

Isegi tänapäeval, kui imperialiste ühendab vihkamine sotsialistlike maade vastu ja hirm revolutsiooni ees, lõhestavad nende liite sisemised vastuolud. Võtkem näiteks Põhja-Atlandi blokk, mille klopsisid kokku ameerika imperialistid ettekäändel kaitsta Lääne-Euroopa riike «kommunismiohu» eest. Ameerika Ühendriigid on oma liitlased välja tõrjunud reast maadest, mis olid nende mõju all — nad on tunginud Lõuna-Vietnami, haaranud enda kätte Iraani nafta jne.

Peamised lootused rajavad imperialistid jõule. Just jõud on see tegur, mis määrab kogu kapitalistlike riikide üksteisele allumise süsteemi ja iseloomu, imperialistlike rahvusvaheliste suhete kogu süsteemi.

Millist kontrasti sellega võrreldes kujutavad endast sotsialistlike maade vahelised suhted! Need pole tavalised sõprussuhted, mitte lihtne liit, vaid täiesti *uut tüüpi rahvusvahelised suhted,* mille juures iga riigi võit on ühtlasi ka kõigi teiste võit.

See muidugi ei tähenda, et sotsialistlike riikide vahel ei teki kunagi vaieldavaid küsimusi, et nende juhid jõuavad alati ja otsekohe ühele ning samale seisukohale. Inimesed ei mõtle šablooni järgi ja isegi siis, kui neil on ühised veendumused, võib nende suhtumine sotsialistliku ülesehitustöö konkreetsetesse küsimustesse omada erisuguseid varjundeid ega tarvitse mitte alati täielikult ühtida.

Kuid selles asi seisabki, et veendumuste ja eesmärkide ühtsus võimaldab ühisel nõul välja töötada ühtsed vaated asjadele, anda sündmustele ühise hinnangu. Sotsialismimaade kommunistlikud ja töölisparteid korraldavad vastastikku konsultatsioone, vahetavad delegatsioone, arutavad üheskoos kõiki neid huvitavaid küsimusi. Aeg-ajalt korraldavad nad nõupidamisi, kus vahetatakse kogemusi, võetakse vastu kooskõlastatud otsuseid nii sotsialismimaade eneste vaheliste suhete kui ka tähtsamate rahvusvaheliste probleemide kohta.

Progressi majakas. Iga sotsialismi teele asuv maa saab tiheda majandusliku ja poliitilise koostöö ning vennaliku vastastikuse abi tõttu võimaluse oma mahajäämus kiiresti likvideerida, sõpradele järele jõuda. 1950. aastal moodustas tööstustoodangu tase Poolas iga elaniku kohta 67 protsenti, 1958. aastal aga juba 75 protsenti NSV Liidu vastavast tasemest. Rumeenias olid need arvud vastavalt 40 ja 50 protsenti, Bulgaarias — 35 ja 40 protsenti. Teiste sõnadega, sotsialismimaade arengutase nivelleerub järk-järgult ja need maad astuvad enamvähem ühel ajal kommunismi kõrgemasse faasi. Iga maa, sealhulgas ka majanduslikult mahajäänud maa, kes on asunud sotsialismi teele, suudab kõige lühema ajaloolise perioodi jooksul teha hüppe edasi, mahajäämuselt progressi. Tähendab, kommunismile üleminek ei veni sajanditepikkuseks, vaid toimub *ühe ajaloolise epohhi piirides.*

Sotsialismimaade majandus areneb ennenägematus tempos. Rahva-Hiina tõuseb kindlalt arenenud tööstusmaade hulka. Tšehhoslovakkia ja Saksa Demokraatlik Vabariik, kes olid ka minevikus tööstusmaad, on nüüd paljude majanduslike näitajate poolest ületanud Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia. Poola, Ungari, Rumeenia ja rida teisi sotsialistlikke riike on muutunud agraarmaast industriaal-agraarmaaks.

Milliseid suurepäraseid edusamme aga on teinud kultuur! Kas võisid minevikus mahajäänud maad unistada näiteks oma teadusest: rahvastiku enamik oli neis ju kirjaoskamatu ja ainult üksikuil rikaste perekondade võsudel oli võimalus saada haridust kuulsais Lääne-Euroopa ülikoolides. Ja kui neist saidki tuntud teadlased, siis töötasid nad välismaal, sest kodumaal ei olnud laboratooriume, kallihinnalisi teaduslikke aparaate ega võimalust teaduslikke avastusi praktikas rakendada.

Nüüd on kõik teisiti. Rahvademokraatiamaades toimub kultuurirevolutsioon, kõige laiemad rahvahulgad omandavad teadmisi, nende hulgast kerkib esile andekaid teadlasi, kirjanikke ja kunstitegelasi.

Teaduslike töötajate käsutuses on täiuslikud laboratooriumid ja esmaklassiline aparatuur, mis võimaldavad teostada kõige keerulisemaid eksperimente. Pekingis, Prahas, Varssavis ja teistes vennalike maade pealinnades on käiku lastud nõukogude teadlaste abiga ehitatud aatomireaktorid. Sotsialismi ajal väljakujunenud rahvaste sõpruse üks suurepärasemaid näiteid on vist küll Ühendatud Tuumauurimise Instituut

Moskva lähedal Dubnas, kus nõukogude füüsikud ja nende kolleegid rahvademokraatiamaadest teevad käsikäes ühist teaduslikku uurimistööd.

Sotsialism avaldab oma saavutustega kasvavat mõju kogu maailma arenemise käigule. 1917. aastal, kui mahajäänud Venemaal võitis sotsialistlik revolutsioon, pidasid paljud Lääne poliitikategelased seda arusaamatuseks. 1923. aasta märtsis, neil töövaimustuse päevadel, kui nõukogude rahvas asetas esimesi telliseid sotsialistliku majanduse alusmüüri, ütles Ameerika Ühendriikide riigisekretär Ch. E. Hughes enesekindlalt:

„Pole lootust, pole alust mõelda, et Venemaa uuesti toibub." On möödunud 40 aastat. NSV Liit on asunud kommunismi laiahaardelisele ehitamisele. Kõikides rahvademokraatiamaades on sotsialistlikud suhted lõplikult võitnud, mõned neist maadest on juba lõpetamas sotsialismi ülesehitamist. Sotsialism pole enam üksik saar kapitalistliku maailma külmas ja vaenulikus ookeanis. See on võimas sotsialismimaade süsteem, mis üllatab oma edusammudega kogu maailma.

Lähemas tulevikus saavutab sotsialistlik maailmasüsteem jõudude ülekaalu kapitalismi üle majanduslikus suhtes. Kindlustades uut tüüpi rahvusvahelisi suhteid, näidates kõigile rahvastele kiire progressi reaalset teed, kaitstes järjekindlalt rahuüritust, muutub ta kogu töötava inimkonna külgetõmbekeskuseks, *maailma arenemise otsustavaks jõuks.*

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Missugune tähtsus on sotsialistliku maailmasüsteemi maade ühtsusel?
2. Uut tüüpi rahvusvaheliste suhete iseärasused.
3. Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse eelised ja arenemisperspektiivid.
4. Millist mõju avaldab sotsialistlik süsteem ühiskondlikule arenemisele kogu maailmas?

12. PEATUKK.

KAHE MAAILMA VÕISTLUS.

Kujutage ette, et ajalugu on tee, mida mööda inimkond sammub. Seljataha on jäänud teetähis pealkirjaga „XX sajand", tähise „1917" juures aga tee otsekui hargneks kaheks: üks haru viib kommunismi suunas, teine haru läheb endises, kapitalistlikus suunas. Vilksatavad mööda aastad täis tööd ja võitlust, ja juba liigubki miljard inimest — kolmandik kogu inimkonnast — kindlalt kommunismi poole, laiendades oma teed ja suurendades kiirust. Kuid järjest aheneval kapitalistlikul rajal kerkivad tõkked, üha sagedamini tuleb paigal tammuda, üha enam on tundemärke, et ees on ummik.

See fantaasiapildike aitab saada kujutlust meie imeväärsest ajast, mil toimub üleminek vanalt ühiskondlikult süsteemilt uuele. Seni kui üleminek pole lõpule jõudnud, eksisteerivad mõlemad süsteemid üheaegselt, toimub kahe süsteemi kooseksisteerimine. Miljoneil kapitalimaade töötajail, imperialistlikust orjusest vabaneda püüdvail rahvastel on võimalik mitte ainult raamatute, vaid ka näitlike eeskujude järgi lahendada enda suhtes eluline küsimus: missugune süsteem on parem? Võetakse tarvitusele kõige lihtsam ja kõige usaldusväärsem valimisvahend — võrdlus. Ja inimesed maakera kõigis paikades arvestavad, vastandavad, kaaluvad. Arvesse võetakse kõik: terasetoodang ja hüdroelektrijaamade võimsus, lennukite kiirus ja Maa kunstlike kaaslaste kaal, maksud ja korteriüür, kirjaoskamatute ja inseneride arv, spordis saavutatud rekordite hulk ning baleriinide meisterlikkus. Kõik see tervikuna kõnelebki sellest, missugune ühiskondlik süsteem võimal-

dab ühiskonnal paremini tootlikke jõude arendada ja annab suuremaid võimalusi rahva heaolu tõusuks.

Teiste sõnadega, kaks süsteemi mitte ainult et eksisteerivad koos, vaid nad *võistlevad*. Kahe süsteemi võistlus saab kogu maailma arenemise teljeks.

§ 53. Sotsialism võidab.

Elektriveduril.

Esimese sotsialistliku riigi tekkimisega kerkis inimkonna ette põnev küsimus: millistel tingimustel toimub võistlus, kahe süsteemi võistlus, milliste vahenditega lahendatakse selle lõpptulemus?

Lenin ütles, kommunistide partei ütles inimkonnale:

— Sündinud on see, mille ajalugu on ette määranud. Kas see kapitalistidele meeldib või mitte, kuid nüüd eksisteerib maailmas kaks vastandlikku ühiskonnasüsteemi. Kuna meil on üks planeet, siis peab kooseksisteerimine olema rahumeelne. Sellest on eluliselt huvitatud kõik rahvad.

— Rahulik kooseksisteerimine ei tähenda, et Nõukogude töölisklass, olles võimule tulnud, lepiks halastamatu kapitalistliku rõhumissüsteemiga, vaataks ükskõikselt pealt oma vendade viletsust kapitalimaades, koloniaalrahvaste kannatusi. Ustavana oma internatsionalistlikule kohusele anname neile moraalset abi, paljastame imperialistlike valitsuste kuritegelikku poliitikat, võistleme kapitalismiga. Kuid see võistlus ise toimub rahulike vahenditega.

— Sotsialismile on võõrad vallutusplaanid, ta ei levita oma mõju sõdade abil. NSV Liit ja teised sotsialismimaad avaldavad peamist mõju maailma arenemisele oma edusammudega majanduslikus ülesehitustöös, rahvahulkade kultuuritaseme tõstmisel, nende elu parandamisel. Oma tööga tõestame, et sotsialism on kapitalismist mitte üksnes õiglasem, vaid mõõtmatult suutelisem arendama edasi tootmist, teadust ja tehnikat, tagama ühiskonna õitsengut. Rahuliku majandusliku võistluse teel jõuab NSV Liit järele kõigile arenenud kapitalistlikele maadele, sealhulgas kõige rikkamale nende seas — Ameerika Ühendriikidele —, ja läheb neist mööda. Ja olles veendunud sotsialismi eelistes elava eeskuju najal, tugevdab kapitalistlike maade töörahvas võitlust oma vabanemise eest, teeb kapitalismile lõpu.

Aga imperialistid ei võtnud kuulda üleskutset rahuli-

kuks võistluseks, kohe algusest peale püüdsid nad viia kahe süsteemi võitlust veriste lahingute tandrile. Ja nüüd, mil sotsialism on kasvanud võimsaks maailmasüsteemiks, ei jäta kõige jultunumad ja arutumad imperialistid lootust hävitada sotsialistlik maailm relva jõul. Mispärast nad kardavad rahulikku võistlust? Vastus on lihtne: seepärast, et nad selles kaotavad, seepärast, et ajaloolised kogemused on ümberlükkamatult näidanud, et sotsialism kasvab ja kosub, kapitalism aga närbub ja kõduneb.

Et selles veenduda, pöördugem kõige objektiivsemate tunnistajate — faktide ja arvude poole.

1919. aastaks sotsialistlik maailm hõlmas 21,7 milj. km² ehk 16% kogu maakera pindalast ja ühendas 138 milj. inimest ehk 7,8% kogu maakera elanikkonnast.	1961. aastaks sotsialistlik maailm hõlmas 35,1 milj. km² ehk 25,9% kogu maakera pind- alast ja ühendas 1072 milj. inimest ehk 35,5% kogu maakera elanikkonnast.

Kahe ühiskonnasüsteemi võistluses omab otsustava tähtsuse majanduse, eelkõige tööstuse areng.

Sotsialistlikku süsteemi kuuluvate maade osa kogu maailma tööstustoodangus moodustas:

1955. aastal — 27%. 1962. aastal — ligi 37%.

Viimastel aastatel toodetakse sotsialistlikes maades peaaegu pool maailma teraviljatoodangust.

NSV Liit ja teised sotsialismimaad jäävad veel maha majanduslikult kõige arenenumatest kapitalistlikest maadest peamiste toodanguliikide tootmises ühe elaniku kohta. Lähemail aastail saadakse sellest mahajäämusest üle. Mis annab meile aluse niisuguseks väiteks? Meie arenemistempo kiirus.

Tööstusliku tootmise aasta keskmine kasvutempo oli aastail 1951—1959 järgmine:

NSV Liidus — 11,95% Kogu sotsialistlikus maailmas — 13,7%	Ameerika Ühendriikides — 3,9% Kogu kapitalistlikus maailmas — 2,2%

Pole vaja tunda kõrgemat matemaatikat, et mõista: sõitja, kes liigub kiirusega 40 kilomeetrit tunnis, jõuab tingimata järele ja läheb ette sõitjast, kes liigub kiirusega 10 kilomeetrit tunnis. Millal see aga sünnib?

Sotsialistlik maailm toodab 1965. aastal ligi pool maailma tööstustoodangust;

1970. aastaks jõuab NSV Liit Ameerika Ühendriikidest ette kõigi põhiliste tööstus- ja põllumajandustoodangu liikide tootmises ühe elaniku kohta;

1980. aastaks toodavad sotsialismimaad ligikaudu kaks kolmandikku maailma tööstustoodangust.

„Mõned ütlevad, et arvud on igavad asjad," rääkis Nikita Sergejevitš Hruštšov NLKP XXII kongressil. „Kuid neid arve, mis näitavad meie süsteemi kasvu, on meeldiv nimetada, ja mulle tundub, et ka meeldiv kuulata. Ma mäletan, et me noorpõlves laulsime: „Me vedur lendab edasi, ta sihiks on kommuun." Nüüd aga liigume meie ja kogu sotsialistlik süsteem edasi mitte enam auruveduril, vaid võimsal elektriveduril. Pole mingit kahtlust, et meie sotsialistlik ekspress jõuab kapitalismist ette ja jätab selle seljataha. Kapitalismil pole sellist jõudu, pole sellist vedu!"

Ent võib-olla pole need arvestused täpsed — mis juhtub siis, kui ka kapitalism läheb äkki üle «elektriveole»?

Muidugi võib ühe või teise kapitalistliku riigi majanduslik arenemine üksikuil ajavahemikel kiireneda. Aga niipea kui soodsad tingimused lõpevad, algab möödapääsmatu langus. Kui meie majandusteadlased kalkuleerisid, millal sotsialism arenenud kapitalistlikele maadele järele jõuab ja neist möödub, tuginesid nad ajaloo poolt kontrollitud andmeile: mitte aasta ega kaks, vaid tervelt 45 aastat on kinnitanud, et sotsialistlik majandus areneb mitu korda kiiremini kui kapitalistlik majandus. Veelgi enam, majandusteadlased ei võtnud arvesse kriiside võimalikke tagajärgi, mis paiskavad kapitalismi tagasi.

Seega näeme, et sotsialism jõuab lähemail aastail kapitalistlikust süsteemist ette tootlike jõudude arengu ja tootmise ulatuse poolest. Sellest aga oleneb kõige otsesemalt niisugune tähtis võistluse näitaja nagu rahva elatustase.

Sotsialism tagab parema elu.

Nõukogude rahva kangelaslik töö on loonud võimsa tööstuse ja arenenud põllumajanduse, mis võimaldavad rahuldada töötajate vajadusi üha kasvaval määral.

Inimesed, kes elavad sotsialismi tingimustes, teavad, et mida paremini nad töötavad, seda rikkamaks ja kaunimaks nende elu muutub. Teisiti on lood kapitalistlikus ühiskonnas, kus rõhuva osa toodetud väärtustest omastab käputäis eraomanikke, kus materiaalseid hüvesid ei jaotata mitte töö, vaid kapitali järgi.

Kõige rikkamates kapitalistlikes maades on keskmine

Sotsialismi-
maailmale
kuulub:
TÖÖSTUS-
TOODANGUST
37%
ÜLE
60%
MAAILMA
KIVISÖEVARUDEST
TERAVILJATOODANGUST
50%
CCCP
ESIKOHT
KOSMOSES
43%
PUUVILLA-
TOODANGUST
LIGI
20%
KARI-
LOOMADEST
90%
MAAILMA RAUAMAAGI-
JA BOKSIIDI-
VARUDEST
50%
MAAILMA
MANGAANI-
MAAGIVARUDEST

tulu iga elaniku kohta seni veel kõrgem kui sotsialismimaades. Kuid selle keskmise tulu taga peitub kisendav ebavõrdsus: käputäis monopoliste saab lõviosa, miljoneile töötajaile jääb aga linnunokatäis.

Püüdes sellest faktist mööda hiilida, reklaamivad kapitalismi kaitsjad Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja mõne teise majanduslikult arenenud kapitalistliku maa kõrget elatustaset, kiitlevad näiteks sellega, et kvalifitseeritud töölised võivad siin isikliku auto või standardelamu omanikuks saada.

Tavaliselt on see võimalik järelmaksu abil: saanud kasutamiseks mingi hinnalisema asja, maksab inimene selle eest mitu aastat tagantjärele. Näib, nagu oleks järelmaksuga ostmine tarbijale iseendast mugav ja kasulik. Kuid kapitalistid ei kasuta seda moodust hoopiski mitte seepärast, et nad tahaksid elanikkonnale head teha — neid sunnib selleks turu kitsus, vähene nõudmine kaupade järele. Järelmaksuga ostmine pole jõukohane kõigile ja on seotud karmide tingimustega: kui inimene on omandanud asja, jääb aga hiljem tööta ega suuda õiendada järjekordseid osamakse, kaotab ta omandiõiguse.

See osa töötajaist, kes saab korralikku palka, ei ela tõepoolest halbades ainelistes tingimustes. Kuid terviku üle ei saa otsustada tema osa järgi, kui see tervik pole ühtlane. Kapitalistlikes maades on töötajate kõrval miljoneid täielikult ja osaliselt töötuid. Kvalifitseeritud tööliste kõrval on mustatöölisi ja farmisulaseid, kes tulevad hädavaevalt ots-otsaga kokku. Valgete kõrval on Ameerika Ühendriikides miljoneid „värvilisi" töötajaid — neegreid, mehhiklasi ja puertoriikolasi, kes saavad sama töö eest mitu korda väiksemat palka. Ameerika võimud näitavad välismaa turistidele meelsasti mugavaid majakesi, milles elavad Fordi autotehaste töölised, kuid ei vii neid heameelega Harlemisse, New Yorgi neegrilinnaossa, kus inimesed elavad kohutavas viletsuses, kus ühe ameerika ajakirjaniku väljenduse järgi „rotid söövad mülgastes inimesi".

Nii nagu osa töölisklassi olukorra järgi ei saa teha otsust kõigi töötajate olukorra kohta, ei saa ka ühe kapitalistliku maa (või isegi maaderühma) elanikkonna elatustaseme järgi langetada otsust elanikkonna elatustaseme kohta kogu kapitalistlikus maailmas. Ameerika Ühendriikide „külje all" asub Lõuna-Ameerika mander, mille töötav rahvastik elab viletsuses. Imperialismi poolt paljaksriisutud Aasia ja Aafrika paljukannatanud maades on isegi keskmine tulu iga elaniku kohta kümme korda madalam kui Ameerika

Ühendriikides ja Lääne-Euroopa maades. Keskmine eluiga mahajäänud maades ei ole üle 30 aasta, mõnel pool (näiteks Aafrikas asuvais kolooniais) on see kõigest 23 aastat.

Kui võrrelda kapitalistlikku süsteemi kui tervikut sotsialistliku süsteemiga, siis on viimane loonud töötajaile võrratult paremad tingimused. Ühelgi kapitalismimaal, isegi kõige rikkamal, ei ole töötajail selliseid hüvesid, nagu õigus tööle ja puhkusele, tasuta haridusele ja arstiabile.

Sotsialistlik süsteem avab piiramatud võimalused rahva heaolu edasiseks tõusuks. Võisteldes kapitalistliku maailmaga, peab ta silmas elatustaset kõige arenenumais ja rikkamais kapitalistlikes maades[1]. Ja tingimata saabub aeg, kus NSV Liidus ja teistes sotsialistlikes maades elanikkonna elatustase tõuseb kõige kõrgemale maailmas. See näitab eriti ilmekalt sotsialismi eeliseid.

Seepärast annab iga edusamm, mis me teeme oma majanduslikus ülesehitustöös, purustava hoobi kapitalismi ebainimlikule kurnamissüsteemile. Meie eeskuju on majakaks eelkõige neile rahvastele, kes vabanevad imperialistlikust orjusest ja seisavad edasise tee valiku ees.

§ 54. Rahvaste vabadusliikumine.

Kolonialismi kokkuvarisemine. Kolonialism on inimkonna tõeline häbiplekk. Süü selle eest lasub täielikult kapitalistlikul süsteemil, sest ainult kapitalismi tingimustes võis juhtuda, et käputäis imperialistlikke suurriike orjastas tohutu suure osa maakera rahvastikust.

Oktoobrirevolutsioon äratas Idamaade rahvad, andis neile jõudu võitluseks rõhujate vastu. See võitlus muutus eriti otsustavaks pärast fašistliku Saksamaa ja Jaapani purustamist Teises maailmasõjas. Võimsa hoobi koloniaalsüsteemile andis suure hiina rahva, samuti korea ja vietnami rahva võit, kes pärast orjastajate minemakihutamist asusid sotsialismi ehitamisele. Sõltumatuse võitsid kätte India, Indoneesia, Birma ja rida teisi maid. Üksteise järel saavutasid koloniaalse Ida rahvad poliitilise sõltumatuse. Eriti „viljakaks" sai selles suhtes 1960. aasta, mis läheb

[1] Loomulikult ei mõelda siin kodanlust, veel vähem monopoliste, kellel on mitmed majad ja autod, isiklikud basseinid, luksusjahid, lennukid... See ei ole normaalsele inimesele vajalik heaolu, vaid parasiitide luksus.

ajalukku „Aafrika aastana", sest sel aastal said riikliku iseseisvuse 17 endist kolooniat Mustal mandril elanike üldarvuga üle 80 miljoni.

Vaatame, kuidas on muutunud maailma kaart 45 aasta jooksul pärast seda, kui Oktoobrirevolutsioon purustas imperialismirinde ja avas kõigile rahvastele tee vabadusele.

Asumaad, poolasumaad ja dominioonid hõlmasid

1919. aastal	1962. aastal
104,5 milj. km²	7,7 milj. km²
ehk 77,2% kogu maakera pindalast,	ehk 5,7% kogu maakera pindalast,
kus elas 1230 milj. inimest	kus elas 50 milj. inimest
ehk 69,2% kogu maakera elanikkonnast.	ehk 1,5% kogu maakera elanikkonnast.

Missugused on rahvusliku vabastuse revolutsiooni liikumapanevad jõud?

Rõhutud rahvaste võitlus imperialismi vastu on muutunud aktiivsemaks asumaade *proletariaadi* ridade kasvu tõttu. Proletariaat kannab oma õlgadel imperialismivastase revolutsioonilise võitluse pearaskust. Proletariaadi mõjul on ärganud maata jäänud ja feodaalide poolt orjastatud *talurahva* teadvus. Töölised selgitasid talupoegadele, et imperialism ja feodalism on liitlased, et feodaalorjusele ei saa teha lõppu, kuni me ei ole vabanenud imperialistlikust ikkest. Nii ühinevad vabadusvõitluses imperialismivastase ja feodalismivastase revolutsiooni ülesanded: revolutsiooni esimene nõudmine on sõltumatus, teine — agraarreform.

Aktiivselt võtab vabadusliikumisest osa noor *rahvuslik kodanlus.* Võõramaine ülevõim piirab tugevasti tema võimalust luua oma ettevõtteid ja suurendada oma kapitale. Kujunevad tingimused imperialismivastaste jõudude ühendamiseks rahvusrindesse. Rahvusrinde selgrooks on töölisklassi ja talurahva liit.

Sotsialistlikud maad annavad suurt abi rahvastele, kes võitlevad oma sõltumatuse eest, õiguse eest ise otsustada oma saatuse üle. Olgu toodud vaid mõningad faktid.

1956. aasta. Inglise ja prantsuse imperialistid organiseerisid agressiooni Egiptuse vastu, kelle valitsus oli natsionaliseerinud Suessi kanali. Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike maade valitsused deklareerisid resoluutselt, et

Aafrika ärkab.
Kunstnik *A. Goltjakov.*

nad ei luba imperialistidel oma vallutusplaane teostada. Inglismaa ja Prantsusmaa olid sunnitud oma väed Egiptusest ära tooma ja agressiooni lõpetama.

1957. aasta. Imperialistid valmistavad ette agressiooni Süüria vastu. Nõukogude Liidu kindel positsioon tõmbab nende plaanidele kriipsu peale.

1958. aasta. Liibanonis ja Jordaanias maabuvad Ameerika Ühendriikide merejalaväe pataljonid, et maha suruda rahva revolutsioonilisi väljaastumisi. Ja jälle sundis agressiooni otsustav paljastamine sotsialistlike maade poolt neid sealt taganema.

1961. aasta. Kuuba. Ameerika Ühendriikides väljaõpetatud ja relvastatud palgasõdurite jõugud tungivad vabaduse saarele. Ja jällegi hoiatas Moskva karmilt Washingtoni, et NSV Liit ei jäta Kuubat hätta. Ameerika imperialistid ei julgenud avalikku interventsiooni ette võtta ning palgasõdurite jõugud purustati.

1962. aasta. Ameerika imperialistid lähevad üle otsesele agressioonile sotsialismi lipu heisanud kuuba rahva vastu. Ameerika Ühendriigid kuulutavad välja Kuuba sõjalise ja mereblokaadi ning ähvardavad teda sissetungiga. Nõukogude valitsuse otsustavad sammud sunnivad Ameerika Ühendriike võtma endale kogu maailma ees avaliku kohustuse mitte rünnata Kuubat ja takistada selles oma liitlasi.

Meil on õigus teha järeldus: *minevikku on läinud need ajad, mil imperialistid võisid karistamatult vabadustarmastavate rahvastega arveid õiendada; maailmas on nüüd olemas võimas jõud, kes on suuteline vägivallatsejaid peatama.*

Võitlus jätkub. Kuid koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine ei tähenda veel kolonialismi täielikku hävitamist. Asi on selles, et imperialistid ei lepi asumaade kaotamisega ja kasutavad mitmesuguseid meeto-

deid, et endiste asumaade rahvaid vana viisi riisuda ja türanniseerida.

Milles see väljendub? Eelkõige imperialistlike suurriikide katsetes upitada noortes riikides võimule neile ustavaid, kolonisaatorite tahet kuulekalt täitvaid inimesi. Seal, kus see neil õnnestub, ei too sõltumatuse väljakuulutamine rahva olukorda märkimisväärseid muudatusi.

Pärast Teist maailmasõda praktiseerivad imperialistid laialdaselt endiste asumaade vägivaldset kaasatõmbamist agressiivsetesse blokkidesse[1]. Sel viisil tahavad nad seal oma ülevõimu säilitada. „Kommunismi eest kaitsmise" ettekäändel on Ameerika Ühendriigid nende maade territooriumile sõjalisi baase ehitanud, need maad sõjavägedega ja „nõuandjatega" üle ujutanud ning dikteerivad neile oma tahet.

Kui aga imperialistidel isegi ei õnnestu säilitada endistes asumaades poliitilist ülevõimu, siis säilitavad nad seal endiselt oma majanduslikud positsioonid ja saavad rahvaste ekspluateerimise arvel määratu suuri kasumeid. Lääne monopolistide iga-aastane kasum nõrgaltarenenud maade ekspluateerimisest on 20 miljardit dollarit. Selle summaga võiks ehitada 40 sellist metallurgiatehast nagu Bhilai kombinaat Indias.

Seepärast ei olegi võitlus kolonialismi vastu veel lõppenud. Alles pärast seda kui on loodud oma tööstus, õpetatud välja oma spetsialistid ja kihutatud minema kapitalistlikud monopolid, võivad noored riigid vabaneda majanduslikust orjusest ja teha lõpu oma rahvuslike rikkuste riisumisele.

Võitluses oma sõltumatuse eest leiavad endiste asumaade rahvad sõbralikku toetust NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide poolt. Meie maa aitas Indial ehitada suurt metallur-

---

[1] Peamine imperialistlik sõjaline blokk on Põhja-Atlandi Liit ehk NATO (ingliskeelse nimetuse *North Atlantic Treaty Organization* algustähtede järgi), millesse kuulub 16 riiki. Teise sõjalisse blokki SEATO-sse (*South East Asia Treaty Organization*) kuulub — kuigi tema nimetuses esineb sõna «Aasia» — ainult kolm Aasia riiki: Pakistan, Tai ja Filipiinid. Peale selle on veel olemas Lähis-Ida blokk. Esialgu nimetati seda Bagdadi blokiks, sest leping selle moodustamise kohta kirjutati alla Iraagi pealinnas Bagdadis. Imperialistid kavatsesid tõmmata sellesse kõik Lähis-Ida araabia maad, kuid need kavatsused kukkusid läbi. Ühe ajakirjaniku sõnade järgi kujutas Bagdadi pakt endast katset «praadida munarooga ilma munadeta». Varsti langes ka Iraak blokist välja ja tuli silti vahetada.

giakombinaati Bhilais ja ehitab kuulsat Assuani tammi Araabia Ühinenud Vabariigis. NSV Liidu abiga ehitatakse kümneid tööstusettevõtteid, teid, haiglaid ja instituute Indoneesias, Birmas, Afganistanis, noortes Aafrika riikides ning paljudes teistes maades. Rahvaste Sõpruse Ülikoolis õpivad noored hindud ja ginealased, araablased ja somaallased, noormehed ja neiud meie planeedi kõigist paikadest. Omandanud hariduse, saanud spetsialistiks, viivad nad õpitud teadmised oma rahva hulka, aitavad neil võidelda majandusliku ja kultuurilise mahajäämuse vastu.

Endiste asumaade asemele tekkinud riigid annavad suure panuse rahu säilitamise üritusse. India, Indoneesia, Araabia Ühinenud Vabariik ning paljud teised Aasia ja Aafrika maad deklareerisid oma ustavust rahuliku kooseksisteerimise poliitikale ja keeldusid osa võtmast agressiivseist imperialistlikest blokkidest. Seepärast on neid hakatud nimetama *neutralistlikeks* maadeks.

Nende maade rahvastel tuleb veel ületada palju raskusi ja leida lahendus keerukatele probleemidele.

Kuni käib võitlus sõltumatuse eest, lähevad mitmesugused klassid ja sotsiaalsed rühmitused koos: neil on ühine vaenlane — imperialism. Aga niipea kui sõltumatus on kätte võidetud, tuleb ilmsiks klassihuvide vastandlikkus. Kodanlus püüab rahva poolt kättevõidetud sõltumatust kasutada oma ülevõimu kehtestamiseks. Ta ilmutab kalduvust kokku leppida imperialismiga ja oma maa feodaalidega rahva kahjuks, püüab kindlustada kapitalistlikku korda, mis põhineb tööliste ja talupoegade ekspluateerimisel.

Mida võib sõltumatutele maadele anda kapitalistlik arenemistee? See tee on rahvaste kannatuste tee. Rahvale saavad osaks kapitalismi vältimatud pahed — kriisid, tööpuudus, rahvahulkade vaesumine. Pealegi on vabanenud maadel sel teel raske likvideerida sajanditepikkust mahajäämust ja saavutada rahvuslikku taassündi.

Mis siis saab? Vastuse sellele küsimusele andis V. I. Lenin. Ta ütles: „...kas me võime õigeks tunnistada väite, et rahvamajanduse arenemise kapitalistlik staadium on möödapääsmatu nende mahajäänud rahvaste suhtes, kes nüüd vabanevad ja kelle hulgas nüüd, pärast sõda, on märgata liikumist progressi suunas. Me vastasime sellele küsimusele eitavalt."

Sotsialistlike maade kogemused näitavad endiste asu-

maade ja poolasumaade rahvastele rahvusliku taassünni ja sotsiaalse progressi sirget ja laia teed. Kuid sellele teele asumiseks on vaja teatud tingimusi. Tähtsaim tingimus on see, et kõik progressiivsed ja patrioodlikud jõud, kes võitlevad imperialismi- ja feodalismivastase demokraatliku revolutsiooni lõpuniviimise eest, kindlustaksid oma liitu. Selle liidu hingeks ja tema peamiseks jõuks on töölisklass. Niisuguse liidu alusel saab luua riigi, mis väljendab rahva määratu enamiku tahet. Ta võib viia võiduka lõpuni võitluse rahvusliku vabanemise ja demokraatlike ümberkorralduste eest ning avab avarad perspektiivid edasiseks sotsiaalseks progressiks. Niisugust riiki nimetatakse *rahvusliku demokraatia* riigiks.

Kolonialismi kokkuvarisemine on sotsialismi maailmasüsteemi tekkimise järel suurim ajalooline sündmus. Ta etendab suurt osa paljude tegurite seas, mis kutsuvad esile kapitalismi üldkriisi järsu teravnemise.

§ 55. Kapitalismi üldkriisi uus etapp.

Kapitalismi üldkriis süveneb.

Paljud kodanlikud teoreetikud, eriti marksismi reetnud parempoolsed sotsialistid, püüavad täie tõsidusega tõestada, nagu oleks kapitalism „muundunud", oma pahedest vabanenud ja tänapäeval järk-järgult „kujuneb ümber sotsialismiks".

Nad vihjavad sellele, et mõningad töötajate kihid omavad kapitalistlike kompaniide aktsiaid (väärtpabereid). Selle põhjal tehakse järeldus, et kapitalism on muutunud «rahvakapitalismiks».

Tegelikult tähendab aktsiakapitali vorm töötajate kasinate hoiuste kasutamist kapitalistide veelgi suurema rikastamise huvides. Omandades ühe või teise kompanii paar aktsiat, võib tavaline inimene parimal juhul loota tühiseid dividende. Tal pole mingisugust mõju: kõiki küsimusi otsustavad suuraktsionärid, eelkõige need, kelle käes on aktsiate «kontrollpakk». Teoreetiliselt peab see kontrollpakk moodustama 50 protsenti kõigist aktsiatest pluss üks aktsia. Kuna aga aktsiad on väikeaktsionäride käes laiali ja viimaste tegevust on absoluutselt võimatu kooskõlastada, siis praktikas on piisav omada 20—30 (mõnikord isegi vähem kui 10) protsenti kõigist aktsiatest, selleks et täielikult juhtida kompanii tegevust. Sel viisil kapitalist nagu kümnekordistaks oma kapitali.

Kui kriisinähtused majanduses kutsuvad börsil esile väärtpaberite kursi languse, siis ostab kapitalist võileivahinna eest kokku väikeosanike aktsiaid ja vabaneb üldse kohustusest neile dividende maksta. Sageli tekitavad kapitalistid ise börsipaanika, kutsuvad esile aktsiate kursi kunstliku languse, et väikeosanikke paljaks riisuda.

Kapitalism on tõepoolest muutunud, kuid muutunud halvemuse poole. Pahed, mis olid talle omased juba tema lapsepõlves, on mitmekordseks kasvanud. Nüüd on alanud kapitalismi üldkriisi uus, kolmas etapp.

Selle tähtsa järelduse tegid kogu maailma kommunistlikud ja töölisparteid tänapäeva maailma arengu sügava marksistlik-leninliku analüüsi alusel. Milles siis seisab tema tähtsus?

Kapitalismi üldkriisi esimene ja teine etapp tekkisid, nagu juba juttu oli, seoses maailmasõdadega.

Kolmanda etapi iseärasus seisab selles, et ta ei alanud seoses maailmasõjaga. Varem oli kapitalism siiski veel niivõrd tugev, et rahuajal läks tal korda lämmatada töörahva sotsialistlikku liikumist ja orjastatud rahvaste rahvuslikku vabadusliikumist; ainult siis, kui neid nõrgestasid omavahelised tülid, kui nad olid ametis nende endi poolt vallapäästetud maailmasõdadega, ei olnud imperialistid võimelised takistama vabadusliikumise suurt edu.

Nüüd ei ole nad suutelised seda tegema ka mitte rahuajal, millest annab ilmekalt tunnistust koloniaalsüsteemi lagunemine. Eriti paljutähendav on see fakt, et kõige suurema imperialistliku suurriigi külje all väikese Kuuba mehine rahvas mitte ainult et võitis kätte sõltumatuse, vaid viis ellu ka rea põhilisi sotsiaalseid ümberkorraldusi. Oma juhi Fidel Castro suu läbi on Kuuba revolutsioon kuulutanud oma eesmärgiks sotsialismi ülesehitamise vastavalt marksistlik-leninlikule õpetusele.

NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade võimsuse kasv toob kaasa kapitalismi edasise nõrgenemise: sotsialistliku maailmasüsteemi muutumine kogu maailma arenemise otsustavaks jõuks on kapitalismi üldkriisi kolmanda etapi põhjus. Kuid üldkriisi teravnemine ei ole seotud mitte ainult väliste, vaid ka sisemiste põhjustega.

Monopolid on rahvaste vaenlased.

Inimkond on praegu astunud uue teaduslik-tehnilise revolutsiooni perioodi, mis on seotud eelkõige tuumaenergia kasutamisega, kosmose vallutamisega ning keemia, tootmise automatiseerimise, raadiotehnika ja küberneetika arenemisega. Kuid kapitalismi tootmissuhted on teaduslik-tehnilise revolutsiooni jaoks liiga kitsad, nad ei võimalda arendada rahvamajandust ühtse plaani järgi ega arvestada tänapäeva teaduse nõudeid, ei võimalda täielikult ära

kasutada suurepäraseid teaduslikke avastusi, veel vähem kasutada neid töörahva huvides.

Mõni aasta tagasi näitas üks ameerika tööstur ametiühingutegelasele oma uut autotehast. Peatudes tsehhis, kus seisid ainult automaadid, küsis ta pilkavalt: „Oleks huvitav teada, kuidas te neilt ametiühingu liikmemaksu koguma hakkate?" Vestluskaaslane vastas samasuguse pilkava küsimusega: „Oleks huvitav teada, kuidas te neile oma autosid müüma hakkate?"

Selles dialoogis peegeldub nagu veetilgas kogu kapitalismi võimetus toime tulla teaduslik-tehnilise revolutsiooni ülesannetega. Võib automatiseerida üksikud käitised ja isegi terved tööstusharud, kuid selleks, et teostada kogu tööstuse plaanipärast automatiseerimist, rakendada teadust kõigis rahvamajanduse harudes, tuleb ühtlasi kindlustada töötasu tõus ning tööpäeva lühendamine, see tähendab, tuleb tootmine allutada töötajate huvidele. Kapitalistid aga ei saa sellele teele minna, kuna nad sel puhul lakkaksid olemast kapitalistid.

Isegi uusimate teaduse ja tehnika saavutuste piiratud kasutuselevõtmine toob endaga kaasa kriisiseisundi kaupade turustamises. Selle tagajärjeks on ühelt poolt tootmise aeglane arenemistempo, teiselt poolt kapitalistlike monopolide omavahelise võitluse ägenemine turgude pärast, vastuolude teravnemine imperialistlike riikide vahel.

Klopsinud kokku agressiivsed sõjalised blokid võitluseks sotsialismimaadega ja revolutsioonilise liikumisega, püüavad imperialistlike riikide valitsevad ringkonnad täiendada neid blokke majanduslike liitudega. Selliseid liite sõlmides loodavad iga riigi monopolistid lahendada oma probleeme (eelkõige turuprobleemi) oma liitlaste arvel.

Euroopas on nüüd loodud nõndanimetatud «ühisturg», kuhu kuuluvad Prantsusmaa, Itaalia, Saksa Föderatiivne Vabariik, Belgia, Holland ja Luksemburg. Nende vahel toimub tollivaba kaubavahetus, on ette nähtud mõningad abinõud tootmise spetsialiseerimiseks ja koopereerimiseks. Esialgu kutsus see esile majanduse teatava elavnemise, kuid see elavnemine ei saa siiski olla püsiv. Imperialistlike riikide turg ei muutu ju mahukamaks ainult sellepärast, et ta nimetati «ühisturuks». Kõige tugevamad (Lääne-Saksamaa) monopolid saavad «ühisturu» raames võimaluse haarata enda kätte Lääne-Euroopa majanduse võtmepositsioonid.

Otsides majanduslikest raskustest väljapääsu, võtavad kapitalistlikud monopolid kursi rahvamajanduse *militariseerimisele*. Seejuures ilmneb eriti kujukalt riiklik-mono-

polistliku kapitalismi reaktsiooniline osa. Monopolide võimu all olev riik assigneerib tohutuid summasid „külma sõja" poliitika jaoks. Need summad lähevad kohe monopolide käsutusse. „Külma sõja" ja võidurelvastumise masin töötab täie hooga, raskendades juba niigi haiglase kapitalistliku majanduse olukorda.

Võidurelvastumine toob töörahvale uusi hädasid. Võidurelvastumist finantseeritakse riigieelarvest. Millest aga koosneb kodanliku riigi eelarve? Põhiliselt elanikelt võetavaist maksudest. Võidurelvastumine on esile kutsunud maksukoorma ennenägematu suurenemise. Märgime vaid, et ainult Trumani presidendiks olemise ajal (aastail 1945—1951) koguti Ameerika Ühendriikides rohkem makse kui 32 eelneva presidendi ajal kokku.

Kapitalistlikud monopolid ei tungi peale mitte ainult tööliskiassi ja talurahva elulistele huvidele, vaid kitsendavad ka väikeomanike ja isegi keskkodanluse huvisid, kes ei suuda võimsatele konkurentidele vastu panna. Monopolid on end seega vastu seadnud kogu natsioonile. Monopolidele allutatud riik aga kaotab samm-sammult poolehoidjaid isegi neis sotsiaalseis kihtides, kellele ta minevikus tugines.

Mida kitsam on kodanliku riigi sotsiaalne baas, seda tugevamini lööb lõkkele rahva võitlus monopolide kõikvõimsuse vastu, seda sagedamini kasutavad kapitalistlikud valitsused julmi repressioone.

Terrori ohvriks langevad esmajärjekorras kommunistid: tuhandeid neist heidetakse vanglatesse, kümned kommunistlikud parteid on sunnitud minema põranda alla. Adenaueri valitsus, käies Hitleri jälgedes, keelas 1957. aastal Saksamaa Kommunistliku Partei. 1961. aastal kuulutati lindpriiks Ameerika Ühendriikide Kommunistlik Partei.

Antikommunism on üks *kodanliku ideoloogia kriisi teravnemise* iseloomulikumaid avaldusi.

Ilma ideaalideta. Palju aastakümneid kiitlesid ameerika kodanluse ideoloogid, et nende maal valitseb mõttevabadus.[1] Nüüd aga püütakse Ameerika Ühendriikides trellide taha paigutada... marksismi-leninismi. Mispärast? Sellepärast, et imperialistid kardavad

[1] Suur ameerika kirjanik Mark Twain ütles sel puhul kurvastusega: «Meie maal on kolm absoluutselt kindlat asja: sõnavabadus, mõttevabadus ning kindel otsus neid mitte kunagi kasutada.»

meie revolutsioonilist õpetust kui tuld, sellepärast, et neil pole ideid, mida nad võiksid marksismi-leninismi õilsatele ideedele vastu seada.

Kui kodanlus püüdis võimu enda kätte saada, meelitas ta rahvahulgad enda poolele vabaduse, võrdsuse ja vendluse loosungitega. Need loosungid ilutsevad seniajani kodanlikes konstitutsioonides, kuid nüüd teab töörahvas nende väärtust. See on kapitalistide vabadus töölisi ekspluateerida, fašistide vabadus inimesi gaasiahjudes põletada, ajalehemagnaatide vabadus õhutada sõjahüsteeriat. Teiselt poolt on see tööliste «vabadus» selga küürutada, kommunistide «vabadus» trellide taga istuda, rahu eest võitlejate «vabadus» politsei kumminuiadega peksa saada.

Vähem häbiväärsena ei kõla kodanluse ideoloogide suust võrdsuse loosung. Missugusest võrdsusest saab juttu olla isandate ja orjade vahel, täissöönute ja näljaste vahel? Miljardär Mellon suudab toime tulla miljoni dollari raiskamisega ühe õise balli peale. Rikkad naispsühhopaadid, kes peavad špitside ja puudlite jaoks teenijatekarja, muutuvad küllusest ogaraks. Aga tuhanded töötute perekonnad nälgivad, lapsed tuhnivad prügikastides, et leida paljaksnäritud konti.

. Peab olema kaotanud viimse südametunnistuse raasu, et kuulutada vendlust imperialismi maailmas: Ameerika Ühendriikides, kus lintšitakse neegreid; Prantsusmaal, kus loomastunud «ultrad» põletasid elusalt alžeeria patrioote... Meie ajal on kodanlus täielikult kaotanud ning jalge alla tallanud ideaalid, mis olid kunagi tema lipukirjaks. Üha laiemad rahvahulgad veenduvad nüüd, et tõelise vabaduse, võrdsuse ja vendluse tagab ainult sotsialistlik, kommunistlik kord.

Kodanliku ideoloogia kriis ilmneb ka kultuuri languses. Raamatukaupluste lettidele, teatrilavadele, kino- ja televiisoriekraanidele tulvab alaväärtuslikke teoseid, mis ülistavad julmust ja vägivalda, laulavad kiidulaulu kõlvatusele, õhutavad loomalikke instinkte. Maalikunstis on moevooluks mõttetu joonte ja laikude kuhjamine, mis pretendeerib inimpsüühika kõige varjatumate saladuste avamisele. Muusikas asendab meloodiat ja harmooniat metsik helide kakofoonia. Skulptuuris luuakse veidralt korrapäratuid konstruktsioone, mis mõjuvad eemaletõukavalt.

Rääkides kodanliku kultuuri langusest, poleks õige vaikida sellest, et kapitalistlikes maades on palju ausaid kunstnikke, kes siiralt püüavad kaasa aidata õigluse ja headuse võidule. Kuid nende loomingut ei saa enam tervikuna pidada kodanlikku kultuuri kuuluvaks: elu loogika juhib ausaid kunstnikke kapitalistliku süsteemi pahede paljastamisele, väljapääsu otsimisele ummikust, kuhu surev kapitalism rahvast kisub. On sügavalt seaduspärane,

Neegri lintšimine. Kunstnik *B. Prorokovi* joonistuse järgi.

et meie aja suurimad kultuuritegelased on välja jõudnud kommunismi ideede suuruse tunnustamiseni. Nende hulgas on Romain Rolland, Theodore Dreiser, Thomas Mann ja Heinrich Mann, Frédéric Joliot-Curie, Paul Langevin, Bernard Shaw, Pablo Neruda, Nicolás Guillén ning paljud teised. Kas pole näiteks tähendusrikas, et suurimaid prantsuse luuletajaid Louis Aragon ja suurimaid kunstnikke Pablo Picasso on Kommunistliku Partei liikmed? Eesrindlik intelligents lööb lahku kapitalismist ning pühendab oma jõu võitlusele kommunismi võidu eest.

§ 56. Proletariaadi revolutsiooniline liikumine.

Kommunistlike parteide mõju kasvamine.

Kapitalismi vastuolude teravnemine toob endaga kaasa proletariaadi klassivõitluse tugevnemise. See võitlus võtab üha massilisema iseloomu.

Streikide laine veereb üle kapitalistliku maailma, tõustes eriti kõrgeks kord ühes, kord teises riigis. Ameerika terasesulatajate suur streik, jaapani töötajate võimsad väljaastumised, belgia proletaarlaste üldstreik ja muud töölisklassi organiseeritud aktsioonid viimastel aastatel näitavad kujukalt, kuidas on kasvanud töölisklassi otsusekindlus võidelda oma huvide eest.

Seejuures on eriti tähtis, et enamikus streikides ei esita töötajad mitte ainult majanduslikke, vaid ka poliitilisi nõudmisi. Jaapanis võitlevad töölisklass ja talurahvas üheskoos selle vastu, et nende riiki püütakse muuta Ameerika tuumarelvade polügooniks. Prantsusmaal ajasid rahvahulgad eesotsas proletariaadiga kahel korral luhta ultrareaktsionääride

katse võimu haarata. Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides korraldatakse retki rahu ja kodanikuõiguste kaitseks.

Töölisklassi ja teiste töötavate rahvakihtide majanduslikud ja poliitilised väljaastumised on omamoodi baromeetriks, mis näitab töötajate kasvavat organiseeritust ja teadlikkust. Ja rahvamasside võitlusorganisatsioonides kuulub otsustav osa kommunistlikele parteidele, kes paljastavad väsimatult valitsevate imperialistlike ringkondade kuritegelikku poliitikat, koondavad kõiki progressiivseid jõude võitluseks rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

See põhjustabki kommunistliku liikumise enneolematu kasvu. See liikumine pole veel kunagi olnud nii võimas. Marksistlik-leninlikud parteid on nüüd olemas maailma 90 maal ja neisse kuulub üle 42 miljoni inimese. Kapitalistlikes riikides kuulub kommunistlike parteide ridadesse üle 5 miljoni kommunisti.

Paljud neist on muutunud juba massiparteideks. Indoneesia Kommunistliku Partei liikmete arv ulatub 2 miljonini. Itaalias on üle 1,8 miljoni, Prantsusmaal üle 400 000, Indias 300 000 kommunisti. Kommunistlike parteide tagakiusamine ja antikommunismi propaganda muudavad parteide tegevuse eriti raskeks ja takistavad muidugi ka nende kasvu. Märgime vaid, et 36 kapitalistlike maade kommunistlikku parteid on sunnitud töötama poollegaalselt või sügaval põranda all. Sellegipoolest seavad paljude kapitalistlike maade kommunistlikud parteid endale lähimate aastate reaalseks ülesandeks muutuda massiparteiks.

Kommunistliku liikumise edusamme ei näita mitte ainult parteide endi liikmete arvu suurenemine, vaid ka parteide autoriteedi kasv rahvahulkades. Kapitalistlike maade kommunistlikel parteidel on suur mõju paljudes suurtes ametiühingukoondistes. Kommunistlike parteide kasvavat poliitilist mõju näitab ka see fakt, et suureneb nende valijate arv, kes annavad võimuorganite valimistel oma hääle kommunistidest kandidaatide poolt. Missugused on siis need ülesanded, mida kapitalistlike maade kommunistlikud parteid enda ette seavad?

Töölisklass on juhtiv jõud võitluses rahu ja demokraatia eest.

Nende võitluse lõppeesmärgiks on olnud ja jääb kapitalistliku ühiskonna revolutsiooniline ümberkujundamine sotsialistlikuks ühiskonnaks ja kommunismi ülesehitamine. See lõppeesmärk määrab ära kaasaegse kommunistliku liikumise strateegia ja taktika.

Sotsialistlik revolutsioon pole mäss ega riigipööre, vaid seaduspärane ühiskondlik protsess, mille on ette valmistanud kapitalismi arenemine, kõigi tema vastuolude teravnemine. Revolutsioonid ei toimu tellimise peale, vaid siis, kui selleks on küpsenud kõik vajalikud eeldused. Esmajärjekorras on vaja, et proletariaadi teadlikkus ja organiseeritus saavutaksid kõrge taseme, et tema revolutsiooniline tegevustahe oleks küllalt suur, et tal oleks otsusekindlust viia rahvahulgad rünnakule kapitalismi vastu. Tähendab, on lubamatu sündmusi kunstlikult tagant tõugata, ette tõtata ja seeläbi luua oht, et partei irdub klassist, võitlusavangard revolutsioonilisest armeest. Niisugune avantürism poliitikas on omane anarhistidele ja sel ei ole midagi ühist marksistlik-leninliku teooriaga.

Kuid see ei tähenda veel sugugi, et töörahva revolutsiooniline avangard peab sündmusi passiivselt ära ootama. Vastupidi, tema ees seisavad tähtsad ülesanded rahvahulkade mobiliseerimise, nende teadlikkuse ja organiseerituse tõstmise ning kommunismi ideede propageerimise alal. Neid ülesandeid saab edukalt lahendada ainult võitluses demokraatia eest, rahvusliku sõltumatuse eest, kodanikuõiguste ja -vabaduste säilitamise eest, rahvamajanduse militariseerimise, fašismi ja sõja vastu. *Võitlus demokraatia eest on seega sotsialismi eest peetava võitluse koostisosa.*

Tänapäeva kapitalistlikus ühiskonnas on demokraatia peamisteks vaenlasteks võimsad monopolid, mis, nagu juba eespool juttu oli, on end seadnud natsiooni tohutu enamiku vastu. Sellest tekibki võimalus ühendada kõige laiemate sotsiaalsete kihtide väljaastumised monopolide reaktsioonilise sise- ja agressiivse välispoliitika vastu. Kommunistlikud parteid võitlevad aktiivselt progressiivsete jõudude sellise ühinemise eest, selle eest, et need jõud koonduksid ühtsesse monopolismivastasesse rindesse.

Tegevusühtsuse vajalikkus on silmaga nähtav: imperialistlik kodanlus ei kasuta terrorit mitte ainult kommunistide, vaid kõigi vastu, kes ühel või teisel viisil demokraatia ja rahu eest välja astuvad. Kümned tuhanded ameeriklased on käinud alandavatel ülekuulamistel «ameerikavastase tegevuse» uurimise komisjonis. Sellest kaasaegsest inkvisitsioonikohtust läbikäinud ausad ameeriklased kantakse mustadesse nimekirjadesse, neilt võetakse elatusvõimalused ja nad jäetakse politsei valve alla. Föderaalses Juurdlusbüroos (Ameerika Ühendriikide luurekeskuses) säilitatakse peaaegu ligi poolte riigi täiskasvanud elanike sõrmejälgi.

Inglismaal anti kohtu alla tuntud filosoof, üheksakümneaastane Bert-

rand Russell, kes oli osa võtnud istumisstreikidest Ameerika tuumarelvastuse Inglismaale paigutamise vastu. Prantsusmaal panid «ultrad» pommid kirjanik Jean-Paul Sartre'i, professor Bernard Lavergne'i ja teiste demokraatide majadesse.

Etendades demokraatlikus liikumises juhtivat osa, on töölisklass suuteline ära hoidma fašismiohtu ja saavutama niisuguste abinõude elluviimist, mis ületavad tavaliste kodanlik-demokraatlike reformide piirid ja kergendavad edaspidist võitlust sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Sellega seoses teevadki kommunistlikud ja töölisparteid järelduse, et tänapäeva tingimustes on võimalik sotsialismile üle minna rahulikul teel, muuta parlament kodanluse klassihuvide teenimise tööriistast töötavat rahvast teenivaks tööriistaks. Ent see on võimalik ainult siis, kui lakkamatult arendatakse klassivõitlust, kui proletariaadi võitluse parlamentlikud vormid ühendatakse masside võitlusega väljaspool parlamenti. Proletariaat peab suutma purustada kõik kodanluse katsed teostada kontrrevolutsioonilist riigipööret.

Kui aga ekspluataatorlikud klassid kasutavad rahva kallal vägivalda, peab paratamatult arvestama sotsialismile mitterahuliku ülemineku võimalust.

Iga maa välisolukorra kui ka konkreetsete arenemistingimuste kõigekülgse arvestamise alusel formuleerivad kommunistlikud parteid oma programmis lähemad ja kaugemad võitluseesmärgid ning nende saavutamise võimalikud tähtajad. On loomulik, et nii nagu ei ole ühesugused eri maade konkreetsed arenemistingimused, ei saa kõigis punktides ühte langeda ka kommunistlike parteide tegevusprogrammid. Kuid on olemas üks punkt, mida kõik kommunistlikud parteid peavad oma tähtsaimaks ülesandeks. See on töölisklassi ühtsuse saavutamine.

Proletariaadi ühtsus on tema võidu pant.

Mitte kõik töölised kapitalistlikes maades ei lähe koos kommunistidega. Töölisklassi mõninga osa hulgas on tõsine mõju sotsialistlikel parteidel. Tunduv hulk valijaist annab nende poolt oma hääle, neil on tugevad parlamendifraktsioonid ja kodanluse nõusolekul on nad reas maades valitsuse eesotsas.

Sotsialistlike parteide juhtivad tegelased (neid nimetatakse parempoolseteks sotsialistideks) on II Internatsionaali oportunistlike juhtide järglased. Vahe nende vahel on selles, et Kautsky ja II Internatsionaali teised juhid nimetasid

end pärast marksismi reetmist edasi marksistideks, tänapäeva parempoolsed sotsialistid aga on end Marxi õpetusest ametlikult lahti ütelnud, on kuulutanud selle vananenuks ja püüavad sellele vastu seada omaenda teooriaid. Kõik need teooriad kannavad reformistlikku iseloomu: paremal juhul näevad nad ette mõningate reformide elluviimist ega puuduta vähimalgi määral kapitalismi aluseid — eraomandust ja palgatöö ekspluateerimist. Seepärast kodanlus mitte ainult et lepib parempoolsete sotsialistidega, vaid real puhkudel usaldab nende kätte meeleldi võimugi.

Millega siiski seletada, et parempoolsete sotsialistide käes on senini küllaltki tugevad positsioonid töölisliikumises? Seda võib eelkõige seletada selle toetusega, mida nad saavad kodanluselt. Neile antakse piiramatud võimalused reformistliku propaganda tegemiseks, nad võivad kasutada sel eesmärgil kapitalistliku riigi kogu propagandaaparaati. Võimule tulles kirjutavad parempoolsed sotsialistid osavasti oma arvele need tähtsusetud mööndused, mis töölisklass kodanluse käest välja kisub.

Kaasaegse olukorra iseloomulikumad jooned seisavadki selles, et kommunistlike parteide mõju kasvamisega kaasneb sotsialistlike parteide autoriteedi langus. Mida avalikumalt parempoolsete sotsialistide reaktsioonilised liidrid oma tõelist palet näitavad, seda kiiremini vabanevad sotsialistlike parteide realiikmed reformistlikest illusioonidest. Ja sel ajal kui sotsiaaldemokraatia juhtkond lükkab visalt tagasi kõik kommunistlike parteide ettepanekud tegevusühtsuse kohta, võtavad töölised-sotsialistid koos kommunistidega osa klassilahingutest monopolide vastu, ajavad nurja reaktsiooni mustad kavatsused. Kogemused näitavadki, et seal, kus kommunistidel ja sotsialistidel läheb korda välja töötada kooskõlastatud tegevuse ühine programm, on edu tagatud.

Võib liialduseta öelda, et kapitalism eksisteerib seniajani üsna suurel määral tänu proletariaadi ridade lõhestatusele. Töölisliikumise kasvav ja tugevnev ühtsus kiirendab sotsialistliku revolutsiooni võitu, lähendab kapitalismi lõppu.

Võit sünnib võitluses. Nüüd püüame heita üldise pilgu kogu kaasaegsele rahvusvahelisele olukorrale. Maailmas eksisteerib kaks sotsiaalset süsteemi, mis arenevad vastupidistes suundades. Sotsialismi maailma-

süsteem on nüüd astunud oma arenemise uude etappi, mille kestel tulevad täielikult ilmsiks uue korra eelised. NSV Liit viib ellu kommunistliku ühiskonna ülesehitamise kahekümne aasta programmi, rahvademokraatiamaad viivad lõpule sotsialismi ülesehitamist ja asuvad kommunismi laiahaardelisele ehitamisele. Kapitalistlik maailmasüsteem on aga astunud oma üldkriisi uude etappi, mille kestel ta läheneb kasvava kiirusega oma hukule.

Nende kahe arenemisjoone, kahe arenemistendentsi võrdlemine võimaldab täiesti põhjendatult väita, *et kahe süsteemi, kahe vastandliku maailma võistlus on nüüd astunud otsustavasse etappi, sotsialismi võidu etappi.*

Kuid ükski ühiskondliku arenemise tendents ei võida iseenesest, ilma rahvaste võitluseta kapitalismi vastu. Rahvaste peavaenlaseks aga on tugev ja salakaval Ameerika imperialism.

Te olete tähele pannud, et ühtesid või teisi teoreetilisi seisukohti illustreerime peamiselt näidetega Ameerika Ühendriikide elust. See pole juhuslik. Asi on selles, et tänapäeval on Ameerika Ühendriikidest saanud ülemaailmse reaktsiooni keskus, ülemaailmse imperialismi kants; just sellel maal ilmnevad kõige täielikumalt ja avalikumalt kõik imperialismi pahed.

Teises maailmasõjas rikastusid rahvaste vere arvel kõigist kõige rohkem ameerika imperialistid. Ameerika Ühendriigid olid ka sotsialistlike maade vastase «külma sõja» peaorganisaatoreid. Omades kõige arenenumat majandust kapitalistlikus maailmas, on Ameerika Ühendriigid mässinud finantssõltuvuse võrku paljud Euroopa kapitalistlikud riigid, nad dikteerivad neile tegevuskurssi agressiivsetes imperialistlikes blokkides. Pretendeerides ülevõimule kapitalistlikus maailmas, on Ameerika imperialism muutunud ülemaailmseks sandarmiks, kes püüab lämmatada demokraatlikku ja töölisliikumist ning rahvuslikku vabadusliikumist meie planeedi igas temale kättesaadavas punktis.

Imperialistlikud suurriigid relvastuvad intensiivselt. Selles näevad nad võitlusvahendit nii sotsialismi maailmasüsteemi, rahvaste vabadusliikumise kui ka oma bloki liitlaste vastu, kes jäävad võistlejaiks kakluses turgude, kapitali paigutamise sfääride ja kasumite pärast.

See loobki uue maailmasõja ohu. Nüüd, kus kahe süsteemi võistlus on jõudnud otsustavasse etappi, kus sotsialism tugevneb ja kogub jõudu, kapitalism aga nõrgeneb ja kõduneb, ähvardab see surev kord endaga hauda kaasa viia sadu miljoneid inimelusid ja paljude põlvkondade tööga loodud hindamatuid väärtusi.

Partei programmis on öeldud, et sõja ja rahu küsimus on nüüd saanud *kaasaja põhiküsimuseks.*

§ 57. Rahu võidab sõja.

Süüdistusakt kapitalismile.

Kõigis sõdades XVII sajandil hukkus 3 miljonit inimest, XVIII sajandil — 5,5 miljonit, XIX sajandil — 16 miljonit. XX sajandil ulatus Esimese maailmasõja ohvrite arv 10 miljonini, Teise maailmasõja ohvrite arv aga 50 miljonini.

XVII sajandi sõdades oli peamiseks relvaks püss; XVIII ja XIX sajandil pääses võimule suurtükivägi, muutudes abijõust «sõja jumalaks». Kahes maailmasõjas loovutas ainuvalitsev «jumalus» koha «kolmainsusele» — suurtükiväele, tankidele ja lennuväele. Nüüd on neile lisandunud kõige hävitavam relv — tuumarelv, millega kaasneb sõjatehnika arenemine. Kui Albert Einsteinilt küsiti, missugust relva võidakse kasutada kolmandas maailmasõjas, vastas ta: «Kolmandas — ei tea, neljandas aga vibu ja nooled.»

Sõda ei tohi puhkeda — seda mõistab nüüd iga tervelt mõtlev inimene, kes tunneb tänapäeva sõjatehnika hävitusjõudu. Esimene aatomipomm võrdus plahvatusjõult 20 000 tonni trotüüliga. Nüüd on loodud vesinikupommid, mis on ekvivalentsed 100 ja enam miljoni tonni lõhkeainega. Sellele lisandub veel surmav kiirgus. Teaduse üks suurimaid avastusi, mis tõotab inimkonnale ookeanitäied odavat energiat, ähvardab muutuda hävituse ja surma allikaks. Ja süü selle eest lasub täielikult ebainimlikul kapitalismi süsteemil.

1945. aasta augustikuus, ainult mõni päev enne Jaapani kapituleerumist, andis Ameerika Ühendriikide president Truman käsu heita aatomipommid Jaapani linnadele Hirošimale ja Nagasakile. Plahvatuste tagajärjel hukkus ja haigestus kiiritustõvesse ligi 200 000 inimest, Hirošimast jäi järele ainult tuhk. Inimkond ei unusta iial seda oma ajaloo musta päeva.

Mipärast kasutasid Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad siiski aatomipommi, kuigi selleks polnud sõjalist vajadust? Sellepärast, et neil oli vaja „jõudemonstratsiooni", sellepärast, et nad lootsid sel moel hirmutada oma liitlast — NSV Liitu — ja sundida oma tahtele alistuma kogu maailma. Omades tuumarelva monopoli, alustas Ameerika imperialism aatomišantaaži-poliitikat. Agarad kindralid Pentagonist (Ameerika Ühendriikide sõjaministeerium) töötasid välja plaane meie maa suurimate tööstuskeskuste ründamiseks aatomirelva abil, nad olid valmis

Kunstnik *A. Asljani* plakati järgi.

hävitama miljoneid nõukogude inimesi, et purustada nende poolt vihatud sotsialistlik kord.

Neis tingimustes oli meie maa sunnitud looma oma tuumarelva: küsimuses oli nõukogude rahva sotsialistlike saavutuste kaitsmine, meie kodumaa sõltumatus. Nõukogude teadlased tulid oma ülesandega hiilgavalt toime. Ameerika Ühendriikide monopolile sel alal tehti lõpp. See oli rängaks hoobiks Ameerika sõjaväelise kildkonna agressiivseile plaanidele. Ameerika Ühendriikides hakati forsseerima aatomipommist sadu kordi võimsama vesinikupommi loomist. Kuid ka sel korral kukkusid nende arvestused läbi: 1953. aastal, varem kui Ameerika Ühendriikides, loodi vesinikupomm NSV Liidus.

Muide, Ameerika Ühendriikide sõjaväelised ringkonnad ei rahunenud ka pärast seda. «Pommid on alles pool küsimust,» ütlesid nad. «Kõige tähtsam on pommituslennuvägi, sõjaväebaasid Nõukogude Liidu piiride lähedal. Ameerika Ühendriigid võivad anda löögi, kartmata vastulööki.»

Niisugune oli nende strateegiline kontseptsioon, koletu oma jultumuse ja alatuse poolest. Isegi siis, kui Ameerika Ühendriigid oleksid suutnud aatomi-vastulööki vältida, poleks seda saanud kuidagi vältida nende liitlased Euroopas ja Aasias, kelle territooriumil asuvad Ameerika sõjaväebaasid. Lisaks sellele on selge isegi võhikule, et tuumasõda oleks eriti hävitav suhteliselt väikese territooriumi ja suure rahvastikutihedusega maadele. Aga spetsialistid on välja arvestanud, et mõnest vesinikupommist on küllalt, et pühkida maapinnalt niisugused maad, nagu Inglismaa, Prantsusmaa ja Lääne-Saksamaa.

Sellest hoolimata kutsusid ookeanitagused militaristid üles agressioonile sotsialismimaade vastu. Mis loeb neile Euroopa ja Aasia rahvaid ähvardav oht — nad muretsevad ainult oma naha päästmise eest!

Ent nende strateegia sai uuesti lüüa. NSV Liidus loodi kontinentidevahelised ballistilised raketid ja globaalraketid, mis suudavad äärmise täpsusega tabada maakera mis tahes punkti. Nüüdsest peale ähvardab agressoreid, ükskõik missuguste ookeanide taga nad end ka varjavad, oht oma nahal purustavat vastulööki tunda saada.

Rahuüritus on rahvaste kätes.

Nüüd on sõjaline ülekaal kandunud sotsialismi maailmasüsteemi poolele. Kuid sotsialistlikele riikidele on juba nende loomuse tõttu võõras „jõupoliitika". Vaatamata oma sõjatehnika ilmsele ülekaalule võitleb Nõukogude Liit järjekindlalt võidurelvastumise lõpetamise ja püsiva rahu kindlustamise eest.

Nõukogude valitsuse juht N. S. Hruštšov esitas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni kõnetoolilt üldise desarmeerimise plaani, mis näeb ette tuumapommivarude ja tavalise relvastuse hävitamise ning kõikide riikide relvastatud jõudude laialisaatmise. Kogu maailma rahvad ja enamiku riikide valitsused toetasid palavalt meie partei ja valitsuse üllast initsiatiivi, mille eesmärgiks on alatiseks kõrvaldada sõda kui rahvusvaheliste probleemide lahendamise meetod.

Kuid imperialistlikud valitsused, kes avalikkuse ees kinnitavad jumala nimel oma rahuarmastust, jätkavad võidurelvastumist ning muudavad rahvusvahelise olukorra teravaks. Nende süü tõttu venivad lõpmatuseni läbirääkimised tuumarelva katsetamise lõpetamise ja selle keelamise kohta, andmata märgatavaid tulemusi. Imperialistide kuritegelik poliitika on inimkonna korduvalt viinud sõja piirile ja ajanud rahvusvahelise olukorra teravaks. Kas rahu või sõda? See küsimus erutab tänapäeval sadu miljoneid inimesi meie planeedi kõigis paigus.

Kas maailmasõda saab ära hoida? Me teame ju, et imperialism oma olemuse tõttu sünnitab sõdasid, ja seda kinnitab kogu ajaloo arenemiskäik. Ka nüüd pole imperialismi olemus muutunud, järelikult, senikaua kui see kord eksisteerib, säilib ka sõjaohu allikas.

Ent üksnes dogmaatikud võivad kasutada üht või teist teoreetilist seisukohta, arvestamata konkreetset olukorda, muutunud ajaloolisi tingimusi. Jah, imperialism sünnitab endiselt sõdasid. Ent imperialistlikud riigid ei asu õhutühjas ruumis, vaid maa peal, kus peale nende eksisteeri-

vad ka teised ühiskondlikud jõud. Tähendab, tuleb välja selgitada, kas suudavad need teised jõud imperialismi ohjeldada, tema teravikku kahjutuks teha. Teiste sõnadega, on vaja analüüsida rahu- ja sõjajõudude vahekorda kaasajal.

Niisuguse igakülgse analüüsi annab meie partei programm.

Rahujõud — need on kõigepealt Nõukogude Liit ja kogu sotsialismi maailmasüsteem, kes on suuteline andma hävitava hoobi agressorile ja on saanud kõigi teiste rahuarmastavate jõudude loomulikuks külgetõmbekeskuseks.

Rahu poolel asub suur rühm mittesotsialistlikke riike, kes pole huvitatud sõja vallapäästmisest. Koos sotsialismimaadega moodustavad nad ulatusliku rahutsooni.

Rahu kaitseb rahvusvaheline töölisklass, kes organiseerib laiade rahvahulkade võitlust imperialistliku sõja vastu.

„Võimsa sotsialistliku leeri, rahuarmastavate mittesotsialistlike riikide, rahvusvahelise töölisklassi ja kõigi rahukaitsjate ühisel jõul *saab maailmasõda ära hoida.* Sotsialismijõudude kasvav ülekaal imperialismijõudude suhtes, rahujõudude ülekaal sõjajõudude suhtes viib selleni, et juba enne sotsialismi täielikku võitu maailmas, kui kapitalism säilib maailma ühes osas, tekib reaalne võimalus maailmasõda ühiskonna elust kõrvaldada. Sotsialismi võit kogu maailmas kõrvaldab lõplikult igasuguste sõdade tekkimise sotsiaalsed ja rahvuslikud põhjused. *Kommunismi ajalooliseks missiooniks on teha lõpp sõdadele, viia maakeral võidule igavene rahu.*"

See meie partei programmi igakülgselt põhjendatud järeldus sisendab meisse kindlat veendumust rahujõudude võidus sõjajõudude üle.

Selle järelduse õigsust kinnitab elu ise. 1962. aasta sügisel ähvardasid ameerika imperialistid sõjaga revolutsioonilist Kuubat. Maailma kohal rippus termotuuma-katastroofi tõsine oht. Kuid Nõukogude valitsuse resoluutne ja tark tegevus, mille eesmärgiks oli Kuuba kaitsmine ja rahu säilitamine, hoidis sõja ära. Kriis Kariibi mere piirkonnas lahendati vastastikuse kompromissi teel. Need sündmused näitasid kujukalt, et imperialistid on sunnitud arvestama sotsialistlike maade ning rahujõudude võimsust.

Riikidevaheliste tüliküsimuste lahendamine rahulikul teel ongi rahuliku kooseksisteerimise poliitika tegelikku-

ses. Ta vastab inimkonna määratu enamiku huvidele ja võidab seepärast agressiivse „külma sõja" poliitika.

Sellest ei järeldu hoopiski, et rahuüritus võidab iseenesest, ilma meie osavõtuta. Kuni püsib sõjaoht, on vajalik terav valvsus rahu vaenlaste sepitsuste suhtes. Ja iga aus inimene peab pidama oma pühaks kohuseks teha kõik, mis temast sõltub, et mitte lasta puhkeda termotuuma-tulekahjul.

Meie, nõukogude inimeste jaoks tuleneb siit ülesanne töötada käsi rüppe panemata meie maa majandusliku võimsuse — tema kaitsevõime aluse tugevdamiseks, auga teenida Nõukogude armees ja olla iga hetk valmis kodumaa kaitsmiseks.

Rahulik kooseksisteerimine ja klassivõitlus.

Võideldes rahu eest, viib Nõukogude Liit järjekindlalt ellu erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitikat. See on *Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu välispoliitika peajoon.*

Võib tekkida küsimus: kas ei ole rahulik kooseksisteerimine klassivõitluse põhimõtetest lahtiütlemine? Ei ja veel kord ei! Klassivõitlus proletariaadi ja kodanluse vahel, kapitalistliku ja sotsialistliku süsteemi vahel on vältimatu. See tuleneb paratamatult kodanliku korra sotsiaalseist antagonismidest, kahe ühiskondliku süsteemi vastandlikkusest.

Rahulik kooseksisteerimine ei tähenda klassivõitlusest loobumist, vaid loobumist sõjast kui rahvusvaheliste vaidlusküsimuste lahendamise abinõust. Me veendusime juba, et vaidlus, kumb ühiskonnakord on teisest parem, lahendatakse nendevahelises rahulikus majanduslikus võistluses. Selleks ei ole sugugi vaja sõda. Majanduslik võistlus võib toimuda ilma vahelesegamiseta teiste rahvaste ja riikide siseasjadesse.

Kuid võtkem ideoloogiline võitlus. On selge, et rahulik kooseksisteerimine ei saa lõppu teha ideede võitlusele, kommunistliku ja kodanliku ideoloogia võitlusele. Marksismi-leninismi ideed on levinud kogu maailmas, sest nad väljendavad töörahva põhihuvisid. Neis peitub elutõde, kuid tõe eest ei pääse kuhugi! Ja igaühele on selge, et ideoloogiline võitlus iseendast ei põhjusta sõjalisi kokkupõrkeid, ta on täiesti kooskõlas kahe süsteemi rahuliku kooseksisteerimisega. Muidugi ei tohi seejuures püüda

rahvastele peale sundida neile võõraid ideid relva jõuga ja ähvardustega, nagu seda imperialistid sageli teevad.

Kogemused näitavad, et ka sotsialistlike ja kapitalistlike riikide poliitilisi lahkhelisid ja vaidlusi saab väga hästi lahendada rahulike läbirääkimiste teel, vastastikuste järeleandmiste ja kompromisside alusel, mis ei kahjusta kummagi poole põhilisi ideoloogilisi printsiipe.

Rahulik kooseksisteerimine ise on seega klassivõitluse spetsiifiliseks vormiks rahvusvahelisel areenil.

Kuid kas ei ole rahulik kooseksisteerimine vastuolus rahvaste huvidega, kes peavad revolutsioonilist võitlust rahvusliku ja sotsiaalse vabanemise eest? Mis juhtub, kui need rahvad tõusevad relvastatud võitlusele rõhujate vastu? Mingisugust vastuolu siin ei ole. Rahulik kooseksisteerimine ei tähenda sugugi rõhutud rahvaste ja kolonisaatorite, ekspluateeritavate ja ekspluateerijate huvide lepitamist. Igal rahval on püha õigus võidelda igasuguse rõhumise vastu, ja kui reaktsioonilised klassid avaldavad seejuures relvastatud vastupanu, siis on rahval samuti õigus kasutada relva jõudu.

Rahulik kooseksisteerimine ei tähenda kapitalistliku korra igaveseks tunnistamist seal, kus ta eksisteerib. Kui kapitalistlike maade rahvad veenduvad oma kogemuste põhjal sotsialismi eelistes, valivad nad endale progressiivsema ühiskonnakorra. Keegi ei sunni neid selleks.

*

Inimkond läheb ja jõuab kommunismile, ütles Lenin. Need suured sõnad saavad nüüd teoks. Mitte mingisugused imperialistide jõupingutused, mitte mingisugused ekspluateerimissüsteemi surmakrambid ei suuda väärata kõigi rahvaste astumist laiale ja avarale teele, mis viib välja valguse ja õigluse juurde. *XX sajandi esimene pool viis võidule sotsialismi, teisel poolel jõuab maakeral võidule kommunism.*

Heitkem lõpuks veel pilk meie maa homsele päevale, kogu inimkonna tulevikule.

MILLE ÜLE MÕELDA JA MIDA ARUTADA.

1. Miks on võimalik ja vajalik erineva sotsiaalse korraga riikide rahulik kooseksisteerimine?
2. Kapitalismi üldkriisi kolmanda etapi iseärasused.
3. Mis me oleme juba saavutanud ja mis jääb veel teha, et kindlustada sotsialismi võit rahulikus majanduslikus võistluses kapitalismiga?
4. Milles väljendub kodanliku kultuuri allakäik?
5. Missuguseid ülesandeid lahendavad noored koloniaalsõltuvusest vabanenud riigid?
6. Millel põhineb järeldus maailmasõdade vältimise võimalusest tänapäeval?

KOKKUVÕTTEKS.

NLKP XXII kongressil peetud kõnes ütles N. S. Hruštšov, et igaühele, kes tahab teada, mis on kommunism, võime nüüd öelda: „Lugege partei programmi!"

Jah, nüüd pole vaja mõistatada, missuguseks kommunistlik ühiskond kujuneb, sest NLKP uus programm pole mitte arhitektuuriline ideekavand, vaid kommunismi ülesehitamise tööplaan, mida nõukogude rahvas teostab. Muidugi ei saa me selle hoone kõiki üksikasju päris eksimatult ette näha: paljude üksikküsimuste lahenduse näitab elu ise, kommunistliku ülesehitustöö praktika. Kuid kõige peamisemad, kõige olulisemad tulevikujooned on selged.

Heidame üldpilgu omandatud teadmistele, kordame ja kinnistame neid, teeme neist kokkuvõtteid.

Kommunism toob maakerale igavese

RAHU

Esmakordselt kogu oma kannatusterohke ajaloo vältel hingab inimkond kergendatult. Keegi ega miski ei ähvarda tema õitsengut. Saabub lõpp inimjõudude mõttetule raiskamisele sõjaliste hävitusvahendite valmistamiseks. Tuhanded käitised kõigis maailma maades, mis valmistavad praegu surmatoovat toodangut, lähevad üle toodete valmistamisele, mis on määratud inimeste mitmesuguste vajaduste rahuldamiseks. Hävitus- ja pommituslennukite asemel hakkavad nad tootma kiireid ning mugavaid reisilennukeid ja võimsaid transpordilennukeid, ballistiliste rakettide asemel kosmilisi rakette, tankide asemel traktoreid, suurtükkide ja mürskude asemel külmutuskappe, tolmuimejaid jms.

Ent millised uued hiilgavad perspektiivid avanevad teaduse ees! Suur hulk teaduslikke asutusi ja teadlasi, kes tegelevad praegu uut liiki relvade ja kaitsevahendite loomisega nende vastu (neid on üle kahe kolmandiku kõigist teadlastest), suunavad oma jõupingutused uute energiaallikate ja materjalide otsinguile, inimese tööd kergendavate ja tema igapäevast elu kaunistavate masinate konstrueerimisele, võitlusele haiguste lõpliku väljajuurimise ja inimelu pikendamise eest.

Sõna „sõda" säilib ainult selleks, et märkida niisuguseid humaanseid mõisteid, nagu sõda haigustele ja vanadusele, sõda põuale ja viljaikaldusele, sõda loodusõnnetustele; sõna „rahu" kasutatakse aga tema ainukeses, esialgses tähenduses[1]: kogu ühiskond, kogu planeet, kogu universum.

Õitsele puhkenud võimas inimkond võib suunata oma jõud kosmose vallutamisele. Muidugi ei saa juttu olla sellest, et vägivallaga oma tahet teiste planeetide elanikele peale sundida (me keegi ei kahtle, et varem või hiljem toimub Maa elanike kohtumine „taevaste naabritega"). Jutt on kosmose tundmaõppimisest, tsivilisatsiooni levitamisest.

Te kõik olete muidugi lugenud Herbert Wellsi romaani „Maailmade sõda"; Maa peale tulnud Marsi elanikud hävitavad kõik elava, et vallutada meie planeet, ja ainult mikroobide vahelesegamine päästab inimkonna hukkumisest. Umbes samuti kujutatakse tulevast kohtumist kosmoseelanikega paljude ameerika kirjanike fantastilistes romaanides ja jutustustes. Ühes niisuguses teoses orjastavad inimesed Veenuse elanikud ja kehtestavad sellel planeedil... koloniaalrežiimi. Ühe teise kirjaniku teoses hargnevad kosmilises ruumis julmad lahingud „mõjusfääride" pärast. Need kirjanikud mõtlevad neid ümbritseva kapitalistliku tegelikkuse kategooriatega.

Ei, mitte selliseks ei kujune maailmade kohtumine. Nõukogude fantastiliste romaanide autor Ivan Jefremov on väljendanud ühes oma romaanis järgmise mõtte: ainult erakordselt arukad, teaduste kõrgusteni küündinud olendid on suutelised korraldama planeetidevahelisi lende ja külastama oma naabreid. Aga niisugune teaduse ja tehnika areng, niisugune teadmiste tase on võimalik ainult ühis-

[1] Teatavasti on sõnal «мир» vene keeles kaks tähendust: «rahu» ja «maailm». *(Tõlkija märkus.)*

Kunstnik *V. Fomitševi* joonistuse järgi.

konnas, mis rajaneb õiglusel ja arukusel. Maa (ja samuti teiste planeetide) saadikuil ei või olla räpaseid ja julmi eesmärke, nad ei tohi külvata vägivalda, hävitust, surma. Neil võib olla ainult üks eesmärk: mõtlevate olendite liit, koostöö looduse alistamisel, Mõistuse ja Töö ülistamine.

Muide, pöördume kosmosest Maa peale tagasi, siin on veel teha tohutult palju tööd. Majakovski sõnadega öeldes peab meie planeet olema „sisustatud rõõmu jaoks". Ja seda ülesannet täidabki

TÖÖ

mis saab kommunismi ajal kogu ühiskonna elu peamiseks sisuks ja iga inimese isikliku elu peamiseks mõtteks.

Heitkem sellele pilk eelkõige ühiskondliku töö tulemuste seisukohalt. Ühiskonna organiseeritud jõupingutustega saavutatakse *tootlike jõudude hiiglaslik areng, mis tagab kõikide eluks vajalike saaduste külluse.* Marx ütles, et kommunismi ajal voolavad rikkused lausa jõena. Partei programm mitte enam lihtsalt ei korda neid sõnu: ta annab ühiskondliku rikkuse taseme täpse mõõdu, väljendab seda elektrienergia triljonites kilovatt-tundides, nafta, kivisõe, terase, tsemendi, teravilja, liha, piima ja teiste saaduste kümnetes ja sadades miljonites tonnides.

Edaspidi kasvab rikkuste jõgi üha kiiremini tänu teaduse ja tootmise orgaanilisele ühendamisele. Teadus on juba nüüd saanud suureks tootlikuks jõuks, kuid need hüved, mis ta meile annab, on tühised, võrreldes sellega, mis ta annab inimkonnale tuleyikus. Kõnelemata juba kaugematest perspektiividest, seisab teadus praegu mitmete probleemide lahendamise lävel, mis võivad teostada tõelise revolutsiooni materiaalsete väärtuste tootmises.

Tähtsaim neist probleemidest on kahtlemata ülesanne leida meetodid termotuumareaktsioonide juhtimiseks, mis tagab praktiliselt ammendamatud energiavarud. Kerge on kujutleda, missugune tähtsus on taimede ja elusorganismide kasvu mõjutamise meetodite avastamisel või ilmastiku suunamisel, mis võimaldab teha lõpu ikaldustele, või kunstliku valgu, samuti paljude teiste ainete valmistamisel, mida loodus pole suvatsenud meie jaoks valmistada...

Tootlike jõudude õitsengu aluseks on *ühiskondliku töö erakordselt kõrge tootlikkus,* mis saavutatakse teaduse ja tehnika arenemise ning töötajate teaduslik-tehnilise ja

kultuurilise taseme tõusu tulemusena. Kõneldes kommunistlikust tootmisest, me kujutleme, et automaatsete isejuhtivate masinate süsteemid teevad ära kogu töö: alates tööjoonistest kuni valmistoodangu väljalaskmiseni — ilma inimkäte abita; inimene ainult kontrollib kõike seda.

Heaolu ja rõõmu allikas — *töö muutub kommunismi ajal iga ühiskonnaliikme eluvajaduseks.*

Inimene võib hästi, innuga töötada mitmesugustel põhjustel. Kas sellepärast, et ta loodab oma töö eest rikkalikku tasu, või sellepärast, et ta tunneb oma kohust ühiskonna ees, või sellepärast, et talle meeldib oma töö, et ta näeb üksnes selles oma loovate võimete avaldamise võimalust. Ja lõpuks sellepärast, et töö on talle saanud samasuguseks loomulikuks ja tavaliseks harjumuseks nagu vajadus hingata või teiste inimestega suhelda.

Ühendage kõik need stiimulid ja te saategi kommunistliku töö.

Te hakkate kindlasti vastu vaidlema: „Kõigega võib nõustuda, välja arvatud materiaalne stiimul tööks. V. I. Lenin nimetas ju kommunistlikku tööd tasuta tööks ühiskonna kasuks. Kuidas võib siis rääkida lootusest tasule?"

Muidugi, kommunistliku ühiskonna inimesele ei tule pähegi nõuda, et talle lööktöö eest viivitamatult, esmajärjekorras võimaldataks seda, mis pole veel kõigile kättesaadav.[1] Ta töötab tasuta ega mõõda oma tööd ei rahaga, mida lihtsalt ei olegi, ega mingite muude materiaalsete väärtustega. Kuid samal ajal on ta huvitatud ühiskondliku rikkuse kasvust. Ent see huvi pole egoistlik, ta ei mõtle ainuüksi iseendale, vaid kogu ühiskonnale. Tähendab, kommunismi ajal on üks tööstiimuleid kollektiivne materiaalne huvi ühiskondliku rikkuse suurendamise vastu, inimese kõigi elutingimuste pideva parandamise vastu.

Kui me aga piirduksime väitega, et kommunistlikku inimest iseloomustab vajadus töö järele, siis poleks sellega öeldud kaugeltki kõik. Mitte ainult vajadus töötada, vaid *vajadus töötada oma võimete kohaselt.* Tänu sellele ühiskondlik rikkus pidevalt kasvabki ning ühiskond võib täielikult rahuldada kõigi oma liikmete mõistlikud vajadused.

[1] Võtke võrdluseks orkester või koor. Kui see koosneb tõelistest, muusikat armastavaist kunstnikest, kas siis keegi hakkaks viiulipoognat tühjalt vibutama ja põski häält tegemata punni ajama, mängima ja laulma poolel häälel sellepärast, et erilise püüdlikkuse eest ei maksta erilist tasu?

Kommunismi põhiprintsiibi „igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi" elluviimine tähendab, et ühiskonnas on kehtestatud täielik sotsiaalne

VÕRDSUS

Vaatleme, kuivõrd printsiip „igaühele tema vajaduste järgi" vastab võrdsuse ideele.

Sotsialismi ajal saavad inimesed võrdse töö eest võrdset tasu ja selles seisabki sotsialistliku jaotusprintsiibi õiglus.

Kuid inimeste võimed on erinevad, perekonna koosseis pole ühesugune ja seepärast teenivad ühed neist rohkem ning elavad teistest paremini.

Kommunistliku jaotusprintsiibi kehtestamine kõrvaldab selle erinevuse, teatud määral likvideerib looduse enda poolt tingitud õiglusetuse, sest loodus varustab inimesi tööks ja loominguks ebavõrdsete võimetega.

Formaalse õiguse seisukohalt on see võrdsuse rikkumine, kuivõrd kommunistlik ühiskond rahuldab täiel määral igaüht tema töö kvantiteedist ja kvaliteedist hoolimata. Kuid formaalne õigus ei kõlba enam kommunismi jaoks ja see heidetakse kõrvale ning kehtestatakse kõrgem õiglus, tõeliselt humaanne võrdsuseideaal: igaüks andku ühiskonnale kõik, milleks ta on võimeline, ning ühiskond rahuldab heldelt kõik tema mõistlikud vajadused!

Kommunistlik võrdsus väljendub ka *linna ja maa vaheliste sotsiaal-majanduslike ning kultuuriliste ja elukondlike erinevuste likvideerimises.* Põllumajanduslik töö muutub tööstusliku töö eriliigiks, see aga tähendab, et töö vahel tööstuses ja põllumajanduses ei ole rohkem erinevusi kui töö vahel mitmesugustes tööstusharudes; et põllumajanduses, samuti nagu tööstuseski, tekivad aja jooksul ühtviisi soodsad võimalused *vaimse ja füüsilise töö ühendamiseks inimeste tootmistegevuses.*

Samuti likvideeritakse lõplikult ebavõrdsuse jäänused naise ühiskondlikus seisundis. Siin on mõeldud eelkõige seda, et vabastada naine aeganõudvaist kodustest talitustest (toiduvalmistamisest, pesupesemisest, õmblemisest jne.), kergendada laste, eriti aga väikelaste eest hoolitsemist.

Lõpuks saab kommunismi ajal põhiliselt likvideerida sugupoolte ebavõrdsuse, mis avaldub praegu selles, et naine

on mehest füüsiliselt nõrgem. Vastavalt tootmise mehhaniseerimisele ja automatiseerimisele jääb füüsilise jõu eelis üha vähemaks. Praegu suleb riik naistel pääsu reale kutsealadele, mis võivad kahjustada nende tervist. Kuid „keelatud" kutsealade nimestik väheneb järjekindlalt ja pole mägede taga aeg, kus naine võib töötada mehega võrdselt mis tahes rahvamajandusharus. Ühesõnaga, kui on jutt töötamisest, siis on vaevalt sobiv ja õige kasutada niisuguseid iidseid termineid nagu „nõrgem sugu" ja „tugevam sugu". Teadmistega varustatud ja võimsat kommunismiajastu tehnikat juhtiv kunagine „nõrgem sugu" ei jää „tugevamast soost" milleski maha.

Tootmisvahendite ühtse kommunistliku omanduse kujunemine ja klassierinevuste kadumine toovad endaga kaasa *klassideta ühiskonna* tekkimise. See ongi võrdsuse lõppideaal, millest edasi kaotab igasugune jutt võrdsusest oma mõtte: inimesed erinevad ka tulevikus alati omavahel võimete ja maitsete poolest, ja õiglus ei seisa mitte selles, et püüda neid võrdsustada, vaid selles, et luua igaühele eraldi ja kõigile koos parimad elu- ja loomingutingimused. Seepärast ongi klassideta ühiskonna loomine võrdsuse mõeldav piir, milleni jõudes see sõna ise, samuti nagu sõna „rahu", kaotab oma praeguse aktuaalse tähenduse ning kaob pikkamisi käibelt.

Käsikäes võrdsusega saabub

VABADUS

sest ainult vabad inimesed võivad olla võrdsed ja ainult võrdsed võivad olla vabad.

Sotsialistlik revolutsioon vabastab töötajad ekspluateerimisest. Ühiskonna kogu järgnev arenemine on suunatud niisuguste tingimuste loomisele, et *iga inimene võiks vabalt arendada ja rakendada oma loovaid võimeid.* Selles seisabki kommunistlik vabaduseideaal.

Sotsialistlik tegelikkus on täielikult kinnitanud V. I. Lenini sõnu selle kohta, et rahvas on põhjatu talentide läte. Nüüd võib julgesti öelda, et see läte on juba pinnale tunginud ja on kaunistanud meie maa imeilusate võrsetega. Kuid rahva loomingu tõeline õitseng seisab veel ees. Talentide läte muutub kommunismi ajal veerikkaks jõeks, sest mida rikkamalt me elame, mida kõrgem on rahvahariduse tase, seda enam avaneb loomisvõimalusi kõigil inim-

tegevuse aladel, seda täielikumalt ja mitmekülgsemalt ilmutavad inimesed oma andeid.

Eriti soodsad tingimused vabaks loominguks on kommunismi ajal selle tõttu, et *on likvideeritud vana, inimest orjastav tööjaotus.* Kapitalismi ajal on tööline kogu eluks aheldatud ühe ja sellesama tööoperatsiooni külge, kusjuures ta sageli isegi ei tea, kus tema poolt valmistatud detaili kasutatakse. Monotoonsus ja üksluisus, ühtede ja samade liigutuste igapäevane kordumine kurnavad jõudu ja nüristavad mõistust.

Sotsialistliku tootmise tingimustes mõistab tööline oma töö ühiskondlikku tähtsust; enda poolt valmistatud detailides näeb ta masinaid, mis aitavad kolhoosnikel rikkalikku saaki kasvatada või ehitajail uusi maju püstitada. See teadmine hingestab tööd, virgutab mõtlema, kuidas oma tööülesannet paremini ja kiiremini täita. Lisaks sellele pole meil tööline aheldatud ühe ja sellesama tööoperatsiooni külge: tal on võimalus tõsta oma kultuuritaset ja tehnikaalaseid teadmisi, koguda teadmisi ja kogemusi, mis võimaldavad üle minna teistesse, keerukamatesse tootmislõikudesse.

Kuid lõplikult saadakse vana tööjaotuse negatiivseist tagajärgedest üle kommunismi ajal, kus kõiki üksluiseid tööoperatsioone sooritavad automaatliinid, inimene aga loob, reguleerib ja juhib masinaid. Nii omandab igasugune töö loova iseloomu. Laialdane haridus ja avar kultuuriliste huvide ring võimaldavad inimestel tegelda mitte ainult oma põhielukutsega, vaid ka arendada ja rakendada oma muid andeid. Teiste sõnadega, kommunismiajastu inimene on *igakülgselt arenenud inimene, kelles on ühinenud vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus.*

Ka inimese eluiga pikeneb tunduvalt (teadlased ütlevad, et 150 aastani, suurimad optimistid aga — et isegi 200 aastani) tänu erakordselt soodsatele materiaalsetele ja vaimsetele elutingimustele ning bioloogia, meditsiini ja teiste teaduste edusammudele.

Eluea pikenemine pole kasuks mitte ainult inimestele enestele, vaid ka tervele ühiskonnale. Praegu pühendab inimene 10—20 eluaastat õppimisele ja ainult 25—40 aastat jääb üle tööks, loominguks. Kõige küpsemas eas, kui on omandatud kogemused ja teadmised, hakkab füüsiline jõud kahanema: kui palju toredaid kavatsusi jääb teostamata, missugustest loendamatuist mõistuse poolt loodud

väärtustest oleme ilma jäänud sellepärast, et loodus on inimelu pikkuse määramisel nii kitsi olnud! Seetõttu on hõlpus kujutleda, kuivõrd kiireneb ühiskondlik progress, kui inimesed on veel saja-aastasena oma täie füüsilise jõu juures.

Kujutades isegi kõige põgusamalt ette isiksuse igakülgse arenemise perspektiive, hakkame mõistma kommunismiajastu vabaduse suurust. Kapitalismi ajal unistavad tööinimesed vabadusest, mis päästab nad viletsusest, ekspluateerimisest ja õigusetusest. Sotsialism andis meile niisuguse vabaduse ja nüüd ehitame me oma kätega ühiskonda, kus vabadus leiab kõrgeima väljenduse — kehastub inimisiksuse õitsengus.

Isiksuse vaba arenemise üks lahutamatuid elemente on ka see, et *igaüks võtab osa ühiskonna kommunistlikust omavalitsusest.* Ja selleks on vaja valmistuda juba praegu. Meil on veel nii täisealisi kui ka noori inimesi, kes küll ausalt töötavad tootmises ja kes peavad igapäevases elus kinni moraalinõuetest, kuid hoiduvad igati kõrvale ühiskondlikust tegevusest, ühiskondlike organisatsioonide tööst.

Kollektiivid peavad niisugused inimesed tingimata ümber kasvatama. Igaüks peab meil mõistma, et ühiskonna juhtimine ja korra säilitamine on meie ühine asi. Kommunism eeldab töö muutumist esimeseks eluvajaduseks. Samasuguseks eluvajaduseks peab saama ka ühiskondlik tegevus.

Igaühe osavõtt juhtimisest ja kõrge teadlik distsipliin tagavad kogu ühiskonna asju juhtiva organisatsiooni kooskõlastatud ja täpse töö. Sellega on seotud küsimus, kuidas moraali seisukohast mõista vabadust. Praegu võib veel sageli kohata inimesi, kelle jaoks vabadus tähendab võimalust toimida nii, nagu neile meeldib, arvestamata kehtestatud korra nõudeid või teiste inimeste huvisid. Aga kui igaüks hakkab omavoliliselt tegutsema, siis ei valitse ühiskonnas mitte vabadus, vaid anarhia.

Ei, ühiskonna vabadus ei tähenda sugugi ühiskonnast vaba olemist, isiksuse vabadus ei tähenda sugugi omavoli. Tõeline tahtevabadus seisab selles, et kooskõlastada oma mõtted ja teod kollektiivi, kogu meie ühiskonna mõtete ja tegudega. Kui isiklik ja ühiskondlik huvi inimeste teadvuses sulavad ühte, siis *ei kujuta nad vabadust ette enam teisiti kui võimalusena töötada ühiskonna heaks.* Just nii-

sugune arusaamine vabadusest, mis on omane teadlikele kommunismiehitajaile, pääseb lõplikult võidule kommunistlikus ühiskonnas.

Seal, kus valitsevad võrdsus ja vabadus, pääseb paratamatult võidule kõigi tööinimeste, kõigi rahvaste

VENDLUS

„Vend" on ilus sõna. Kui me kõneleme vennalikest suhetest, siis tahame toonitada, et need pole mitte lihtsalt seltsimehelikud, mitte lihtsalt sõprussuhted, vaid millegi poolest veel ilusamad ja ülevamad suhted inimeste vahel.

Oleks muidugi tühine vaev ja asjatu töö püüda kõike lahtritesse paigutada ning täpselt kindlaks määrata, kus lõpeb sõprus ja seltsimehelikkus ja kus algab vendlus. Asi pole üldse selles. Vendluse mõistega tähistame tegelikult neid tõeliselt humaanseid, inimlikke suhteid, milleta me ei saa ette kujutada kommunismi.

Nende suhete kõige üldisemaks väljenduseks on *kollektivism*, inimeste koostöö ja vastastikune abistamine. Kollektivism väljendab teatavasti ühiskondlike suhete olemust sotsialismi ajal; teisiti ei saagi olla, sest et tootmisvahendite ühiskondlik omandus loob tingimata kollektiivsed suhted ja kollektivistliku teadvuse. Tähendab, kogu asi on selles, et kommunismi ülesehitamise käigus kollektivism pidevalt areneb, rikastub uue sisuga, omandab senitundmatud avaldumisvormid.

On olemas usaldus, mis lihtsalt seob kõiki ausaid inimesi, ja on olemas inimeste vastastikune usaldus, kellel on üks ühine eesmärk. Kas on tarvis rääkida sellest, kuivõrd tähtsam on viimane kõlbelises suhtes: kollektiivis sõltuvad ju inimesed alati üksteisest ja ühine edu oleneb sageli igaühe tegevusest. Ammust ajast peetakse suureks kiituseks sõnu: „Seda inimest võib usaldada," nii nagu sõja ajal polnud mõjuvamat usalduseavaldust kui sõnad: „Selle inimesega lähen koos luuresse." Niisugune kõrgeim usalduse aste kujuneb nüüd välja kommunistliku töö ettevõtteis, kus kollektiiv on usaldanud oma au, tehasemärgi au igale töötajale, kus on otsustatud töötada ilma tehnilise kontrolli osakonnata, usaldades südametunnistust.

Kommunismi ei saa minna üksinda, kommunismi saab ehitada ainult ühiste jõupingutustega, need aga, kes lähe-

vad ees, peavad lugema oma esimeseks kohustuseks abistada neid, kes ühtedel või teistel põhjustel maha jäävad — seda mõtet propageerib meie partei väsimatult ja see leiab nõukogude inimeste hulgas palavat poolehoidu. Just niimoodi toimivad eesrindlikud nõukogude inimesed ja terved kollektiivid, kes abistavad mahajääjaid.

Kõik need ja teised näited, mida te ise rohkesti võite tuua, tunnistavad, et meil pole tarvis mõistatada, milles väljendub kommunistlik vendlus. Ta juba ongi saanud meie väärtuslikuks ühisvaraks ja me peame teda igati hoidma, laiendama ja tugevdama. Toredasti on väljendanud seda mõtet silmapaistev prantsuse ühiskonnategelane d'Astier de la Vigerie: „Võitlust inimestevahelise vendluse eest ei saa pidada ilma inimestevahelise vendluseta."

Partei poolt kasvatatud nõukogude rahva kollektiivne teadvus avaldub ilmekalt meie inimeste valmisolekus jagada oma saavutusi sotsialistliku maailmasüsteemi maade töötajatega, nende omakasupüüdmatus abis Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvastele, kes on astunud või astumas iseseisva arenemise teele. Nõukogude inimesed — insenerid ja töölised Bhilai kombinaadis Indias, hüdrotehnikud, kes püstitavad Assuani tammi Araabia Ühinenud Vabariigis, teedeehitajad Afganistanis, geoloogid Indoneesias, arstid Iraagis... — kannavad alati ja kõikjal kollektivismi tõrvikut, pühendavad oma jõu ja teadmised rahvaste progressi ja sõpruse õilsatele eesmärkidele.

Oma suure kodumaa tuliste patriootidena jääme alati järjekindlaiks internatsionalistideks. Me ei saa talitada nii, et rajame vendluse tee oma maa inimeste ja rahvaste vahelistes suhetes, tõmbame siis rahul olles hinge tagasi ja lööme muule maailmale käega: vaadaku, kuidas ise hakkama saavad...

Kui aga sotsialism ja kommunism saavutavad kogu meie planeedil lõpliku võidu, siis lähevad täide rahvaste kõige toredamad unistused ja ootused, millest nii hingestatult kirjutas Robert Burns:

Ma kindlalt tean,
ma kindlalt tean
teil ette ennustada,
et ilma peal
päev koitma peab,
kus kõik meist vennastuvad.

Nüüd me enam ei ennusta niisuguse kuldse ajastu saabumist inimkonna ajaloos, vaid räägime sellest täie veendumusega, mille annab meile marksistlik-leninlik teadus ja ühiskondlik praktika. Juba praegu on vabariikidevahelised piirid NSV Liidus kaotanud oma endise tähtsuse, ja kui me reisime oma ääretu kodumaa ühest otsast teise, siis ei tule kellelegi pähe lugeda, mitu piiri me oleme ületanud. Praegu oleks asjata ennustada isegi ligikaudset tähtaega, kuid pole mingit kahtlust, et ükskord jõuab järg ka riigipiiride kätte ja piiritulpadest saavad võib-olla telegraafipostid, hirmuäratavad piirivalvekordonid aga ehitatakse ümber spordibaasideks.

Kord-korralt kaovad rahvuslikud erinevused ja võib-olla jäävad minevikumälestusena alles ainult nimed. Ühinenud üheks vennalikuks pereks, jõuab inimkond oma võimsuse tipule, teostab kõige julgemad looduse vallutamise plaanid.

Vabade ja võrdsete inimeste-vendade loov töö igavese rahu tingimustes — kas pole see

ÕNN

mille toob rahvastele kommunism.

Maakeral pole vist kerge leida kaht inimest, kes annaksid ühesuguse vastuse küsimusele, mida nad mõistavad õnne all. Ühe jaoks seisab kogu rõõm elus võimaluses tegelda oma lemmiktegevusega, laskmata end argipäeva pisiaskeldustest häirida. Teine ei mõista õnne ilma aktiivse ühiskondliku tegevuseta, kolmas räägib küllusest, võimalusest maitsvalt süüa ja hästi riietuda. Neljas nimetab kindlasti sportimist. Olenevalt east ja temperamendist seavad paljud esikohale armastuse, perekonna- ja vanematerõõmud... Ja igaüks neist ning paljudest teistest elus leiduvaist rõõmudest muutuvad igaühele täiel määral kättesaadavaks. Kuid pigemini muutuvad nad kõik üheskoos kättesaadavaks. Kommunismiajastu inimene võib korrata Marxi eeskujul neid sügavamõttelisi sõnu: „Miski inimlik pole mulle võõras."

Endastmõistetavalt ei saa keegi välja anda garantiitalonge õnnele. Inimeste saatused kujunevad erinevalt. Nähtavasti ei lähe kellelgi korda iial elust välja ajada selliseid igivanu hingeliste kannatuste ja konfliktide põhjusi, nagu loominguline rahulolematus ja petetud lootus,

armukadedus ja armastus ilma vastuarmastuseta. Ühesõnaga, inimhingede inseneridele — kirjanikele — leidub küllalt tööd: elu annab küllalt süžeesid mitte ainult vodevillide ja komöödiate, vaid ka draamade ja tragöödiate jaoks. Rooste ei lähe ka vahe satiirirelv: senikaua kui inimkond edasi liigub, jätab ta oma puudused maha alati naeruga.

Kuid inimkond sammub alati edasi, ja vist miski ei suuda anda inimestele suuremat õnne kui teadmine, et ka nemad võtavad sellest liikumisest osa, käivad sammu oma ajaga. Ja kui me jäämegi oma järglastele milleski alla, siis ei jää me neile alla peamises — võimes olla õnnelik.

Poeedid on kujutanud õnne sinilinnuna, kes libiseb meil käest hetkel, kui oleme valmis tema tiivast kinni haarama. Nüüd on õnn meil kindlalt käes. Ta on meie töös, meie eesmärgi õilsuses, püüus võidelda selle kiirema saavutamise eest. Seejärel aga avanevad uued rajad, uued kaugused...

*

Siinkohal peame lahkuma. Võib olla kindel, et pärast õpiku viimase lehekülje pööramist te avardate ka edaspidi väsimatult oma poliitilist silmaringi, omandate innukalt uusi teadmisi nii raamatutest kui ka praktiliste kogemuste ammendamatust varasalvest.

Ja eelkõige muidugi püüdke rakendada omandatud teadmisi oma tegevuses. Selleks kutsub teid üles meie sangarlik aeg, meie Kommunistlik Partei.

SISUKORD.

Sissejuhatus 3

I osa.

MARKSISMI-LENINISMI ALUSED.

§ 1. Kommunismi teoreetiline vundament 9

1 peatükk. **Filosoofiline õpetus maailmast ja tema tunnetamisest** 16
§ 2. Mateeria ja liikumine 16
§ 3. Teadvus kui kõrgestiorganiseeritud mateeria omadus 26
§ 4. Materialism ja idealism 33

2. peatükk. **Õpetus ühiskonna arenemisest** 40
§ 5. Materialistlik ajalookäsitus 40
§ 6. Ühiskondlik-majanduslik formatsioon 47
§ 7. Ajalooline paratamatus ja inimeste tegevus 51
§ 8. Klassid ja klassivõitlus 57

3. peatükk. **Kapitalism ja tema loojang** 65
§ 9. Kapitalistlik kaubatootmine 65
§ 10. Töö ekspluateerimine kapitali poolt 70
§ 11. Imperialism 79
§ 12. Surev kord 85

4. peatükk. **Kapitalismilt sotsialismile** 89
§ 13. Sotsialistlik revolutsioon 89
§ 14. Sotsialismi ülesehitamise leninlik plaan 94

II osa.

SOTSIALISM.

5. peatükk. **Sotsialismi majanduslik kord** 101
§ 15. Omandus 101
§ 16. Töö ja jaotamine 109
§ 17. Kaubalis-rahalised suhted sotsialismi ajal 114
§ 18. Planeerimine 117

§ 19. Kokkuhoiurežiim
§ 20. Taastootmine
§ 21. Töösuhted

6. peatükk. **Sotsialismi sotsiaal-poliitiline kord**
§ 22. Töörahva ühiskond
§ 23. Nõukogude sotsialistlik riik
§ 24. Nõukogude õiguskord
§ 25. Töörahva ühiskondlikud organisatsioonid

III osa.

KOMMUNISTLIK PARTEI.

7. peatükk. **Partei on meie juht**
§ 26. Meie ajastu mõistus, au ja südametunnistus
§ 27. NLKP programm ja põhikiri
§ 28. Partei osatähtsuse suurenemine kommunismi ehitamisel

IV osa.

SOTSIALISMILT KOMMUNISMILE.

§ 29. Sotsialismi ümberkasvamine kommunismiks

8. peatükk. **Kommunismi vundament**
§ 30. Uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam
§ 31. Energia küllus
§ 32. Materjalid
§ 33. Tehnilise progressi peasuund
§ 34. Kuidas hakatakse organiseerima kommunistlikku majandust
§ 35. Põllumajanduse teaduslik organiseerimine
§ 36. Teadus on võimas tootlik jõud

9. peatükk. **Kommunistlike ühiskondlike suhete kujunemine**
§ 37. Klassideta ühiskonna poole
§ 38. Linn ja maa
§ 39. Vaimne ja füüsiline töö
§ 40. Teel kommunistliku töö ja jaotamise poole
§ 41. Riikluse arenemine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks
§ 42. Rahvuste õitseng ja lähenemine

10. peatükk. **Uue inimese kasvatamine**
§ 43. Kommunismiajastu inimene sünnib tänapäeval
§ 44. Teaduslik maailmavaade
§ 45. Uus inimene karastub töös
§ 46. Kollektivism ja humanism
§ 47. Sõda mineviku iganditele!
§ 48. Kommunistlik moraal ja isiklik elu
§ 49. Inimeses peab kõik olema kaunis

V osa.

XX SAJAND — KOMMUNISMI VÕIDU SAJAND.

11. peatükk. **Sotsialismi maailmasüsteem** 299
§ 50. Sotsialistlik sõprusliit 299
§ 51. Sotsialistliku majanduse maailmasüsteem 303
§ 52. Maailma arenemise otsustav jõud 307

12. peatükk. **Kahe maailma võistlus** 311
§ 53. Sotsialism võidab 312
§ 54. Rahvaste vabadusliikumine 317
§ 55. Kapitalismi üldkriisi uus etapp 322
§ 56. Proletariaadi revolutsiooniline liikumine 327
§ 57. Rahu võidab sõja 333

Kokkuvõtteks 340

ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ

Учебник для выпускного класса средней школы и средних специальных учебных заведений.

Авторы: Шахназаров Г. Х., Боборыкин А. Д., Красин Ю. А., Лушников А. М., Писаржевский О. Н., Суходеев В. В.

На эстонском языке

Оформление *Н. Лутохин*

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetajad *E. Kaarde, M. Arukaevu, E. Leibak* ja *H. Kaarde.*

Kunstiline toimetaja *H. Keigo.*

Tehniline toimetaja *A. Tõnisson.*

Korrektorid *S. Aron* ja *M. Amon.*

Ladumisele antud 28. I 1963. Trükkimisele antud 12. II 1963. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 22,25. Tingtrükipoognaid 18,25. Arvestuspoognaid 20,5. Trükiarv 7500. Tellimise nr. 256. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk t. 54/58.

Hind 56 kop.

6—6

56 kop.

A-25075

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00424123 0